* ŞARKIN BÜYÜK SİMALARI *

Yazan: Römeran

TEPEDELENLİ

ALİ PAŞA

Çeviren: Ali Kemali Aksüt

İSTANBUL İKBAL KİTABEVİ
1 9 3 9

ŞARKIN BÜYÜK SİMALARI

TEPEDELENLİ ALİ PAŞA

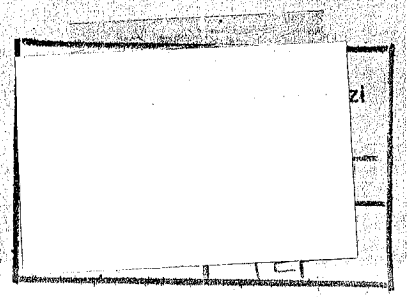
Aslen Türktür

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi

YAZAN
GABRİYEL RÖMERAN

ÇEVİREN
ALİ KEMALİ AKSÜT

İKBAL KİTABEVİ SAHİBİ
HÜSEYİN KİTAPCI

MÜTERCİMİN DİĞER ESERLERİ

I. — İlim üzerine müesses terbiye
(Eski harflerle, tükenmiştir)

II. — Her Türkün Kanunu Medeniden bilmesi lâzımgelen şeyler (Eski harflerle, tükenmiştir)

III. — Erzincan (Tarihi tetkikat)

IV. — Muhtelif devletlerde İstatistik usulleri
(İ. U. M. ce basılmıştır)

V. — Terceme hakkında düşünceler ve tatbikata aid bazı nümuneler

VI. — Muhteşem Süleyman
(Kanunî Sultan Süleymanın hayatını mufassalan havidir)

VII. — Avrupa tarihi

VIII. — Koçi Bey Risalesi

Çıkacak Olanlar

I. — Avrupanın siyasî tarihi

II. — Sosyoloji

III. — Vatan coğrafyası kamusu

(TEPEDELENLİ ALİ PAŞA — Aslı Türkdür)

BİR KAÇ SÖZ

Aslı Türk olduğu halde adının önüne konan sıfatla milliyeti değiştirilen ve şimdiye kadar tarihe hep (TEPEDELENLİ ALİ PAŞA) diye mal edilen vezir hakkında bildiklerimiz mahdut, hatta çok noksan idi.

Vakıa ilk önce CEVDET PAŞA merhum himmet ederek hâdiseleri toplamış ve meçhuliyet ummanında kaybolmaktan kurtarmış ise de muazzam eserinin şurasına burasına serpiştirmekle iktifa ederek, bunlara bir intizam verememiş, bir çok isimleri de yanlış zabt ve kaydeylemiştir.

Sonra Ahmed Müfid bey-ki Osmanlı İmparatorluğunun bir siyasî memuru ve ikinci meşrutiyet devrinin meb'usu idi- atalarından saydığı Ali paşa hakkında başlı başına bir eser yazdı. Bir kere 1903 tarihinde Mısırda, bir kere de - meşrutiyetin ilânından sonra - İstanbulda bastırmış olduğu bu eseri, CEVDET PAŞA tarihile Yunan siyasîlerinden Spiro ARVANTİNOS'un Rumca (TEPEDELENLİ ALİ PAŞA TARİHİ), ve Fransanın Yanya başkonsolosu PUKVİL'in (HİSTOİRE DE LA GRECE) adlı kitaplarını mehaz tutarak yazmış olan bu zat, CEVDET PAŞA'nın sa'yini bir dereceye kadar ikmal etmiş sayılabilir; lâkin o da vak'aları naklü hikâye hususunda hiç bir usule riayet etmemiş, vak'aları asla tasnif eylememiş, hiç bir tertib gözetmemiştir: Gelişi güzel bir yol takib etmekle beraber, zamanının ilcalarına uyarak, tekellüflü ve ağdalı bir üslûb hullanmış... Denilebilir ki tarih yazmakdan ziyade edebiyata heves etmiştir.

Takriben seksen senelik uzun bir devrin tarihi ve bu devir içinde kendine mahsus bir tarih yaratan vezirin hayatı cidden tedkik olunacak bir mevzu idi. Bunu modern usul ve kaidelere göre yapılan incelemelere dayanan bir "etüd" halinde meydana koymak, büyük bir noksanı ortadan kaldırmak, istikbale faydalı bir eser armağan etmek olacaktı.

Bu himmeti içimizden birinin yapması temenniye şayan idi. Bu yüksek gayreti, yazık ki, hiç birimiz göstermemiş, tarihimizin mühim bir safhasının daha tedkikını yabancılara bırakmışız...

Bu acıklı hakikatle iki sene evvel karşılaşmıştım. Sonra, taliin pek acı bir cilvesile haksız bir darbenin tesiri altında

derin ve unulmaz elemlerle avunmak ihtiyacı karşısında kalınca, daha ziyade Fransız bakımından yazılmış ve mukaddemede adı geçen (Pelerin-Haci) gibi şahsan tanıdığım bir rum şoveninin tesiratından da kurtulamamış olmakla beraber, bana o acıklı hakikati öğreten bu mükemmel kitabı harfiyyen terceme, ve mümkün olduğu kadar notlar ve haşiyeler ilâve ile, naçiz olsun, bir hizmet yapmağı vazife telâkki ettim. İtikadımca: Bismark gibi, Napolyon gibi, Abraham Linkolin gibi, Stalin gibi dâhilerin değil, gençliğe hiç bir yönden fayda temin etmiyeceği meydanda olan (Pop Raspotin) gibi müstereddilerin bile tercemei hallerine aid kitaplar matbuatımız arasında yer bulur, ve bir yandan da tarihimizin en gizli noktalarını aydınlatmak için çalışılırken ef'alile zamanının dağdağasını bir kat daha artırmış ve, yabancı devletlerle giriştiği münasebetlere göre, Devletinin siyasetinde çok dikkate değer bir hareket vücude getirmiş olan bir adamın sergüzeştini yeni nesillere - hattâ bütün tafsilâtile - anlatmamak elbette caiz olamazdı...

***

Ali Paşa vatanımızın bir hâdimi mi, bir haini mi idi? Yaşasaydı Yunan istiklâli vücud bulacak mıydı? Yoksa ihtilâlcilerin teşebbüsleri akım mi kalacak ve, nihayet, ortaya başka bir siyasî teşekkül mü çıkacaktı?..

Bu, kısa bir mukaddemede münakaşa olunamıyacak kadar derîn ve çok geniş bir meseledir. Tedkikini tarihçilere bırakarak, şu kadarcık diyeceğim ki milliyet cereyanının var kuvvetile hüküm sürmeğe başladığı bir zaman ve muhitte ALİ PAŞA'nın imhakâr bir tesir yapmağa değil, o cereyanı durdurmağa bile muktedir olabileceğine(*) ben şahsan kail değilim. Fakat onun bu iktidara malik olamaması Devlete sadakatinden şübheye asla mahal veremez.

Hocamız Abdurrahman Şeref merhum Ali Paşanın bir hain

[*] Ahmed Müfid hulâsatan diyor ki:

"Ali Paşanın zalimane fiil ve hareketleri ve hususile merkez hükûmetine karşı yaptığı serkeşlik vakıa kendisini tedibleri vacib âsî valiler sırasına geçirmiş idi; lâkin Ali Paşa rum fesadını az müddet içinde imhaya kadir idi. Onun için affile Moranın teskinine memur edilmesi Devletin o zamanki vahim hali muktazası idi... Tepedelenli meselesi içinden rum ihtilâli çıktı, FİLİKİ ETARİYA'nın hazırladığı isyanı Ali Paşa körükledi. Tedibi tehir, Mora teskin edilmeliydi. Rum isyanının ehemmiyeti anlaşılmadı. Osmanlı Devletine bu yüzden iras olunan mazarrat Ali Paşanın şerrinden, şübhesiz, kat kat büyüktür." S : 283

değil, bilâkis bir vatan hâdımı olduğunu söylerdi. Kitabında da "Ali Paşanın İstanbula gelmesi Halet efendinin işine gelmezdi. Zira İstanbulda onun aleyhine pek çok sözler söyliyeceği zâhir ve bu sözlerin, dolayısile, sem'i humayuna vusulü varidi hatır idi" diyen Cevdet Paşayı teyiden "Halet efendinin eseri kin ve garezi olarak" öldürüldüğünü yazar, o Halet efendinin ki cihana yayılmış olan:

Ne kendi eyledi rahat, ne halka verdi huzur
Yıkıldı, gitti cihandan, dayansın ehli kubur.

beytinin mevzuudur, ve:

" Yasinî zade ve Halet badaşüp[**]
" İkisi milleti bu hale kodu
" Birisi haleti nez'e getirip
" Diğeri üstüne YASİN okudu. "

kıt'asında mahiyyeti tasvir edilmiştir. Tarih musahabelerinde ise Yunan âsilerini tepeliyecek olan yegâne vezir "bu piri celâdet-semir" idi, der.

Ne olursa olsun, M. T. Tanın dediği gibi, Osmanlı tarihinde velevki siyasî bir haile ve idarî bir facia mevzuu teşkil etsin, Ali Paşa Osmanlı hükûmetine bir şiir ve bereket diyarı olan EPİR ve TESALYA kıt'alarını kazandırmış bir vatanperver idi. Mevlâ taksiratını af eylesin niyazını tekrar ederken, kendilerine göre bu kitaptan bir hüküm çıkarmağı okuyucularıma bırakıyorum.

15/5/1936

ALİ KEMALİ AKSÜT

[**] Yasini zade Abdulvehhabdır.

A. K. A.

BİBLİYOGRAFYA

1 — Fransızca : Le Voyage en Morée (Paris, 1805); le Voyage dans la Grèce (Paris, 1820 1821) ve l'Histoire de la Régénération dela Grèce (Paris, 1825), Fransua Pukvil'in; les Mémoires sur la Grêce et l'Albanie pendant le gouvernement d'Ali Pacha (Paris, 1827), İbrahim Mansur efendinin; les Mémoires du Maréchal Marmont (Paris, 1857); L'Albanie et Napoléon (Paris, 1914), Bop'ın; l'Histoire de l'Empire Ottoman (Paris, 1914), de La Jonkiyer'in; Le voyage à Janina en Albanie par la Sicile et la la Grèce (Fransızca terceme, Paris, 1821), Th. S. Hüg'ın; Bonaparte et les İles İoniennes (1797 - 1816) (Paris, 1899), Rodokanahinin; Manuel historique de la Question d'Orient, Jak Ansel in (1923).

2 — İngilizce : Proceedings in Parga and the İonian İslands (Londres, 1819) Bosse'nin; Travels in the İonian İsles, Albania, Thessaly, Macedonia etc... during the years 1812 and 1813 (Londres, 1815) Sir H. Holland'ın; A journey through Albanian and other provinces of Turkey, İn Europe and Asia to Constantinople during the years 1809 and 1810 (Londres, L - 13), J. S. Hobhaouse'ın; Travels in Northern Grece (Londres, 1835), W. M. Leake; The Life of Ali Pacha of Janina, late vizier of Epirus, surnamed Arslan or the Lion (Londres, 1823), muharririnin ismi yazılmamıştır. Letters and Journal (Londres, 1902) Bayron'un.

3 — Yeni Rumca : Tepedelenli Ali Paşa tarihi (Atina, 1895), Spiro Arvantinos'un; Suli ve Parga tarihi (Atina, 1857) Hristofor Perevonın;

4 — Türkçe : Cevdet tarihi; Tepedelenli Ali Paşa (İstanbul, 1824) Ahmed Müfid beyin

ARSLAN PAŞA ZADE-LİBOHOVA

MUKADDEME

Tepedelenli Ali Paşanın işleri ve hattâ şahsı, geçmişin göze çarpan simalarile alâkadar olan halkca okadar malûmdur, ki bir çok seyyahların, biyografların, hatırat yazanların veya müverrihlerin çoktan beri nakıl ve hikâye ettikleri bir takım hâdiseleri bu eserin izah etmesine hacet yoktur. Son asrın en meşhur adamlarından biri hakkında toplanabilecek bol, bol vesikalar arasından çıkarılan bu sayfalarda güttüğümüz gaye de bu değildir. Ancak bize öyle göründü ki Yanya Paşası okadar tesvilâtın, entrikaların, dalaverelerin ve her türlü facialarin kahramanı veya sebebi olmuştur, ki bu adamın biyografisi, ve karıştığı hâdiselerin tarihi ekseriya bir roman cazibesini haizdir. Bu itibarla okuyucuyu alâkadar edebilirler.

Bu eseri hazırlamak için İstanbuldaki Fransız sefarethanesi arşivlerinde araştırmalar yaptık ve orada bir çok vesikalar bulduk. Mösyö (Bop) da (Arnavutluk ve Napolyon) adlı eseri için bu vesikalardan istifade etmiş idi. Vesikalar şunlardır :

1 — Fransanın Babıâlî nezdine memur elçilerinin 1794 den 1823 çe kadarki muhaberatı; bu meyanda Descorches, Aubert-Dubayet, Ruffin, Maréchal Burne, Panardier, Géné. Sébastiani, Latour-Maubourg, G. Andréossy, Deval, Marquis de Rivière, Viconte de Viella'nın telegraf, mektub, nota vesaireleri ;

2 — (Sebastiani), Latour - Maubourg, Andréossy'nin Babıâliye verdikleri notalar ve Babıâlinin cevabları ;

3 — (Narda) konsolosu Grimaldi'nin (1794) ve halefi Tozzoninin, Yedi-ada Cumhuriyeti nezdindeki maslahatgüzar, Genel komser Romienin (1803 - 1804); Fransanın Zanta konsolosu Reinaud'nin (1804 - 1805); Korfo Ticaret muameleleri Genel Komserliği vekili - Vigouroux'nın (1804) mektubları; Fransanın Yanya ve Patras Genel Konsolosu François Pouquville'in (1806 - 1815); Yanya Kançları ve Narda Vis konsolosu Hugues Pouquville'in (1808 - 1822), Patras konsolosu Roustanın (1811), Patras konsolosu vekili (Augustin Arsay) nın (1820), Yanya Patrası konsolosu vekili du Bouchet Saint - Andrénin (1820) muhabereleri ;

4 — İyoniyen Adalarında bulunan İmparatorluk komserleri

Bessières ve Lesseps; ve bu adaların umumî valisi General César Berthier, Donzelotnun Fransa elçiliğile yaptıkları muhabereleri;

5 — Ali Paşanın Descorches'e, Aubert - Dubayet'ye, Sebastianiye, Latour - Naubourg'a, General Donzelot'ya ve Babıâliye yazdığı mektuplar (1794 - 1820);

6 — Tercuman Zouannin, Wiet, Ducaurroy ve Desgrangesin raporları (1817 - 1820).

Eserimizi yazmakta bize yardım etmiş olanların hepsine ve hususile, Fransanın İstanbulda maslahatgüzarı sıfatı ile murahhas elçisi olup, sefaret arşivlerinden muhtaç olduğumuz vesikaları tedarik etmemize müsaade eylemiş olan Mösyö Jesse - Curellyye; kitabımızdaki fotoğrafilerin pek çoğunu hediye etmiş olan Fransanın Yanya'daki konsolos vekili Mösyö Jean Lappas'a; Yanyada çıkan (İpirus) gazetesinin müdürü olup Pellerin namı müstearile Ali Paşa, Atanas Vaya ve eski Yanya hakkında neşretmiş olduğu faydalı makaleleri bize veren Mösyö Hadgis'a teşekkür ve minnetlerimizi burada söylemek isteriz.

17/Mayıs/1925

TEPEDELENLİ ALİ PAŞANIN MENŞE'İ

Veli oğlu Ali, 1744 tarihinde Tebelen (bizim bildiğimize göre Tepedelen) denilen ve o tarihde yüz kadar haneden ibaret olup, Viyosa ile Drinos nehirlerinin birleştikleri yer civarında ve Ergeri kasabasının otuz kilometre şimalinde bulunan bir küçük kasabada doğmuştur. Bir delile istinad etmemekle beraber, XIV asır sonlarında Yıldırım Bayazıt ile Epir kıt'asına geçmiş olan Anadollu eski bir aileye mensub olduğunu iddia ediyordu[1]. Asıl ve nesebi

[1] Ali Paşa an asıl Türk ve Anadolludur: Ahmet Rasim, Osmanlı Tarihi, C: 4; S: 1718.

Ali Paşanın milliyeti bir çok münakaşalara zemin olmuştur: Alfons dö Boşan tarafından yazılıp 1822 tarihinde Pariste basılmış olan Ali Paşanın hayatı (Vie d'Aii Pacha) adlı eserin otuzuncu sahifesinde: "Ali, aslen Anadolu ahalisinden olup, Sultan Bayazıdın ordusu ile cedlerinin Epire gelmiş olduklarını iddia etmekte idi.„ denildiği gibi, yazılarında milliyetperverlik tesiri altında kaldığı şübhesiz olan Ş. Sami merhum da (Kamusulalâm) ında bu kahraman vezirin Arnavut olduğunu iddia etmemek suretile Türklüğünü zimnen kabul eylemektedir.

Diğer tarafdan Büyük Yunan Ansiklopedisi (C: 3, S: 739) Ali Paşanın ailesinin 1440 senesinde Anadoludan hicret etmiş olduğunu yazıyor ve Dö Boşanın rivayeti bu suretle de sağlamlaşıyor.

Kitabımızca, Ali Paşanın ceddi Derviş Naziftir. Aslen Bayındır Türkmenlerinden bir baba ile Germiyan oğullarına mensub bir anadan doğmuş olan Derviş Nazifin, kanuna mugayir bir fiilin mürtekibi olarak Rumeliye hicret etmiş bulunduğu an'anesi şimdiye kadar hemen hiç bir taraftan tekzip edilmemiştir. Bu cihetle Fransa başkonsolosu Pukvilin terceme metninde görülecek olan tahminleri elbette manasızdır. Nitekim edib tarihçimiz M. T. Tan (Cumhuriyet) gazetesinde çıkan "Bizim tarihimizle nasıl uğraşıyorlar?) ünvanlı yazısında Cevdet Paşanın Ali Paşayı Türk göstermesindeki tereddüdünü garib bulmakta ve hele Ş. Sami merhumun Kamusulâlâmdaki sükûtünü teğafül ve tecahül ile tavsif ederek, XVIII asrın son yıllarile XIX cu asrın ilk yıllarında görülen bu mühim şahsiyetin Türklüğünü haykırmaktadır.

Genç muharrirlerimizden Nizameddin Nazif (Açık Söz) gazetesinde çıkan bir makalesinde Paşanın ailesi aslen Kütahyalıdır; Dedesi - Anadoludan göç eden - Derviş Naziftir ve bu zat su katılmamış bir Türk olan Delen kalesi dizdarının kızile izdivac eylemiştir diyor, yani Ali Paşanın asıl ve nesil itibarile Türklüğünü iddia ve isbat ediyor.

Yunan mütefekkirlerinden Moshopulos Atinada çıkan (Mesajeri d'Atène) de

hakkında araştırmalar yapmış olduğunu söyliyen Pukvil'e göre, Ali daha ziyade Arnavuttur ve Türk iştilâsı sıralarında islâm dinini kabul ve ihtida etmiş olan hırıstiyan şkipetarlardan neş'et etmiş olması ihtimali galibtir. Şeceresine gelince, bu, XVI cı asır nihayetlerine kadar çıkmaktadır.

Filhakika, cari an'aneye göre, bu devirde yahud XVII ci asrın ilk yıllarında, gurbet illerde dolaşarak, Tepedelene varan serseri bir derviş orada kalmış ve bu kasabanın karşısında, Viyosa deresinin sağ yakasında kâin Beçiçti köyüne çekilip yerleşmişti. Yabancılara emniyet ve itimad etmiyen köy ahalisi, kendi ırklarına mensub olmıyan ve kendi dillerini konuşmıyan bir adama, köylerinde yerleşmek hususunda asla müsaade etmek istemebiklerinden, derviş Beçiçti köyünden uzakça bir yerde sefil bir kulübe yapmağa mecbur olmuş idi. Bilâhare anlaşıldı ki adı Nazif olan bu dindar adam, Küçük Asyadaki Kütahya şehri mevlevihanelerinden birine mensubdu, ve kanuna mugayir işlediği suçun cezasından kurtulmak için doğduğu yeri terk etmek mecburiyetinde kalmış idi[1].

O tarihten itibaren, dere tepe dolaşarak, Rumeliyi gezmiş, sefil ve sadakaya mühtaç bir hayat sürmüştü. Betchiçhti'de yerleştikten sonra, Türkçe bilmesi, Arnavutcadan başka dil bilmeyen

münteşir bir makalesinde, Ali Paşanın Rumca ve Arnavutca konuşmasının bir çokları tarafından Arnavut addedilmesine sebep olduğunu ve bir insanın ne kadar Türk olabilirse paşanın o kadar Türk olduğunu yazıyor.

Maamafih itibara şayan bir nokta daha vardır : Malûmdur ki Türkler Bulgaristanı ve Sırbistanı Tunaya kadar ele geçirdikleri vakit, *hâkimiyetlerini temin ve idame maksadile, Tuna kıyılarından Mataban burnuna değin ne kadar sevkulceyşî noktalar var ise herbirine Anadoludan getirdikleri ırkdaşalrını yerleştirmişler idi.*

Manastır vilâyeti dahilindeki Sarıgöl, Cümayibâlâ, Kayalar, Alasonya, Yenişehi, Moradaki Trapoliça; Epirdeki Yanya ve bu vilâyet dahilindeki Tepedelen mevkilerinin o sevkulceyşî nuktalardan olduğu filen ve an'ane ile sabittir. Tepedele'nin bir Türk yurdu olduğuna isminin sarih delâleti bile kifayet eder. Yerli Rumlar arasında, bütün o saydığımız yerler ahalisine - son ahali mübadelesine kadar - KONYAR denilmesi ise, KONYAR Konyalı yani Türk demek olduğuna göre, coğrafî ifadeye kuvvet veren diğer bir bürhandır. Ali Paşanın Dö Boşan tarafından naklolunan iddiasının mevsukıyeti, yani atalarının Yıldırım ordularile Anadoludan göçmüş olmalarının muhakkakıyeti, bu veçhile de, teeyyüd eylemektedir., hiç değilse Derviş Nazifin bu muhacirler arasında bulunmuş olması ihtimalden uzak değildir sanırız.

A. K.

[1] Ahiren William Plomer tarafından "Ali The Lion namile neşredilen İngilizce eserde Desviş Nazif ananesi aynen hikâye edilerek Ali Paşanın aslen Türk olduğu gösterilmektedir.

A. K.

memleket halkına müfid olmasını mucib olarak, ahalinin tercümanlığını yapmıştır. İfa ettiği hizmetler, hiç şübhesiz, yeni hemşerilerinin teveccüh ve atıfetlerini davet etmiş ve bu köyde evlenmeğe muvaffak olmuştur. Ölürken Hüseyin namında bir çocuk bırakmış ve bu da babası gibi derviş olmuştur.

Hüseyin, Tepedelen civarındaki Klisura (Cleissoura) nahiyesi beylerinden birinin kızı ile evlenmeğe muvaffak olmuştur. Bu genç kız topaldı. Malûliyeti ve kendine küfüv bir adama tezvicindeki müşkülât sebebiledir ki bir dervişe nikâh edilmesine muvafakat olunmuştur. Bu evlenmeden, Bey unvanını alan, Mustafa namında bir çocuk doğdu. Arnavutların Muço Bey adı ile tanıdıkları Mustafa Bey, babası ve atası gibi, Tepedelende tercümanlık vazifesini görmüştür. Hiç şübhe yok ki bu hizmeti ifa sayesinde bir ehemmiyet kesbetmeğe muvaffak oldu. Filhakika, az zaman sonra, «Kapıcı başı» unvanı ile «Tepedelen mütesellimi» intihab edilmiştir. Bu yeni vazifeyi de muvaffakıyetle başarmıştır. Bunun hatırası Tepedelende zamanımıza kadar devam etmiş ve kapıcı başının konağı adı ile anılan evinin harabeleri, son asrın nihayetlerine kadar görüne gelmiştir. Mustafa Beyin Salih namında bir oğlu vardı, ki bu Muhtar ve Bekir Bey adlı iki oğul bırakmıştır.

Muhtar Bey, dedesi gibi, Tepedelen mütesellimi oldu. 1716 tarihinde Kara Mustafa ile Kaptan Paşa Canım Hocanın kumanda etmiş oldukları meş'um Korfu seferine iştirak etti. Yaralı olarak ellerine esir düştüğü Venedikliler tarafından çarmıha gerilmekle kendisine «Şehid Muhtar» unvanı verilmiştir[1]. Bu zat üç çocuk bırakmıştır ki en gençleri olan Veli Bey Tepedelenli Alinin babasıdır.

Kardeşi Bekir Bey daha evvel ölmüş ve sonraları Tepedelen mütesellimi olan, İslâm Bey namında bir oğul bırakmıştır.

Bu devirde, yani XVIII ci asır ibtidalarında, Epir kıt'aşı Babıâliden tayin olunan vezirlere ancak ismen bağlı idi. Pouqueville diyor ki : «Her sancak, hattâ her şehir (fırka, taraf: Parti) lere ayrılmış müstakil birer Cumhuriyet teşkil ediyordu. Bu partiler normal zamanlarda biribirine şiddetle düşman oldukları gibi biribirile düşman

[1] Venedikliler tarafından şehid edilen bu zat hakkında yazılmış olan rumca manzumenin tercümüsi şudur :

Onu namı hicabaver değildir
Zülfikarı Korfuda asılıdır
Muhtar diye ismi de yadedilir
Bu adı bütün Korfulular tanır.
Kaleyi fethetmek idi muradı,
Kılıncını kanlar ile buladı.

A. K. A.

olan Bey ve ağaların riyaseti altında idiler; bununla beraber sancaklarının yahud kasabalarının imtiyazlarını ve muafiyetlerini merkez hükûmetine ve onun gönderdiği memurların tecavüzüne karşı müdafaa için ittihad etmeği de bilirlerdi. Divanı Hümayunca tayin olunan vezirlerin memuriyetleri müddeti bir seneden ibaret olduğu ve her Ramazan bayramında memuriyetlerinin tecdiden tasdiki iktıza ettiği cihetle, Arnavut kabileleri birleşerek, vazife başında bulunan paşaları yeni bir berat almaktan menetmeğe çalışırlardı. Bundan dolayıdır, ki taşra işlerinin idaresinde daimî bir kararsızlık ve kabileler arasında müsallâhen vukua gelen mübarezeler sebebile, bir anarşi ve bir mütemadî harb hali hüküm sürmekte idi.

Yukarıda ismi geçen İslâm Bey, bu kabilelerden birinin reisi olmuştu: Muayyen bir cizye mukabilinde, Tepedelen civarındaki bir çok köylerin Hıristiyanlarını himayesi altına almış ve Epir Beylerinin en mühimleri sırasına geçmişti. Kurmovo ve Lâkli köylerinin düşman çetelerine ve düşman partilere karşı müdafaasını ehemmiyetle temin etmek vazifesini, kendisine tâbi olan amcazadesi Veli Beye tevdi eylemişti.

Bu tarihde, Veli Bey, başka anadan doğmuş ve kendi aleyhine birleşmiş olan iki büyük kardeşile menfaat mücadelesinde olmakla Tepedeleni terk etmeğe mecbur kaldı ve hukukan kendine aid olan mallardan mahrum bırakıldığından, yaşamak için başkalarına aid emvali gasbetmeğe karar verdi. O sırada Yanya havalisini yağma etmekte olan, bir «Haydud» lar yahud büyük yol hırsızları çetesine iltihak etti, sergüzeştler peşinde dolaşarak bu haydud çetelerinden birinin reisi oldu. Ayni zamanda, Tepedelen mütesellimi ve inzibat ve asayişin muhafızı olmak itibarile, hasedini celbeyliyen ve kendi hareketlerini tecviz edemeyen İslâm Bey ile de bozuştu.

Hased ve garezler içinde puyan olan Veli Bey, kardeşleri ile amcazadesine karşı beslediği gayz ve husumeti tamamile teskin etmeğe muvaffak oldu. Tarafdarlarından mürekkeb bir çetenin başında olduğu halde, bir gün apansızın Tepedelende görünerek, kardeşlerini baba evinde muhasara etti ve saklanmış oldukları binaya ateş vererek ikisini de alevler içinde helâk eyledi.

Ailesinin, senevî iradı - o zamana göre mühim bir meblâğ olmak üzere - altı bin kuruş tahmin olunan bütün servetine tek başına sahib olmakla, Tepedelenin en mühim bir Beyi olmuştur. İşte o zaman, paraya sahib olduğu gibi rütbe ve mansıba da nail olmak istemişti.

Amcazadesi Tepedelen mütesellimi İslâm Bey, tedibine memur

olduğu Kurmovo köyünün bazı çapkınlarını celb ve konağına sevk etmiş ve orada temiz bir dayak attıktan sonra hepsini hapse tıkmıştır. Yukarıda beyan olunduğu veçhile, amcazadesi tarafından Kurmovo köyünün asayişini muhafaza etmeğe memur edilen ve bu köy ile hâlâ bir takım münasebetler idame eyleyen Veli Bey, mahpusların akrabalarını ve dostlarını İslâm Beyin konağına hücum etmeğe ve mahpusları kurtarmağa gizlice tahrik etti. Köylüler bu plânı tatbikden memnun olmamakla beraber, konağa ateş vererek, İslâm Beyi öldürmüşler ve ikametgâhında buldukları herşeyi aralarında paylaşmışlardır. Bu vahşiyane hareketin, dolayısile müsebbibi olmuş bulunmasından Veli Beyin bilâhare nedamet hissetmiş olduğu rivayet edilmektedir: Filhakika amcasının dul karısı ile yetimlerini evine alarak kendilerine iyi muamele etmiş ve fakat diğer taraftan bir müddet sonra, İslâm Beye halef olarak, iki Tuğlu Paşa unvanı ile Tepedelen mütesellimi mesnedini ihraz eylemiştir.

Veli Bey, ilk defa olarak, Tepedelene bir fersah mesafede kâin «Beçiç» köyü ahalisinden olan bir kadın ile evlenmişti. Bu hanım vefatında dört çocuk bırakmıştı. Dul kalan Veli Bey, bilâhara (Koniçe) eşrafından bir zatın İsmihan hanım (Arnavutlarca Hanko) nam kızı ile evlenmiş ve bundan 1744 tarihinde doğan Ali ile iki sene sonra dünyaya gelen Şehnisa hanım isminde iki çocuk peyda etmiştir.

Bu evlenme sayesinde, Veli Bey, (Orta Arnavutluk) daki başlıca ailelerle ve bilhassa Berat veziri Kurt Paşa ile akraba olmuştur.

Ömrünün mütebaki günlerinde, Veli Paşa ancak emlâkinin mühim bir kısmını yağma etmiş olan komşuları ile vaki bazı mühim kavgalarda görülür. 1753 tarihinde seksen beş yaşında olduğu halde vefat etmiştir.

HANKO ve ALİNİN GENÇLİĞİ

Babası öldüğü vakit, Ali on yaşında idi. Savua ehalisinden olup «çirkin bir iş sebebile» Epire, Veli Paşanın nezdine iltica eden ve 1806 tarihinde Yanyada hekimlik ederken Pukvil (Pouqueville) tarafından tanılan kibar bir adamın rivayetine göre, Ali daha çocukluğundan itibaren, fevkalâde bir titizlik ve faaliyet eseri göstermekte idi. Ormanlarda serseri, serseri gezmek ve dağlarda dolaşmak maksadile babasının evini çokluk terkederdi. Bapasının kendisine tayin etmiş olduğu mürebbinin elinden kurtulmak için daima vesile bulurdu. Okuyup yazmağı ancak gençliğinde, babasını kaybettikten sonra ve hiç şübhesiz, anasının ciddî gayreti sayesinde öğrenmiştir.

Hanko, kocası yaşadığı müddetçe, harem dairesinde kalarak ev işleri ile meşgul olmuş ve derunî hissiyatını, ancak çocukları Ali ile Şehnisayı, başka anadan doğmuş olan kardeşlerine karşı hased beslemeğe tahrik ile göstermiştir.

Dul kalan Hankonun sert cibilliyeti derhal meydana çıktı. Veli Paşanın düşmanları tarafından tehdit edilen çocuklarının hukukunu korumak için, silâha sarılmak, kocasının tarafdarlarını etrafına toplamak ve bazen cenk ve bazen hile, fakat daima cehd ve mücadele halinde olup, tehlikelerine iştirak ettiği bir çetenin başında harbetmek hususunda asla tereddüt etmedi.

İşte bu veçhile İslâm Beyin dul kalan ve Tepedelende oturan karısı ile geçinemediğinden, Hanko Tepedeleni terketmeğe ve (Ergeri) civarında Karniyani[1] köyüne çekilmeğe mecbur olmuştur. Hankonun düşmanı olan ve kocası öldürüldüğünden dolayı intikama susamış bulunan İslâm Beyin karısı, Tepedelende tarafdarlar peyda ederek, Hankoya merbut ve kocasının katili olan Kurmovo ahalisi aleyhine bir taarruz etmeği tasarlamakta idi. Lâkin keyfiyeti, Hankodan zamanında haber alan bu köylüler daha evvel davrandılar. Prifti denilen afarozlu bir papazın ideresi altında, İslâm Beyin ailesi üzerine ansızın hücum ederek kadıncağızı katleylediler. Bu işde hiç bir mes'uliyeti olmadığını söyleyen Hankonun itirazlarına rağmen, Tepedelen ahalisi mumayenileyhaye

[1] Müfid Bey eserinde (Kariyani) diye yazar.

A. K. A.

karşı derin bir infial hissetmişlerdir. Hanko misliyle mukabeleye uğramaktan korkarak, ekserisi, rivayete göre, kendisine meftun ve zebun olan sadık muhafızlarla sarılmış Karniyani köyüne çekilmeğe mecbur oldu.

Düşmanlarına karşı nefsini muhafazaya hasrı mesai etmekle, Hanko en eski tarafdarlarını kaybetmekte gecikmedi. Himayesi altında bulunan Kurmovo ahalisini, kendisine verdiği yıllık vergiyi artırmak suretile, küstürmeğe başladı. Sonra, Delvine sancağına bağlı Gardiki köyü müslümanlarının himayesi altında bulunan Kakos namındaki küçük hıristiyan köyünü malikânesine ilhak etmek istemekle, bu kadının gitgide artan nüfuzundan korkuya düşen Gardikililer, istiklâllerini ve bahusus Kakosdan aldıkları iradı kaybedeceklerinden endişe ettiler ve Kurmovo ahalisile birleştiler. Bir göç münasebeti ile Gardikiden geçmekte iken, Hankoyu pusuya düşürerek esir eylediler. Bu hâdise 1762 tarihinde vukua gelmiştir.

Ali Paşanın tercümei halini yazanların ekserisi, Hankonun bir bodruma konduğunu ve orada kızı ile birlikte namusuna taarruz edilmis olduğunu temin etmektedirler. Hankonun o andan itibaren Gardiki ahalisine karşı besleyip, oğlu Aliye de telkin eylediği korkunç kin ve husumeti ve Alinin, sonraları annesile hemşiresine yapılan hakaretin merhametsizce intikamını almağa mecburiyetini bu hâdise izah edebilir.

Bununla beraber, Tepedelenli Ali Paşa hakkındaki eserinde Şehnisa hanımın torun oğlu Ahmed Müfid, keyfiyeti şübheli göstermektedır. Mumaileyh, bu tabakadaki kadınlara karşı o türlü tecavüzatı gayrı muhtemel kılan ve bir kaç sene sonra, Şehnisa hanımın Delvineli Kaplan Paşanın oğlu ile evlenmesine mesağ göstermiyeceği dergâr olan o devirdeki Arnavutların ahlâk ve âdetlerini - kanaatine göre - bihakkın delil olarak dermeyan etmektedir. Ahmed Müfid, Tepedelenli Alinin yeğeni olan, büyük babası Malik Paşadan, «Hanko» nun yalnız başına (Gardiki) de tevkif edilmiş[1] ve orada mevkufiyetinden başka bir elem görmeyip, hattâ çocuklarının ziyaretini bile kabul müsaadesine mazhar olmuş olduğunu işittiğini yazmaktadır.

Bu cesur kadının hal ve vaziyeti merhameti calib oldu: (Ergeri) li bir rum tacir (diğer rivayete göre Gardiki ağalarından biri) takriben yetmiş bin frank demek olan 22 bin sekiz yüz kuruştan ibaret fidyei necatını ödemekle Hanko, Veli Paşanın

[1] Şehnisa Karyanideki evlerinde vukuattan bihaber bulunduğu (S : 54).

çiftliği olan (Gâta) ya çekildi, orada işlerinin tanzimi ve çocuklarının terbiyesile meşgul oldu. Bir müddet sonra Hanko Tepedelene nakletmiştir. Çünkü (Gâta) çiftliğinin arazisini etraftan getirdiği müslümanlara dağıtmak suretile gücendirmiş olduğu (Gâta) hıristiyanları mumaileyhayı tehdit etmişler ve azimetinden sonra kulesini de yakmışlardır.

O devirde, Veli Paşanın ilk karısından olan, iki çocuğu ayni yıl içinde ölmüşlerdir. Bunları Hankonun zehirlemiş olduğu, hiç bir delil gösterilmeksizin, söylenerek mumaileyhaye karşı gıyabet edilmiştir.

İşte Ali bu kavgalar, bu kabile mücadeleleri, bu aile facialarî arasında büyüyordu.

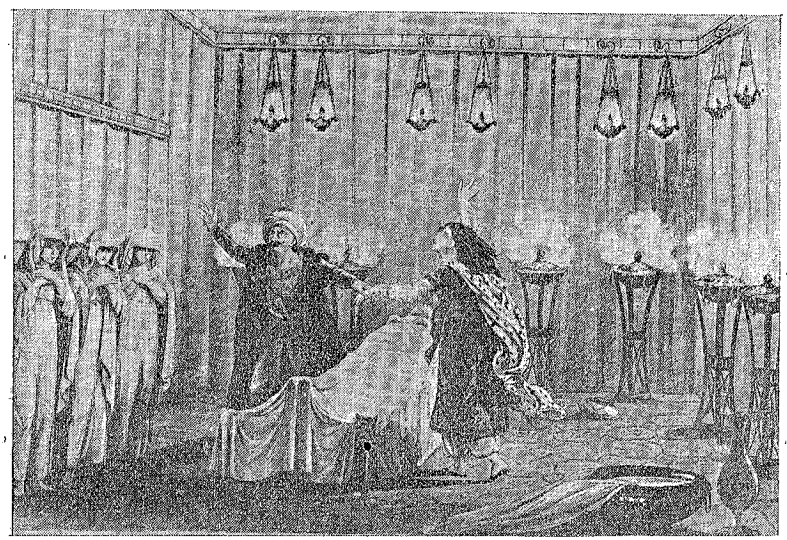
Validenin tesir ve nüfuzu çocuğun seciyesini yoğuruyor, onu uzun süren hayatı müddetince devam edecek bir tabiatta yetiştiriyordu. Denilebilir ki Ali gençliğinde şan ve şöhret hırsı, tamah ve garezle beslenmiştir. Anası, kendi intikamını almak, dul kaldıktan sonra emvalini cebren gasbedenleri, Tepedelenin «mağrur hâkimesi» ne[1] karşı cenk etmiş olanları ve nihayet onu Gardiki'de tevkıf eylemiş olanların hepsini ibrete şayan bir surette tepelemek üzere yetiştiriyordu. «Malını müdafaa etmiyenlerin onu kaptırmak mecburiyetinde» kaldıklarını ve dünyada her şeyin (elhükmü limen galeb) düstutuna tâbi olduğunu öğretiyordu.

Pukvilin ifadesine göre, « hayatına aid maceraları hikâye etmekten hoşlanan » Ali, ilk terbiye senesinden bahsederken ekseriya heyecanlanıyor, «Her şeyi anneme borçluyum, diyordu, çünkü babam ölürken bana yalnız bir kulübe ile bir kaç tarladan başka bir şey bırakmamıştır. Beni adam etmek ve Vezir mertebesine çıkarmak suretile, iki defa yaşatmış olan anamın nasihatları ile canlanan hayalim bana mukadderatımı gösterdi. O zamandan itibaren, Tepedelende gördüğüm, yalnız doğduğum meydandan ibaret idi. Fikir halinde içimde sakladığım şikârı eritmek için üzerine işte o meydandan hücum edecektim. Kuvvet ve azametten, hazinelerden, saraylardan, hülâsa zamanın tahakkuk sahasına isâl ettiği, halen de vâdetmekte bulunduğu şeylerden başka bir şey hayal etmiyordum. Çünkü vasıl olduğum nokta, ümidlerimin müntehası değildir.»

Ali, babası gibi, haydutlukla işe başladı. Haydutluk, o zamanın Arnavutlarınca, komşuların ve mahallî hükûmetin hukukuna tecavüz

[1] Muharrir burada *aghadına* kelimesini kullanıyor, bu uydurma bir Rumcadır ve her halde muharririn Rum kaynaklarından - mukaddemede söylediği gibi - çok iztifade ettiğini gösterir. A. K. A.

edilmiş olmamak şartile, mubah addediliyordu. Daha on dört yaşında iken, hayvan çalmak için, çağdaşlarile temrinler yapıyor, civar köylere karşı seferler (expédition) tertib ediyordu. Bu tecrübeler sayesinde, bir kaç sene zarfında, müsellâh küçük bir kıt'a beslemeğe kifayet edecek kadar plaçka ve para topladı. Bundan sonra (Hanko) yu yakalayıp tevkıf etmek hususunda vaktile (Gardiki) ahalisile birleşmiş olan Kurmovo köyüne karşı bir baskın yaptı. Bu baskın beklenen muvaffakıyeti vermedi : Alinin sebat ve metanetle karşılanan, askeri dayanamadı; dağıldı ve başbuğ (yani Ali) Tepedelene girenlerin birincisi oldu. Oğlunun yiğitlere yakış-

« Ali Paşa ile kız kardeşi Şehnisa valide lerinin cesedi önünde intikam için and içerken. »

mayan bu hareketinden mahcub olan (Hanko) onu lânet ve düşnamlarla karşıladı. Hattâ rivayet olduğuna göre, ona bir öreke - Quenouille - vererek, yerinin harem dairesi olduğunu ve yün eğirmenin kendisine silâh taşımaktan ziyade yakıştığını söylemiştir[1].

Komşularının istihzalarına ve anasının hakaretlerine hedef olan Ali, son derece müteessir olarak, arkadaşlarından otuz kişi ile, Tepedeleni terk etti ve kendisini, Arnavutlar tarafından tehdid

[1] Von Fransız Spunda, "Avrupada son Asyalı Despot.„

edilen, eyaleti hududlarını beklemek vazifesile istihdam eden Karlıeli (Négrepont) Paşası nezdinde " bölük başı „ oldu. İnzibat muhafızlığı vazifesinin pek az işine geldiği şübhesizdir, çünkü, az bir zaman sonra, Aliyi, bir haydud çetesile birlikde, köyleri yağma ederek, akıncılık yaparak (Tesalya) da, (Pindos) da ve (Zağor) nahiyesinde görüyoruz.

Bu fena hareketler berat Mutasarrıfı Kurt Ahmed Paşanın nazarı dikkatini celbetmekte gecikmedi. Kurt Ahmed Paşa bütün Cenubî Arnavutlukla Tesalya ve Mora kıt'aları asayışına hâkim ve nâzır idi [1]. Bu Paşa Mekke emirlerinden birinin sülâlesinden idi. Sebat ve metaneti maharete mezc etmiş ve muharebede kullandığı hud'a ve cesaret sebebile Kurt lâkabını ihraz eylemişti. Bütün Arnavutlukta, hatırası bugüne kadar saklana gelen bir nüfuz ve kuvvet sahibi olarak tanınmıştı. Kurt Ahmed Paşa, Beyleri emri altına alarak, Alinin çetesini takib etti, dağıttı; Ali, esir olarak, Berata götürüldü.

Ali, Kurt Ahmed Paşanın darağacına çekmiş olduğu, ekser arkadaşlarının akıbetine uğrayacağından korkuyordu. Lâkin, Kurt Ahmed Paşa, hiddeti geçtikten sonra, o zaman yirmi yaşında tahmin olunan, valdesi akrebasından olan, " ateş ve zekâ ile dolu gözleri, tabiî talâkati, tatlı siması „ teveccühü celbeden bu delikanlıya karşı merhamete geldi. Pederane bazı tenbih ve tazirlerden sonra, Ahmed Paşa da delikanlı ile alâkadar olarak onu atıfet ve inayetine mazhar kıldı ve senelerce Berattaki konağında alıkoydu. Paşanın lütuf ve keremlerine mazhar olan Ali, kızını isteyecek kadar cür'et aldı. Lâkin Kurt Ahmed Paşa kızını Aliye vermedi : Damad olarak, doğuş itibarile, daha asîl olan ve ahiren Avlonya Mutasarrıflığına tayin kılınan (Avlonyalı Kaplan paşazade) İbrahim Paşayı seçti. 1764 tarihinde vukua gelen bu evlenme Aliyi şiddetle müteessir etmiştir : Hiç şübhe yoktur ki Alinin mes'ud rakibine karşı bilâhara gösterdiği kin ve garez, İbrahim Paşa için meş'um neticeler doğuran istikrah ve husumet bundan neş'et etmiştir. Küsmüş ve yüreği kin ile dolmuş olan Ali dilenci kıyafetine girerek, Berattan kaçmış; tekrar dağlarda dolaşan haydudlara iltihak ederek serseriyane hayata tekrar başlamışdı. Ali, çetesinin başında, Yanyaya civar olan (Zağor) nahiyesi köylerini yağma edüp, bazı muvaffakiyetler elde etmiş ise de, yağmaya uğramış olan köyler ahalisile birleşmiş bulunan Kurmovo ahalisi tarafından mağlub edilmiştir.

[1] " Derbendler nâzırı „ idi. A. K.

Haydutluğa devam ettiği takdirde, hiç bir suretle affolunmak ümidini beslememesini Tepedelenliye ilâm eden Kurt Ahmed Paşa, çete reisini takib etmelerini " Reaya „ sına tenbih etti ve Alinin başını getirecek adama beş bin kuruş vereceğini ilân eyledi. Bu sebeble Ali emin dostlar nezdinde saklanmağa mecbur oldu. Bunlar arasında (Skendo Buya) ve (Lek Daro) nam iki hıristiyan ahret kardeşi vardı. Rivayet olunduğuna göre, Ali elbisesini koçun birine geçirerek, ve biçare hayvanı kurşun ile telef ederek, delinmiş ve kana bulanmış elbiseleri Paşaya götürmelerine ve Ali Beyi öldürdüklerini söylemeğe bu iki hıristiyanı ikna etmiş. Onlar da bu veçhile hareket ve Ali Beyi öldürdüklerini iddia ve mev'ud beş bin kuruşu istifa etmişler ve arkadaşları Ali Beye vermişlerdir.

Bu meblâğı aldıktan sonra Ali, yeni bir haydud çetesi tertib ve teşkiline müsare'at ederek Kurt Ahmed Paşayı ehemmiyetli surette iz'aca başlamış idi. Kurt Ahmed Paşa, Alinin ahval ve harekâtına nihayet vermek istiyerek, bu haydudların ve ele geçmeyen çete başının kahr ve tedmiri için müsellâh bir müfreze sevk etti. Anasının şahsî düşmanları olan Kurmovo ahalisi ile muharebe etmekde olan ve kuvvetinin tarumar edildiğini bir daha gören Ali, sur'atle Tepedelene avdet etmişti. Uzun müddet orada münzevî yaşadı ise de Berat Mutasarrıfının tecavüzünden kurtulmak için nihayet Tepedeleni tekrar terk eylemiştir. Bu heyacanlı hayat sebebile hastalanmış, takatten kesilmiş olduğu halde, Ali, bir hıristiyan köyüne iltica etmiş ve bu köy ahalisi kendisini saklayarak, Berat Mutesarrıfının alenî düşmanı olan Delvine Sancağı Mütesarrıfı Kaplan paşanın nezdine firarını teshil eylemiştir.

Ali Bey, yeni hâmisinin yanında iyileşmiş gibi oldu. Çocukluğundan beri sürdüğü tehlikeli hayattan yorgun, geçirmekte olduğu mehalikden zihni perişan, istirahat etmek istiyordu. Anası (Hanko) ona bir zevce bulmak zamanının geldiğini zannetti : Kaplan Paşanın kızı, Ümmügülsümü istedi ve aldı. Velime cemiyeti 1768 tarihinde, büyük debdebe ile, Ergeri kasabasında yapıldı. Bu münasebetle yapılan eğlenceler memlekette büyük bir tesir husule getirdi. Ali o zaman yirmi dört yaşında idi. Bu evlenme sayesinde, haris ve ikbalperest Hanko oğlunu zengin ve kuvvetli bir aileye sokmağa muvaffak oldu. Bu ailenin reisi ise Delvine Sancağında bir hükümdar gibi yaşamakta idi.

Tepedelenli Alinin Ümmügülsüm ile evlenmesinden iki erkek evlâd dünyaya geldi : 1769 da bunların büyüğü, Ahmed Muhtar, ve iki sene sonra, kardeşi Veliyüddin[1].

— [1] Ahmed Müfid Bey kitabında, Ümmügülsüm yerine Emine ismini veriyor ve Veli Beyin Muhtar Beyden dört sene sonra doğmuş olduğunu yazıyor (S: 61). A.K.

XVIII. ASIRDA EPİR KIT'ASI

Ali Beyin uslandığı ve evlenerek bütün Arnavutluğun en kuvvetli ümerasından birinin damadı sıfatı ile haydutluktan vaz geçtiği ve mütemadiyen genişleyen bir saha üzerinde tasavvuratını tevsi, ve faaliyetini izhar etmeğe başladığı sırada Epir hükûmeti, bu kıt'anın Osmanlılar tarafından fethinden beri, en kuvvetli yerli aileler arasında intihab edilen üç Paşanın, Yanya, Delvine ve Aydonat Paşalarının elinde idi. Bununla beraber, Himara, Gardiki, Ergeri, Suli gibi bazı nahiye ve şehirler, bu Paşaların zahirî metbuiyeti altında, istiklâllerini muhafaza etmişlerdi. Metbularına senevî az bir vergi vermek suretile (bu vergi hakikî bir irad menbaı olmaktan ziyade bir alâmet mahiyetinde idi) bu nahiye ve şehirler, kendi kendilerini idare eden, hürriyetlerini kıskanan ve komşularının hasmı olan bir takım küçük Cumhuriyetler teşkil ederler.

Memleketin mütebakı aksamı XV ci asırda ihtida eden eski Arnavut reislerinin ahfadından üç Paşaya tâbi Bey ve Ağaların idaresindedir. Bunlar, toprağın sahibi olub, Paşaların zararına olarak merkez hükûmetinin zâfı ve uzaklığı sebebile bir nüfuz peyda etmişler; asırlardan beri memlekette yerleşmiş olan aileleri, ortakçılarını etraflarına toplayarak, kabile (*clan*) halinde teşekkül eylemişlerdir. Bu suretle, Bey komşu Beylerin arazisini yağma etmek, cizyesini vermekten istinkâf ettiği Paşaya kafa tutmak, yahud ayni Paşanın harbe gittiği takdirde - fırsat düşerse - bayraklarını birleşdirmek için topladığı silâhlı efradı kullanır. " Divarları mazgal deliklerile dolu dört köşeli kulesinden, yahud yalçın bir kaya üzerindeki müstahkem evinden ta aşağıda küçük vadide veya ovada sıkışan kerpiçten evlerile çiftliğini seyreder. „ Yarı asker, yarı çoban, koyun sürülerini bekleyen kizirlerine refakat ederek, onlarla birlikde yılkılarını bekler. Nesebinin asaletile mağrur ve pür azamet kendini doğuş itibarile, metbuu olan Paşaya müsavi addeder; komşu olan diğer Beyleri kıskanır ve onlarla bitmez tükenmez münazaalar yapar, bundan da köyden köye daimî kavgalar, ekin yağmaları, reayanın dağa kaldırılmaları gibi hadiseler zuhur eder. Kendi topraklarında kervanları durdurarak, tacirleri tevkif ederek, seyahat edenleri soyarak yahud, hiç değilse, bir ayak bastı hakkı alarak bu akın ve çapullarla başkasının toprağında dinlenir.

Paşa, vakıt vakıt, haydudlukları pek ziyade çoğalan ve tehdidkâr bir hal alan bir Bey aleyhine şiddetle muameleye başlar: Lâkin o zaman da ekseriya diğer yerli Beylerden mürekkeb birlik ile yahud bazen haklarını çiğnemesinden korktukları için birleşen müstakil Kabilelerle karşılaşır. Tacizatından kurtulmak istediği Beyin kellesini koparmağa muvaffak olamadığı zaman, Paşa ya kendisine tâbi olan bütün Beylerin isyanını bastırmak yahud isyan eden Beyin dostları tarafından İstanbulda Divanı Hümayun ile Saray nezdinde çevirmekten hali kalmadıkları fitne dolablarına düşmek tehlikesine maruz olur.

Biri birile son derece düşman olan büyük küçük Timar ve Zeamet sahibleri kendilerine tâbi olan hıristiyanlar üzerine haiz oldukları zalimane nüfuzu muhafaza etmek yahud müstakil kalmış olan hıristiyan kabilelerini boyunduruk altına almak hususunda itilâf ederler. Müslümanlar ile Hıristiyanlar, az çok uzun mütarekelerle faysal bulan daimî bir harb hali içinde yaşarlar. Osmanlı fethinden beri ruhlarda teraküm eden kinler zaman geçtikce, genişliyerek, ve teassub her iki tarafı körükleyerek, hem fâtih hem arazi sahibi olan müslümanlarla mağlub ve ayni toprağın müsteciri olan hıristiyanlar arasındaki münasebet, ekseriya açık bir husumete inkılâb eden, mühik bir itimatsızlık ile alûde olur. Bundan inbias eden mahallî muharebeler pek dehşetli, pek itisafkâr bir hal alır: Beyler esir ettikleri hıristiyanları nadiren yaşatırlar. Kaptanlar ise ihtida ile müslümanlara cizyelerini verirler; muhasemata nihayet vermek maksadile akdedilen ve ekseriya tatbik ve icra olunmayan mukavelelerde hüsnü niyet bulunmaz. Mütareke hengâmında bile, her türlü eza ve cefalara tevessül ederler: Pukvil (Pouqueville) 'in ifadesine göre, müslümanlar bir hıristiyan köyüne giderler, köylüleri tahkiren köpeklerine su içirmeğe icbar eder ve, mümasil ahvalde de, hıristiyanlar müslümanlara canlı domuzları sırtta taşıtırlar. Bu mütekabil muameleler eski kinleri daha ziyade şiddetlendirir, muhasımları itilâf kabul etmez bir hale getirir ve her türlü barışmayı gayrı mümkün kılardı.

Bu hal ve vaziyeti daha vahim kılmak için, Müslüman ve hıristiyanlar bir çok mezheb ve tarikatlara ayrılırlar ki bu müslümanlarda da hıristiyanlarda da bir takım rekabetlere ve bir takım münazaalara sebebiyet verirdi. Aslen Türk olan müslümanlar sünnîdirler, umumiyetle dinlerinin hüküm ve emirlerini sadakatle muhafaza ederler, şiddetle müteassıbtırlar; buna mukabil henüz ihtida etmiş olan Arnavutlar hıristiyan itikadı ile karışık şübheli bir müslüman-

lıkla mütedeyyindirler: bir çokları dinlerinin naslarını ve islâm âdetlerini bilmezler yahud ihlâl ederler, şarap içerler, kadınları açık gezdirirler, sünnet olmazlar, Meryem ana yortusunu hıristiyanlarla birlikte tes'id ederler, ve islâm kisvesine bürünmüş bayağı hıristiyanlardan başka bir şey değildirler. Onlar arasında hikmeti işrakıyeye tarafdar *(Panthéiste)* olan, ibadeti bilmeyen ve müslümanlar indinde dinsiz *(athé)* addedilen bektaşilik mezhebinden pek çok müntesibler vardır.

Bütün bu niza ve ihtilâf sebeblerine ırk ve dil ihtilâfları inzimam eder: Arnavutlar, Grekler ve Türkler ayni memlekette oturan ve muhtelif lehcelerle konuşan bir takım milletlerdir.

İçtimaî teşkilât bile, hiç değilse Arnavutlar indinde, teşevvüşü artırmaktadır. Her Arnavut köyü " pharès „ lerden yahud bir veya bir kaç aileyi etraflarında toplayan müntahab şeflerin idaresi altındaki partilerden müteşekkildir. Bu kabileler arasında vahşi kinler hüküm sürer, bu kinleri ancak harici bir tehlike bir an için yatıştırır, fakat tehlike geçer geçmez bunlar yine devam ederler. Aileler arasında kan davası *(vendetta)* mevcüd olub batından batna devam etmektedir. Pukvil (Pouqueville), tanıdığı Leskovikli bir Ağanın on seneden beri - penceresinin kafesleri arkasından görünen - şehrin bir mahallesinden geçmek cesaretinde bulunmamakla öğündüğünü, geçerse orada düşmanları tarafından öldürüleceğini, "sebat ile nöbet beklemekten ve mahbus yaşamaktan meyus olduğunu „ söyler. Bir kabilenin ferdleri arasında bile yekdiğerine itimatsızlık gösterenler vardır. Mazgal deliklerile dolu olan evler diğer bir evin kurşun menzilinden ayrılmış bulunurlar " Bir kabileye mensub yahud müşterek bir şecereye malik aileler, ahfadından oldukları reisden canibî dallar halinde ayrılarak, bir tepecikte yahud sarp bir yaylanın üzerinde kademe, kademe mahalleler teşkil ederler; o suretle ki hem o ailelere yardım edebilirler, hem kendi (phara)larına mensub kimselerin taarruzundan kendilerini emin bulundururlar. Bu veçhile, bir şehir, *(Dioscures)* ların zamanında Ispartada olduğu gibi, kasvetle dolu evlerine çekilmiş, gece olur olmaz, bir baskına uğramak korkusu ile, orada sipere yatmış bir takım kimselerle meskûn bir sıra köylerden ibarettir... (Pharès) ler vardır ki teskin olunmaz husumet ve adavetlerle doludur; bazan sokaklardan ancak geceleyin ve gizlice geçilebilir. Her mahallenin *(circonscription)* kendine mahsus kuyuları, sarnıçları, panayırları ve ayrı bir pazarı vardır. Bir düşmana rast gelmemek için Camiye ve kiliseye gitmekde kendilerini mazur addederler [1] „.

[1] Pouquville : Voyages dans la Grèce, C. II, S. 561 - 562.

İğtişaş ve ihtilâl toprağı olan Epir ve Arnavutluk, bütün tarihlerinde, sultanların hükûmetine karşı bir isyan silsilesinden başka bir şey göstermezler. Osmanlı orduları tabiaten inişli yokuşlu, çete muharebelerine elverişli olan, efradı ta çocukluklarından beri muharebeye alışmış, hemcinslerininki kadar kendi hayatlarını istihkar eden kabilelerle meskûn bulunan bu memleketlere her vakit ancak ihtiyat ve basiret ile girmişlerdir.

Bundan başka, bu iğtişaş hali, ekseriya ziyadesile kuvvet kesbeden kabile reislerini tepelemek hususunda onlara muhasım olan tarafları kullanan merkez hükümeti için bir fayda teşkil ediyordu. Divanı hümayun bu babda *(Venedik Cümhuriyeti)* nin Arnavutluk sahilindeki müessesatında kullandığı kurnazca siyaseti takibediyordu. Bu siyaset de, yerli Beyleri, vakit vakit, kendi Paşalarına karşı himaye etmek, müslümanları muhtariyeti haiz hıristiyan nahiyelerine karşı siyanet eylemek ve herhal ve kârda, memlekette asayişsizliği, karışıklığı, kabileler arasında muharebeyi idame etmekti.

İşte, haris ve sergüzeşt arkasında koşan bir adamın hayal ettiği fütühat için, pek müsaid olan bu iğtişaş muhiti içindedir ki Ali sahneye girmek üzeredir.

ALİNİN İLK ZAMANLARI

Yanya Paşalığına Tayini

Kızını Tepedelenli Aliye tezvic etmekle, Kaplan Paşa emin bir tarafdar kazanmağı ve cesaretini takdir, ihtirasatını keşfeylemeğe muvaffak olduğu bir damadın şahsında aleyhdarları için korkunç bir rakib yaratmağı düşünmüşdü. Tarafdarlarını artırmak ve bir çok Paşaların besledikleri ümidleri tahakkuk ettirmek, tasavvurlarını fiil mevkiine koymak yani istiklâl peyda etmek hususunda Alinin kendisine yardım edeceğini ümid ediyordu. Lâkin kendi menfaati mevzuubahs olmadığı zaman başkasının muvaffakiyetine Ali kadar az çalışan kimse yoktu. Kaplan Paşanın büyüklüğü onu ikinci plânda bırakıyor, halbuki onun emel ve maksadları burada hitam bulmuyordu. Bilâkis kayin pederinin, iktidar mevkiine çıkmasına mani olacağına ve Paşanın helâki, münhal kalacak mevkiini işgale müsaid olacağından, kendisi için şayanı istifade bir hal teşkil edeceğine hükmeyliyordu.

Babı Âli, bu tarihte, eski *(Acroceraunie)* Lâplık kıt'asının sert ve kuvvetli dağlılarından ibaret olub yanaşılması kabil olmayan hırsız inlerinde müstakillen yaşayan (Himara) ahalisini itaat altına almak istemiş, (Delvine) nahiyesine mücavir olan bu kasaba üzerine bir sefer icrasına Kaplan Paşayı memur etmiş idi. Lâkin Himaralılarla uyuşmak ve Himara dağlarını âtiyen kuracağı beyliğin merkezi ittihaz etmek isteyen Paşa aldığı emirleri infaz ve tatbik etmek hususunda hiç bir suretle müsaraat göstermiyordu, hattâ bu memleket ahalisini isyana teşvik etmekle itham edilmişti. Diğer tarafdan, Ali Bey kayin pederini Himaralılara karşı yapılacak hareketi tehire teşvik ediyor ve ayni zamanda Rumeli Valisile muhabere ederek, Paşanın harekâtını bildiriyordu. Ef'ali hakkında izahat vermek üzere (Manastır) a davet olunan Kaplan Paşa, bu teşebbüsün neticesini vehim ve korkular içinde, düşünerek davete cevab vermekde tereddüd ediyordu. Nihayet, vaki davetin muhtemel neticelerini bilen damadının nasihatını dinleyerek, Manastıra gitmeği kararlaştırmış ve oraya vasıl olur olmaz idam edilmiş idi (1768).

Ali, Kaplan Paşanın vefatı ile münhal kalan, Delvine Mutasarrıflığına nail olacağını ve kayin pederinin bir kısım mirasına konacağını ümid ediyordu. Ümidlerinde merhametsizce ve iki suretle aldandı. Filhakika, Babı Alî bir tarafdan Kaplan Paşanın büyük oğlu Ergerili Ali Beyi - ki sadakati temin olunmuştu - müşarunileyhe halef tayin etti, bir tarafdan da, idam olunan Paşanın emvalini müsadere eyledi.

İşte o zaman (Hanko), bu cinayetkârane desisenin muvaffakiyetle neticelenmemiş olmasından oğlu gibi müteessir ve yeni Paşa ile reddedilmiş olan namzed arasında tahaddüs edecek ihtilâfdan bihuzur olarak, ya müttefik veya düşman olabilen bu iki adamın beynini te'lif etmeğe çalıştı : yeni Delvine mutasarrıfı henüz evli değildi; (Hanko) kızı (Şehnisa) yı ona tezvic etmeğe ve bu suretle iki aile arasında sıkı bir akrabalık rabıtası ihdas eylemeğe muvaffak oldu. Bu izdivaç 1769 da vukua geldi.

Dört sene sonra, Delvine Mutasarrıfı Ali Paşa feci ve vakıtsız bir akıbete uğradı. Ergeride Kaplan Paşanın altı oğlunun da hazır bulundukları bir ziyafette zuhura gelen bir miras münakaşası bir çok davetlilerin sarhoşluğu ile şiddetlenerek, niza (rixe) haline münkalib oldu; kuburlar silâhlıklarından çıktı ve Ali Paşa - vücudu delik deşik - ölü olarak yere yuvarlandı. Dul kalan Şehnisa hanımın ailesi, Arnavut âdetince, katillere karşı misliyle mukabele etmeğe mecbur idi. Maktulün kain biraderi Tepedelenli Alinin, tarafdarlarını toplayıp onların başına geçerek, Ergeriye hücum etmesi muhtemel idi. Bu tehlikeyi bertaraf için Ali Paşanın kardeşleri, kırılmış olan akrabalık rabıtasını tazelemeğe müsaraat ile Şehisa hanımı, iddet müddetinin hitamını beklemeksizin, zevcinin katillerinden biri olan ve o tarihte henüz on altı yaşında bulunan Süleyman (Selman) Beye cebren tezvic eylemişlerdir [1].

Tepedelenli Ali kayin biraderinin katlini intikam vesilesi addetmemiştir, bu da bazı kimselerin kendisini vakı cinayette medhaldar addetmelerine sebeb olmuştur. Ali, bil'âkis, zuhur eden fırsattan bilistifade münhal kalan Delvine Mutasarrıflığını almağa çalışmış ve bu hususta bir çok gayretler sarfetmiş ise de bunlar, Kaplan Paşanın vefatı esnasında bezledilen mesai gibi, semeresiz kalmıştır : filhakika Delvine Mutasarrıflığı memleket eşrafından Mustafa ağa Kokaya tevdi edilmiştir. Mustafa ağa bir müddet sonra, meçhul bir kimse tarafından, hanesinde katlolunmuştur.

Mustafa ağanın halefi, ağyarından ve Delvine eşrafından Selim

[1] 1746 tarihinde duğmuş olan Şehnisa o zaman takriben 27 yaşında idi. Ali Paşa ile izdivacından Elmas Bey ve Sabiha H. namile iki evlâdı olmuştur. İkinci evliliğinden de üç çocuğu oldu : Hasbiye h. Vasfiye h. ve Adem B.

Beydir, ki Divanı hümayuna takdim ettiği hediyeler kendisinin başkalarına tercihine sebeb olmuştur. Yeni Mutasarrıfı ilk tebrike gelen, Tepedelenli Alidir. Merasimi mahsusa ile istikbâl edilen Ali, Selim Beyin dostluğuna nail olarak, bir müddet Delvinede müşarunileyhin misafiri kalmıştır.

O tarihte Venedik Cuumhuriyeti (İyoniyen adaları) nı [1] ve sahildeki dört nahiyeyi işgal etmekte idi. Bu nahiyelerden biri, Butrinto, Delvine Sancağile hemhudud idi; bu hal ise Osmanlılarla Venedikliler arasında daimî iddia ve ihtilâflara mahal vermekte idi. Selim Paşa, seleflerinin tutduğu yol hilâfina olarak, komşularile dostane münasebetler tesisine ve Cümhuriyetin Korfu adasındaki Valilerile *(Provéditeurs)* devamlı münasebetlerde bulunmağa çalışmıştır. Paşalarından birisi, reyini almaksızın, bir teşebbüste bulunduğu ve bahusus gayrı müslüm devletlerle münasebata girişmek mevzuubahs olduğu zaman büsbütün ürkek bir hale gelen Babı Alî nazarında şübheli vaziyete düşmek için bundan fazla bir şeye lüzum yokdu. Diğer tarafdan, mütemadiyen Delvine Mutasarrıflığını istihsâl etmeği düşünen, Tepedelenli Ali tekrar mevki kazanmak için fırsat bekliyordu. Pukvil (Pouqueville) in ifadesine göre bu fırsatı îzam ve tahrif edilen ve nihayet Selim Paşanın sukutunu müeddi olan, bayağı bir hadisede bulmuştur. Filhakika, Selim Paşa Venediklilere bir ormanın maktaını satmış idi ; ayni zamanda toprağı da satmış olduğunu iddia etmeğe ramak kalmış idi. Osmanlı toprağından bir kısmının hıristiyan bir devlete satılması hem dine, hem Padişaha karşı bir cinayet teşkil etmekte idi. Tepedelenli Ali böyle bir ithamdan çıkarabileceği menfaati anladı : Selim Paşanın Osmanlı toprağını ferağ etmiş olduğu iddiasını Divanı hümayuna gizlice ihbar etmeğe ve Paşanın hasımlarından Delvineli bir çok (âyan) ı bu hususta şikâyette bulunmak için teşvik eylemeğe müsaraat gösterdi. Fitciliğine daha ziyade kuvvet vermek için, dostu Selim Paşanın ef'al ve harekâtını meydana koymak maksadile her şeyi Babı Alîye arz ediyor ve bu arz ve ihbarını teyid için din ve Devletin menafii âliyesini ileri sürüyordu.

Delvine Mutasarrıfı aleyhindeki şikâyetten daha evvel haberdar olan Babı Âli bu ihbara hiç hayret etmedi. Hiç bir güna tahkikata lüzum görmedi : Selim Paşayı saltanat düşmanlarile birleşmek ve vatana hiyanet etmekle itham eden bir idam fermanı derhal mahsus tatarla gizlice Aliye gönderilmiş ve bizzat infaz eylemesi emir olunmuşdu.

[1] İyoniyen adaları iki parçadır : şimalde Fano, Salmastraki, Paksos ve Antipaksos adacıklarile Korfu; cenubda Ayamavra, İtaki, Kefalonya, Zanta, Serigo.

Ali ozaman Tepedelende idi. Fermanı hâmilen Delvineye gitti, Selim Paşa tarafından hâlisane bir surette karşılanarak Saraya misafir edildi [1]. Arnavutlukta cari âdete binaen maiyetinde bir mikdar müsellâh adamlar vardı. « O zaman, diyor Pukvil, yaz mevsimi idi. Her sabah arzı tazimat için Paşanın nezdine giden Ali Bey, bir gün rahatsızlığından bahs ile, dairesine uğramasını Paşadan rica etmişti. Bu davet kabul edilmekle, Ali Bey adamlarından bazılarını bir dolaba (yüklüğe) sakladı ve, kahve fincanını, o zaman henüz çıplak olan döşemenin üzerine düşürmekten ibaret olan işareti verince saklandıkları yerden çıkıp, Selimi hançerle öldürmelerini tenbih etti. İhtiyar Selim, vâdi veçhile gelince etrafı sarıldı, şerefli bir kurban gibi, "*oğlum, beni itlâf eden sensin!*„ diyerek, yere düştü. Bu hale refakat eden gürültüler üzerine koşan Selimin muhafızları Aliyi katillerle muhat buldular. İki taraf arasında hemen bir mücadele başladı. Ali yekdiğerile vuruşanlar arasına girip de hâmil olduğu fermanı açarak, hepsine gösterdiği ve bir haini tepelemeğe iradei seniye ile memur olduğunu söylediği zaman hasımların bir çoğu yere yuvarlanmışlardı. Alinin beyanatı münazaaya nihayet vermekle, mümaileyh Kadı vasıtasile fermanın derhal tenfizine, konağın kapısını mühürlemeğe ve Selimin Mustafa ve Şahin Bey namındaki iki oğlunu esir olarak Tepedelene götürmeğe müsareat eyledi [2].»

Bu hareketin mükâfatı olarak, Ali Babı Âliden Paşa unvanıyle mirmiranlıkla birlikte Delvine Mutasarrıflığı beratını aldı. Lâkin, Selim Paşa ailesine merbut olan, Delvine ahalisi, halefini ölüme mahkûm ettirmekle maznun bir Valiye malikiyeti istemediklerinden, onu kabulden imtina etmişlerdir. Ali kendi zâbitlerinden İbrahim ağa [3] adlı birini Delvineye gönderip, namına icrayı hükûm ettirmekle iktifaya mecbur oldu.

Bir müddet sonra, Selim Paşazadelerden biri, Muhtar Bey, Tepedelenden firara muvaffak olarak, Delvineye varmış, orada taraftarlar peyda edüp, İbrahim ağaya karşı silâh istimaline başlamış ve nihayet mümayinileyhi mağlub ve katleymiştir. Mustafa bey, bu

[1] Müfid bey, Selim Paşanın muarizlerinden İbrahim ağa Kalapodiye mihman olmuştur diyor. (S : 48 İstanbul tab'ı).

[2] Müfid B : ..... oğlu ile hafidi Mustafa ve Şahin beyleri tevkif etmiştir, diyor. (S : 49. İstanbul basması)

[3] Selim Paşanın muarizlerinden İbrahim ağa Kalapodı. A. K. A.

vak'adan sonra, kendini Delvine mutasarrıfı ilân etmiş ve az bir müddet geçince memuriyeti Babı Âlice tasdik edilmiştir (1780). Ali Paşa bir kere daha bir düşman tarafından teb'id edilmiş demektir.

Dört sene sonra, Avlonya sancağı mutasarrıflığını ve Derbentler başbuğluğunu ifa eden, ihtiyar Kurt Paşa vefat etti. Avlonya mutasarrıflığı merhumun oğlu Mehmet Paşaya [1] tevcih olunmakla, Ali fırsattan bilâistifade « Derbendat muhafızlığına » namzetliğini koydu. Divanı humayun nezdindeki bu teşebbüsatı, Zagor nahiyesi ahalisinden olup, İstanbulda ticaretle meşgul bulunan Epirli bazı tüccare de terviç ettirmiş ve hizmetlerine mukabil memleketlerini himayesi altına almağı ve arzu ettiği mansıba nail olur olmaz, haydudların garet ve tahribinden korumağı vâd eylemiştir. Bu tacirler Divanı hümayuna müracaatla memlekette zabt ve rabta muktedir ve, Tesalya ile Yanya Sancağını yağma ve tahrib eden haydutlardan kurtarmak için, eşhas ve ahvali mahalliyeye vakıf Ali Paşadan başka kimse bulunmadığını arza müsareat etmişlerdir. Alinin cür'et ve cesaretini Selim Paşanın katli hadisesinde tecrübe etmiş olan Babı Âli namzetliğini memnuniyetle kabul ve Derbendat başbuğluğuna (1784) ve, bir müddet sonra, Tırhala ve Tesalya mutasarrıflığına tayin eyledi.

Yeni yollar başbuğu kendisine izafe edilmiş şöhretin yersiz olmadığını gösterdi : dört bin Arnavuttan mürekkeb bir müfrezenin başında, Yanya ile Termopil arasındaki memleketleri hiç yorulmaksızın dolaşarak, eski arkadaşları « haydut » ları tenkil, reislerini idam, ve cümlesini, bir daha meydana çıkmamak üzere, dağlara kaçmağa icbar eylemiştir. Az bir müddet zarfında, memleketi haydudluktan temizledi, ve öyle bir korku saldı ki bütün Tesalyada ve (Pindos) havalisinde sükûn ve emniyet uzun müddet devam etti ve vaktile emniyet ve asayişin yokluğundan dolayı buraları terke mecbur olmuş olan bir çok kimse tekrar memleketlerine avdet etti. Bu inzibat tedbirleri hem haydutlara, hem de memleketin en kudretli ve nüfuzlu beylerine karşı ittihaz edilmiş olmakla, yeni Derbendler başbuğunun Divanı hümayun nezdindeki itibarını takviyeye ve yapılan garet ve yağmalarla bunlarda ele geçen emval mumaileyhin servetini tezyide medar olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu o devirde, 1778 den beri, Rusya, ve Avusturya ile harb halinde olmakla, Ali Paşa Osmanlı ordusuna bir kaç bin Arnavuttan mürekkeb güzide bir askeri kıt'a ile iltihak

[1] Müfid B : " ... damadı Sinan Pş. sülalesinden Avlonyalı İbrahim bey " tayin olundu diyor. ayni eser, : 52.

etti. Bunlar, Tunada gerek askerî maharetleri ve gerek geçtikleri yerleri nehbügaret etmekdeki germi ve gayretlerile iştihar etmişlerlerdi. Bu muharebe esnasında, Ali Paşa ceri ve gayur adam olmak şöhretine cesur ve askerî ehliyetlerle mücehhez bir şef olmak şöhretini ilâve etmiştir.

Kezalik Rumeli Valisi Mehmet Paşanının kumanda ettiği bir sefere iştirak ettiği gibi, 1787 tarihinde Babı Âli tarafından İşkodra Mutasarrıfı olub müstemirren isyan halinde bulunan Kara Mahmud aleyhine izam kılındı. Rusya ve Avusturya harbile meşgul olan Babı Âlinin müşkül vaziyetinden istifade eden ve komşuları Bosna Paşalarına tâbi bir çok kaleleri zabt ile beraber bundan memnun olmıyan Kara Mahmud Venediklerin işgali altındaki bazı mustahkem mevkileri zabte cür'et etmiş ve Osmanlı İmparatorluğunun aksayı garbinde, şimalî ve orta Arnavutluğu, şımalî Makedonyayı, Karadağı, Bosnanın bir parçasını ihtiva eden ve Hırvatistan hududlarına dayanan bir Prenslik kurmağa hazırlanmışdı.

Diğer Arnavut reisleri gibi, âsinin davasına gizliden gizli taraftar olan Ali Paşa, İşkodrada muhasara edilmiş olan Kara Mahmud aleyhine istemiyerek hareket etti ve Avusturyadaki Osmanlı ordusuna iltihak için, İşkodra muhasarasını daha ilk fırsatta terk eyledi.

Tırhalaya avdetinde, Ali, komşusu Yanya sancağında cereyan eden ahvale atfı nazar etti. Yanya Mutasarrıfı Ergerili Ali İzzet Paşa o sırada Avusturya muharebesinde idi. Yanya beyleri mumaileyhin gaybubetinden bilistifade aleyhine bir takım entrikalar tertib ediyorlar ve aralarında ona bir halef arıyorlardı. Lâkin bu noktada itilâf edemediler : Şehirde ve civarında bulunan muhtelif kabileler biribiri aleyhine silâha sarıldılar : asayiş bozulmuştu; memleketin her tarafında bir emniyetsizlik hüküm sürmekte idi. Bu anarşiye nihayet vermek bahanesile, asayişi ve amme emniyetini temin vazifesini de tazammun eden *Derbendler başbuğluğu* uhdesinde bulunan Ali Paşa, kuvvetli bir askerî kıt'anın başında, Yanya üzerine yürüdü. Filvaki, uzun zamandan beri şehir içinde, Greklerden mürekkeb olmak üzere, para kuvvetile teşkil edilmiş bir fırka mevcud idi ki rivayet olunduğuna göre, Ali Paşadan Tesalyalılara bahşetmiş olduğu müsaadeleri istihsâl ümidinde idi. Mahallinde nail olacağı müzaharetlerin ve ledelhace tabiatına ve seciyesine vakıf oldukları cihetle kendisini istemeyen, Yanyanın müslüman beylerine karşı kullanacağı kuvvetin kaleyi fethetmesine ve mütakiben Yanya mutasarrıfı olmasına kifayet edeceğine şübhesi yoktu. Bu kendisine pek kolay görünüyordu, çünkü " Padişaha tâbi bir mevki olmaktan

ziyade bir müfsidler meydanı olarak telâkki slunan „ bu mansıb [1] Babı Âli tarafından ilk müracaat edene ihale olunuyordu, çünkü tayin olunan mutasarrıflar, kendilerini diledikleri gibi azlettiren mahmilerinin entrikalarına dayanamıyorlar ve hiç bir nüfuz ve kudrete malik olmaksızın Yanya kalesinde mahbus yaşıyorlardı. 1700 den 1786 tarihine kadar Yanyada bu suretle on altı kişi Mutasarrıflık etmiştir.

Ali Paşa şehre yaklaşdığında, kendini kâfi derecede kuvvetli görmiyerek, taarruza cesaret edemedi. Yanya gölünün şimal sahilinde, Perama ovasında yerleşmiş ve oradan düşmanlarının köylerini ve arazilerini yağmaya koyulmuştur. Bu tehlikeli komşunun o kadar yakına gelmesinden endişeye düşen Yanya beyleri, mumaileyhin emel ve tasavvurlarını keşfederek, aralarındaki ihtilâfları unutmuşlar, meclis halinde toplanarak, ve şehir ahalisini silâh altına çağırarak, Ali Paşaya derhal Tırhalaya avdet etmesini tebliğ ve rica eylemişlerdir[2]. Ali Paşa ricalarını reddetmekle iki taraf arasında muharebe başladı. Her iki taraf ayni zayiata düçar oldu ve bir karar vermeksizin her biri yerine çekildi. Maamafih, Ali Paşanın tarafdar ve aleyhdarları şehir içinde heyecanlarla çalkanıyorlardı. Tırhala Mutasarrıfı, tarafdarlarını artırmak ve bahusus onlara kavi bir istinadgâh vermek için, Yanyanın en kuvvetli ailelerinden birinin erkânıyle, ataları on altıncı asırdan beri hemen bilâfasıla Sancağı idare etmiş olan Aslan Paşazadelerle münasebet peyda etti. Hattâ gölden bir kayık içinde geçerek geceleyin aramağa geldiği ve alıp Peramaya götürdüğü bu aileye mensub bir genç kız ile evlenerek, onlarla samimî bir ittifak bile akteyledi[3]. Buna rağmen, Ali Paşanın tarafdarları Yanya beylerinin ve hattâ yeni ailesine mensub bir zümrenin taarruzuna duçar olmakta idiler. Ali Paşa, düşmanlarının İstanbulda kendi aleyhine şiddetle çalışmakta olduklarını ve mesailerinin muvaffakıyetle neticelenmek üzere bulunduğunu istihbar etti. Bunun üzerine vaziyete tekaddüm etmeği kararlaştırdı. Babı Âlice Yanya mutasarrıflığına tayin kılındığını işaa etti ve ertesi gece askerile birlikte

[1] Pouqueville oyni eser. 8 : 287

[2] Müfid B. in ifadesine göre bu tebliğ ve ricayı yapan, Arslan Paşa ahfadından Asım Beydir, ki. Yanyada yaşadıkca Ali Paşa onun evi önünden, üzerine kurşun sıkılır vehmile geçmiyordu.

[3] Müfid B : " Aslan Paşa sülâlesinden Tahir Paşanın Kerimesi ve gene o sülâleden Ahmed beyin metrükesi Züleyha hanımı ile„ diyor. S : 63.

A. K. A.

Yanya kalesine girdi. Ertesi gün, tarafdarları kendisine refakat ettikleri haldde, Mahkemeyi şeriyeye giderek, mevsukıyeti meşkük bir tevcih fermanını tescil ettirdi. Bu cür'et zarbesi sayesinde, hiç bir kimsenin itirazına uğramaksızın. resmen Yanya Sancağı Mutasarrıfı tanındı (1788). Babı Âli de müteakıben bu memuriyetini tasdik eyledi.

Bir müddet sonra, henüz on yaşında olan küçük oğlu Veli Paşa için kendisinden münhal kalan Tırhala mutasarrıflığını istihsal etti. Hakikati halde ise, Tepedelenli Ali, Derbendler başbuğuluğunu muhafaza ile beraber Tırhala ve Yanya mutasarrıflıklarını nefsinde cemetmiş oluyordu.

YANYA, ALİ PAŞA MUTASARRIFLIĞA GEÇERKEN

Alinin Mutasarrıflıkla yerleşmekte olduğu şehir, bir Liva merkezi olmakla beraber, ahalisinin mikdarı itibarile de, bütün Arnavutluğun en mühim şehri idi.

Münbit ve tamamile mezru bir ovada kâin, vadinin müntehasında yayılmış, şimal ve şark cihetleri Pindos sıra dağlarının ormanlık ve sarp, senenin ekseri zamanlarında karla örtülü yamaçları ile muhat güzel bir gölün garb sahiline kadar inen tepelerin sathı maili üzerine serilmiş olan şehir, uzaktan, dağların arasında huzur ve istirahat için hazırlanmış bir konak gibi görünüyordu.

Etrafında eski bir hendeğin eserleri görülen suru içinde evlerden başka ekilmiş tarlalar, bağlar ve büyük mezarlıklar vardı; on dört tane caminin minareleri ise şehre Alp dağlarına mahsus bir peyzaj içinde bir şark manzarası veriyordu.

Şehirden beş yüz metre mesafeye kadar, göl içinde Şimali Şarkıye doğru uzanan bir yarım ada üzerinde, Mutasarrıfın bir hendek ve bir sed ile sahilden ayrılmış olaa sarayı yükseliyordu.

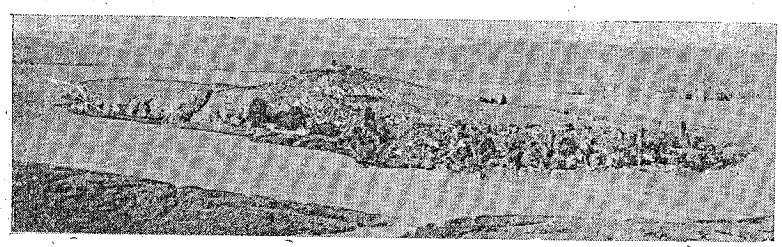
Ayni sur içinde, dimdik bir kayanın üzerinde, gölden yüz kadem yukarıda kâin, etrafı yerli müslüman eşrafın makberelerini havi bir arsa ile muhat Kalo Paşa[1] camiinin minaresi servi demetleri arasında yükseliyordu. Alçak bir yahudi mahallesi de şehrin teessüsünden beri mevcut olup, eski Yanya şehrinin bina olunduğu yeri göstermekte idi.

Yarım adanın dışında, üç kilometre uzunluğunda ve sekiz yüz ilâ bin beş yüz metre genişliğinde, yeni şehir başlıyordu. Bütün Şark memleketlerinde olduğu gibi, burada da dar ve çamurlu sokaklarile bir örtülü çarşı, aralarında bahçeler ve bağlar bulunan mahalleleri, ve metrûk mezarlıklar vardı. Bir hastahane ve bir mekteb mevcüddu: Müessisler tarafından muallimler maaşlarına tahsis olunan bir irad ile mücehhez olan bu mektebde Yunanca, Lâtınce ve Fransızca tedris ediliyordu. Şehirde bazı imalâthaneler, bahusus Türk ve Rumların giydikleri bir nevi ipek ve pamuk kumaş yapan

[1] Kalo Paşa, Aslan Paşazadeler ailesine mensuptur. Yanyada 1762 den 1774 e kadar mutasarrıflık etmiştir.

bir takım fabrikalar ve elbise tezyinatı için bütün Şarkta kullanılan bütün sırma işlemeler san'atı da (sırmakeşlik) vardı. Şehirde daimî surette mukîm olan ahali takriben yirmi beş bin idi, ki on sekiz bini Grek Ortodoks, beş bini Türk ve Arnavut müslüman ve takriben iki bini yahudi idi. Pukvil diyor ki: «Bu mikdara şehirdeki askeri terkib eden Arnavutlar, Vezir ile oğullarının konaklarındaki adamlar, bütün nahiyelerden alınmış olan rehineler, milisler (clients) ücretli askerler, ecnebî izdihamı ilâve olunursa, denilebilir ki, Yanyada mukim veya misafir olarak her vakit otuz beş bin nüfus vardır». Bu ahalinin büyük bir kısmı ticaretle meşgul idiler: Yunan adalarile İtalyaya ham ve işlenmiş deri ihraç ediyorlar; Triyesteden kumaş ve mamûl maddeler, Mısırdan da bütün şarkın başlıca gıdasını teşkil eden pirinci idhal eyliyorlardı.

Selânik körfezinden Korfuya giden yol üzerinde mutavassıt bir yerde bulunmak sayesinde, Yanya, Pindosun bir sathı mailin-

Yanya gölü içindeki meskün ada

den diğerine geçen seyyahlar için mecburî bir konak yeri idi orada küçük tacirlerden mürekkeb mühim bir kütleyi yaşatan bir çok ecnebiler de vardı.

Şehrin karşısında ve göl ortasında küçük bir ada vardı ki bunun üzerinde ve bir manastırın etrafında yüz kadar balıkcı ve kayıkcı evleri vardı. Ada, «yazın balık ve istakoz yiyerek», eğlenmek ve istirahat etmek için gelen şehir halkının bir tenezzüh yeri idi.

Şehrin cenup mahrecinde, göl kenarında kâin olan Litariça sarayı (château), sonraları Ali Paşanın sarayına[1] ve bunun yanında

[1] Doktor Hollan namında bir İngiliz seyyahı (İyoniyen adalarında seyahat) nam eserinde, Ali Paşa ile ilk mülâkatını naklederken, bu sarayın garib bir tasvirini yapmış; diyor ki:

" Sarayın dış bahçesini geçtikten sonra, bir iç avluya girdik ve bir taş merdivenin karanlık medhali önünde yere ayak bastık. Bu mevkiin yanında vezirin arabalarından biri, hiç de kullanışlı olmayan, Alman mamulâtından bir araba

yükselen Ali Paşazade Muhtar ve Veli Paşaların saraylarına me'men olmuştur.

İkinci Murad zamanında, yani Birinci teşrin 1431 tarihinde vakı fetihden beri Yanya hemen daima aslen Türk olan bir aileden seçilen paşalarla idare edilmiş idi. Arnavutlara karşı emniyet gös-

---

vardı, ki pek kolay tahmin edilebileceği veçhile Hamburg ile Triyeste arasında bir düzüne seferler yapmıştı. Merdivenin başında bir nevi geniş salona girdik. Bu salonun pencerelerinden Yanya gölünün ve Pindos dağlarının muhteşem bir manzarası görünüyordu: Dıvarları resimlerle örtülü idi. Bir çok kapılar sarayın muhtelif cihetlerine yol açıyordu. Bu salon, aşağıdaki avluda olduğu gibi, bir çok adamlarla dolu idi. İleriledikçe daha canlı, daha değişik ve daha görülmeğe şayan idi. Orada Türk, Arnavut ve Arap (maure) askerlerinden maada vezirin Türk zâbit ve memurlarını, rum ve yahudi kâtiblerini, rum tacirleri, bir takım posta tatarlarını, saraya mensub hademelerle zenci esirleri, huzura kabul lütfunu istid'a eyliyenleri ve Ali Paşanın sarayına tamamile hususî bir mahiyet veren daha bir çok kimseleri görebiliyorduk. Bu haricî salondan bir koridor ile uzun ve yüksek bir odaya geçtik ki dıvarları mükemmel resimlerle müzeyyen idi, ve bütün dekorları zengin ve müdebdebdi. Oraya bizi istikbal için bir çok hademeler ve bizi, sarayın medhalinde karşılamış ve tercemanlığımızı yapmış olan Sinyor Kolovo'nun refakatında, merasim salonuna kadar isal eden adamlar geldiler. Bir yanda bir perde kalkdı: Ali Paşanın odasına girdik. İlk bakışda mehib bir manzara karşısında idik. Geniş ve yüksek bir salonda bulunuyorduk. Bunun bir kısmı mükemmelen tezyin edilmiş dört sütun ile ayrılmış idi; diğer cihetinde bir sıra pencereler var idi ve burada dış salondan görünen manzara görünmekte idi.

Bu odanın dekorları muhteşem bir bollukla yayılıyordu. Müsavi mesafelerle dikilmiş, çok işlemeli, fakat mimarlığın hiç bir usulüne tevafuk etmiyen bir tarzda işlemeli sütunlar bu odanın dıvarlarına bir tenevvü veriyordu. Bu sütunlarla aralarındaki oyuk yerler üzerinde vezirin silâhları, kılıçlar, hançerler ve piştollar, hepsi de çok ince surette işlenmiş ve elmaslarla mebzulen bezenmiş olarak, asılı bulunuyordu. Bir Türk halısı tabanı örtüyor ve odanın dört tarafında sedirler görünüyordu; yalnız bir tarafı boştu. Büyük bir odun ateşi bir ocak içinde parlıyor, ocağın çıkması üstünde bir perde bulunuyordu. Daha ziyade, pek fazla süslü mahrut şeklinde bir yüksük gibi, bir ocak yükseliyor denilebilirdi.

Bununla beraber, odaya girdiğimiz vakıt, bu ince müşahedelerde bulunamadık. O zaman bütün dikkatimiz, siması bu tablonun en çok gözü çeken kısmını teşkil eden, Ali Paşanın şahsına mün'atıf idi. Ocağın yanında, diğer sedirlerden biraz daha yüksek ve biraz daha süslü bir sedire konulmuş bir minder üzerinde, bağdaş kurarak oturmuştu. Başında koyu maî renkde, kenarı altın zıh ile işlenmiş, yuvarlak bir takıye var idi. Sarı renkde bir kumaşdan mamul üst elbisesi bol sırmalarla işlenmiş idi; alttan giydiği iki ruba muhtelif renkde idi ve ensesinden ayaklarına kadar uzundu. Belinde işlemeli bir kuşak ve bunun üzerinde çok güzel ve çok narin işlenmiş bir piştol ve bir hançer var idi. Bunların mahfazası elmaslar, inciler, hayrete şayan büyüklükde büyük ve güzel zümrütlerle örtülü idi. Vezirin parmaklarında elmaslarla müzeyyen bir çok yüzükler var idi. Uzun çıbığının lülesi de muhtelif cinsde mücevherlerle süslenmiş idi.„

termemek, kendi memleketlerinin idaresini onlara tevdi etmemek Divanı Hümayunca esas olarak kabul edilmiş idi. Filvakı, Epirin itaat ve inkıyad altına alınması kolay olmamış idi. 1439 dan itibaren, Sultan Murad Epir ağalarının (SEİGNEURS) ika ettikleri bir iğtişaşı bastırmak zorunda kalmış idi. Hemen yirmi beş sene zarfında (1443 ilâ 1467), Türkler, «İsanın askeri» denilen ve diğer bazı şehirlerle birlikte Yanyayı da muhtevi bir Arnavut birliğine başkanlık eden Jorj Kastriyoti yani meşhur *İskender Bey* ile muharebe etmişler idi. 1815 de, Napoli kralının müzaheretine nail olan Himaralılar Osmanlı hükûmeti aleyhine kıyam eylemişler idi. Bir asır sonra, Eski Tırhala Papası, Denis (DENYS) adlı bir münevver, bütün memleketi, ve hattâ - iddiasına göre - yaklaşması üzerine kıyam ile kendisini karşılamağa mecbur olan padişahın makarrını yani İstanbulu tahlise Allah tarafından memur edildiği beyanile köyleri dolaşarak taassublarını tahrik, hükûmetce ahiren tarholunan vergiler aleyhine husumetlerini teşvik etmiş ve Yanya civarındaki hıristiyan köyleri, bir nevi haçlılar şeklinde, müslümanlara karşı sevketmeğe muvaffak olmuş idi. Bir gece bizzat Denis *(Denys)* tarafından sevkü idare olunan bu mecnunların bir çetesi, Yanya üzerine yürüyerek, Paşanın konağına kundak koymuş, vilâyet haznesini yağma etmiş ve Türkler aleyhine ölüm naraları atarak, şehrin sokaklarını dolaşmış idi. O zaman şehrin suru dışında yaşayan Türkler, derhal silâhlanarak, mütecavizlere karşı koydular ve büyük bir kısmı orada yerlere serilen bu beceriksiz muharibler kütlesini zahmetsizce dağıttılar.

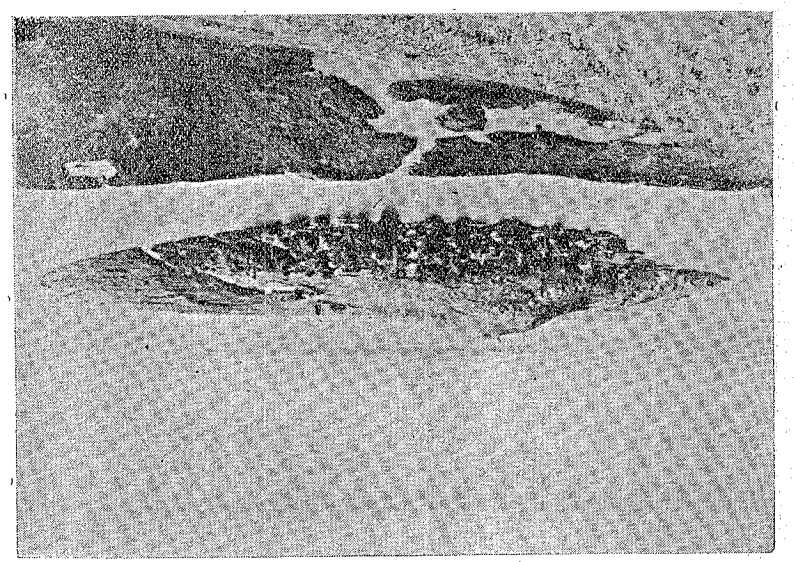
Yanyanın bu hâdiseleri nakleden vekayinamesi diyor ki: «Uğradıkları hareketin tesiri altında, müslümanlar, masum kimselere hücum ettiler, çünkü ertesi günü - ki her iki manasile pazar günü idi - köylüleri bekliyorlar ve bunları daha görür görmez öldürüyorlardı; nihayet, itidal sahibi olan bazı reisleri, tasavvurlarından vaz geçirmeselerdi şehrin ahalisini katliâm edeceklerdi». Saklanmış olduğu mağarada yakalanan Denis *(Denys)*, diri diri derisinin yüzülmesine - muhakemesiz - mahkûm olmuş ve içi samanla doldurulan postu İstanbul'a kadar kasabadan kasabaya dolaştırılmıştır. Rivayet olunduğuna göre padişah bile bunu görmek için saltanat sedirini bırakmış ve bu suretle Denis *(Denys)*'in hayatta iken gösterdiği kehanet tamamlanmıştır!..

Bu hâdiselerden sonra, Yanya rumları, Sultan Muradın hürriyetlerini zayi etmelerine mukabil ihsan etmiş olduğu imtiyazlar-

dan[1] mahrum edilmişler ve şehrin müstahkem kalesi haricinde oturmağa ve yerlerini Türklere bırakmağa mecbur olmuşlardır.

On yedinci asır Himaralıların, bu defa Venedikliler tarafından silâhlandırılmış olarak, yeni bir kıyamlarını gördü. 1755 de de SULİ nahiyesi hıristiyan ahalisi isyan etmişlerdi. Yirmi beş sene sonra Yanya sancağı arnavutlarile hıristiyanları silâha sarılmışlardır. Bu suretle fetihden beri, Epir tarihi, fatihler tarafından şiddetle bastırılan uzun bir isyan silsilesinden başka bir şey olmamıştır. Şübhe yok, bu sebebdendir ki Babıâli, on altıncı asırdanberi, Yanya sancağı mutasarrıflarını hemen daima aslen Türk olan ve asırlardan beri devlete sadık kalan bir aileden[2] intihab etmiş idi.

Tepedelenli Aiinin Yanya sancagı mutasarrıflına tayini bu an'aneye muhalif olup[3], yerli ahalice mühimsenmemekle beraber, Babıâliye karşı sadakatlarını muhafaza eden Paşaların nüfuzu yerine yerli bir adamın, kuvvet ve servete susamış, kendi tealisi için her tedbire müracaata müheyya, yolu üzerindeki engelleri devirmeğe hazır, harîs bir kabile reisinin nüfuzunu ikame ediyordu.

Göl içindeki adanın diğer bir görünüşü

[1] Bu imtiyazlardan biri, Türk askerinin Yanya kalesi haricinde oturması mecburiyeti idi.

(2) Aslan Paşazadeler ailesi.

[3] Ali Paşanın da aslen Türk olduğunu yukarıda beyan ve isbat etmiş idik.

A. K. A.

ALİNİN MAHALLİ SİYASETİ

Yeni paşa, yerleşir yerleşmez, evvelâ kendisile harbetmiş olanları birer birer itaat altına almağa musareat etti. İlk tepeledikleri, Yanya beyleri oldu. Bunlar Yanyaya girmesine silâh kuvvetile muhalefet etmişlerdi ve aleyhinde İstanbulda entrikalar çevirebilirlerdi. Ali, bütün memleketlerinden mahrum etmek suretile, bunları tecavüzde bulunamıyacak bir hale koymus ve içlerinden bir çoklarını firara mecbur etmişdir. Gerek Babı Âlice ve gerek seleflerince takıbedilen usule muhalif olarak, etrafına müslüman ve hırıstıyan arnavutları ve meclisine idhal ettiği grekleri almış; kendi adamları sırasına girmeğe az meyyal olan ve İstanbuldan ayrılmıyan Türkleri hariç bırakarak, bütün mansıbları bu greklere tevzi etmiş idi.

Çok kuvvetli hasımlar olabilecek olan Yanya beylerinden kurtulan, kendilerine karşı yaptığı iyiliklerden ve her nevi mücrim ve şerirlere tatbik ettiği şiddetli muamelelerden minnettar kalan Grek ve Arnavutların teattufüne mazhar olan Ali paşa, bu kuvvetli vazıyetten istifade ile ilk mağlubiyetinden ve anasının esaretinden beri KURMOVO [1] ahalisine karşı beslemekde olduğu eski bir intikamı almak teşebbüsünde bulunmuşdur.

O zaman HANKO, bütün şiddetli arzusuna rağmen, oğluna vasıyyetini yapamadan, Tepedelen'de ölmek üzere idi. Pek geç haber alan Ali Paşa validesinin ölüm döşeğine vasıl olduğu zaman HANKO, kızı ŞEHNİSAnın kolları arasında ruhunu teslim etmekde idi. Vasıyyetnamesinde, «kendisini tevkıf etmiş olan GARDIKI ve KORMOVO köyleri ahalisini istisal» etmeği oğullarına tavsiye ediyordu. Ali Paşa ise vasıyyetnamenin harfiyyen icrasını, hemşiresi gibi, kararlaşdırmışdı.

KURMOVO ahalisi hassaten Ali Paşanın kin ve garazına hedef idiler. Evvelâ onlar üzerine yürüdü. Hileye müracaatla, mahremlerinden birisini onlara göndererek, kendilerile mütekabil itimad üzerine müesses münasebetler tesis etmek ve ledelhace muavenetlerine dayanmak hususundaki arzusunun çok büyük olduğunu bildirdi. Kendi arazileri dahilinde kâin bir manastırda toplanacak bir

[1] Yerliler "Hormova„ suretinde telâffuz ederler.

A. K. A.

konferansda bir dostluk misakının esaslarını vaz etmek teklifinde bulundu. KURMOVO ahalisi bu daveti kabul etdiler ve, Ali Paşanın hüsnü niyyetinden şübhe etmiyerek, mülâkat yerine silâhsız bir hey'et gönderdiler. Ali Paşa da, maiyyetinde yalnız - müsellah olmıyan - bir kaç kişi bulunduğu halde manastıra geldi. Lâkin varır varmaz, düşmanlarının daha önce girmiş bulundukları manastırın kapılarını kapatdırmış ve bu zavallıları civar ormanların birinde saklanmış olan askerlerine öldürtmüşdür.

KURMOVO murahhas hey'etı arasında Çavuş Prifti namında birisi var idi ki bu köyün başlıca reislerinden biri idi; bu adam vaktile Ali Paşanın amcası İslâm beyin dul karısile çocuklarını öldürmüş idi. Ali Paşanın eline canlı olarak düşen bu herifi Paşa şişe geçirterek hafif ateşde pişirmişdir. İntikamını tamamlamak için, Ali Paşa bundan sonra Kurmovo köyüne de hücum ederek evlerini yerle yeksan etmiş, bazıları Venediklilerin elinde bulunan BUTRİNTO kasabasına firar edebilen ahalisinin büyük bir kısmını tedmir ve tenkil eylemişdir (1789).

Ali Paşa, bu borcu anasının hatırasına eda ederken, Berat mutasarrıflığına tâbi olan Koniça kasabasını, Pirmedi'nin bir kısmını ve Libohova köyünü ülkesine ilhak ediyordu.

Berat mutasarrıflığında İbrahim paşa bulunuyordu. Mukaddema Kurd Ahmed Paşanın kızı ile evlenmiş olan bu zat Ali Paşanın eski rakıbı idi. Kendi livasına tâbi yerleri işğal etmiş olan komşusunun hareketlerinden hayrete düşen İbrahim Paşa, Aliden izahat istedi ve zabtolunan memleketlerin Berat hükümetine geri verilmesini talebetdi. Ali Bütün bu talebleri işitmezlikden geldi. O zaman İbrahim Paşa kendisine rizaen iade edilmek istenmiyen yerleri kuvvetle geri almağa karar verdi. Kayin biraderi Sefer beyin kumandası altında, Aliye karşı asker sevketdi. Uzun bir mucadele silsilesinin mukaddemesi olan bir muharebe iki paşayı tutuşturdu: İki taraf biri birinin hayvanlarını iğtinam ediyor, köylerini yakıyor, mahsullerini yağma ve garet eyliyor ve uzakdan ateş açıyordu. Az bir müddet sonra, sulhperver ve kalbi zayif bir adam olan İbrahim Paşa yorulmuş, bir tesviye çaresi arıyordu. Ali Paşa buna razı olduyse de sulh için, komşusundan almış olduğu arazinin muhafazasını şart koşdu. Zavahiri kurtarmak için, büyük kızı PAŞO hannımı Ali Paşanın büyük oğlu Muhtar'a tezviç eden Berat mutasarrifinin, Ali Paşa tarafından zabtedilmiş olan yerlerini kızına cihaz olarak verdiğini ilân etmesi kararlaşdırıldı.

İbrahim Paşanın yüksek bedelle satın almış olduğu bu musa-

lâha sonraları mühim ve müşarünileyh için musibetengiz neticeler doğurdu: Filhakıka, bir tarafdan, Ali Paşanın cür'etini artırarak, komşularının zararına ölkesini genişletmesine sebeb oldu; diğer tarafdan, başlıca hasımlarından birinin bütün zâfını takdir ve tahmin etmesini müeddi oldu. Sulh akdedilir edilmez, diyor PUKVİL, «Berat ve Yanya hanedanı arasında yeni bir ihtilâf çıktı. İbrahim Paşaya gelen bazı esrarengiz mektublarda karısının kendisini zehirlemek istediği ve bu tertibi kuran Ali Paşaya varmak niyyetinde bulunduğu» bildiriliyordu. Fakat İbrahim Paşa bu garib ihbarda hasmının yeni bir desisesini keşfetdi. Zahmet çekmeden karısının masumiyetini anladı, vücudundan korktuğu bir kadını helâk etmek ümidinde olan Ali Paşa da, hilesinin semeresiz kaldığını görmekden başka bir şey'e muvaffak olamadı.

Düşmanını şahsan vuramıyan Ali Paşa, İbrahim Paşanın kayin biraderi olup kendine karşı açılan seferi idare eden Sefer beye intikamını tevcih etti. Lâkin bu düşmandan kurtulmak kolay değildi; çünkü Sefer bey Ali Paşanın kendi hakkında beslediği kötü fikirleri biliyor ve ona göre tedbir alıyordu. Maksadına ermek için, Ali Paşa bir mutetabbib ile görüşmeği tensib ederek, Sefer beyi zehirlemeğe muvaffak olduğu takdirde kendisine kırk «Kese» - bir kese beşyüz kuruş kıymetindedir - vâd etti. Bu şarlatan, yapılan teklifi kabul ederek, Berata gitmek üzere yola çıkdı. Oraya varınca Sefer beyin tabibi oldu: Ali Paşa bunun, bir düşmanına iltica etmiş olduğu vesilesile, karısını ve çocuklarını rehine makamında tevkıf etti; Sefer bey de, bu adamın Ali Paşa tarafından takib olunduğunu zan ile, kendisine itimad etmeği mühik gördü.

Mülâyim tabiatlı ve hilekâr olan bu adam, çarçabuk efendisinin nimet ve lütüflarına mazhar oldu: Yalnız mümtaz bir hekim olmakla kalmadı, Sefer beyin samimî bir mahremi bile oldu ve bu vaziyetinden istifade ederek, bir gün ilâç yerine zehirli bir şurub verdi ve vâdedilmiş olan mükâfatı almak üzere Yanyaya firar etti. Ali Paşa merkumu tebrik, ve kırk keseyi teslim edecek olan hazinedarı nezdine izam eyledi; fakat Ali Paşanın odasından çıkar çıkmaz, tabib yakalanarak, Paşanın emrile asıldı. Ali Paşa da bu suretle, kendisine sıkıntı veren bir şahidden kurtulmuş oldu. Ali Paşa pilâhare Sefer beyin katilini cezalandırdığını iddia ettiğ gibi müteveffanın kocası üzerinde yaptığı kuvvet ve nüfuzu istirkab eden İbrahim Paşanın karısının de bu cinayette zimedhal olduğunu işaa eyledi. Bu ithamkâr şayıa İstanbul'a kadar sirayet ve Ali Paşa bunu,

İbrahim Paşanın Divanı Hümayun nezdindeki itibarını düşürmeğe vesile ittihaz etti.

İşte bu vechile, iktidar mevkiine geldiği gündenberi, Ali Paşa, o zamana kadar Türklerle müslümanlara muhassas imtiyaz ve menfaatları hıristiyan ve arnavutlara tevcih etmek esasına müstenid yeni bir hukümet usulü sayesinde, Epirde kuvvetli bir parti peyda etmiş; kendisine muhalif olan Yanya beylerini tepelemiş; en kuvvetli komşusu olan Berat mutasarrıfını zâfa uğratmış ve Epir ile Arnavutluğu şöhretile doldurmağa başlamışdır.

SULYOTLARA[1] KARŞI İLK HAREKETLER

Ölkesinin bir kısmını zayi etmiş, ailesi ve şerefi merhametsizcesine hakarete ugramış olan İbrahim Paşa, korkunç hasmının kendi arazisine yeniden hucum etmesinden korkuyurdu. Bu tecavüzü önlemek için Çamlık ahalisine ve (Suli) hıristıyanlarına muracaat etmişdir (1790).

Çamlık, Korfu adasının karşısında kâin olup, Ayasarandadan Prevezeye kadar uzanan memleketlerdir, eski ismi (Thesprotie) dir. İbtida memleketi bir takım malikânelere (fief) ayırmış olan Siçilya Normanları tarafından zabtedilmiş olan Thesprotie sonraları Türklerin eline geçmiş ise de derebeylik teşkilâtı hiç değişmemişdir. Müslüman beyleri hıristiyan senyörlerinin yerine geçerek, orada küçük birer müstakil hâkim gibi yaşayan bu senyörlerin an'anelerini takıb etmişlerdi. Babı Âlice tayin olunan mutasarrıfları tanımıyan Çamlık beyleri, kendi dahilî işlerine müdahale etmedikleri müddetçe, bu mutasarrıflara karşı bir husumet göstermiyorlardı: lâkin bu tehlike baş gösterince bütün bu derebeyler birleşerek, müşterek düşmana karşı cebhe alırlar ve «Çamlık birliği» dedikleri vahdeti vücude getirirlerdi. Korfu ile Yunan adalarına ve Arnavutluk sahilindeki bazı kalelere sahib ve hâkim olan Venedik, Çamlık beylerinin bu yarım istiklâlinden istifade ederek, onları dahildeki Paşalara karşı müdafaa ve indelhace teslih ediyor, çok kuvvetli ve çok yakın birer komşu olan Türk valilere karşı onları bir kalkan gibi kullanıyordı.

Ayni kıt'ada bir takım Arnavut kabileleri var idi ki islâm istilâsına mukavemet ve atalarının mezhebile birlikde istiklâl fikrini muhafaza etmişlerdi. İslâm dalgasının geriye püskürttüğü eski hıristıyan ahalinin enkazından ibaret olan Suli nahiyesi sekenesi Thesprotie kıt'asının merkezine çekilmişlerdi. Burası (Mavropotamos - eski Achéron:) Karaçay'ın üstünde dokuz yüz ilâ. bin yüz

[1] Suli ahalisi demek olan bu sıfatın, güzel dilimiz kaidelerine uymamasına rağmen, aynile kabul ve istimali, şâyi söhretine mebnidir. Merhum Ahmet Mithat efendi de "Arnavutlar Sulyotlar„ adlı eserinde kelimeyi aynen kullanmıştır.

A. K. A.

metro yüksekligindeki bir yaylânın kayalık ve yalçın şahikaları idi. Sulyotlar orada serbest ve islâm fatihlerinin maksadlarını istihsal için vakı teşebbüslerinden masun yaşıyorlardı.

Yanyanın elli kilometro cenubi garbisinde kâin olan Suli nahiyesi, onyedinci asrın ortalarına kadar dört köy ihtiva ediyordu. Bu köyler, bilâhare ahalinin mikdarı artdıkça vücuda getirilen diğer yedi köyün etrafında toplandıkları çekirdeği teşkil ediyorlardı. Bu köylerin birleşmesi bir harb konfederasiyonu, yahud *"Symmachia"*, küçük bir cumhuriyet teşkil ediyor idi ki orada yurtdaş (citoyen)ın yegâne vazifesi, silâh taşıyabildiği müddetçe memleketin müdafaasına iştirak etmekdi; kadınlar da muharebe edenlere erzak ve mühimmat yetişdirmek suretile askerî kareketlere iştirak etmeğe mecbur tutulmuşlardı.

Ammenin menfaatı ve müslümanların mütemadi tehdidi icabı olan bu umumî mükellefiyet haricinde, Suli köylerinin müşterek bir siyasî teşkilâtları yok idi. Onların her biri kendi kendini idare ediyor ve, arnavut usulünce, ekseriya biri diğerine hasım olan reisler tarafından sevk ve idare edilen kabilelere ayrılmış bulunuyordu; hatta her kabile baba nüfuzunun mútlak surette hâkim olduğu bir takım ailelerden mürekkeb idi. Türkler kendilerini, Himaralılarle Mırdıtalılara yapdıkları gibi, tekâlifin ekserinden muaf tutdukları cihetle, bunlar için yegâne kanun, huküm ve emirlerini bilmekden uzak oldukları, İsa dini (hırıstiyanlık) kanunu idi. Bir kaya yığını üzerinde oturan bu ahali, esasen sevmedikleri çiftçiliğe girişemiyorlardı. Kâh asker, kâh - Türkler ile sülh üzere iken - çoban veya haydud olarak yaşıyan Sulyotlar, bazan Osmanlı ordusuna girerler ve birlikde harbederlerdi. Ekseriya civar yerlere saldırarak akıncılık ve çapul mümareseleri yaparlar; yapacak başka bir işleri olmadıgı zaman, dağlarda kendi koyun ve keçilerini beklerler, ellerinde silâh olduğu halde bir an için çoban olmuş cengâverler gibi beklerlerdi.

On yaşından yukarı bütün vücudu sağlam kimselere şamil olan bu askerî teşkilât sayesinde, Sulyotlar, ki mikdarları 11 - 12 bin raddesinde idi, bir tecavüze maruz kalınca bin beşyüz kadar asker hazırlıyabiliyorlardı. Bu asker, kendi kabile reisleri tarafından idare olunuyor, bu reisler de, harb devam ettigi müddetçe tanınmak üzere, aralarından bir kumandan (polemark) seçiyorlardı. Çocuklukdan beri her meşakkata ve her türlü mahrumiyete alışkın, silâh kullanmak ve bahusus silâh atmak mümareselerini yapmış, on iki mil muhitinde bir kaya duvarı içinde mahfuz, bu asker

ahali, mıkdarının azlığına rağmen, fetihden beri Türk askerlerinin müteaddid tecavüzlerine karşı metanet göstermişlerdi. Bahusus XVIII ci asrın devamı müddetince, Yanya paşaları zabtı imkânsız olan bu bürcü teshir için bir çok beyhude teşebbüslerde bulunmuşlardır. Onlar teşebbüslerinde muvaffak olmadıkları şöyle dursun, Sulyotlar Çamlık ağalarına ve Yanya paşalarına tâbi altmış kadar hırıstıyan köyünü zabtetmeğe bile muvaffak olmuşlardır. Maamafih arazinin bu genişliği konfederasiyonun kuvvetini artırmamışdır. Çünkü Sulyotlar mezhebdaşlarını kendilerile müsavi addedip cezbedecek yerde, onları silâhlarından tecrid etmişler idi, onlardan müslüman beyler gibi öşür istiyorlar, ve, araziyi, kendi menfaatlarına, onlara zer etdiriyorlar idi. Fethetmiş oldukları köyler, hiç bir fayda temin etmeksizin, müstesmir (exploitant) değişdirmekden başka bir şey yapmamışlar idi ve konfederasiyon, tehlike halinde küçük müfrezesini takviye edebilecek sadık yardımcıları kendine bend edeceğine bir sürü gayri memnunlar, hatta düşmanlar kazanmış idi, ki bunlar da buğz veya husumetlerini Suli kabilelerinin dahilî ihtilâflarına katarak vaziyeti fenalaşdırıyorlardı.

Vakta ki Tepedelni Ali paşa Yanya mutasarrıflığına tayin olundu, Sulyotlar, o sırada Rusya ile Türkler arasında devam eden muharebeyi fırsat ittihaz ederek, yeni mutasarrıfa tâbi topraklarda yağmagerlikler yapmakdan ve aldıkları müslüman ve hırıstıyan esirleri soyup fidye vermeğe zörlamakdan geri durmıyorlar idi. Hakkındaki niyet ve teşebbüslerinden dolayı Ali Paşadan sar almak yolunu arıyan Berat mutasarrıfı İbrahim Paşanın tahrikleri her tarafda Babı Âliye ve valilelerine müşkülât çıkarmağa çalışan Rus memurlarının icbarile Osmanlı hukümetine karşı da isyan halinde idiler.

Ali Paşa Sulyotların harbî kıymetlerini, kendilerine melce olan müstahkem mevkılerini ve onları tahrik eden teassubu biliyordu. Seleflerinin verdikleri misal ile, inkiyad ve itaat altına alınamıyan bu küçük kavmı itaat altına almağa teşebbüs etmekteki bütün müşkülâtı bilirdi. Maamafih düşmanın zayıf noktalarını da bilmez değildi: Aralarındaki kabile münazaalarını ve ahiren Suliye ilhak olunan hırıstiyan köylerinin memnuniyetsizliklerini haber almıştı; Sulinin bazı reislerinin satın alınabileceğini de bilirdi.

1790 senesi ilkbaharında, Sulyotların mütemadî tecavüzlerine nihayet vermeği kararlaştırdı. Üzerlerine üç bin kişiden mürekkeb bir kuvvei askeriye sevketti. Bu asker Suli geçitlerini işgal eyledise de âsilere karşı hiç bir şey yapamadı. Filhakika, Sulyotlar,

Ali Paşa kuvvei askeriyesinin ilk ileri işaretleri üzerine, hayvanlarını da beraber alarak, kayalarının ta göbeğine çekildiler ve orada, tam bir emniyet içinde, düşmanlarının hücumlarını beklediler. Ali Paşanın askerleri yalçın kayalardan mürekkeb bu «Chaos» içinde nefislerini tehlikeye atamadılar. Sulyotların hıristiyan etbaınca işgal edilen ova köylerini yağma ile iktifa edip, mahsurların şiddetli bir huruç hareketi üzerine, az bir müddet sonra Yanyaya dönmeğe mecbur oldular.

O devirde Rusya ile Tuna boyunda harbeden Osmanlı ordusuna iltihak mecburiyetinde olan Ali Paşa, bu muvaffakıyetsizliğin tamirini daha müsaid bir zamana bıraktı.

1791 de, ordudan döner dönmez, çeteleri Yanya civarındaki köyleri basacak kadar cür'et gösteren ve Pindos dağlarında görünmeğe içtisar eden Sulyotlara karşı yeni bir sefer hazırladı.

Berat cihetinden serbest ve emin olmak için, İbrahim Paşa ile uzlaşmak yolunu aradı: Hemen hemen müstakil bir hıristiyan kabilesinin müslümanlar zararına büyümesine meydan vermekteki muhatarayı ve Babıâlinin diğer hıristiyan tebaası için bu halin nasıl bir tehlike teşkil edebileceğini müşarünileyhe bildirdi. İbrahim Paşa gerek buna kanaat etmekten ve gerek Ali Paşa ile sulhü müsalemet üzere yaşamağı istemekten dolayı, bu mütaleaları kabul ve, aralarındaki itilâfı teyid maksadile, küçük kızlarından birini, Zübeyde hanımı Ali Paşanın küçük oğlu Veli Beye tezvice muvafakat eyledi[1].

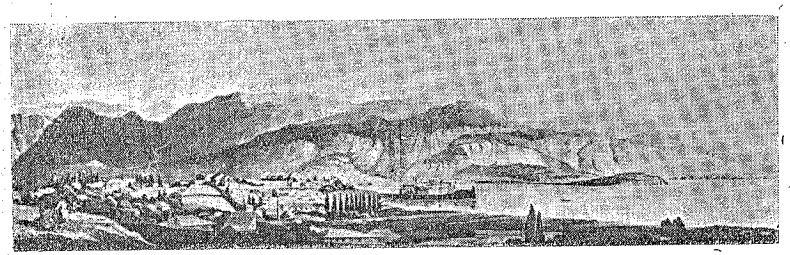
Bu cihetten lâzımgelen tedbirleri aldıktan sonra, Ali Paşa on

[1] Veli Beyin İbrahim Paşanın kızı ile evlenmesi Yanyada olmuş ve bu esnada bir de cinayet vukua gelmiştir ki Pukvil onu şu suretle hikâye etmektedir:

" Demiştim ki Şehnisa (Alinin kız kardeşi) kızını Klisura beylerinden birine tezviç etmişti. Vezir İbrahim Paşaya karşı vazifelerini ifadan hiç bir şeyin men'-edemediği bu yeğen, Sefer beyin vefatından beri, Ali Paşanın kin ve garezinin başlıca hedefi idi. Çünkü Ali Orta Arnavutluk hakkındaki tasavvurlarına ondan başka engel görmüyordu. Bu nefret Berat hanedanınca malûm idi, ve amcasile şerefli bir surette aralarını telif maksadile, iki hanedan reisleri onu " sağdıç „ intihab etmişlerdi. Bu sıfatla, İbrahim Paşanın pek çok sevilen kızını götürüp Veli beyin kollarına teslim etmekle mükellefti. Vazifesini yapmış, eğlence devam ediyorken Ali Paşanın bir kurşun ile yere yıkılmış olduğu apansız işidildi. Sözleri mevsuk şahidler vakıayı teyid ediyorlardı; mücrim yakalanamamıştı ve mümasil hallerde olduğu gibi, mes'elede hükûmete karşı bir suikasd mevcûd olduğu istintac edilmişti. Bu şayialara bir hakikat rengi vermek maksadile araştırmalara başlamışlardı. Hiç bir kimse üzerinde takarrür edemiyen şübhe bütün başlar üstünde uçuşuyordu. Diğer taraftan satrap (Ali) düşmanlarla muhat olduğunu iddia ederek, bundan sonra ancak hususî surette adam kabul eyliyebileceğini ve bu esnada silâh taşı-

iki bin kadar asker topladı. Bunlar arasında kendi efradından başka, Ali Paşanın Sulyotlara karşı yaptığı ilk savaşta, bunlar için bitaraf kalan ve fakat şimdi Paşanın teşvikile mukaddes cihada iştirak eden, Çamlık beylerinin muavin askerleri de var idi. İbrahim Paşa bile yeni müttefikine bir müfreze göndermişti.

Bu askeri toplamakta iken, Ali Paşa, düşmanı aldatmak maksadile, nüfuz ve hâkimiyetini tanımıyan Ergeri ve Delvineye karşı bir askerî hareket tertib etmekte olduğunu işaa ettirmekte idi.

Ali Paşa zamanında Yanyanın umumî manzarası

Suli ahalisine ne kadar kıymet ve ehemmiyet verdiğini göstermek için, reislerinden Boçaris ile Cavelas'a bir mektub göndererek, onları sefere iştirake davet etmişti. Rumça yazılmış olan mektubun sureti şudur :

mıyacağını, kabul resminin de gölün yanında yapılan hususî bir binada icra edileceğini ilân etti.

" Günün hâdisesi kadar garib olan bu kabul yeri, bir kubbe üzerine bina edilmiş bir oda idi ki oraya medhal vazifesini gören bir kurt kapanından gidilirdi. İşte Ali Paşa bir kaç gün içinde, mühim bazı işler hakkında görüşmek üzere, yeğenini bu ine davet etmişti. Paşanın yeğeni şer'î hükümlerin temin ettiği itimad ve emniyetle davete icabet etti ve kardeşile bazı dostlarına söylemiş olduğu veçhile, mutad olan hediyeleri alacağını ümid etti! Tereddütsüz yukarı çıktı; kapı arkası sıra kapandı ve kendisine kılavuzluk eden hizmetçi ortadan kayboldu; bey yalnız kaldı, çekilmek, geri dönmek üzere iken, karanlık bir yerden atılan bir kuburun kurşunu omuzuna saplanarak kendisini yere yuvarladı. Maamafih, Ali Paşa bir kaplan gayz ve tehevvürü ile üzerine yürüdüğü vakit, kalktı, yaralı olmasına rağmen, kendini müdafaa ve kaçmak için mücadele ettise de amcası, ocaktan bir yanar odun kaparak, yüzüne vurdu ve ateşin daha korkunç ve daha öldürücü bir hale koyduğu bu silâh ile tepeledi. Maktül can verince, Ali Paşa haykırarak, bağırdı; imdad istedi, kendini kan ile mülemma göstererek nefsini müdafaa ederek, hayatına kasdetmek istiyen adamı - ki vaktile vuramamıştı - öldürdüğünü söyledi. Bu kasd keyfiyetini de, mutadı veçhile, tertib edip imdad istemeden evvel, kurban ettiği gencin cebine sıkıştırmağa ihtimam eylediği bir mektub ile tevsik etti. Bu mektub mağdurun kardeşini mefruz süikasdda şerik olarak gösterdiği cihetle, onun da şahsı izale edildi ve ayni günde Yanya satrapına

" Ben, Ali Paşa, siz dostlarım Boçarı ve Cavela kaptanlara selâm eder ve gözlerinizi öperim. Besalet ve cesaretinizi bildiğim cihetle muavenetinize müracaat ediyorum. Bu mektubun vusulünde yiğitlerinizi toplayıp bana iltihak etmenizi dilerim. Çünkü düşmanlarım üzerine yürümek isterim. Yardımınıza büyük ihtiyacım var. Bana olan muhabbet ve merbutiyetinizi isbat edecek zaman, bu zamandır. Ulûfeniz Arnavutlara verdiğimin iki katı olacaktır. Zira meziyetinizin onlarınkine faik olduğunu bilirim. Muvasalatınızdan evvel hareket etmek istemediğim cihetle serian gelmenizi rica ederim. Bu kadar vesselâm.„

Sulyotlar memleketlerini tahliye edip Ali Paşanın arkası sıra gitmeğe razı değiller idi. Bununla beraber müşarünileyhin infialini de istemiyorlardı. İçlerinden bazıları da Ali Paşanın vâdetmiş olduğu ulûfeye meclûb olmuşlar idi. Buna binaen Cavelayı, refakatında yetmiş kişi olduğu halde, Yanyaya göndermişlerdir. Ali Paşa bunları çuk itibar ile karşıladı ve askerlerine katarak Ergeri üzerine yürüdü.

Yanyanın dört saat Şimalî Şarkısında kâin (Zıça) köyüne varınca Ali Paşa askerlerine mola verdi. Sulyotlar, istirahat etmek üzere, silâhlarını bırakmış olduklarından Ali Paşanın arnavut askerleri, evvelce hareket esnasında almış oldukları bir emre imtisalen, üzerlerine hucüm ederek, onları bağlamışlardır. Henüz silâhlarını bırakmamış olan iki danesi mukavemet etmek istemişler ise de katlolunmuşlardır. Sonsa Ali Paşanın askerî kuvveti istikametini tebdil ile, bağteten vuracağını ümid ettiği Suli üzerine yürümüşdür. Lâkin esirlerden biri, bağlı bulunduğu zincirleri kırarak, civardaki dereye atlamış ve bir kurşun yağmuru altında firara muvaffak olup, ertesi gün Suliye varmış ve macerayı atlatmışdır.

şübhe iras eden yegâne aile, katmerli bir cinayetle, söndü, gitti. Böyle bir tertibin meydana çıkarılmasından dolayı Cenabı Hakka arzı şükran makamında - muhakkak bir tehlikeden halâs halinde yapıldığı veçhile - kurban kesildi. Ali Cenabı Hakka arzı şükran için, birtakım mahpusların sebilini tahliye, tebrik ziyaretlerini kabul ve kadının ilâmile tasdik olunan müdafaanamesini tanzim etti. Ayni zamanda, boğazlamış olduğu beylerin mal ve hayvanlarını müsadere için vekillerle asker gönderdi. Cinayeti sayesinde ta DESNİTZA menbalarına kadar uzanan Epir *kıt'asına hâkim oldu. Arnavutları itaat altında bulundurmak için,* o devirde ASNAUS ve OEROPE dağlarının geçitlerine hâkim olan Klisura kalesini zaptetti. İbrahim Paşaya gelince : En cesur müdafileri tarafından terkedilmişti, gözlerini semay dikerek, men'inç muktedir olamadığı şeyin verdiği ıztraba arzı teslimiyet etti, ve nihayet yorulmak bilmiyen düşmanının nüfuz ve kudreti dairesini genişletmesine yardım etmek zâfını bile gösterd. „

Paşanın vusulü üzerine, Sulyotlar derhal ova köylerini tahliye edip kayalarına çekilmişlerdir. Ali Paşa bunları takıbetmek istemeyib sulh müzakeresinde bulunmağı tercih etdi. Ziça'da esir edilmiş olan Sulyotlar arasında bulunan Cavelayı nezdine celb ile müzakerelere vasıta olmasını teklif etmiş ve Suli ahalisi istiman etdikleri takdirde kendisini ihtiramat ve eltafa boğacağını ve, aksi takdirde, itlâf edeceğini vâd ve beyan eylemişdir. Cavela bu vazifeyi kabul etti, Suli dağlarına müteveccihen yola çıkmadan önce, kendi gibi Ziça'da tevkıf edilmiş olan oğlu Foto'yı rehin olarak, Ali Paşanın ellerine terk etmişdir.

Hemşerileri nezdine varınca, Cavela, onları istimane teşvik ve terğib edeceğine mukavemete teşvik ve duşmanlarile sulh müzakerelerine girişmekden ziyade memleketlerini müdafaa haline koymağa onları icbar eylemişdir. Ali Paşaya da bir mektub göndererek, kuvvetlerinin sonuna kadar harbetmeğe karar verdiklerini ve oğlu itlâf edilecek olursa onun intikamını alacağını bildirdi, ve açıkdan açığa beyanı husumet eyledi.

Bu mektubu alınca, Ali Paşa Cavelanın oğlunu idamda tereddüd edip, merkumu Yanyaya izam ve orada hapse ilka etmişdir. Badehü Suliye hücum etmeğe karar vermişdir. 20 temmuz 1792 tarihinde hücum emrini vermişdir.

Ali Paşanın askerleri, duşmanın ileri karakollarını püskürtdükden sonra, Sulyotların mukavemet merkezi olan kuvvei külliyeye doğru ilerileyorlardı; bir kol, çukurun biri önünde tevakkuf etmiş olduğu sırada idi ki bu geçide hâkim tepelerden harekâtı takıbeden Suli kadınları savaşa iştirak etdiler.

Ordugâhdan dar geçit içine, muhasara eden kolun merkezine bir büyük kaya yuvarlıyarak; bunu ikiye ayırdılar ve Sulyotlara kendilerini toplamak ve duşmanın ileri karakollarını tepelemek fırsatını temin etdiler. Bu hadise günün encamını tayin etdi : Müstevli kolun mütebakı kısmı çok büyük zahmetlerle ve şiddetli bir muharebeden sonra, yedi yüzü mütecaviz şehid vererek, kurtulabilmişdir. Kuvvei külliyeye gelince : paniğe uğrıyarak, dağılmış ve Ali Paşa Yanyaya rüc'at ederken kendisine refakat edecek bin kişi bile bulamamışdır.

Ali Paşa geceleyin, ahaliye sokağa çıkmak yasak olduğunu ilân ve tebliğ etdikden sonra, gizlice Yanyaya gelmişdir. Bu mağlûbiyetden o derece müteessir olmuşdur ki onbeş gün konağında kapanmış ve hiç kimseyi nezdine kabul etmemişdir.

Sulyotlar da, bu muzafferiyetden sonra, Himaradan yardımcı efrad olarak bizzat tearruz edilecek hale gelmişlerdir. Ali Paşa, talebetdikleri sulhu Sulyotlarla akdetmeğe razı oldu. Sulyotlar arazilerini genişleterek Yanyaya altı fersah mesafeye kadar yaklaşdılar; esirleri kayıdsız ve şartsız kendilerine teslim edilmiş, Ali Paşa ise kendi esirlerini ancak 100,000 kuruş fidye mukabilinde alabilmişdir.

İşte Ali Paşayı pek müellim bir inkisara uğratan iki muharebenin akıbeti !

İYONİYEN ADALARININ FRANSIZLAR TARAFINDAN İŞGALİ

Fransızlar İle Ali Paşa Arasındaki İlk Münasebetler

Butrento ve Preveze vak'aları (1798)

Haydutlukla geçinen BOSSİGRAD ahalisi lâyıkile tedib ve kasabayı tahrib ile Orta ve Şimalî Arnavutluk yollarına hâkim olduktan sonra, Ali Paşa, Babı Âlice tekrar âsî olarak ilân ve hukuku iskat olunan İşkodra mutasarrıfı Kara Mahmud Paşaya karşı açılan sefere iştirak emrini almış idi. Lâkin Ali Paşa, bütün Paşaların ve bütün Rumeli derebeylerinin askerlerile iltihak etmiş oldukları Osmanlı ordusuna mülâkı olacağına, Kara Mahmud Paşaya tâbi Görice ve Ohri üzerine doğrudan doğruya yürüyerek bu yerleri zabt ve ahalisini itlâf eylemiştir. Orta Arnavutluğu Makedonyadan ayıran dağlık arazide kâin olan Ohri, İstanbul yolu üzerinde olup Berat livasına müntehi olan geçitlere hâkimdi. Ali Paşa yaptığı meharetkârane manevra sayesinde payitaht ile Şimalî Arnavutluk arasındaki muvasalatı kesdi ve ayni zamanda Berat mutasarrıfı İbrahim Paşanın arazisini şimalde yandan sararak üç cihetten tazyika başladı.

Fazla olarak, Epirden Tisalyaya giden yol üzerinde, Pindos geçitlerinin kilidi mesabesinde olan, Göriceyi zabtetmek suretile kendi arazisini de Şimal ve Şark hudutlarından kapadı.

Babı Âlinin Kara Mahmud Paşaya karşı açtığı muharebe elîm bir hezimetle neticelendi: Babı Âli, itaatini temin etmek için, âsiyi makamında ibka ve hatta kendisini inkıyad altına almak liyakafını gösterememiş olan Paşadan refeylediği Rumeli valisi ünvanını ita eylemiştir. Ali Paşa bu fırsattan istifade ederek kuvvetini artırmış ve arazisini Makedonya *"cizaxienne"* hudutlarına kadar tevsi etmiş, Babı Âli ile ve mümessili Rumeli valisile niza halinde bulunan beylerile de bir ittifak akdeylemiştir.

İşte bu sırada idi ki haricî birtakım hadiseler Ali Paşanın nazarı dikkatini celbetmiştir. Bonapart, parlak İtalya seferinden sonra, Avusturyaya cebren Kampo Formiyo muahedesini kabul ettirmiş (1797), muahede mucibince ilga olunan Venedik Cumhu-

riyetinden alınan ganaim galib ve mağlublar arasında taksim edilmiş idi. Bu muahede hükümlerine tevfikan Fransa, Venedik Cumhuriyetinin İyoniyen denizindeki memalikine, yani Korfu, Paksos, Ayamavra, İtaki, Kefalonya, Zanta, Serigo Yunan adalarile Arnavutluk sahilindeki dört nahiyeye, yani Preveze, Voniça, Parga ve Butrento nahiyelerine hâkimiyetini teşmil etmekte idi.

5 Temmuz 1797 tarihinde, Yedi Ada valiliğine tayin olunan General Jantili *(Gentili)* beşyüz top ile mücehhez bulduğu Korfu kalesine üç renkli bayrağı çekiyordu.

Fransızların buralara vürudu Ali Paşa nezdinde derin bir tesir uyandırdı. Avrupanın ortasında son derece ihtiyarlamış olan bir devlet ile komşu olacağına, malikânesinin karşısında ve hatta arazisi üzerinde, ihtiras ve faaliyeti taşkın, fütuhat hırsile kızgın ve askerî muzafferiyetlere teşne yeni bir devletin yerleştiğini görüyordu. Bu değişme sebebile, Fransızların, Epirde selefleri tarafından takıbolunan siyasî mesleğe devam etmelerine mani olmak, Ali Paşa için, birinci derecede mühim bir iş oluyordu. Filhaklka, Venedikliler Arnavutluk'zadegânile kabilelerinde yerleşen ihtilâlkârane temayüllere bakarak ve, dahildeki paşaları kımıldamıyacak bir halde tutmak için bu temayüllerden istifade ederek, sahildeki beylerle Himaranın sahile yakın yerlerinde oturan müstakıl kabilelerden mürekkeb bir "lig„ teşkil etmişlerdi. Bundan başka 1788 tarihinde Babıâliden bir ferman istihsal etmişlerdi, ki buna göre Epir mutasarrıfı sahilden itibaren bir mil mesafe dahilinde top koyamazdı. Ali Paşa Fransızların bu imtiyazlardan (avantages) edebilecekleri bütün istifadeyi anladı ve derhal Babı Âliye müracaatla kuvvetli ve haris bir hükûmete, o zamana kadar dermansız bir takım ellerde zarar iras etmez bir halde kalmış olan silâhları kullanmağa müsaade etmenin tehlikeli olduğu kanaatını vermeğe çalıştı. Lâkin Ali Paşanın korkuları Fransızların takıb ettikleri hattı hareketle derakab zail oldu.

Fransızlar Epirce bilinmiyen bir millet değillerdi. Fransanın 1615 tarihinden beri Sayada, Narda ve Yanyada oturan ve vazifeleri Marsilya şehri ticaret evlerinden bazılarını yahud bir takım şahısların Korfuda ve Arnavutluk sahillerinde tesis etmiş oldukları kontuvarları himaye etmekten ibaret bulunan konsolosları var idi. Ali Paşanın, İstanbuldaki Fransa sefiri ve Epirdeki Fransız ajanları ile münasebetleri her vakıt samimî olmuş idi: İşte bu suretledir ki 1793 tarihinde Fransa Cumhuriyeti tarafından Babı Âli nezdine fevkalâde murahhas olarak gönderilen Dekorş (Citoyen Descorches)

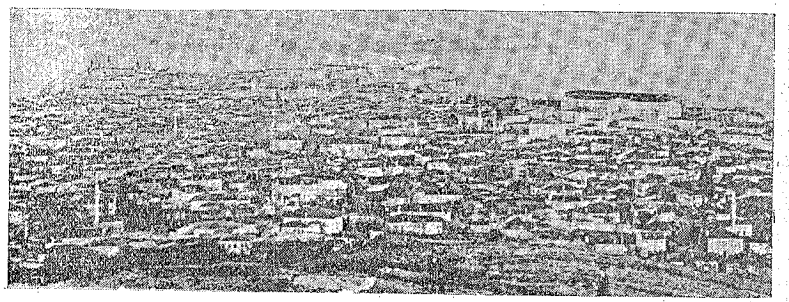
Fransanın Narda konsolosu Grimaldi'ye *"bu makamı işgal eden memurun Ali Paşanın teveccühünden ve dostluğundan istifade etmesi lâzım geldiğini"* yazıyor ve bunların ne birini, ne diğerini kazanmak yolunu bilmediğinden dolayı konsolosu muahaze ediyordu. Descorches: Donanmasını yeniden yapmak için lâzım gelen keresteyi Arnavutluktan vermek suretile, bu *"meşhur vali Fransa Cumhuriyetinin tasavvurlarını fiil sahasına çıkarmağa en ziyade yardım edebilecek bir mevkide idi"* diyor, ve bu sebeple Epirde hâkimi mutlak olarak telâkkı olunan Ali Paşaya karşı her fırsattan istifade ile iyi hissiyatını izhar ediyordu; aralarındaki münasebetlerin git gide daha samimî olduğunu görmek ümidinde bulunduğunu bildiriyor, Ali Paşa tarafından vakı talebleri is'af ve Paşanın İstanbuldaki adamlarını pek hayrihahane bir surette kabul ediyordu. Diğer cihetten Ali Paşa da Fransız milletine ve onun mümessillerine muhabbetini ve onlara müfid olmaktan duyduğu zevk ve meserreti ilân ediyordu. İtalyada nail olduğu parlak muzafferiyetler Ceneral Bonabart'a cihanşümul bir şöhret temin etmiş olmak hasebile, Ali Paşa müşarünileyhi tebrik yollu bir mektub göndermeğe musareat etmiş, Bonapart ta bunun bir suretini "directoire„ direktuvar hükûmetine gönderip, bir suretini de Paris'te müteaddid gazetelerle neşreylemiştir.

1797 de Fransa Cumhuriyetinin İstanbul sefiri Aubert-Dubayet Ali Paşanın bütün Fransızlara ve hususile her seyahatında kendisine misafir olduğu Fransanın Narda konsolosu Düpre'ye karşı beslediği dostane hissiyatı medhü sena ediyordu. Fransızlar Yedi Adaya geldikleri vakıt, sefir, bu hadiseyi hususî bir mektub ile Ali Paşaya ihbar ederken, Korfu valisi Gentiliye *" bütün tebaai şahaneyi ve tahsisan Yanya mutasarrıfının etbaını himaye"* etmesini yazdığını da bildiriyordu. Buna mukabil, Fransız askerî kuvvetlerinin ve İyoniyen adaları ahalisinin iaşesi hususunda vali tarafından sebkedecek müracaatların is'afını Ali Paşadan rica ediyordu. Ali Paşa, mühtaç oldukları hububatı Fransızlara vermesi hususunda zaten Babı Âliden de emir almış olduğu cihetle, elçinin arzusuna mümaşat etmekten geri kalmamış ve, dostluğunun nişanesi olmak üzere, sefire murassa bir at takımı hediye etmişti.

Korfuda yerleştikten sonra, Ceneral Gentili, Arnavutluk sahilinde Venediklilerden miras kalan yerleri ziyaret ederken Butrinto'da tesadüfen, Ali Paşaya mülâkı olmuştu. Ali Paşa, Yunan denizinde bir deniz kuvvetine malikiyetine Venediklilerin her vakıt mümaneat etmiş olduklarından bahsile bu hakkın kendisine verilmesinin

Fransız generalından istemiş ise de Gentili bu talebi kabul etmiyerek, topçularının muallim olmak üzere, Paşaya iki zâbit göndermekle iktifa eylemiştir. Bonapart, Gentilinin gösterdiği basıreti takdir ile beraber, Ali Paşa ile iyi münasebetler tesisine çalışmasını düşmanlarına karşı onu himaye etmesini ve Cumhuriyete istenilen hizmetleri ifa edebilmesi için Arnavutlukta daha kuvvetli bir hale gelmesine yardım eylemesini emretti.

Gentilinin halefi general Chabot (Şabo) İtalya ordusu başkumandanının tebliğatından ilham alarak, Ali Paşa münasebetler tesisine müsaraat etti. Erkânı harbiye reisi general Roz'i Ali Paşayı yoklamak ve, imkân hasıl olursa, Fransa menfaatına tamamile kazanmak memuriyetile, Yanyaya gönderdi.

Yanyanın umumî manzarası

Roz en samimî bir surette kâbul ve hakkında en büyük merasim ifa olundu. Ali Paşa kendisine bir çok hediyeler verdi, paşalara mahsus hörmet ve itibarı gösterdi ve hatta Fransa elçisinin üç renkli kokardını[1] bile almak istedi. Paşanın samimiyet dairesine giren ve Ali Paşa tarafından alenî surette dost lakabile çağırılan, Ali Paşanın yardımile Yanyalı bir rum kızı (kızın adı Zoiça imiş) ile evlenmiş olan general Roz cesur ve alicenab bir asker idi, fakat bir işin tesviyesi için müzakereye girişmeğe ehil değildi, ifrat mertebede mağrur olduğundan, birinci derecede bir rol oynamağa memur olduğu zehabına düşmüştür. Ali Paşa bu elçinin tecrübesizliğinden istifade ederek, Fransa cumhuriyetinin en sadık müttefikı olduğuna ve daima da olacağına mumailyehi ikna

[1] Ali Paşa, bu tarihte Fransanın Prevezedeki askerî kumandanile yaptığı bir mülâkat esnasında, bu zâbite "*jakoben mezhebinin en sadık vir ferdi olduğunu*" ve Pukvilin ifadesine göre, yeni bir din olduğuna zahib bulunduğu "*karmanyol mezhebine intisap etmek istediğini*" teminen beyan etmektedir.

etmişdir; o derecede ki Korfuya avdetinde general Roz - muvasalrtına Ali Paşanın göndermiş olduğu bir erzak kafilesi tekaddüm etmişti - Ali Paşanın iyi niyetlerinin kefil ve zâmini olmuşdur.

İşte İyoniyen adaları hukümetile "Fpir satrapı„ arasındaki ilk münasebetler bu hal ve şartlar içinde başlamışdır. Ali Paşa evvelce Venedikliler tarafından Babı Âliye ve kendisine karşı takıbolunan hasmana hareketten şikâyet ederek, Fransanın seleflerini ekseriya ve hemen hemen doğrudan doğruya kendi hasımlarına yardım etmiş olmakla tayib eyliyerek, general Chabot'dan bu hattı hareketin terkini istemişdir. Yedi Ada valisi, general Roz'ın verdiği teminata istinaden, paşanın dostane şikâyetlerini samimî telâkkı etmiş : Venediklilerce asırlardan beri tatbik edilen hakîmane mesleğin terkini münasib görerek, ve, Venedik cumhuriyetinin Arnavutluk sahillerinde eskinden beri müttefikı olan (Acrocéraunie = Himara) kıt'asının hür kabilelerine taarruz için Yanya valisine musaade etmekle kalmıyarak, muşarünileyhe, onlarlar muharebe için silâh ve mühimmat göndermişdir.

Mustakıl vaziyetile denize doğru inbisatına Şimali Garbî cihetinden mani teşkil eden Himaraya mudahale için, Ali Paşa çokdan vesile aramakda idi. Lâkin bu zamana kadar Venediklilerin gösterdikleri intibah, Babı Âlice Ali Paşaya Narda voyvodalığı tevcih edildiği ve müşarünileyhin (Ambracie) körfezinde [1] limanlar bulması imkânı hasıl olduğu esnada taz'if edilen intibah Ali Paşaya tasavvurlarını fiil sahasına çıkarmakdan alıkoymuş idi.

Ali Paşanın Himaraya karşı kara cihetinden tatbik etmeği düşündüğü plâna Delvine mutasarrıfı ile Ergeri beyleri muhalefet ettiklerinden, en emin yol Himara kabilelerini denizden vurmakdı. Bunun için de, techizine Venediklilerin daima mümaneat etmiş oldukları donanmaya muhtaç idi.

Paşanın meharetkârane siyasetile iğfal edilmiş olan Fransızlar, seleflerinin reddetmiş oldukları şeyi ona bahşettiler; Ali Paşa da denize bir donanma çıkarmağa muvaffak oldu.

1798 ilk baharında, Ali Paşa Narda körfezinde gizlice hazırlanmış olan bir donanmayı, lalası Yusuf ağanın kumandası altında, Himaralılara gönderdi. Narda körfezinden çıkan bu donanma Preveze boğazından, bu şehirdeki fransız kumandanının musaadesile, geçerek Himara sahilindeki mürettebatı tam bir suküt içinde orada karaya çıkmışlardır.

O gece paskalya gecesiydi. Nivitza - Bubari ve Ayavasil köy-

[1] Bugünkü Narda körfezi, ki methalinde Aktiyon şehri kâindi. A. K. A.

lerinin hıristiyan ahalisi gece yarısı kilisede toplanarak, ortodoks ayınınca, büyük paskalya yortusunu (Résurrection) kutluhyorlardı. İbadetlerile meşğul ve dalgın, rahibin mihrab içinden HRİSTOS ANESTİ! (İsa dirildi!) diye bağırmasını heyecanla bekliyorlardı. Bu esnada Ali Paşanın karanlık sayesinde ilerilemiş olan askerleri kiliselerin kapılarını zorlayıp, mudafaa silâhından mahrum olan halk üzerine atıldılar. Bütün papasları ve İsaya iman edenlerin (fidèles) bir kısmını kılıçdan geçirdiler. Katliamdan kurtulanlar dağlara firar etmişler ise de orada yakalanarak esir sıfatile Nardaya naklolunmuşlardır. Bu mücadelenin doğurduğu korku *Acroceraunie* sahilindeki bütün köylerin Ali Paşaya tâbi olmalarını intac etmiş ve Yusuf ağa Epire dönmeden önce oralara bir mıkdar asker yerleştirmişdir.

Nivitza ve Ayavasil köylerindeki kardeşlerinin akıbetine duçar olmak korkusu ile o havalideki ahali kâmilen ihtida etmişlerdir. Ali Paşa bunların her bir köylerinde camiler ve tekkeler bina ettirmiş ve Muhammedin dinini talim için kendilerine hocalar göndermişdir [1].

Himara kabilelerinin itaat altına alınması ve ihtidaları Divanı Humayunca memnuniyeti mucib olmuş ve bu münasebetle Ali Paşaya gönderilen fermanda (iltifatnamede) kendine Arslan lâkabı verilmişdir.

Sadrıazamın kumandası altındaki ordunun, isyan halinde olan Pasban oğlunu muhasara ettiği Vidin kalesi civarında bir müddetcik kaldıktan sonra, Ali Paşa askerlerini alarak Epire avdete mecbur olmuşdur. Eyaletinin işlerini tevdi etmiş olduğu oğlu Muhtar Paşa, filhakika kendisine Yanya ve Tırhala hıristiyan ahalisinin kıyam edip istiklâl peyda eylemek teşebbüsünde bulunduklarını bildirmişdi. Ali Paşa bu münasebetle sadrıazam Küçük Hüseyin Paşadan izin istemişdir. Esasen kendisile anlaşamamış olduğu Küçük Hüseyin Paşa müşarünileyhi Pasban oğlu ile gizlice muharebe icra etmek ve İyoniyen adalarındaki Fransızlarla şübhe uyandırıcı

[1] Lâplığa giden hocaların biri mühtedilerin bazı menhiyyata eskisi gibi rağbetlerinden ve hususîle namazın şartlarına dikkat etmemelerinden meyus olarak Yanyaya avdet ve Ali Paşaya arzı keyfiyet etmiş, Paşa şu hâkimane cevabı vermiştir: " Köylüler mescide varıp edayı salât zımnında imametini dilediklerinde süreler kıraatine ve rik'atlara başlamayıp besmele ile secdeye varacak ve yine besmele ile kalkıp cemaatı dağıtacaksın. Şimdilik bu kadar kâfidir. Hemen mahalli memuriyetine git! „

Römeran'ın muharref tercemesi yerine Müfid beyin kitabındaki ibareyi aynen nakletmeği tercih ettim. A. K. A.

münasebetlerde bulunmakla itham etmekde idi. Sadrıazam Ali Paşayı, güya bir müzakere zımnında, çadırına sinsicesine davet etmek suretile vücudunu izale bile etmek istemişti: Fakat, daima teyakkuz ve intibah üzere olan Ali Paşa bu davete ancak maiyetindeki altı bin arnavutla icabet edebileceğini Küçük Hüseyin Paşaya ihbar etmeğle veziriazam ısrardan sarfınazar eylemişdir.

Yanyaya avdetinde, Ali Paşa, Bonapartın Mısra asker çıkardığını ve, bir müddet sonra, Vidin önünde Osmanlı ordusunun bozulduğunu haber aldı. Mısır ahvali hukümet için bir gaile teşkil ediyordu, Babı Âli Pasban oğlunu af etmeğe mecbur ve hatta makamında ibka ve vezaret rütbesine ilâ etmek zilletini kabuletmişdir. Ali Paşa ahval ve şeraitin, Bıbı Âliye karşı sadakat göstermekle beraber fransızlar zararına tevsii memalik için, müstesna bir surette müsaid olduğuna hükmetti.

Kendilerine karşı efkâr ve temayülâtının değişmemiş olduğuna ve Babı Âli ile Fransa arasında vukuu mümkün her hale rağmen, muhtemel bir ihtilâfa karışmamak niyyetinde bulunduğuna inandırmak svretile Fransızları uyuttu. Fransızlar daha ziyadesini ümid ediyorlardı. Pasban oğlunun mukavemetini uzattırmak ve Babı Âlinin Tunada duçar olduğu müşkülâtı artırmak için, Vidine hareketinden evvel, Ali Paşayı oraya asker sevkından vaz geçirtmek teşebbüsünde bulunmuşlardı. Bu hususda Yanya mutasarrıfı ile general Şabonun yaveri harbı arasında müzakereler cereyan etmişdi. Lâkin bu müzakereler bir neticeye müncer olmadı. Çünkü Ali Paşa, asker sevketmemeğe mukabil, Korfunun karşısında kâin olan BUTRİNTO kasabasının kendisine teslimini istemiş, bu da Fransızlarca red olunmuş idi.

Bu muzakereler esnasında, Ali Paşa, yalnız Pasban oğlu üzerine asker sevketmemeği değil, belki Fransa Yanyaya on bin yardımcı asker ile küllî bir nakdî yardım gönderdiği suretde, Babı Âli aleyhine kıyam etmeği bile kabul etmiş idi. Şabonun yaveri bu hususda vâdlerde bulunmak salâhiyyetini haiz olmadığı ve bizzat general Şabo dahi keyfiyeti Parise arzetmek mecburiyetinde bulunduğu cihetle, Fransanın ne yapacağını kesdiremiyen, Ali Paşa İstanbun emrine itaatla Vidine hareket etmişdir.

Ali Paşa Vidinde iken, general Bonapartın, Mısır harekâtını hazırlamak maksadile, Maltada oturan bir erkânı harb zâbiti Yanyaya müteveccihen yola çıkmışdı. Memuriyeti, başkumandanın dostane bir mektubunu [1] Ali Paşaya tevdi ve muşarünileyhi

[1] Bu mektub 17 Haziran 1798 tarihlidir.

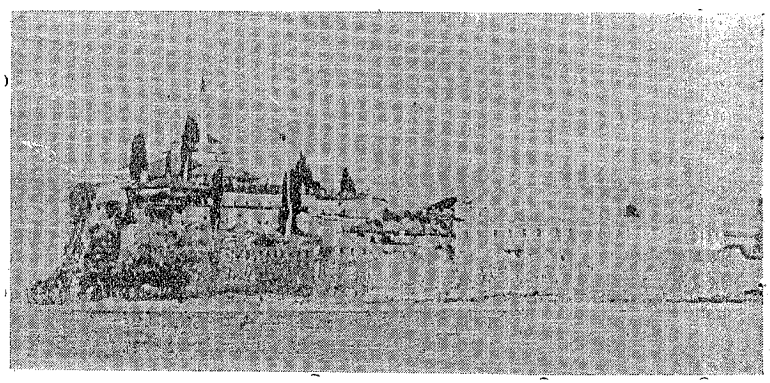
isyana tahrik etmekdi. Lâkin bu zâbit çok geç vasıl olmuş idi : Daha Korfuda iken Ali Paşanın Vidin ordugâhına hareket etmiş olduğunu haber almış ve mezkür mektubu, memuriyetinin asıl maksadını izah edemeksizin, Muhtar Paşaya teslim eylemişdir.

Epire döndüğünde, Ali Paşa, padişahın Fransaya harb ilân etmiş ve, pek garib olarak, Rusya ile de ittifak akdi ile Yedi Ada üzerine müşterek bir zafer hazırlamakda bulunmuş olduğunu, Babı Âli nezdindeki adamları vasıtasile haber almağla, daha evvel hareket etmeğe ve Türk-Rus ordularının mudahalesinden önce adaları desise ile zabteylemeğe karar verdi. Korfu valisine, Ayamavra adasile sahildeki müstahkem mevkilerin kendisine teslimi ve mudafaa işine iştirak için askerlerinin Korfuya idhal edilmesi şartile, ittifak teklif etti. Lâkin bu hud'a, gerek Fransızların gösterdikleri itimatsızlıkdan, gerek bunlara zıd bir takım malûmat ve istihbarata ittiba mecburiyetinde bulunmalarından dolayı. hiç bir netice vermemişdir.

Bununla beraber, general Şabonun sarfettiği gayretlere rağmen, adaların müdafaası, Mısır seferinin başından beri, bilhassa çok müşkül görünüyordu : O zamana kadar İtalyadaki ordu ile seri ve daimî bir irtibat temin eden donanma, Fransız askerlerinin Mısır sahiline çıkarılması keyfiyetini himaye ile meşguldu; Adriyatik denizinde artık hiç bir Fransız gemisi bulunmıyor, general Şabonun da karadaki askeri dört bin kişiyi bulamıyordu. Vaziyetten endişenak olan general Şabo adalar ile kumandası altında bulunan kara arazisi üzerinde bir teftiş yapdı. Mevkilerin kıymeti hakkında mahallen tedkikat yapmak ve lâzımgelen mudafaa tertibatını emretmek maksadile, topçu kumandanı general Varriere'i de yanına alarak, 13 eylül 1798 tarihinde, Korfudan hareket etti.

Bu müddet esnasında, hasımlarının zâfından haberdar olan, Ali Pâşa, müsaid fırsattan istifade için sabırsızlanarak, Osmanlı menfaatlarını temin için azamî gayret sarfetmekde ve İstanbul'a tatarlar (courriers) göndermekde idi. Fransızların Arnavutluk sahilinde işgal ettikleri kasabaların ehemmiyetini ve Epir kıt'asının deniz ile muvasalâtını temin için bunların zabtındaki faydaları arzediyor, sahildeki kasabalara malik olmadıkça kendi için ne ticaret serbestisi, ne emniyet ve asayiş mevcüd olamıyacağına nazarı dikkatı celb ile bu şehirlerin zabtı vazifesini bizzat uhdesine alarak, mâttefiklerle birlikde hareketi teklif ediyordu. Divanı Humayun bu teklifi kabul etti. Ali Paşaya tam salâhiyet verdi. Ali Paşa da, Prevezeye taarruz ile, doğrudan doğruya harb hareketlerine başlamağı kararlaştırdı.

Narda körfezine hâkim olan bu mevkı, general Şabonun hassaten ihtimamına mazhar olmuş idi. General, kasabanın şimal cihetinde, eski Nikopolis civarında, müdafaaya çok elverişli bir mevkı keşfederek, iki muhkem tabya ile nihayetlenmek üzere, bir sıra karakollarla tahkim ve takviye etmiş idi. Ali Paşa, üçyüz Fransız ile beş altı yüz yerli gönüllünün Prevezeyi tahkim için, fasılasız bir surette, çalışmakda olduklarını hafiyeleri vasıtasile haber alınca, 1798 eylülünde, askerlerini serian ictimaa çağırdı ve Fransızlara karşı muhasamaya başlanmasını emretti. Emirleri sür'atla infaz olundu, o suretle ki, birinci teşrin ibtidasından itibaren, askerleri Butrinto kalesi yakınındaki köylere gelip yerleşmişler ve kale bedenlerine kadar müfrezeler göndermeğe başlamışlar idi.

Yanya kalesi bürclerinin gölden görünüşü

Sadakatı hakkında Babı Âliye teminat vermek için, Ali Paşa, Fransızlara karşı muharebeye cinayetkârane bir hareketle başladı. General Şabo'ya bir mektub göndererek, Butrinto'nun otuz kilometre Şarkı Cenubisinde kâin Filât kasabasında müzakereye çağırdı. O sırada Şabonun gaybubeti hasebile, kumandanlık vazifesini Korfuda general Roz ifa ediyordu. Ali Paşanın mektubunu Roz aldı. Paşa general Roz hakkında daima muhabbet ve hörmet hissiyatından başka bir şey göstermemiş olduğundan, Roz Filât yolunu tutmakta hiç tereddüt etmedi. Ali Paşa kendisini mutadı olan teveccüh ve nezaketle kabul etti, yemeğe davet ederek, çok mihmannüvazlık gösterdi ve maamafih Korfunun askerî vaziyeti hakkında kıymetli malûmat almak fırsatını da kaçırmadı. Lâkin, yemek bitince, kendisine çok itimad etmiş olan generalı tevkif

ederek, bir at üstünde bağlı olduğu halde, Yanyaya göndermiş ve hapse attırmıştı[1].

Bu hiyanetin şuyuundan önce, Aii Paşa Butrinto kumandanını da ayni veçhile yakalamağa teşebbüs etmiştir. Lâkin general Roz'-dan daha ihtiyatkâr olan bu zâbit mülâkattan çekinip, yerine Steil namında bir ıkinci mülâzim ile - terceman olarak - bir papası göndermiş idi ki bunlar da general Roz'un akıbetine uğramışlardır.

Paşa artık maskeyi atabilirdi. Bunu da bir Arnavut müfrezesi tarafından muhasara edilen Butrinto üzerine hücum emrini vermekle yaptı. General Şabo kuvvetle ve bütün süra'atile kalenin imdadına koştu, fakat oraya giremedi. Hatta bizzat idare ettiği bir istikşaf esnasında Ali Paşanın süvarileri tarafından esir edilmesine ramak kalmıştı. Mahsurlar bir çıkış hareketi yapmak istedilerse de muvaffak olamadıklarından general Şabo Butrinto'yu terketmeğe mecbur oldu. Fransızlar, kasabayı terketmeden önce, yerli hırıstiyanların yardımile, evleri yakarak Korfuya çekildiler.

Diğer tarafdan Fransızlar, karada mücerred bir halde olup kendilerine büyük bir fayda temin etmiyen, Prevezenin müdafaasına karar verdiler. Elinde silâh olduğu halde yakalanan yerlilerin katlolunacağını ilân etmiş olan, Ali Paşanın tehditlerile havf ve dehşete düşen kasaba ahalisi, en kıymetli şeylerini alarak, Korfuya ve Ayamavraya kaçmışlardı. General Şabo tarafından Prevezenin müdafaasına memur edilen general Lazalset (Lasalcette) kasabada kalmış olan rumları silâhlandırmıştı. Ali Paşa kasabayı zabtedince ölümü beklemek mecburiyetinde bulunan bu rumlar kemali şecaatla muharebeye karar vermiş gibi görünüyorlardı.

Lazalset eski Nikopolis mahallinde, kasabanın etrafını tahkim ile uğraşırken, Ali Paşa, bu tahkimat bitmeden evvel, hücumu tacil etmeğe karar verdi. Ali Paşa Preveze kalesi önüne dört bin piyade ile iki üç bin süvari getirdi. General Lazalset'in elinde ise, yalnız dört yüzü Fransız olmak üzere, yedi yüz kişi var idi, ve kendisine iltihak edecekleri vâdında bulunmuş olan Sulyotların gönderecekleri müfrezeyi bekliyordu. Askerlerini istihkâmlara ve henüz bitirmeğe vakıt bulamadıkları bir tabyaya yerleştirdi. 12 birinci teşrin 1798 de, gece yarısına doğru, Ali Paşanın Muhtar Paşa kumandasındaki Arnavut askerleri tarafından yapılan ilk hücumu defetti.

Bu muzafferiyetin arkası gelmedi. Geldikleri görülmiyen Sul

[1] Bir müddet sonra İstabul'a gönderilen general Roz Yedikulede hapse ilka edilmiş ve ertesi sene orada ölmüştür.

yotların teahhürü ve Ali Paşanın kaleye girmeğe ve rum gönüllüleri arasına nifak sokmağa muvaffak olan casusları tarafından yapılan tahrikât Fransızların vaziyetini daha ziyade zayıf düşürmeğe yardım etti.

Bir gün, tan ağarırken, Ali Paşanın askeri kasabayı ihata eden tepelerden aşağı indiler. Ali Paşa, bir kule üzerinden, askerlerinin ilerilemesini temaşa ediyor, Fransızların devamlı bir yaylım ateşine rağmen onların istihkâmlarına kadar yaklaşarak müdafaa hatları üzerine kemali şecaatla atıldıklarını görüyordu. Topçunun şiddetli ateşile bir an için durdurulmuş olan bu muhacimler, tekrar müdafaa merkezi üzerine taarruz ettiler ve bu sefer panike tutulmuş olan rumlar yerlerini bırakıp kaçtılar. Fransız generalı, tehlikeyi görerek, kaçakların bıraktıkları boşluğu, cenahlarını sıkıştırmak suretile, doldurmak istemiş ise de iş işden geçmişti: Muhtar Paşa, süvarisinin başında olduğu halde, boş kalmış olan sahayı işgal ve düşmanın iki parçasını (tronçons) ihata etti. Fransızlar, münferid müfrezeler halinde, kahramanca çarpıştılarsa da Arnavut askerlerinin müstevli dalgaları bunları birer birer bitirip yok etmiştir. Lazalset, yanında otuz kadar kişi olduğu halde, tabyaya kapanarak bu cesur adamlarla harbe devam etmekte iken Ali Paşanın askerleri bu tabyayı da sarıp tazyik eylediler. General teslime mecbur oldu. Prevezenin son müdafileri de ayni şeyi yapmak zorunda kaldılar, yalnız bir zâbit ile bir kaç nefer silâhlarını teslim etmekten imtina etmişler ve katlolunmuşlardır.

Kasabaya girdikten sonra, Ali Paşanın askerleri kasabayı kâmilen yağma ve garet etmişler, kadın ve çocukları kılıçtan geçirip evleri yakmışlardır. Alevleri ve duman sütunlarını görünce Ali Paşa, kundakçıları evlere ateş vermekten menetmek ve kıtalin önünü almak için, askerlerinin başına geçerek, kasabaya koşmuş ise de bu gayrı muntazam güruhu ancak gecenin zulmeti ve ruzgârın şiddeti dağıtabilmiştir. Ertesi günün güneşi korkunç bir manzara gösterdi: askerler, harb meydanında, Fransız askerlerinin cesedlerinden koparılan kellelerle, müdhiş bir ehram vücude getirmişlerdi. Ali Paşa da bu ehram üzerine elinde silâh olarak yakalanıp huzuruna getirilmiş olan yüz altmış rumun kellelerini koydurmuştur. Rivayet olunduğuna gore, bu zavallıları idama memur zenci cellâd, pek ziyade yorulmuş ve kan kokusu ile boğulmuş olduğundan cesedler üzerine yuvarlanmış ve Ali Paşanın gözü önünde can vermiştir.

Ali Paşa, sekiz zâbit ve yüz kırk yedi neferden ibaret olan

ve onuncu ve yetmiş dokuzuncu alaylara mensub bulunan Fransız esirlerine dokunulmamasını emretti. Silâh arkadaşlarının kellelerini yığmış oldukları mahalle götürülen bu karabahtlılar, dipçikler ve matraklar altında, bu kelleleri parçalamağa ve üzerine tuz ekilmiş derilerini omuzlarına yükletilen torbalar içinde taşımağa mecbur oldular. Bu müdhiş ganimetleri hâmil oldukları halde Yanyaya gönderilen bu esirleri ahali, mücrimler gibi, taşlıyarak karşılamışlardır. Ondan ssnra, gayet şiddetli bir kış ortasında, Şimalî Yunanistanın dağlarından geçirilerek, İstanbul'a sevkolundular: İçlerinden bir çokları seyahatın müntehasına kadar gidemeyip, soğuktan ve yorgunluktan yolda vefat etmişlerdir. Bu hakikî fedailerden biri zaaf alâimi gösterince muhafızlardan biri onu yere yatırarak kellesini koparır ve arkadaşlarına taşıtırdı[1].

Arnavutların mezalimine ve havanın şedaidine dayanabilenler, zâbit ve nefer, hep bir arada İstanbul zindanlarına atıldılar. Yalnız General Lazalset, General Roz ve General Hot ve Prevezenin şanlı kahramanlarından biri olan General Rişmon, Yedikule hapishanesine ilka olundular.

Butrinto ile Prevezenin zabtı Ali Paşaya, bütün Avrupaya yayılan bir şöhret temin etti. Hizmetlerinin mükâfatı olarak, Babı Âli kendieine üç tuğlu paşa rütbesini (rütbei valâyı vezareti) tevcih eylemiştir. O sıralarda Ege denizinde dolaşan Amiral Nelson, Preveze fâtihine Abukır galibinin tebriklerini sunmak ve bu meyanda Nikopolis'e bizzat gidip, « Epir kahramanı » nı kucaklıyamamaktan ne derece müteessif olduğunu bildirmek üzere, zâbitlerinden birini Ali Paşanın nezdine göndermiştir! Lâkin Ali Laşa şöhretinden ziyade kuvvetini nazari itibara alıyordu. En çok takdir ettiği muvaffakıyet, Butrintodan başka, Preveze ve Vonitza kasabalarının zabtı idi. Çünkü oradan Narda körfezine hâkim olabiliyor, Sulyotların hareketlerini Cenub cihetinden tarassud edebiliyor ve yardımları daima kendi düşmanları indinde kıymetli olan Parga ahalisini nezaret altında bulundurabiliyordu.

Ali Paşanın fütuhat hırsı bitmemişti. Yalnız sahile sahib olmakla iktifa edemiyordu. İyoniyen adalarının fethini de arzu ediyordu. Çünkü bunlar karaya o kadar yakın idiler ki adeta sahilin bir uzamasından ibaret idiler ve bunların ecnebi bir devlet tarafından işğali kendisi için daimî bir rahatsızlık teşkil ediyordu.

[1] İstanbul'a gelince istievab edilmiş olan bu esirlerin mazbut ifadeleri Topkapı saraya kütübhanesinde Tepedelenli Ali Paşa dosyesi arasındadır.

A. K. A.

Türk ve Rus kuvvetleri o esnada Korfuyu muhasaraya başlıyorlardı. Türk ve Rus donanmaları adayı abluka ediyor ve Adriyatik denizinde yelken açıp geziyorlardı. Ruslar, kendilerine bağlı olan ortodoks adalıların muavenetine mazhar olarak, bazı mustahkem mevkileri işğal etmişlerdi. «ALİ PAŞANIN HAYATI: THE LİFE OE ALİ PACHA» nam eserin müellifi diyor ki: *"Korfu adasını karşı tarafdaki Epir sahilinden ayıran boğaz hâlâ çok değişik bir manzaranın güzelliklerini muhafaza ediyordu. Bir kısmı ufukda görünen gemilere aid istikşafda bulunmak üzere, pupa yelken dalgaları yaran, bir kısmı Fransız topçusunu tahrik etmek istiyen bir çok gemiler sahneye mutadın hilâfı bir canlanma vermakde idi. Firkateynlerden en küçük parçalara varıncaya kadar donanmalar ile sahil arasında gidip gelen gemilerin tarzı inşasındaki tehallüf, direklerdeki techizatın ve renklerin tenevvüü, ekserisi kırmızı bir zemini yırtan şahane hilâli havi sevindirici sancaklar, her şey bunca galibane muharebelere sahne olmuş olan bu denizlere yeni bir cazibe veriyordu".*

Türk ve Rus kuvvetleri kendisini Korfunun muhasarasına iştirake çağırdıkları cihetle, Ali Paşa ahval icabile muvakkaten birleşmiş ve lâkin biri birine karşı ayni şiddetli gayz ile mütehassıs bulunmuş olan bu müttefikler arasındaki sâkit ve fakat derin mübayenet ve tezaddı efkâr ve hissiyattan istifade etmek tecrübesinde bulundu. Tamamile saklanamıyan bu husumet zaten her fırsatta parlıyordu: Moskoflara karşı besledikleri eski husumeti gizliyemiyen Türkler Ruslara ebedî duşmanları olduklarını hissettiriyor, Ruslar da Türklere saygısızlıkla. istihfaf ile muamele ediyorlardı. Malikânesini, Rusların zararına tevsi edebildiği takdirde Babı Âlinin buna muvafakat eyliyeceğinden emin olan Ali Paşa henüz zabtetmiş olduğu Prevezenin karşısındaki Ayamavra adasına göz dikdi. Yusuf ağanın kumandası altında bir mikdar asker topladığı gibi ada ahalisine, Fransızlar aleyhine tahrik ve yakında kendisinin adaya asker çıkaracağını ilâm maksadile, bir beyanname göndermişdi. Fakat o sırada Rusların, hizmetlerinde bulunan bir rum zâbit tarafından alınan tedbirler sayesinde, Ayamavra adasını işgal ettiklerini (14 İkinci teşrin 1798) haber aldı. Kezalik, Ali paşanın hırs ve tamahını eskiden beri mütemadiyen tahrik eden yerlerden, Parga dahi, Rus donanması kumandanı amiral Ocksakoff'a terk edilmiş idi.

General Şabo'nun merdane bir surette mukavemet ettiği üç aylık bir muhasadan sonra, Korfu adası da Rus amiralile Kaptan Paşa

Kadri beye teslime mecbur olmuşdur (28 Şubat 1799). Ali Paşa, müttefikler ordusu ile birlikde, Korfu'da bir mikdar asker ikame etmek istemiş ise de, Rus amirali Ocksakoff, adanın hıristiyan ahalisinin Ali Paşadan nefret ve istikrah ettiklerini ve kendisinden duydukları korkunun mühik olduğunu ileri sürürek, bu talebi reddetmişdir.

Fransızlar gittikden sonra, İnouiyen adaları "Yedi Ada Cumhuriyeti„ namile ismen Babı Âlinin idaresi ve orada bir işgal ordusu bulunduran Rusyanın filen himayesi altında bir Cumhuriyet tesis etmişlerdir (21 Mart 1800 Osmanlı - Rus muahedesi).

Sahildeki dört nahiyeye (Butrinto, Pereveza, Parga, Vonitza) gelince : Ruslar, yakın komşuları olmak itibarile kuvvet kesbetmesinde menfaat görmedikleri Ali Paşaya bunları terk etmek istemiyerek, 21 Mart 1800 tarihli muahedename ile, Divanı Humayunca tayin olunacak birer Türk memur marifetile idare olunmaları keyfiyetini ve aşağıda yazılı imtiyazların bu nahiyeler ahalisine verilmesini Babı Âliden istihsal eylemişlerdir : 1) İdare, mahallî kanun ve âdetlere tevfik edilecek ve memurlar yerli ahaliden seçilecekdir; 2) Menkul ve gayri menkul mallara tasarruf keyfiyeti yerli ahaliye mutlak surette bahşedilmişdir; 3) Bu dört nahiyede hiç bir cami ve tekke bina olunmıyacakdır; 4) Her beldede tek bir memurdan başka hiç bir müslümanın temekkün ve ikametine musaade edilmiyecekdir.

Ali Paşa İyoniyen sahillerile Narda körfezindeki muvakkat futuhatını işte bu şartlar dahilinde terk etmeğe mecbur olmuştur. Dört nahiye voyvodalığına Babıâlice Kapucu Başı Abdullah bey tayin edilmişdir. Ali Paşa, Divanı Humayun erkânını atıye ve hediyelere boğmasına, vilâyeti dahilinde birer açık kapı teşkil eden yerlerin muhafazası lüzumuna dair bir çok deliller ibraz eylemesine rağmen, nihayetülemir, yalnız Butrinto'yu muhafaza edebilmişdir.

Buna mukabil Babı Âli muşarünileyh hakkında ihtiram ve itibar eserleri göstermekden geri kalmamış ve bu muharebedeki hizmetlerinin mukâfatı olarak, kendisine «Rumeli Valisi» unvanını vermiş ve Divanı Humayunca muzaffer emekdarlara itası mutad olan samur kürk ile murassa bir kılınç ihsan eylemişdir.

MADONA Dİ MONTENERO ESİRLERİ

Ali Paşanın Suli üzerine üçüncü seferi ve Sulyotların izmihlâli (1800 - 1804)

1798 senesi sonunda, bir gün, Türk ve Rus donanmaları Korfu adasını muhasara etmekde, ve Ali Paşa Butrinto civarında kâin Mavruli köyünde ordugâh kurarak, altı bin kişi ile Rusların harekâtını ve muhasara tertibatını takıbeylemekde iken Trabluslu bir korsan yolunu şaşırarak Mora sahillerine düşmüş idi. Bu gemi yolda, Akdeniz limanlarından Livurn kasabasına mensub olup, Iskenderiyeden Tulon'a giden ve Adriyatık denizinde yolunu kaybederek, asla mukavemet göstermeksizin, korsana tâbi olmak mecburiyetinde kalan «MADONA Dİ MONTENERRO» nam yelkenliye tesadüf etmiş idi. Bu yelkenlide, Fransaya dönmek üzere, Mısırdaki Fransız ordusundan ayrılmış mühim şahsiyetler var idi : General Bove, istihkâm miralayı Puatven, topçu miralayı Şarbonel, harb komiseri Forniye, bahriye zâbitlerinden Jaye ve Buviye ve sivillerden müstakbel mareşalın kuzeni Besiyer, Bonapartın Mısıra götürmüş olduğu âlimlerden Jerar ve Fransanın sonraları Ali Paşa nezdinde baş konsolosu olan Pukvil ile kezalik ileride Ali Paşa nezdinde vazife deruhde eden rahib Gerini gemide bulunanlar meyanında idi. Korsan gemisi kaptanı Oruç Ahmed Reis, esirlerin üçünü, Jaye, Forniye ve Hukvil'i Navarin limanına çıkardı. İkisini general Bove ile Jerar'ı Türk amiralı Kadri beye teslim etti ve diğerlerini alakoydu. Sonra Yunan kıyıları boyunca giderek, esirlerile birlikde, Butrinto önüne gelip demirledi. Oraya varmasile beraber mühim şahsiyetleri taşıdığını haber alan Ali Paşa, korsan gemisi reisini Kırlangıç adlı kendi gemisine davet etti ve müzakere ile kararlaştırdıkları mebaliğ mukabilinde, esirleri çıkarıp aldı. Sintinenin altında zincire vurulmuş, en rezilâne hakaretlere maruz, gıda makamında küflü bir parça bisküiden ve günde içecek bir bardak kokmuş sudan başka bir şeye gayri malik bu zavallılar, pek merhamete şayan bir surette, Paşanın huzuruna çıkmışlar ve, talihlerinin - ne olursa olsun - kurtuldukları vaziyete müreccah olmıyacağına şek ve şübhe etmemişlerdi. Ali Paşa bunların evrakını tedkik ve hepsini ordugâha izam etti. Orada Ali Paşanın hekimi olup, hususî kâtibliğini de ifa eden ve Fransızçayı çok

güzel söyliyen Tozzoni namında bir serseri esirler ile alâkadar oldu. Onlara tercümanlık ederek Paşa nezdinde himayelerine çalıştı. Ali Paşa esirlere karşı hayrihahane muamele ifasını emretti; Korfuda bulunan Fransız generallerinin, hakkında izhar etmiş oldukları itimatsızlıkdan dolayı, teessüflerini beyan ve daima müttefikleri olmak ve daima Fransızlarla müttehiden hareket etmek istediğini teminen ifade eyledi. Ne olursa olsun - hatta, o zamana kadar Rusya ile olan münasebetlerinde acıdan başka bir şey görmediği için, vâd ve teahhüdlerinde belki samimî idi bile. - *Madona di Montenero* esirlerine insaniyetkârane muamelede bulundu, hademelerini bile korsanın elinden kurtardı. Ali Paşa, general Şarbonel'i Yanya civarında kâin Bonila mevkiinde tesis etmiş olduğu askerî mektebe muallim ve topçularına kumandan tayin etti. Besiyer'i sarayına kabul ve, ölkesi dahilinde bir ucdan bir uca seyahat ederken onu da beraber götürerek, bu âlimi bir nevi müsteşar gibi istihdam eyledi.

İyoniyen adalarının Ruslarca işğalinden sonra Yanyaya dönen Ali Paşa, komşusu Delvine mutasarrıfı Mustafa paşanın fikir ve tasavvurlarını tedkik ile meşğul idi. Bizzat Ali Paşanın elile katledilmiş olan Selim beyin oğlu olan Mustafa bey, Korfudaki Rusların himayesine ve Sulyotların yapacakları calî bir taarruza güvenerek, babasının kâtilinden intikam almağa hazırlanıyordu.

Ali Paşa, Mustafa bey aleyhine bir sefer yapmadan evvel, Bonila askerî mektebini ziyaret etmek ve orada talim gören efradı gözden geçirmek arzusunda bulundu. Hatta topçularının yapacakları bir atış temrininde hazır bulunmak ve, müessese müdürlüğune tayin etmiş olduğu Fransız generalinin ehliyetile mukayese ederek, onların maharetlerini teftiş ve muayene etmek fikrini izhar etti. Tayin olunan günde, beraberinde oğulları, Bölükbaşıları, ağaları ve Yanyada bulunan kıt'alar olduğu halde, Bonilaya gitti. Nişan tahtası hizmetini görmek üzere bir küçük çadır dikildi. Miralay Şarbonel ilk iki topu attı: Güllelerden biri çadırın birisine düşer, ikincisi azıcık ilerisine geçerse de her ikisi de hedef istikametinde düştüler. Miralay üçüncü atım için nişan almağa hazırlanırken Ali Paşa adamlarından bazılarına endaht etmeleri emrini verdi. İçlerinden altı kişi biri biri ardınca attılar, lâkin yalnız hedefe isabet ettirememekle kalmayıp, belki mermîleri fena istikametlere doğru tevcih ettiler. Ali Paşa hiddetlenerek ve hepsini beceriksizlik ve meharetsizlikle idham ederek, tekrar atışa başlamasını miralaydan rica etti. Bir topu bizzat doldurmak ve itina ile seçilmiş bir mermi

kullanmak fırsatını bulmuş olan miralay, bu endahtını iki evvelki atışile hesab ederek, tam çadır üzerine düştüğü uzakdaki patlamasından anlaşılan, bir gülle attı. Her tarafdan takdır avazeleri yükseldi. Ali Paşanın küçük oğlu, babasının emri üzerine, gelip miralay Şarbonel'i elinden tutarak Paşanın huzuruna götürdü, Paşa da meharetinden dolayı onu tebrik etti, bir hil'at ihda ve «Topçu başı» ünvanını ita eyledi.

İşte Ali Paşa tarafından Mustafa paşaya karşı yapılan sefere miralay Şarbonel bu sıfatla iştirak etti ve bu mes'ele dolayısile toplanılıp «icabı hale binaen kaptan mertebesine çıkarılan» papaslarının kumandası altında bulunan rum köylülerinden alaylar ve bunların Delvine Sancağı hududuna kadar çektikleri topçu bataryaları teşkiline memur edildi. Arazisine Ali Paşanın taartuz ettiğini haber olan Mustafa paşa mukabeleye lüzum görmedi. Sancak merkezine götüren yolları bile kapamaksızın, Ali Paşanın gelmesini bekledi. Ali Paşa da, bir yamaç üzerinde mebni ve mudafaası kolay istihkâmlarla muhat olmak itibarile uzun meddet mukavemeti şübhesiz bulunan, Delvineye hücum etmeği lüzumlu görmedi. Yalnız kasabayı topa tutmakla iktifa etti, ki bu sayede hem topçusunu ve toplarını tecrübe etti, hem de düşmanının istimanını istihsale muvaffak oldu.

Bu cihetten serbest kalınca, Ali Paşa Yedi Adanın ve hususile kendi toprakları karşısında daimî bir tehdid vaziyetinde duran Korfunun istilâsından ibaret olan eski fütuhat projelerine avdet etti. Ruslar, Korfuyu işğal ettikleri tarihden beri, İyoniyen adalarını işğal etmiş olan muhtelif selefleri gibi, Yanya paşasının başlıca kin ve gayzına badi olmuşlardı. Bu gayzü kin de yalnız doymamış bir ihtirasın semeresi değil, belki Rusların Sulyotlarla ve Parga ahalisile doğrudan doğruya münasebette bulunup, Ali Paşa aleyhine tahrik etmeleri ve onlara esliha ve mühimmat vermeleri de bunun belli başlı sebeblerindendi. Sulyotlar, Şark ortodoks hıristiyanlarının hâmisi olan Moskoflarla komşu oldukları zamandan beri cür'etlerini artırmışlar, Yanya sancağına akınlar yaparak, Ali Paşanın malikânesinde hayvan gasbetmeğe, Yanya şehri kapılarına kadar sokularak hırsızlıklar ve talanlar yapmağa başlamışlardı. Ali Paşa ilk önce bunlar üzerine yürüdü. Yanyadan bir günlük mesafedeki arazide yerleşmiş olan daimî bir bağîler yatağını teshir etmek, ve hususile, kendisine deniz yolunu kapayan bir düşmanı kahır ve tenkil ile, Parga ve Korfu yolunu açmak zamanının hulûl ettiğine karar verdi.

1800 senesi ilk baharında bir mıkdar asker toplayıp sefere başlamak kararını aldı. Komşularile etbaının muavenetini temin için bundan münasib bir zaman olamazdı [1].

Filvakı, Fransızlar üzerine ahiren ihraz ettiği muvaffakıyetler, Epir kıt'asındaki hırıstıyan bakıyetüssüyufunu temiz İslâm topraklarından tardetmek ve badehü kendilerinden nefret edilen Moskofları İyoniyen adalarından koğmak ülküsü ile taassubları galeyane gelen bütün müslümanları onun etrafına toplamışdı. Bundan başka Ali Paşa üç tuğlu bayrağının etrafına Epir ve Çamlık ağalarını ve hususile Hasan Çaparı, Bono, Süleyman Çobani, Haci Bendo, İslâm Pronyo, Mehmed Dalyani gibi segerdeleri toplamağa muvaffak olmuş ve bunların getirdikleri muavine efradile on bine baliğ olan ve bizzat kendi kumandasında bulunan askerini muharebeye sevk etmeğe müheyya bulunmuşdur.

1800 senesi Haziranı evailinde bir cuma günü [2] bütün bu askerin seramedanını Yanyada Arslan Paşa camiindeki nakşibendî zaviyesinde toplayıp, abdest aldıktan sonra, muhterem *Şeyh Yusuf* efendinin elinden kur'anı alarak, din ve devlet duşmanı olan Sulyotların kahır ve tenkili yolunda, hazır olanların cümlesile birlikde yemin etmişdir. Sonra şeyh Yusuf efendiye Kur'anın zemin ve zamana münasib olan ayetlerini tilâvet (bizim tabirimizce) ettirerek hazır olanlar tarafından "Âmin„ ler okunmuş, sonra ata binerek Suliye müteveccihen hareket emrini vermişdir.

Sulyotlar beklemedikleri bu taarruz karşısında karmakarışık oldular. Ali Paşanın topladığı askerin, şuyu bulan haberlere göre, ya Parga üzerine yahud Mısırdaki Fransız askerlerinin tenkiline gideceklerini zan etmişlerdi.

Ali Paşanın, muharebeye girmeden önce, ilk ihtimam ettiği nokta, mutad tertibatına tevessül etmek ve Suli sergerdelerini para

[1] Bu münasebetle müslüman eşrafına hitaben şu mektubu göndermiştir :

" Ağalar, Osmanlı İmparatorluğu inhitat halindedir. Çünkü düşmanları olan Fransızlar ve Ruslarla muhattır. Kitablarımızın beyanına göre, Osmanlı devletinin inkırazından sonra, Arnavutlar, müttehid kaldıkları surette kırk sene ve belki daha ziyade din düşmanlarına mukavemet edeceklerdir. Binaenaleyh aramızda yaşamakta olan Suli keferesini tenkil ile işe başlayıp o kefereye kemali metanetle intizar etmeliyiz. Kerim kitabımızda yazılı olduğu veçhile, bizi her tarafdan tazyik edecek musibetlerin başlayacağı zaman yaklaşmıştır. Kardeşlerim, siz ki mümini muvahhidsiniz, benimle birleşiniz ve ya Suliyi zabtetmek yahud ölmek üzere Peygamber namına and içiniz. „

[2] Vak'ayı Müfid beyin kitabından harfiven terceme eden Römeran " ... cem ile „ kelimelerini cuma zan ve öyle terceme etmiştir. A. K. A.

kuvvetile ve bir takım vâdlerle kendi tarafına celbeylemek olmuşdur. Ezcümle Sulyotların en meşhur sergerdesi olan Yorği Boçarı yı, Paşanın ordusundan güya firar etmiş gibi Suliye iltica eden ve Suli sergerdesinin emniyetini kazanmağa muvaffak olmuş olan kaptan Palaska namında bir casusu delâletile, iğfal ve celbetmişdir. Sözde mülteci olan bu adam, Boçarının kızile evlendikten sonra, kayın babasını ailesi efradı ve akrabasile birlikde Ali Paşa tarafına geçmeğe ve elindeki esliha ve mühimmatı Paşaya teslım etmeğe ikna etti. Cesareti ile meşhnr ve fakat hemşehrilerinin mübaleğalı övgülerile sermest olad ihtiyar Boçarı, Ali Paşanın kendisine ihsan ettiği onbin kuruşdan ziyade hemşehrilerine başbuğ tayin kılınmak hususunda müşarünileyh tarafından vakı vâde aldandı. Maıyetinde yetmiş kişi olduğu halde Ali Paşa tarafına geçdi. Paşa Boçarıyı hemşehrilerile savaşmağa zorlamak istedi. Koca ihtiyar kendisinin bu mecburiyetten istisnasini temin edebilmiş ise de arkadaşları Sulyotlara karşı yapılan muharebeye iştirake mecbur olmuşlardır. Boçarı bir kaç ay sonra, pişmanlıklar ve vicdan azabları içinde, ölmüştür.

Bu umulmadık hezimet Sulyotları fütura duçar etmedi... Otuz bir kabile reisinin kumandası altında toplanmış olan binbeşyüz savaşman dağlarına çekildiler ve Ali Paşanın taarruzunu beklediler. Paşa yekdiğerine duşman olan kabileler arasına nifak sokmağa muvaffak olduğunu zan ile beraber yaz mevsiminden istifade etmek istiyerek, askerini Suli kayalıklarının tabiaten teşkil ettikleri müstahkem bürc üzerine hücum ettirmeğe hiç tereddüd göstermemişdir. Teassubları reisleri tarafından tahrik olunan askerler, din duşmanlarını kahrü istisal ateşile yanar oldukları halde, Sulyotların istihkâmları üzerine savlet ettiler : Lâkin kayaları siper edinen Sulyotların kat'î ateşleri müslümanların hamlesini durdurdu. Pukvil diyor ki : *"Satrapın arnavutları, verdikleri zayiata rağmen, mukavemet ettiler ve ancak yedi saatlik muharebeden sonra rüc'at eylediler. (Achéron) havalisini, üçyüz yetmiş şehid ve külliyetli yaralılarla, hırıstıyanlara bıraktılar. Bunların ancak bir kaç yaralıları var idi."*

1792 tarihinde tedibe muvaffak olamadığı savaşmanlara karşı uğradığı bu yeni bozgundan sonra, Ali Paşa bir harb meclisi topladı : Bu meclisde Sulyotlarla doğrudan doğruya konuşulması ve sonra başka bir muhasara usulü tatbik edilmesi kararlaştırıldı. Ali Paşa, şehidlerini satın almak ve gömmek, yaralılarile esirlerinin de fidyei necatını - Sulyotlara bir müslümana mukabil bir hayvan

vermek suretile merkebler, keçiler ve koyunlarla - aynen ödemek üzere bir mütareke akdettikten sonra Suli yaylasının dört yönünde on iki kule yaptırmış ve, Yanyaya dönmeden önce, geçidleri kapamak, Sulyotların erzak ve zahire tedarük etmelerine mâni olmak ve istihkâmlarını mütemadiyen topa tutarak onları rahat bırakmamak için, bu kulelere asker yerleştirmişdir. Bu hususda Fransız esirlerinin ve hususile "Topçu başı„ sı miralay Şarbonel'in hizmetine ehemmiyet vermekde idi.

Ali Paşa Fransız esirlerini Trabluslu korsanın elinden kurtardığı vakıt onlara iki sene zarfında sebillerini tahliye edeceğini vâd etmiş idi. Bu müddet bitmiş olduğu halde Ali Paşa tarafından yapılan vâdın incaz olunacağına dair bir alâmet görmiyorlardı. Yemin ile de bağlanmamış oldukları cihetle kaçmağa müttefikan karar vermişlerdi. Tasavvurlarını fiil sahasına koyacakları sırada Ali Paşa Sulyotlara karşı tertib ettiği yeni muharebe plânlarını tatbik ile uğraşıyordu. Miralay Şarbonel'e topçu mühimmatı için bir yer hazırlamak ve topları Sulinin en mühim geçidi önüne yerleştirmek emrini vermişdi. Şarbonel bu vazifeyi ifa ve onbeş gün zarfında ikmal edince, Yanyaya avdet için müsaade istedi ve buna kolayca da nail oldu. Yanyada general Puatven ile ve Besier ile buluştu ve her biri bir yönden hareketle Korfuda buluşmağı üçü birlikde kararlaştırıp, hiç bir engele tesadüf etmeksizin orada biri birlerine mülâkı oldular. Firarları haberi üzerine, kendini tam harbe tutuştuğu bir sırada bu üç ecnebinin kıymetli malûmatından mahrum gören, Ali Paşa müdhiş surette hiddetlendi : Onları tekrar ele geçirmek için mümkün olan her şeyi yapdı, her tarafa sâiler gönderip onları getirecek kimselere mühim mükâfatlar vereceğini vâdeyledi. Bir müddet sonra, sarfettiği gayretlerin beyhude olduğuna kanaat hasıl etmekle firarîlere Korfuya kaçmak hususunda yardımda bulunmuş olan bir zavallı katırcıyı idam ve Yanyada bulundurduğu diğer Fransız esirlerini zindana ilka ile iktifa eyledi. Bunlar, üç kaçağın Korfudaki Ruslar tarafından Türk hukûmetine teslim ve İstanbul'a sevk edildikleri haberi alındıktan sonradır ki hapisten çıkarılmışlardır.

Sulyotlar bu esnada boş durmıyorlardı. Elli kişiden mürekkeb müfrezeler nagehanî hücumlar yaparak, erzak ve mühimmat gasbediyor, pusu kuruyor ve esir alıyorlardı Daima mahsurlar lehine neticelenen bu ufak çarpışmalar müslümanların telâş ve endişesini o dereceye vardırmıştır ki Ali Paşa bir Sulyotun kellesine dört yüz kuruş vermeğe mecbur oldu. Parga ahalisi, muhtaç oldukları

mühimmatı denizden nakletmek suretile, Sulyotlara ehemmiyetli muavenette bulunmakda idiler. Bundan başka, Sulinin etrafında harekâtı tarassud maksadile yerleştirilen kıt'alar arasında istemiyerek silâha sarılmış bir çok rumlar var idi. Bu hırıstıyanlar dindaşlarına yardım ve erzaklarını tedarük vasitalarını teshil ediyorlardı. Müslüman şefler arasında bile bir takımları var idi ki muharebenin devamına pek az tarafdar gnrünüyorladı : Çamlık ağaları Sulinin sukutu, Yanya Paşasının bütün Epir kıt'asında hakimiyetinin başlaması ve hiç şübhesiz kendi istiklâllerinin sonu demek olacağını vazıhan görüşüyorlardı, diğerleri duşman istihkâmlarına çıkmak hususunda sabırsızlanıyorlar, yahud muvaffakıyetsizliği hiyanete hamleden Ali Paşadan, askerlerinin ulüfesini tediye için, para vermemesinden dolayı şikâyet ediyorlardı.

Sulyotlar, bu hissiyat ve temayülâttan istifade ederek, 1801 senesi ilk baharında, memnun olmıyanlarla gizli gizli münasebata giriştiler, ve yalnız aralarında teessüs eden ittihadı bozmağa değil, belki «Cenubî Arnavutluk» ın müslüman şeflerinin ekserisini ve bu meyanda Ali Paşanın en müdhiş duşmanı olan Berat mutasarrıfı İbrahim paşa ile gene zorlu hasmı Delvine mutasarrıfı Mustafa paşa ve Çamlık beylerinden İslâm Pronyo (Aydonat ağası), Hasan Çapari, Konispollü Mahmud ağa ve Mehmed Dalyani'yi kendi taraflarına celbetmeğe de muvaffak olmuşlar idi. Bunlar Sulyotlarla bir ittifak mukavelesi yaptılar, onlara nakden yardım ettiler ve yekdiğerlerine rehineler verdiler.

Bu suretle vaziyet Suli ahalisi lehine dönüyordu. Sulyotlar o esnada Epir sergerdelerinin başlıcalarından mürekkeb ve Ali Paşanın ekser duşmanlarını ve Yanya paşasının günden güne büyüyen teaddilerine karşı kendilerini müdafaa etmek menfaatları iktizasından bulunanları şamil kuvvetli bir *"Lig"* teşkil etmek üzere idiler. Ali Paşa, kendini tehdid eden tehlükeden haberdar olunca, her zaman mûmasil hallerde kullandığı silâh ile mukabele etti : Bütün Epir kıt'asında bol bol para dağıttı, İbrahim paşa aleyhine kıyam eden Berat beylerini para ile satın alarak, müşarünileyhi askerlerini kendi livası dahilinde tutmağa icbar, iki muhasım fırkaya ayrılmış olan Çamlık ağalarını satın alıp, Sulyotlardan aldıkları rehineleri kendisine iade eden ve Mustafa paşayı koğan Delvine askerldrini ifsad eyledi. Sulyotlara karşı yalnız Aydonat (Paramithia) beyi İslâm Pronyo sadakatını muhafaza etmişdir. Yapılan masraflar için, Ali Paşa bütün tevabiini, hatta akrabasile bizzat oğullarını vergiye tâbi tuttu ve mümkün olan her vasıtayı tatbik

etti : Bu atıye ve ihsanların kendisine dört milyon kuruşa mal olduğu rivayet edilmektedir.

Ali Paşa, diğer yandan da, Sulyotlarla doğrudan doğruya münasebette bulunmakda idi. Suliyi tahliyeye razı oldukları takdirde onlara iki bin kese para vermeği ve diledikleri yerde oturmalarına musaade etmeği teklif ediyordu. Bu teklifi reddolunmağla Sulyotlar arasına nifak sokmağa ve sekiz yüz kese para ile vilâyeti dahilinde yüksek memuriyetler vâd ettiği Dinos Zervas nam sergerdeyi satın almağa teşebbüs etti : Bu teşebbüs de evveiki gibi akım kaldı. Cesareti kırılmıyan Ali Paşa, o zaman bazı nahiyelerini peşin para mukabilinde kendisine satmalarını teklif etmiş ise de onlar tacir olmadıkları ve kuvvetten başka bir şeye münkad olmıyacakları cevabını vermişlerdir. Nihayet ruhanî reislere karşı isyan ettiklerinden dolayı aforoz edileceklerini Narda metrepolidi vasıtasile tebliğ ve tehdid etmek çaresine tevessül etti; Hrisanthos isminde Yanyalı bir rum papası marifetile içinde yaşadıkları isyan ve itaatsizlik halinden vez geçirtmek yollarını aradı : Bütün tehdidler, bütün mev'izeler boşa gitti. Sulyotlar Ali Paşanın bir casusu olan metropolidin aforozlarını istihfaf ettiler v Hrısanthos'u yanlarından koğdular.

İmdi muharebeye devam lâzim geldi. Ali Paşa Suli dağlarını bir seneyi mütecaviz bir zamandan beri hasrü tazyık etmiş olduğu ve Sulyotların iğvasile bütün duşmanlarının kendi aleyhine yaptıkları ittifakı bozduğu zamana nisbetle şimdiki hali daha müsaid bulunduğu cihetle, muvaffakıyeti kuvvei karibeye getirmişken, Edirnede Babı Âliye karşı kıyam ve isyan eden Gürcü Osman paşanın şekaveti tasavvurlarını tatbıka engel olmuşdur. Divanı Hümayun Edirnede bulunan sadrıâzam ordusuna iltihak etmesini Ali Paşaya emretti. Ali Paşa hasta olduğundan bahsile Yanyayı terk edemiyeceğini beyan etti; bununla beraber şehrin muhasarasına ahiren mirmiran (iki tuğlu paşa) rütbesine terfi ve Lepant mutasarrıflığına tayin kılınan büyük oğlu Muhtar paşa kumandasında bir mikdar asker gönderdi. Bu hal neticeye isal olunamıyan Suli harekâtını teehhüre uğratmışdır. Bu sebeble Ali Paşa küçük oğlu Veli bey kumandasındeki kuvvetlerle geçidleri tutmakda devam ve bununla iktifaya mecbur olmuştur.

Muhtar Paşanın seferi uzun sürmedi. 1802 tarihinde, Epire avdet edince, babası kendisini Suliye karşı yapılan hareketleri idareye memur etti. Düşmanın, teshiri mümteni istihkâmlarına karşı hücum etmek tecrübesinde bulunacak ve babasının uğradığı muvaffakıyetsizliklere uğramak tehlikesine düşecek yerde, Muhtar Paşa bataet ve basıretle hareket etti. Muhasarayı sıkıştırarak adım adım arazi kazandı; oraya yerleşti; ayni zamanda uhdesindeki eyaletin askerî hareketlerini ve idaresi işlerini görüyor ve bütün semerelerini toplıyacağı saburane bir ısrar gösteriyordu.

Filvaki bu tedbirler sebebile Sulyotların vaziyeti pek muhataralı ofmuş idi: Toplıyabilmiş oldukları erzak ve mühimmat tükeniyor ve Suli dağlarının her geçidi müslümanların işgali altında bulunduğu cihetle, yerlerine taze erzak ve mühimmat konulamıyordu. Bir taarruza mâruz kalmak korkusu ile müteyakkız duran Sulyotlar daima harekete hazır bir halde yaşıyorlar ve uğradıkları mahrumiyetlere mevsimden mevsime uzayan ve sonu görülmiyen bir muhasara harbinin yorgunlukları inzımam ediyordu. Bu ıztirablar Suli kabileleri arasına, mahsurların zâfını artıran ve Muhtar Paşaya intifa vesilesi olan bir takım ihtilâflar ilka eylemiştir. Muhtar Paşa bu dahilî mücadelelerden istifade ederek Sulyotların Mavropotamos deresi kıyısındaki istihkâmlarını zabtetmiş ve bu da onları sudan mahrum bırakmıştır.

İşte bu ahval içinde Sulyotlardan bir adam çıkarak onların ümidlerini yeniden tutuşturmuş ve cesaretlerini kuvvetlendirmiştir. Bu adam Preveze havalisi ahalisinden Samuel namında bir kimse idi, ki incilden aldığı ayetlerle takviye ve peygambarane heyacanlarla tekid ettiği haşin fesahatı sayesinde «ruzu ceza» (Jugement dernier) namını almıştı. Halk bu adamı Cenabı Hak tarafından gönderilmiş gibi telâkkı ettikleri halde Sulyotların münevverleri, askerî ehliyetine binaen, merkumu rahib libasına bürünüp hüviyetini gizlemiş bir mümtaz ecnebi zâbiti addediyorlar idi. "*Fevkalâde bir faaliyetle mücehhez, bir tarafdan kule yahud bataryaların inşasını gözden geçirerek, diğer yandan henüz Sulyotların elinde kalan bazı topların atışını idare ederek, sonra düşman hatları arasından geçip tekrar Suliye avdet etmek üzere Parga, Aydonat ve hatta Prevezeye giderek adeta her yerde hazır ve nazır olmak mevhibesine malik gibi idi[1]*„ Garib bir muharib olan bu rahibe karşı inanılmıyacak bir korku duyan ve hayret edilecek derecede bir itimad besliyen Sulyotlar merkumu başbuğ (Géronte et polémarque) intihab ve bu sıfatla bütün kabileler üzerinde her nevi mülkî ve askerî kuvveti haiz bir mevkıe is'ad etmişlerdir.

Bu adam mukavemetin ruhu olmuş idi. Hususîle hakikî bir ölüm teşkil eden suyun yokluğu ile uzun mahrumiyetler içinde

[1] The Lif Of Ali Pacha, pp : 131-132.

ezilmiş olan Sulyotların kuvvei maneviyelerini sözleri ve işlerile takviye etti. Filhakika müslümanların (Achéron) sahilini işgal ettikleri günden beri, Sulyotlar gökten yağacak sudan başka su bulamıyacak bir vaziyete düşmüşlerdi. Kuraklık zamanlarında, kayaların üstünden, dereye - iplere bağlanmış ve kurşun parçalarile ağırlaştırılmış - büyük süngerler sarkıtıyor ve bu suretle alınabilecek az bir mikdar suyu cekiyorlardı.

1802 senesi ilkbaharında, mahsurların vaziyeti hemen hemen müdafaa edilemez bir hal almıştı. O zaman Ali Paşa kendi için o derece masraflı ve askeri için de pek meşakkatlı olan bu muharebeye nihayet vermek üzere, Sulyotların müzayakalarından istifade etmek istedi. Asker namına ne bulabilmiş ise hepsini Bonila ordugâhına toplayıp, küçük oğlu Veli Paşanın kumandası altında, Suliye sevketti. Bu imdad kuvvetinin gelmesi üzerine, Sulyotlar, son hücumu bekliyerek, ailelerini küçük küçük kafileler halinde İyoniyen adalarına göndermeğe başladılar. Sonbahar gelince, kıtlık o dereceye vardı ki mahsurlar ağaç kabuğu karıştırılmış undan yapılan ekmek ile nadir bazı zerzevat ve yabani otlarla beslenmeğe mecbur olmuşlardır. Düşman onların değirmenlerini işgal etmiş idi; ellerinde kalan pek az zahireyi taşlar arasında ezmeğe mecbur idiler. Pek az zaman sonra, gıdanın kifayetsizliği ve kötülüğü bu cesur adamları öldüren hastalıkların zuhuruna sebeb olmuştur.

İşte bu esnada zuhur eden ve daha ziyade Sulyotların mukavemetini temdid ettirecek gibi görünen bir vak'a, bilâkis ahvali, dolayısile, tacil etti. Barut ve mühimmat ile dolu olan «ARAB» nam Fransız korveti, Adalar Denizi limanlarına uğradıktan ve yükünün bir kısmını semen olarak kabul ve ahzeylediği erzak mukabilinde Pire'de bırakdıktan sonra, İyoniyen denizine gelmiş idi. Zanta ve Ayamavra adalarında da ayni muameleyi yaptı ve bu son limanlardan bazı kayıklara erzak yükliyerek, bunları, yüklerini satmak üzere, Pargaya gönderdi.

Keyfiyetten haberdar olan Sulyotlar, hayatın bu son dermanını kaçırmak istemiyerek, geceleyin dört yüz otuz erkek ve yüz yetmiş kadından merekkeb bir kafileyi Pargaya gönderdiler. Bunlar Pargada dört gün kalarak, erzak ve mühimmattan mümkün olabildiği kadarını satın aldılar ve kadınlarına yükleyerek gene geceleyin dağların yolunu tuttular. Avdetleri esnasında müslümanların kuvvetli bir müfrezesi tarafından tecavüze uğradılar ise de müşkülâtsız yerlerine avdete ve erzak ile mühimmatı arkadaşlarının bulundukları yere sokmağa nihayet muvaffak olmuşlardır.

Ali Paşa bu hadiseyi istihbar eder etmez kendi lehine çevirmek liyakatını göstermiştir. Babı Âlinin - vergilerini muntazaman vere gelen - Sulyotlara meyyal olduğunu bilen ve onlara karşı muhasamayı terketmek emrini, bir çok vesilelerle, İstanbuldan telâkkı etmiş olan Ali Paşa bu fırsattan istifade ederek, Fransızların Sulyotları iltizam ve Suliye erzak ve mühimmat ithal ettiklerine inandırmak suretile, Divanı Hümayunu tehdide başlamıştır. O zamana kadar Sulyotları âsî telâkkı etmeğe karar verememiş olan Babı Âli, Fransızların Sulyotlara teveccüh gösterdiklerini haber almadan önce Suli'nin ta merkezine kadar ilerilemesi emrini havi Ali Paşaya bir ferman göndermiş, ayni zamanda civardaki ağalara Ali Paşanın askerlerine iltihak etmelerini emir ve aksi takdirde âsî telâkkı olunacaklarını tebliğ eylemiştir.

Bunun üzerine askerî harekâta tekrar hararetle başlanmıştır. 1803 senesi eylülünde, bu harekâtı idare eden Veli Paşa, taarruza başlıyarak, bir çok köyleri zabtetti ve Suli sergerdeleri arasında yeniden peyda olan ihtilâflardan istifade ederek, muvaffakıyetlerini ileriletti ve mahsurları tahkim etmiş oldukları VERRA, KÂFA, KUGNİ köylerine kadar sürdü. Sulyotlar, oralarda tahassun ile erzak ve mühimmatları tükeninceye kadar mukavemete karar vermişlerdir.

Artık kış gelmiş ve bütün sertliğini kıtlığın verdiği iztirablara ilâve etmiş idi; Ali Paşanın topçusu mahsurların istihkâmlarını bir düzüye bombardıman ediyordu: Sulyotlara cesaret verecek hiç bir yardım ümidi yok idi; bu bir avuç insanlar için, muhasara ordusunun demir çenberini kırmak imkânını verecek hiç bir vasıta mevcüd değildi: Ya teslim olmak yahud açlıktan ölmek icabediyordu.

İşte zarurèt ve sefaletin bu son derecesinde iken Sulyotlar, açlıktan bitmiş, kuvvetleri tükenmiş, dört sene devam eden delirane bir mukavemetten sonra, Veli Paşa ile müzakereye girişmeğe muvafakat ettiler.

12-25 Birinci kânun 1803 de, aşağıda yazılı olup, merasimi mahsusa ile kabul ve Veli Paşa tarafından imza edilen şerait dairesinde silâhlarını teslim ediyorlardı: Sulyotlar, Suliyi tahliye ettikten sonra Arnavutluğun sair yerlerinde yerleşmekte veyahud, silâhlarile erzak ve menkul mallarını alıp, ecnebi memleketlere göçmekte muhtar ve muhayyer olacaklardı; Veli Paşa onlara, mühtaç olacakları nakıl vasıtalarını tedarik ve temin etmeğe mecbur idi; evvelce Ali Paşaya göndermiş oldukları rehineler Sulyotlara

iade edilecekti; içlerinden Arnavutlukta kalmağa karar verenlere meccanen arazi verilecekti[1]

Rahib Samuel son noktaya kadar müslümanlara teslim olmakdan imtina etmiştir. Düşman Kungi karakoluna girerken Samuel

[1] Pukvile göre Suli ahidnamesi (Voyage en Grèce, t. V. pp. 181, 182, 183 ve 184). Bu ahidnamenin metni rumca yazılmış idi.

"Allah - Sulh ve Aman

"Ben, Tepedelenli Salih oğlu, Muhtar oğlu, Veli oğlu, Ali oğlu Delvine mutasarrifi Veli paşa, Yanya valisi ve Tesalya mutasarrıfı, Derbendler başbuğu, Sultanüsselâtin hazretlerinin ve musaadeyi Şahanelerile aktarı cihanda hukümran olan bilcümle padişahlara tacü taht tevzi eden Sultanı zafernişan efendimizin Babüssaadetüşşerifeleri meclisi Âlisi azasından Tepedelenli gazî Ali Paşa namına Sulinin hıristıyan ahalisine aşağıda yazılı müsaadeleri bahşediyorum :

"Madde I

"Sulyotlar silâh, eşya, erzak, zahair ile diğer arzu ettikleri eşyayı alarak gerek Arnavutluk haricine çıkmak, gerek Arnavutluğa veya diledikleri başka yerlere gitmek üzere, işğal ettikleri yerlerden çıkmakda serbest olacaklardır.

"Madde II

"Eşya, zahair, mühimmati harbiyelerile yaralı, hasta, kadın, ihtiyar ve çocuklarını gitmek istedikleri yere kadar götürmek için lâzım olan yük hayvanlarını parasız tedarük etmeği ve ettirmeği teahhüd eylerim.

"Madde III

"Veziri mealisemir babamın emirleri mucebince alınmış olan rehineler Sulyotlara iade olunacaklardır. Sulyotlardan Arnavutlukda kalmak ve orada yerleşmek isteyenler arazi ve kuraye müstakillen tasarruf edip, pederim nezdinde daima itibar, emniyet ve himayete mazhar olacaklardır.

"Madde IV

"Yemin ederim ki bu mukavele mukaddestir ve Sulyotlardan hiç bir kimse sabık hal ve hareketlerinden dolayı hiç bir kişi tarafından rencide, tahkir ve taharri edilmiyecektir. Şayet bu mukaveleye muhalif hareket edersem veya bize mensub olanlardan biri mukavele hukümlerine tecavüz eylerse gerek kendim ve gerek adamlarım namına mürted lakabını almağa razıyım. O takdirde karılarımız tarafından üç talâk ile terk olunmağa ve evlilik bağlarının kırılmasına maruz olabiliriz ! Namus ve merdliğimin nişanesi olmak üzere, işbu mukavelenin bir sureti Sutyotlara verilecekdir. Bu mukaveleye muhalefet ettiğim takdirde Cenabı Hakkın yıldırımile beni ezmesini temenni ederim. İşbu mukavelename tarafımdan ve silâh arkadaşlarım olan sunnî mezhebindeki kardeşlerim tarafından muzakere, tahrir, tasdik ve imza edilmiştir.

"Suli, 12 Birinci kânun 1803 (Rumî).
Ali Paşa zade Veli,,

Bu mukaveleyi diğer imza edenler şunlardır : Elmasbey, Koniçalı İsmail bey, Mühürdar Mehmed bey, İsmail Paşo bey, Hasan Derviş, Ago mühürdar, Zarçan, Ömer Derviş, Meço Bono, Hacı Bendo, Latif Hoca, Şusa Toska, Abbas Tepedelen.

diğer bazı kimselerle, harb ede ede, kulenin barut mahzenine çekilerek Türklerin gelmelerini beklemiş ve Türk askerleri kuleye girince piştolunu bir barut fıçısı üzerine boşaltarak kendisile arkadaşlarını ve içeriye girmiş olan Türk askerlerini berhava etmiştir.

15 Birinci kânun 1803 de, Sulyotlar, duşmanlarının yemin ile müeyyed teminatına inanarak, Suli dağlarını terk ettiler. İçlerinden iki bin kişi, tam bir emniyetle, Pargaya doğru ilerilemekde ıken, yolda birden bire Veli paşanın askerleri tarafından vakı bir hucüma maruz kaldılar ve ta Pargaya kadar takıbolundular. Veli paşa, Rusların himayesi altında bulunan kasabaya gitmeğe cesaret edemediği için Sulyotlar oraya sığınabildiler ve oradan da pek çokları İyoniyen adalarına geçmeğe muvaffak oldular.

Bin kadar zavallı Sulyot ta, Suliden sekiz saat mesafede kâin ZALONGOS köyüne yerleşmeğe gitmişlerdi. Henüz yerleşmişler idi, ki Ali Paşanın, Bekir ağa Çoğazor kumandasındaki askerleri 22 birinci kânun 1803 günü sabahı, ansızın üzerlerine hucüm ettiler. Sulyotlar gece oluncaya kadar şiddetle mudafaada bulundular. Muharebe devam etmekde iken bir takım kayalar üstüne sığınmış olan Sulili altmış kadın, müslümanların eline düşmekden korkarak, kendilerini öldürmeğe karar verdiler : Çocuklarını kolları arasında tutarak, diyor Pukvil, hepsi bir arada oldukları halde kendilerini bir uçuruma atıp, bizzat müslümanları de korkutan hazin ve müellim bir feryad içinde mahvü helâk oldular.

Zalongos'a iltica eden Sulyotlardan bazıları, katliamdan kurtulup, kendilerini her yandan saran duşman hatlarını yararak geçmeğe teşebbüs ettiler. "Neticede, ertesi gece yarısına doğru kadınlar, memedeki çocuklarını taşıdıkları, ihtiyarlar takıb edildikleri adamlara el vermiş oldukları halde o yerden sakitane çıktılar, onlara, ellerinde kılıç olduğu halde ilerileyen, bir takım savaşmanlar tekaddüm etmişler idi. Son derece sukût içinde yürümelerine rağmen, duşman bunları görüp fark etmiştir. Müdhiş bir musademeden sonra, içlerinden yalnız yüz elli kişi firar ve ormanlara iltica edebilmiş ve oradan da Pargaya avdet eylemişlerdir. Bu tahammülgüdaz vak'a arasında, bağırmalarile firarîlerin izini duşmana keşfettirmemek için, oğullarını boğan analar görülmüştür [1].

Sulili yirmi kadar aile, bilhassa dul kadınlarla çucuklardan mürekkeb oldukları halde, Prevezenin şimali garbisinde, sekiz saat mesafede kâin (Régniassa) köyüne hicret etmişlerdi, Ali Paşanın

[1] Pukvil, aynı eser; s. 185 ve 186.

verdiği emir mucibince, islâm askerleri, ahalisini kaldırıp esir makamında götürmek üzere, bu köye taarruz ettiler. Kaptan Yorği Boçinin karısı Despo, askeslerin buldukları ahaliyi tevkıf ve mukavemet edenleri de itlâf ettiklerini görerek, eline bir silâh almış ve diğer on kadar kadını berarinde sürükliyerek bir kuleye kapanmış ve muahasırlar üzerine ateşe başlamışdır. Muhasırlar kuleye hucüm edince Despo esir düşmek anının geldiğini gördü. O zaman diğer kadın arkadaşlarını etrafına toplıyarak, kulenin içinde bulunan ve barut fıçısı üzerine oturdu ve fıçıyı ateşledi : kule berhava oldu ve ölümü namussuzluğa tercih eden onbir kadını enkazı ile örttü [1].

Hadisenin vukuunu haber alınca, 1150 kişiden mürekkeb bir kafile, Kıço Boçarının idaresi altında olarak, Nardanın yirmi beş kilometro şimalinde kâin Vurgrelli köyünü - ki Ali Paşa tarafından ikametlerine tahsis edilmiş idi - derhal terk ettiler. Silâh, erzak ve mühimmat ile mücehhez oldukları halde, Ağrafa nahiyesi dahilinde ve Tesalya ile Epir hududu üzerinde kâin Seltzo köyüne gidip, Aamatollerin [2] kadim melce'i olan bu yere yerleştiler. Henüz yerleşmiş idiler ki Ali Paşanın takıblerine memur askerleri yetişerek, teslim olmağı kendilerine ihtar ettiler. Sulyotlar silâh ile cevab verdiler ve manastıra kapanıp yeis ve nevmidinin verdiği cesaretle kendilerini mudafaa eylediler. Mukavemetlerinin yegâne sebebi açlıkdı. Ancak 15 Nisan 1804 tarihindedir ki, iki aylık bir muhasaradan sonra, teslim olmuşlardır. Mahsurlardan bazıları, bir huruç hareketi yaparak, müdhiş bir musademe ile islâm hatlarını geçmeğe muvaffak olmuş idi. Aralarında Kıço Boçarı da olduğu halde bunlardan elli beş kişi Parga ve Korfuya varabildiler, mütebakısı ise Ağrafa dağlarında saklanıp kaldılar.

Son muharebelerde esir edilmiş olan bütün Sulyotlar Yanyaya götürülmüşlerdir. Ali Paşa, memleketlerinin zabtı için sarfına mecbur olduğu uzun mesaiden hiddetlenerek, onlardan vahşi bir surette intikam aldı. İçlerinden bir çokları en feci akıbetlere uğradıldılar. Korfudan 13 nivose XII tarihile, Fransa cumhuriyetinin Yedi Ada cumhuriyeti nezdindeki komiseri Romiö tarafından, Fransanın Istanbul sefiri general Brün'e yazılan bir mektubda

[1] Hadise 12 İkincikânun 1804 tarihinde vakı olmuşdur.

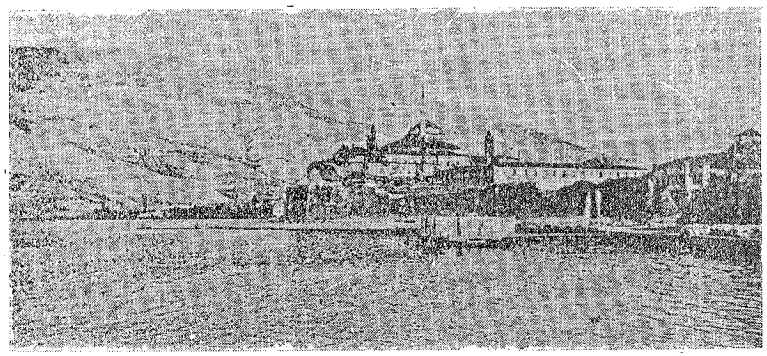
[2] Armatol : ibtida Venedikliler tarafından, arazilerini mudafaaya çalışan Yunan milislerine verilmiştir. A. K. A.

kadın ve erkek ikiyüzden fazla Sulyotun cellâd elinde telef olmuş oldukları yazılıdır. "*Bazılarının*, diyor Romiö, *derileri yüzülmüş, diğerleri hayyen pişirilmiş, en bahtiyarları koyun gibi boğazlanmıştır; o (Ali Paşa) gebe kadınların karınlarını açarak ciğerparelerini parça parça etmiş idi. Bütün Epir kıt'asında pek büyük bir hüznü keder hüküm sürmektedir.*"

Esirler arasında en ziyade teshilât ve musaadata nail olanlar Ali Paşanın hapishane ve hisarlarında habsedilmişler, kadınları de köle makamında kullanıldıkları çiftliklere tevzi olunmuşlardır. Bu müdhiş galib Pargaya firar edenleri bile takıb ve Yedi Ada hükümetinden onların teslimini taleb etmek teşebbüsünde dahi bulunmuşdur. Hadiseyi nakleden Romiö general Brünoye yazdığı mektubda «bu hukümet ve Rusyanın Korfudaki memuru Kont Moçenigo, Sulyotların kendisine teslimine dair Ali Paşadan müteaddid ihtarnameler almışlar ve müşarünileyhi Parğaya cebren girmekden men için fevkalâde gayret sarfına mecbur olmuşlardır» diye yazmakda idi. Ali Paşa Suli ahalisi yerine, Suli dağlarına ikiyüz aileden ibaret islâm ahaliyi yerleştirmişdir, Kungi ve Verra köylerinde kuleler inşa edip o havaliyi kuvvetli bir mukavemet merkezi haline ifrağ ve başlıca bürcleri bir yol ile yekdiğerine rabteylemişdir.

İbtida 1790 tarihinde başlıyan Suli fütuhatı Ali Paşanın on beş sene müddetle gayretler sarf etmesine ve kanlı muharebeler yapmasına ve bu esnada talihin günagün tahavvülâtile paraca ve insansa ağır zayıata uğramasına badi olmuşdur. Bu teşebbüsü o derece şiddetle sevk ve idare için evvelâ Babı Âlinin, badehü kat'î bir tasvibe tahavvül eden, bitaraflığını istihsal etmeğe mecbur olmuşdur. Maksadına nail olmakla, Ali Paşa bu fetih ve galebeden öyle bir şöhrete mazhar olmuşdur ki bir kaç sene evvel Prevezenin fethile kazandığı şöhret gölgede kalmışdır. Diğer yandan kuvveti o mertebe artmışdır ki cah ve mansıb hırsı, ikbalperestliği nihayet derecede büyümüş ve âmal ve tasavvuratını teshil edenler yahud, hiç degilse, bu âmal ve tasavvurata iştirak eyliyenler için endişeyi mucib bir kimse olmağa başlamışdır. Komiser Romiö bu hususda yanılmamışdı. Brün'e yazıyordı ki : "*Bu paşanın Suliye bu derece muannidane taarruzu Babı Âlinin emrine müstenid olduğu temin edilmekdedir. Keyfiyet hakikat ise, Babı Âli bir gün bundan pişman olacakdır. Suli Ali Paşanın hırsıcahına karşı yegâne bir kaya idi, Paşa istiklâlini istihsal için bu*

kabileyi tenkil etmekden başka bir şeye muntazır değildi. Bir müddetten beri sözlerinin mevsukıyetine inandığım bazı kimseler, İngilizlerin gizliden gizliye Ali Paşayı ihtilâle teşvik için çalışmakda olduklarını bana temin ediyorlar: Zan ediyorum ki bu hususda çok zahmet çekmiyeceklerdir".

Kalede Arslan Pş. camii — Gölden görünüşü

Filhakıka Sulinin fethinden sonradır ki Yanya paşasının zihninde istiklâl tasavvurları peyda olmağa başlamış ve bütün ef'al ve harekâtı az çok bu ülküye doğru yönelmişdir.

FROSİNİNİN ve ÜMMÜGÜLSÜMÜN ÖLÜMÜ

Sulyotlara karşı yapılan son muharebe esnasında, Yanya paşasının hayatına elîm ve gayri tabiî bir hal veren iki hadise vaki olmuştur, ki biri şeklü suretine şiirin verdiği tegayyür ve an'anenin iras eylediği hazin ve malhulyavî cazibe sayesinde şöhret bulmuştur. Bu hadiseler, Muhtar Paşanın metresi Kira Frosini'nin ölümü ve Ali Paşanın karısı Ümmügülsümün vefatıdır.

Kira Frosini, ticaretine müteallik sebeblerden dolayı Venedikte oturan Yanyalı bir rum tacirin karısı idi. İki genç çocuğun anası olan bu kadın şayanı dikkat bir güzelliğe ve gençliğinin bütün taravetine malikti. Güzelliği ve cazibesi Muhtar Paşanın meftuniyet nazarlarını celbetmiş ve kocasının ecnebi diyarına azimeti aşıka, tasmim etmiş olduğu veçhile, kadının kalbini celbetmesini kolaylaştırmıştır. Frosini Muhtar Paşanın metresi ve en şiddetli şehvanî hissiyatının baisi olduktan sonra, az zaman içinde, Muhtar Paşanın efkâr ve hissiyatı üzerinde öyle bir nüfuz ihraz etmiş idi ki meşru karısı olan Paşo hanıma karşı, Paşa, her türlü hörmet ve riayeti kaybetmiş idi. Onunla münasebetini büsbütün meydana koymakla, reayadan birinin mütevazı karısı olan Frosini, Epir kıt'asının en kuvvetli paşasının oğlu tarafından sevilmiş olmaktan mağrur, hiç hayal etmediği bu saadetin verdiği kibir ve azameti küstahlık derecesine vardırıyordu. Haris ve ahlâksız, hissî olmaktan ziyade pratik bir metres olan Frosini, bu rabıtadan elinden geldiği kadar her maddî menfaatı çekiyordu. Bir gün Muhtar Paşa daima parmağında taşıdığı çok değerli bir yüzüğü Frosiniye hediye etmiş, o da şehirde bir kuyumcuya satmak istemiş idi. Kuyumcu Yanyada böyle çok değerli bir mücevher için müşteri bulamadığından onu Ali Paşanın sarayına götürüp oradaki hanımlara göstermeği düşünmüş idi. Paşo hanım görür görmez kocasının yüzüğünü tanıdı; kuyumcuyu isticvab etmiş ve yüzüğün ne suretle ele geçtiğini öğrenmiştir. Bu hal zevcenin rakibesine karşı duyduğu kıskançlığı son haddine çıkarmıştır.

Bu esnada Muhtar Paşa Yanyayı ve metresini terk ile isyan eden Edirne valisi Gürcü Osman Paşa üzerine gitmeğe mecbur

olmuştur. Hakarete maruz kalmış olan zevce duyduğu eleme serbest bir cereyan ve hain kocasının kabahatlerinden kaynatasına şikâyette bulunmak için derhal bu gaybubetten istifade etti ve Paşaya diğer işler arasında, Frosiniye hediye olarak verilen ve Frosini tarafından satılan yüzük hadisesini anlattı. Ali Paşa zamanının ekser Arnavutları gibi, vazifelerine hiyanet eden kadınlara karşı şiddetli bir kin ve husumet besler idi. Başkalarına tecavüzünden bizzat çekinirdi. Bunun delili şu ki müşarünileyhin hoşuna giden ve haremine girip kapanmaktan korkan genç kızlar, taarruzlarından kurtulmak için, ilk önlerine çıkan kimse ile evlenirlerdi. İmdi vezir, intikamını almağı gelinine vâdetmiş ve bu fırsattan istifade ile, yalnız epey zamandanberi şuyu bulmuş olan bu rezaletin kahramanını değil, şehirde sui şöhret kazanmış diğer kadınları da, ibreti müessire teşkil edecek surette, cezalandırmağa müsaraat eylemiştir.

1801 senesi İkinci kânunda bir gece sarayın Arnavut muhafızları Frosininin ve biri sekiz aylık gebe olan diğer on altı kadının evlerini zorlıyarak, bu biçareleri tevkıf ettiler ve Paşanın askerlerinin hevesatını teskine alet olmak üzere, kaledeki mahbeslere attılar. Sonra bir mahkeme huzuruna çıkarılan bu kadıdınların hepsi ölüm cezasına mahkûm edildiler. Haklarında hüküm verildiğinin üçüncü gecesi, muhafızlar zindanlarından alarak ve göle müntehi bir iskeleye kadar karanlık bir bodrumdan geçirip Aslan Paşa camisinin alt tarafında kayıkların bekledikleri yere götürdüler. O mehtaplı gecede suyun in'ikâsını görünce, mahkûmlar, kendilerine tayin edilen akıbeti teferrüs ederek, müellim surette feryada ve cellâdlarının elleri arasında, mütehevvirane nefislerini müdafaaya başladılar. Bilhassa Frosini, şiddetli bir tehevvür nöbetine tutularak bu kış gecesinin sükûtunu korkunç feryatlarla yırtıyordu: Askerler onu gölün kenarına kadar sürüklemek için bütün kuvvetlerini sarfetmeğe mecbur oldular. Kayığa attıkları vakıt zavallı Frosini korkudan zaten ölmüş idi. Göl, cesedini yuttu ve bir kaç gün sonra sazlar arnsına attı. Bir takım zahidler oradan alarak «Sent - Anargir» manastırının mezarlığına gömdüler. Pukvilin zamanında, Frosininin mezarı «beyaz zambaklarla örtülmüş, yabani bir zeytin ağacının altında» idi. Frosininin arkadaşı olan kadınların cesedleri de Yanya rumları tarafından toplanarak defnedilmişlerdir. Bu vahşi idamın şiddet ve itisafı Yunanistanın dört köşesinde duyulmuş ve pek az zaman sonra bu feci hadise erenler menkıbeleri sırasına geçmiştir. Halk türküleri ve şair Valoritis bunu kalbe

rikkat veren bir lisanla terennüm etmişler ve Frosini ile arkadaşları hıristiyan akıdelerinin şehidleri ve Yunan hürriyet ve istiklâli uğrunda feda edilmiş ilk kurbanlar gibi gesterilmişlerdir. Lâkin Kira Frosininin çocukları o kadar tazim ve tekrim edilen bu âkıbetten dolayı hiç bir zaman iftihar duymamışlardır. Analarının fuhşu irtikâb etmiş olmasının müeddi olduğu hacalet Arnavut adetlerinin kuvvetle hüküm sürdüğü Yanya şehrinde o mertebeyi buldu ki bu çocuklar doğdukları yeri terketmeğe mecbur ve o tarihden beri izlerini belli etmiyecek surette nabedid olmuşlardır[1].

Kezalik Sulyotlara karşı yapılan muharebe esnasındakır ki Ali Paşanın bütün Yanya ve Epir ahalisince lâyik olduğu hörmet ve itibara nail karısı - Kaplan paşanın kızı ve Muhtar ve Veli paşaların anası - Ümmügülsüm feci bir surette ikmali eyyam etmişdir. Pukvil, onun ne suretle öldüğünü, Paşanın doktoru rum levantenlerinden TOZZONİ'nin rivayetine nazaran, nakletmişdir. Diyor ki [2]: Ali Paşanın Emine dediği Ümmügülsüm, kocasının son muharebede Sulyotlara karşı yaptığı «zulümlerden havf ve haşyete düşerek», «nevmidiye düşürülen adamlara karşı» yapılmak üzere olan seferin çocukları için meş'um olmasından korkarak, Ali Paşaya bazı vesayada bulunmağa cür'et etti. Oğullarını muharebe tehlükelerine artık maruz bırakmamasını, kan akıtmakdan vaz geçmesini, yakalanır yakalanmaz öldürülen Suli'li esirleri öldürmemesini, ve muharebelerde cesaret ve kahramanlık harikaları göstermiş olan bir kavmın bakıyetüssüyufunu esirgemesini niyaz eyledi. Bu sözler Paşanın şiddetle infialini mucib oldu; mizacinin şiddeti karısına karşı beslediği hakikî muhabbet hissiyatına galebe çalarak tehdidlerle bağırmağa başladı. O zaman Ümmügülsüm, gençliğinde kanını akıtmakdan korkmamış olduğu bir paşanın kızı olduğunu, şanına lâyık bir eda ile, Ali Paşaya hatırlattı. Hadisenin bu suretle Kaplan paşanın katilinin gözü önüne konması Alinin öfkesini feveran

---

[1] Müfid bey: Ali Paşanın, maiyetinde bir kaç kişi olduğu halde Frosininin evine gidip mezbureyi tevkıf ettiğini yazıyor, "bunu bizzat yapmayıp maiyeti efradından birine havale eyleseydi bilâhare Muhtar Paşanın onu mahvedeceği şübheden âri idi„ diyor. Frosininin yüzüğü şarkısı Yanyada meşhurdur ve şu suretle tercemesi belki kabildir:

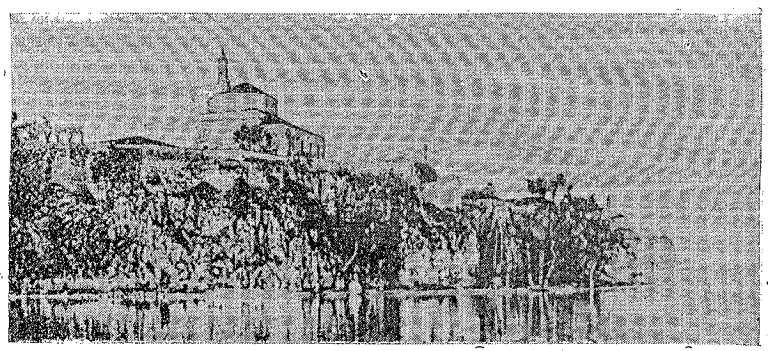
Frosini'm beni yabancı illere gönderiyorlar
Beni harbe, ateşe, sellere gönderiyorlar
Frosini'm, sana dedim yüzüğü gizleyiver
Ali Paşa, o kara yılan, sonra seni yer.

[2] Aynı eser, c: III, S: 328.

ARSLAN PAŞAZADE-LİBOHOYA

derecesine çıkardı. O hiddet içinde iken, eline bir piştol alarak gelişi güzel boşalttı. Ümmügülsüm baygın bir halde yere düştü ve, Ali Paşa, yüzü değişmiş olarak, «gözden kaybolurken», tabanca sesine koşan kadınlar hanımı alıp götürdüler. Bir kaç dakika sonra doktor Tozzoni atılan piştolun Ümmügülsüme isabet etmediğini ve onun yalnız bayılmış olduğunu Ali Paşaya haber veriyor idi.

Pukvil diyor ki: "Bu haber hissiyatının hezeyanını teskin etmekle, ağlamağa başladı ve, gerek kendisine gelmesinden, gerek merak ve endişeden dolayı, bu hadiseyi takıbeden gece esnasında karısının yanına gitmek istedi. Kapısına vurdu, seslendi. Fakat kabul olunmayınca hiddetlenerek, içinde tahkır etmiş olduğu hanımın oturduğu odanın kapısını kırdı. Zalimi görmekden ve hasıl olan gürültüden havfü haşyete düşen Emine hayatının son dakıkasını yaşadığını zannetti, «létargique» bir teşennüc sinirlerini dondurdu, söz dudaklarında söndü ve biri birini takıbeden ihtilâclar, gün doğmadan, onu ölüme götürdü. Kaplan paşanın kızı, Tepedelenli Ali Paşanın karısı, Muhtar ve Veli paşaların anası, mütehalli olduğu faziletlere göre daha iyi bir talihe lâyık kadın işte bu suretle günlerini ikmal etmiştir».

" Fethiye „ camii
Yanya kalesinin göl cihetinden görünüşü

Müşarünileyha Yanya kalesi dahilinde, Fethiye camiini ihata eden hazireye defnedilmiştir. Ölümü bütün memlekette derin bir tesir uyandırmıştır. Çünkü lütfü merhameti, hangi dine mensub olurlarsa olsunlar, bütün zavallılara şamil idi, mülâyemeti, Paşanın hadid ve şedid mizaci üzerine hüsnü tesir icra ederek bir çok defa kocasının hiddetinden doğacak hadiselerin önüne geçmiş idi.

Pukvil ilâveten diyor ki: «Eminenin feci akıbeti Epirde pek mağmum bir hayret uyandırmış, fakat bu ölümün neticeleri katilinin dimağı üzerinde hasıl ettiği tesir bundan daha az derin olmamıştır. Ali Paşa on seneden fazla bir müddet, karısının ölümü ile korkular içinde kalmıştır. Karısının inildeyen hayali bütün huzuzâtında, meclis müzakerelerinde ve hatta uykusunda bile onu takıbediyordu. Bir odada yalnız yatmağa cesaret edemiyordu; kollarını yatakdan dışarı çıkarmaktan korkuyordu. Hep onu, karısını, görüyor, sesini işidiyor, ve bazan: Karım, karım! Beni onun gadabından kurtarınız!.. diye bağırarak uyanıyordu. Bu gün de hâlâ titriyor; onun çizgilerini çocuklarının simasında görerek raşeler içinde kaldığını gördüm. Âdili mutlak, ki bu hayali onun mücrim mevcüdiyetine bağlamıştır, ika ettiği cürümlere lâyik mucazatı yeni yeni hatıralarla hazırlamaktadır».

CENUBÎ ARNAVUTLUĞUN ALİ PAŞAYA KARŞI KIYAMI

KERSALILARLA MUHAREBE

İyoniyen adalarına hâkim olan Ruslar, Sulyotların tenkilini ve Ali Paşanın denize doğru ilerilemesini endişe ile gördüler. Ali Paşanın malikânelerini sahilden ayıran hâil tehlikeli bir surette inceliyordu; Ali Paşanın arazi fütuhatile büyümesi en yakın komşuları için tehlikeli oluyordu. Rusyanın Korfudaki sefiri kont Moçenigo, bu sebeble, Venediklilerin eski politikasını ele aldı : Epirin son hür kabilelerinden birinin mahvü helâk edilmesinin Çamlık beyleri nezdinde husule getirdiği korkudan istifade ederek, Çamlık ittifakını yeniden teşkil etti. 1804 senesi haziranında, Delvineli MUSTAFA paşanın müttefikleri olan Aydonat ve Margılıç beyleri, Ruslardan aldıkları para ve mühimmat ile, Ali Paşaya karşı muharebeye girdiler. Ali Paşaya karşı galebe ihraz edildiği surette, hicret etmiş olan Sulyotların memleketlerine iade olunacakları vâd edilmesi üzerine, Korfuda bulunan üç yüz kadar Suli mültecisi Yanya paşasının hasımlarına iltihak ettiler. Fransanın Korfuda ticcarî münasebetler umumî komiserliğini vekâleten ifa eden Vigurö [1] 12 Termidor sene XII tarihinde Fransanın İstanbul sefiri mareşal Brün'e yazıyordu : «Ali Paşa Aydonat ve Margılıç nahiyelerile harb halindedir... Korfudan geçen Kaptan bey (Osmanlı donanması amirali), bir ziyaret esnasında, bana dedi ki : «Ali Paşa bütün Arnavutluğu zabtetmek ve sonra istiklâlini ilân eylemek fikrindedir zannediyorum. Ondan ihtiraz gerektir, tasavvurlarını fiil ve tatbik sahasına koymadan önce ne yapacağını şaşırmış olabilir.» Vigurö Ruslar hakkında ne düşündüğünü Kaptan beye sormakla mumaileyh : Bilirim, diyordu, asker toplıyorlar, karşı sahile harb mühimmatı ve erzak geçiriyorlar ve âsilere yardım ediyorlar. Herşeyi biliyor, herşeyi görüyor ve hiç bir şeyi men edemiyorum. Biliyorum ki Ali Paşa hukümete [2] tahriren muracaatla, yeni bir yurd kurmak üzere onlara toprak vereceğinden, mülteci Sulyotların kendisine iadesini istemiştir. Kont Moçenigo - çünkü herşeyi idare

[1] O tarihde Fransanın Korfudaki general konsolatosuna bu nam verilmekde idi.
[2] Maksad, Yedi Ada hukümetidir.

eden o dur - onları Ali Paşaya göndereceğine Pargaya gitmelerine müsaade etmişdir, ta ki oradan Ali Paşanın hasımlarına iltihak etsinler. Size tekrar ediyorum : Herşeyi görüyorum, fakat hiç bir şeyi men edemiyorum.»

Ali Paşanın Çamlık beylerile ve Delvine mutasarrıfı ile olan kavgalarında Osmanlı hukümetinin menfi bir vaziyet almış olduğu muhakkaktır. Büyük ehemmiyeti haiz olmıyan bazı musademelerden sonra, Ali Paşa hasımlarının teşkil ettikleri çeteleri dağıtmış ve bunların müttefiki olan Sulyotları de tekrar Korfuya kaçmağa mecbur kılmıştır.

O zaman, Yanya paşasının fütuhatını gizliden gizli kıskanan ve Arnavutlukda iktisabettiği kuvvetden endişeye düşen, Babı Âli, vilâyetinden uzakleştırmakla beraber, Ali Paşanın ikbalperestliğini zahiren tatmin etmek yolunu aradı. Selim III, vükelâsı hey'etinin teklifi üzerine, Ali Paşaya Rumeli valiliğile seraskerliğini tevcih etti ve o zamanlar çeteler halinde bulunup Makedonya, Trakya ve Bulgaristanı yağma ve garet eyliyen ve bu havaliyi hırsızlık, müsellahan tecavuz, kârvanları soymak, postaları vurmak gibi her türlü asayişi mühil hallerle dolduran Kersal eşkıyasını tedibe memur eyledi.

Ali Paşa on bin mikdarındaki kuvayi askeriyesini Yanyada toplıyarak, yeni valiliğinin merkezi olan Manastıra gitti. Pukvil diyor ki : «O havaliyi bir kısım hırsız çetelerinden temizledikten ve İllirya ile Makedonya âyanının askerlerini nezdine celbettikten sonra, Köprülü (Vélès) civarında Vardarı geçti. O zaman bayrağı altında, kendi askerlerinden maada, Delvine mutasarrıfile Berat vezirinin, Muzakye beylerinin, Taulantie[1] voyvodalarının, kahramanlar yatağı İşkodra sancağının muavin askerleri; Debre, Ohri, Kulak gölü, Bora dağı nevahisinden Baksor, Kalkandelen, Priştine reisleri ve bütün Tesalya sipahileri var idi. Şimali Garbî (Transaxienne) Makedonyayı irva eden derelerin kaynaklarından ilerilerken, ordugâhına Serez süvarilerinin, Selânik ağalarının, Menlik, Kavala, Demirhisar, Drama, Radoviç, Kumluköy, Dubniça, bütün Sofya sancağı timarlılarının geldiklerini gördü ve bu suretle seksen bin kişiyi mütecaviz bir ordunun başında olduğu halde, Filibe kapıları önünde göründü. Ordugâhını şehir haricinde kurdu, ve evvelce derdest edilmiş olan âsiler reislerini teşkil ettiği mahemeye sevk ile ehemmiyetleri talî derecede olanları idama mahküm ettirerek

[1] Bütün araştırmalara rağmen bu yerin neresi olduğunu öğrenemedim.
A. K. A.

diğerlerini rehine makamında alıkoydu. Güzergâhına tesadüf eden bütün kasabalardan vergiler aldı; nezdine varanlardan külliyetli mebaliğ istedi ve faaliyetinden daha az hayretbahş olmıyan tarzı hareketi İmparatorluğa elîm bir darbe vuracağı zehabını uyandırdı. Ordugâhında fevkalâde bir takım sesler taninendaz oluyor; padişahın ismi saygısızlıkla söyleniyor; her akşam tatar ağasının çadırı altında muzika (La Carmagnole) çalınıyor ve yeni bir bayrak intihabından bahsolunuyordu. Derken lisan ve menfaat itibarile yekdiğerinden ayrılan bu sürü insanlar arasında bir isyandır koptu. Bu vak'a, Ali Paşadan kurtulmak zamanının hulûl ettiğine hüküm eyliyen Divanı Hümayunun tertibi eseri idi. Askerler silâha sarılıyor, Ali Paşanın karargâhına doğru harekete hazırlanıyorlardı. Etrafı Arnavutlarla sarılı olduğu halde müfsidleri karşıladı ve onlara karşı bağırdı: «Ataletten kurtulmak istiyorsunuz; kararınızı alkışlarım. Çadırlarınızı yıkınız ve beni Sofyada tayin ettiğim mikatta takıbediniz!» Bu sözleri söyledikten sonra, memleketlerine dönmek için fırsatı ganimet bilen en serkeş kıt'aların bile dağılacaklarından emin olarak, ileriledi, Manastır yolunu tuttu. Padişahın vükelâsı müşarünileyhin İstanbul'a gelip inzibatı temine kalkmasından korktular ve bundan ancak Vardarı geçtiğini haber aldıkları vakıt kurtuldular. Ali Paşa da dost bir memlekette bulunmakla biraz istirahat etti ve muharebeye devam etmesi arzu olunduğu surette kendisine kâmil salâhiyet verilmesini istemesi üzerine, kendisine müsareaten teşekkür edilerek, «Zatı şevketsimatı hazreti padişahinin[1], ef'al ve harekâtından memnun olarak uhdesine tevdi edilmiş olan kuvvet ve salâhiyeti refetmiş» olduğu da bildirildi.

Ali Paşa Yanyaya avdet ettiği vakıt, sanki bir düşman memketinden dönüyormuş gibi ganaim ile yüklü idi: Askerlerinin geçtiği yerlere tarhettiği vergiler ile âsilerden aldığı fidyei necatlardan mütehassıl bir çok mebaliğ getirmiş idi; Rumeli kalelerinden aldığı nakli kabil topları da Yanyaya naklü cem eylemiş idi. Halefi Selânik sancağı mutasarrıfı Vanî Mehmed Paşa Rumeli valiliğine geldiği vakıt bütün menabii kurumuş bir memleketten ve bütün müdaffa vasıtaları alınmış kasabalardan başka bir şey bulamamış idi. Eşkıya ise Ali Paşa sefere gitmezden evvelki zamanki kadar çok idi, çünkü Ali Paşa onların bir çoğunu küllî fidyei necat mukabilinde serbest bırakmış idi.

---

[1] Selim III.

Bu suretle, Babı Âlinin Ali Paşa aleyhine vaki eski şikâyetlerine müşarünileyhin Kersal eşkıyasını takib ve tenkil sırasında irtikâb etmiş olduğu her türlü yağma ve sui istimallerden mütehassıl şikâyetler inzimam ediyordu. Divanı Hümayun, bundan başka, İyoniyen adaları ahalisinin Yanya ve havalisinde uğradıkları eziyetlerden bahisle şikâyet ve Ali Paşa tarafından henüz işgal edilmiş olan Butrinto nahiyesinin, Rusya ile Babı Âli arasında mün'akıd 1801 tarihli mukaveleler mucibince, dört nahiyeyi idareye memur Osmanlı voyvodasına tevdiini taleb eden Rus elçisinin iddialarına da maruz oluyordu.

O esnada, Ali Paşanın oğlu Veli Paşanın Mora valiliğine tayini hasebile Tesalyada kâin Tırhala mutasarrıflığı inhilâl etti. Babı Âliye müracaatla bu sancağın ya kendisine tevcihini yahud oğlunun orada ibkasını istirham eylemişdir. Rus elçisi Ali Paşanın bu harîsane iddiasına kızarak şiddetle aleyhine yürümüştür.

Filvakı askerî işğali altinda bulundurduğu İyoniyen adalarının hamisi olan Rusya, gürültücü ve bıktırıcı komşusunun mülken tevessüüne mâni olmakda büyük bir menfaat görmekde idi.

Ali Paşa ile elçinin tazyikatına muhalif bir harekette bulunmamak ve maamafih gerek birini, gerek diğerini nahoşnud etmemek için, Babı Âli Tırhala sansağını, 1805 tarihinde, Şehnisa hanımın oğlu ve Ali Paşanın yeğeni Elmas beye ihsan etmişdir. Elmas bey Sulyotlarla yapılan muharebelerde cesaret ve meharetile temayüz etmiş, mirmiran unvanını ve vezir rütbesini ihraz eylemiş idi. Babı Âli, bir tarafdan da, Ali Paşa ile muhabere ederek, Butrintoyu tahliye eder etmez Tırhala mutasarrıflığına nail olacağını bildirmiş idi. Fakat Ali Paşa bu şarta ittiba etmedi: Bir müddet sonra Elmas paşa çiçek hastalığına tutularak Yenişehirde vefat etmeğle ve Rusya ile harb halinde olup, artık Rus elçisinden pervası kalmamağla Babı Âli Tırhala sancağını Veli paşaya tevcih etti, Veli paşa da oraya bir «mütesellim» ikame eyledi.

Bu tevcih hemen bütün Yunanistana, bütün Epir kıt'asına ve cenubî Arnavutluğa hâkim olan Ali Paşanın ve Ali Paşa ailesinin itibarını bir kat daha artırmışdır.

Ali Paşa Narda voyvodalığında asayış ve inzibatı temin etmek bahanesile Akarnani ve Etoli taraflarını zabtetti; sonra Salon'ı

yani eski Amfisa'yı fetheyledi [1]. Bu suretle Akroseroni (Himara) sahilinden başlıyarak Selânik körfezinde müntehi olan bir hattın cenubunda kalan memleketleri - Atika, Beotya ile Ağriboz adası haric olmak üzere - kâmilen kendi iradesi altına vazetti.

Yanya valisi, mısır valisinden sonra Osmanlı devletinin en kuvvetli bir valisi oldu. Tepedelen ağasının oğlu da, Kavalılı çavuşun oğlu [2] gibi, irtika ve taalisini kolaylaştırmasa bile tervic eden Babı Âliyi, sonraları, acı pişmanlıklara uğratacaktır.

[1] Ali Paşa bu şehre, istihfaf makamında, bir papası mutasarrıf tayin etmiş ve memnuniyetsizlikleri halinde asçılarından birini göndereceğini şehir ahalisine vâd eylemişdir.

[2] Mısır valisi Mehmed Ali Paşa Kavalalı fakır bir çavuşun oğlu idi.

ALİ PAŞANIN MİZACI - YANYA SARAYINDA HAYAT

Muhtelif vasıtalarla biriktirilmiş kullî bir servetle mücehhez olarak, şan ve şeref şahikasına vasıl, ayni zamanda ifa ettiği hizmetler ve İmparatorlukda işğal eylediği mevkı ve nihayet kendisine isnad olunan istiklâl tasavvurları hasebile Divanı Hümayunun taltiflerine de nail olan Ali Paşa, dimağının ve ihtirasatının bütün faaliyetile, altmış yaşına giriyordu. Ekser insanların huzur ve istirahatı düşündükleri hayat devresinde, Yanya valisi tasavvurlarını icra sahasına koymakdan, ikbalperestliği ve tamahkarlığını tatmin etmekden ve duşmanlarını yok eylemekden başka bir şey düşünmiyord. İhtiyarlığın eşiğinde bulunduğu halde, yaşının ancak maddî alâmetlerini gösteriyor, yüzünde gençliğin bütün ravnak ve hayatiyeti parlıyordu. 1813 tarihinde Ali Paşayı ziyaret eden İngiliz seyyahı Holland "Travels in the İonian İsles„ nam eserinde Ali Paşanın hakikî bir portesini vermektedir. «Ali Paşanın simasını tasvire çalışsaydım, diyor, geniş ve yuvarlak çehresinden, bol ve derin çizgilerle çukurlaşmış, dikkata lâyık derecede açık alnından bahsederdim· Gözleri nafizdir, lâkin vahşet ifade etmezler; burnu ince ve muntazamdır; ağzı ve yüzünün alt kısımları - söz söylediği zamanlar müstesna olmak üzere - bıyıkları ve göğsü üzerinde dalgalanan sakallarile örtülüdür. Türklerde mutad üzere görülen mizaca nisbetle his olunacak derecede nahif bir mizacı vardır; hey'eti umumiyesi şimdiki yaşını, yani altmış - altmış beş yaşını gösteriyor, yalnız sakalları hayatın bu çağında taşınmasına alışılmış sakallardan daha beyazdır. Ensesi kısa ve kalındır, kalıb kıyafeti ağır ve kabadır; temin edebilirim ki, boyu tahriben beş kadem dokuz pustur. Yüzünün hey'eti mecmuası ve bunun ifade ettiği mana itiraz kabul etmez bir güzellik, hususile alnı çok dikkatı calib bir manzara arzeder... Sonraları bir takım ahval ve tesadüfat zuhur etmekle bu simayı, o sayede, daha iyi tedkık ettim. O parlak ve sakin bir satıh altında şiddetle parlıyan bir demirhane ateşidir.»

Filhakıka, Ali Paşanın mizacında nazarı dikkatı celbeden şey, ihtiraslarının şiddetidir. Emsali bulunmaz bir hilekârlığa ve namah-

dut bir zenginleşme iştihasına inzimam eden serkeş bir ikbalperestlik [1] fiil ve hareketlerinin başlıca âmili idi. Mütehevvir ve atılgan bir tabiat sahibi olan Ali Paşa, ansızın bir ucdan bir uca, hiddetten yeis ve fütura, *"kibir ve nahvetten hulûs ve muhabbete"* geçiriyordu. İnce, mahir, nafiz, faal, zemin ve zamana göre inhinyi bilir, hissiz sükûnünden başka bir şarklının bütün yumşaklığını haiz idi. Asabî mizacı hasebile daimî bir hareket içinde idi, ve bu hareket ve faaliyeti her çeşit insanlar istihdam ederek çevirdiği türlü türlü projeler, karışık entrikalar ve teşebbüsler heyulâsı içinde görünmekde idi [2].

Zamanında hüsnü nazar ve teveccühün yahud keyf ve hevesin aynı günde yükseltip düşürdüğü memleketlerinin büyük adamlarının bir çokları gibi, tedirgin ve kaygılı idi. Hissiyatını saklamak ve riyakârlık kendine yaklaşanlara, hatta kendi adamlarına, teklifsiz ahbablarına karşı bermutad kullandığı mudafaa silâhları idi. Simasının her türlü tebeddüllerine bütün manasile hâkim olmak kabiliyetine malikdi; nazarı, imha etmek istediği kimseleri aldatıyor ve hüsnü kabulü ifade eden gülüşü, o anda bu lfadenin tamamile zıddı olan hissiyata terceman oluyordu *(Yakdı nice canlar o nezaketle tebessüm!)*. Bununla beraber, alâimi vechiyesinin şiddetli bir tekallüsü ile tezahür eden ve korkunç bir tehevvür infilâkile parlıyan gazabına hâkim olamıyordu. Duşmanlarını merhametsiz bir gayz ile takıbediyor, sar almak hususunda uzun uzadıya tedbirler düşünüyor ve bu tedbirlerin teferruatına varıncaya kadar icrasını emrediyordu. Daima mahv ve tahrib pilânları kurmakla meşğul olan fikri, ancak bir duşmanın itlâfından sonra, sükûnet ve rahat bulabiliyordu.

Tasavvurlarında azmü sebat ile hareket ettiği için, çizmiş olduğu hattı hareketten - ahvalin icablarile - ayrılmak mecburiyetinde kalırsa ayrılır, fakat varmak istediği hedefi gözden asla kaçırmıyarak ve hissettirmiyerek tekrar ona dönerdi. Diğer şahısları kendi noktai nazarına göre muhakeme eder, onların şahsî menfaattan ve tamahkârlıkdan başka saiklerle hareket edebileceklerine ihtimal vermezdi. Etrafında para ile tuttuğu adamlar var idi. İstanbulda daimî olarak bir takım adamlar bulundurmağa ve ica-

[1] Napolyon imparator olduğu sıralarda bir gün Vigurö'ye demiş ki: "Bonapart imparatordur, ben de bir şey değilim, lâkin..„ Son asrın Pirüs'ü olduğunu söylemekden mahzuz olurdu ve bu kelimeyi "Burus„ suretinde telâffuz ederdi.

[2] Harb ve musibet adamı olmakla beraber güzel ve ihtiyar yüzünün hatları arasında kendisini lekeleyen çirkin emellerinin izlerini sezemedim : Bayeron.

bettikçe onlar vasıtasile saltanat vükelâsına altın dağıtmağa ihtimam ederdi. Hasis olmakdan ziyade aç gözlü idi. En küçük menfaatı bile nazarı itibara alıyor, lâkin başkasından beklediği hizmet ifa olununca mukabilinde bol mukâfatlar vermekden çekinmiyordu.

Şarklıların hissiz ihmal ve tekâsüllerine alışkın olan ecnebileri hayrete düşüren hummalı ve yorulmaz bir faaliyetle daima bir kaç işi birden takıbediyordu.

İmparatorluk dahilinde ve hududlar haricinde cereyan eden bütün ahvali merak ediyor ve gerek paytaht hadiseleri, Saray ve Divanı Hümayun entrikaları, gerek Avrupada vakı hadiseler hakkında etraflı malûmat alıyordu. Ecnebî gazetelerini terceme ettiriyor, memleketten geçen seyyahları isticvab ediyor ve memleketlerile oralarda cereyan eden vak'alara dair onlardan malûmat almağa çalışıyordu[1]. Bilhassa gözlerini açarak, muhtelif devletler arasında ve bu devletlerin hukümdarları beyninde mevcud münasebetleri ve bunları yaklaştıran yahud yeğdiğerinden uzaklaştıran sebebleri öğrenmeğe gayret ediyordu.

Kendilerile muarefeden fayda görebileceği kimselerle münasebet peydasına çalışıyor, ilim adamları yanında bulunarak aydınlanmak istiyor, onlara karşı samimî bir hörmet gösteriyordu. Tıbkı âlimlerin cahillere telkın ettikleri hörmet ve korku ile memzuc bir hissi takdir ibraz ediyordu.

İşte bu vechile Prevezenin fethinden ve MADONA Dİ MONTENERO'nın Arnavutluğa muvasalatından sonra esir olarak eline düşen Fransız zâbit ve âlimleri Ali Paşadan bol bol maaşlar almışlardır. Paşa inkılâb ordusunun elde ettiği bunca şerefli zaferlerin maddî sebeblerini - ki hurafaperest Şark kafası bir sihrin ve şeytanî bir tesirin mahsulü farz ederdi - öğrenmek maksadile bunları daima sorguya çekiyordu.

Ali Paşa, hayatın mutad akışında olduğu gibi siyasî işlerde de, istikbale matuf noktai nazarlardan ziyade, zaman ve zeminin icablarına göre hareket ediyordu. Bu günkü menfaat, onun gözünde, yarın elde edilecek menfaata müreccah idi. İşte mizacinin televvünü, sebatsızlığı, ve ekseriya fiil ve hareketlerine hâkim olan akıl şaşırtıcı ve aldatıcı mantık yokluğu hep bundandır.

Mütekebbir olmakdan ziyade boş şeylerle mütefahir olan Ali Paşa, nereden gelirse gelsin ve nekadar bayağı olursa olsun, mürailikden - herkesden ziyade - hoşlanıyordu. En mubalâgalı sitayişler gibi en âdi medhü senaları da aynı şiddette bir haz ve meserretle karşılıyordu.

[1] Garibdir ki Babı Âli haricî ahvali ekseriya Ali Paşa marifetile haber alıyordu. A. K. A.

Az tahsil görmüşdü. Arnavutça gibi ana dili olan rumcanın avam lehçesini okuyup yazıyordu. Türkçeyi anlayor, lâkin güçlükle telâffuz ediyordu.

Ali Paşa, önceleri Yanya paşalarına mahsus olan sarayda, «kale» de yahut göl şatosunda ikamet etti. Yanya gölünün içine doğru uzamış yarım adanın üzerinde kâin olan bu sarayın dört köşeli ahşab ebniyesi şehir yönünde muhkem bir dıvar ile muhat olup bir batarya top ile mudafaa edilmekde idi.

Bu binalarla vücuda gelen dört dılı'lı şeklin merkezinde, yekdiğerinden gene bir bina ile ayrılmış geniş iki avlı var idi. Ali Paşanın dairesi işte bu binanın birinci katında bulunuyordu. Bu daire avluya nazır bir koridora açılıyordu. Odalara bu koridordan geçilerek giriliyor ve Arnavut muhafızlar burada nöbet bekliyordu. Diğer dairelerde, asıl daireye bitişik olan harem dairesi, matbahlar, mahbesler ve - Ali Paşanın paralarile mühimmatını iddihar ettiği - mahzenler var idi.

Pek ressamane bir manzara bütün gün bu geniş surun içini canlandırıyordu. Her çeşitten bir sürü hademeler, parlak ve keskin renkli elbiselerile, avlularda gidip geliyor, sabahdan akşama kadar merasim salonu kapılarını ihata eden müsted'ileri çekip, itiyor, gürültülü kalabalıklarile sarayı dolduran çingeneleri, canbazları, falcıları, avcıları ve diğer oyuncuları uzaklaştırıyorlardı. Türk, Arnavut ve zenci askerler koridorlarda dolaşan rum ve yahudi kâtiplere, İstanbullu tüccarlara, posta tatarlarına, sarayın zenci kölelerine, vezirin maiyet hademelerine dirsek vuruyorlardı, Paşanın huzuruna çıkmakdan ümidleri kesilmiş sürü sürü müsted'iler "*dilekçelerini birer kamışın ucuna asarak*„ müşarünileyhin dairesi pencerelerine uzatıyorlar; diğer bir takım kimseler havanın şedaidini istihfaf ederek, avluda daimî secde halinde, vezirin kendilerine bir kerre bakmasını bekliyorlardı. Bu izdihamın içinde gürültü ve anlaşılmaz sesler yükseliyor, kulak bunlar arasında muhtelif on lisana, adi rumca, türkçe, arnavutça, muhtelif slavca, arapça ve İtalyancaya aid kelimeler seziyordu.

Umumiyetle az uyuyan Paşa şafakla beraber uyanıyordu. Maiyetindeki hademeler kendisine çubuklarile kahvesini getirirler ve hemen işlerini görmeğe başlarlardı. Ali Paşa evvelâ kâtiplerini kabul ederdi, onlar kendisine resmî muharreratı ve şahıslar tarafından verilmiş arzuhalleri okuyorlardı. Kezalik casuslarının ihbarları, şehrin dedikodnsu ve İstanbul ile komşular nezdine gönderilmiş olan memur ve casusların bildirdikleri hadiseler hakkında

izahat veriyorlardı. Müteheyyic ve karıştırıcı faaliyeti ona en muhtelif işleri bile cebheden tedkik ettiriyordu. Pukvil diyor ki: "*Bir köyün yıkılmasını emrederken bir şatonun yapılmasını emrediyor. Bir fermanın okunduğunu dinlerken vekilharcının hesablarını görüyor. Bir idam hükmü ile bir nikâh izin kâğıdını[1] ayni zamanda imza ediyor*". Günün işleri görülüp bittikten sonra Paşanın tebaası huzuruna çıkarılıyordu. Ancak Zatı Samilerinin kapıcılarına, seyislerine bir «bahşiş» verebilenlerdir, ki huzura çıkıyorlardı: «Bir çuha parçası, diri bir koyun, bir mikdar meyva» merasim salonunun yolunu açıyordu. Efendisinin huzuruna kabul olunan müsted'i, gözleri yerde, çapras kolları göğsünde, ilerileyerek müşarünileyhin önünde diz çöküyor, hakipayına yüz sürüyor ve izahatını beklemeksizin, Paşanın irad ettiği kısa kısa sorgulara cevab veriyordu.

Çok kuvvetli bir hafızaya malik olan Ali Paşa, evvelce görmüş olduğu kimseleri derhal tanıyor ve hatta en edna işlerini bile hatırlıyordu. Huzura kabul merasimi öğle ezanile beraber bitiyor, ondan sonra Paşa yemek yiyordu. Pukvil kendisinin davetli olduğu bu ziyafetlerden birini şu suretle tasvir ediyor: «Hademelerle mutfak zâbitlerinden müteşekkil mevkib her zaman sofra hizmetini gören lâlgün bir tepsi üzerine yemek takımlarını hazırladılar, ilk önce Fransız üslûbunda resimlerle müzeyyen ve Sevr mamulâtından tabaklar içinde bazı yemekler verdiler. Âdeti veçhile vezire on iki litre ağırlığında bir kuzu takdim ettiler ki yarısından ziyadesini çiğnemeden yuttu. Bundan başka bir kaç baş sarmısak, pişmiş yumurtalar, bir yılan balığı, daha birçok şeyler takdim ettiler. Paşa bunları beğendiğini ve kaldırabileceklerini ima için parmağile yoklamakla iktifa ediyordu.» Yemeğin sonunda, Türklerce taamın sonu itibar olunan yoğurtlu pilâv var idi. Gıdasını almakta pek az nazlı olan paşa, bir tabakta şayed bir kuş tüyüne tesadüf edecek olursa, aşçılarını asmak tehdidinden vazgeçerek, cezaen, onlara bulaşık suyu ile pişmiş ve içine baharat yerine kuş tüyü konmuş pilâv yediriyordu. Şarap içmekten çekinecek kadar müteassıb bir müslüman değildi, lâkin şarabı itidal ile içerdi. Yemek esnasında saray muzıkasını çaldırırdı: Bu ve çingenelerin söyledikleri şarkılarla «YAMAK» ların[2] yaptıkları danslar paşanın en

[1] "Contrat de mariage„ mukabili olarak izin kâğıdı dedim. Çünkü o tarihde evlenme mukavelesi yapılmıyordu.

[2] Pukvile göre "umumî yerlerde dans eden bir nevi fahişeler„ dir.

A. K. A.

ziyade hoşuna giden eğlenceler idi. Ali Paşa zurnanın yahud çobanlar ve köylüler ilâhı (Pan) ın flütünün yekâhenk bir davul gürültüsü ve üç telli bir kemandan ibaret olan rubabın gıcırtısile müterafık ince melodilerinden büyük bir haz ve lezzet duyardı.

Öğleden sonra paşa muteber olan zatları kabul eder yahud mühim siyasî mes'elelere dair müşavirlerile konuşurdu. Kendine mahsus divan üzerine uzanmış, çubuğunu çekerek ve istihfafkâr, hatta ekseriya kaba sorgularla söylediklerini keserek, mahremlerinin fikir ve mutalealarını dinlerdi. Bunlar arasında kâhyası Mehmed, divan efendisi veya müşaviri, Spiro Kolovo namındaki rum tercüman ve Meço Bono, Faslı Seyyid Ahmed, Pukvilin ifadesine göre *"dünyada mevcüd en kötü adamlardan biri olan"* Hacı Şehri ile vezirin muharriklerinden ve süflî hizmetlerini icra edenlerden biri var idi.

Ecnebiler Ali Paşa tarafından umumiyetle teveccühü mahsus ile kabul olunurlardı. Paşa hüsnü kabul eder bir mültefit gibi görünmeği çok iyi bilirdi; kendisile ilk defa temas edenler üzerinde çok iyi bir intiba bırakırdı.

Teofilus Rişar (Théophilus Richards) nam İngiliz tacirî, Ali Paşanın Yanyada şehrin Cenub müntehasında ve oğullarının ikametgâhları yanında yaptırmış olduğu Lithariça kasrında, 29 temmuz 1814 tarihinde müşarünileyh tarafından ne suretle kabul edildiğini şu veçhile hikâye etmektedir :

" Sabahın muayyen olan saat sekizinde, diyor, vezirin birinci nâzırı[1] Sinyor Kolovo nezdine gittim. Huzura idhal edilinceye kadar, onunla aşağı yukarı bir buçuk saat oturdum. Ali Paşanın başkâtibini sefil bir odada, kaba bir sedir üzerine oturmuş, intizamının temini münhasıran kendi ihtimamına mevdu yığın yığın evrak ile çevrilmiş görmek bir İngiliz müsteşarının ince sinirlerini sarsmış olurdu. Orada ne kaz tüyünden yapılmış kalemlerle zarif bir yazı takımı, ne süslü koltuk sandalyeler, ne som gümüşten mamul hokka, ne ifrat ile hörmette bulunan bir kâtip, hasılı resmî muhaberatın ihtişamını artıracak şeylerin hiç biri yok îdi. Bütün evrak gelişi güzel dağılmıştı; hiç bir masa yokdu; Sinyor Kolovo kâğıdı sol elinde yahud dizleri üzerinde tutarak ve kemerinde asılı bir küçük mürekkeb şişesine kalemini batırarak, muharreratını yazıyordu. Hiç kimsenin gir-

[1] Kolovo, hakikatte sarayın tercemanından başka bir şey değil idi. Kolovo ecnebilerle her vakıt İtalyanca görüştüğü için tacir Rişar ona "Sinyor„ unvanını vermektedir.

mesine müsaade olunmaması emredilmiş olduğü cihetle, saraya girmek hususunda bazı müşkülâta uğradıktı; lâkin kısa bir intizardan sonra, bizi bir merdivenden geçirip, zarif bir surette döşenmiş bir teneffüs odasına götürdüler : Oradan daha güzel bir odaya geçtik. Bu oda İtalyan zevkine göre boyanmış, dıvarları kısmen âdi ve kısmen bol altın ve gümüş ile müzeyyen elli türlü muhtelif tüfekler, kılıçlar ve kuburlarla süslenmiş idi. Bu odada resmî evrak ile dolu yirmi yahud otuz çekmece var idi : Odanın bir yüzünü baştan başa kaplıyan bir pencere şehrin ve civar yerlerin nefis bir manzarasını gösteriyordu. Her geçtiğimiz oda askerler, zâbitler, hizmetçiler ile dolu idi.

" Biz beklerken, merasim salonundan yirmi altı hammal çıktı, elli bin kuruş (écus) taşıyorlardı. Bizden evvel vezirin en genç oğlu ile takriben sekiz yaşındaki torunu huzura kabul edilmişler. Nihayet sıra bize geldi, huzura çıkarıldık. Geniş bir odanın en uzak bir tarafında bir sedir üzerine oturmuş olan vezire doğru ileriledim, elini öptüm ve mutad olan ihtiramatı ifa ettim. Oda mebzul bir yaldızla mükemmel surette boyanmış idi; İngilizkârî bir halı tabanı örtüyordu ve, odanın etrafında, minderler ve altın çiçeklerle işlenmiş yastıklar var idi. Vezir ipekle işlemeli güzel ve geniş bir yastık üzerine oturmuştu. Prevezede gördüğüm zamana nisbetle daha çok basit giyinmiş idi. Başında kenarı dar bir altın şeritle çevrilmiş kırmızı kadifeden mamul bir takiye var idi; büyük bir düğme kalınlığında bir elması havi bir yüzük sağ elinde parlıyordu; çorapları ipekli idi. Hil'atı, Türklerin yüksek tabakalarına has olduğu veçhile, ipektendi ve kıymetli bir kürk ile kaplı idi. Ocağın yanındaki küçük bir sedir üzerine, hepsi de kıymetli taşlarla müzeyyen kuburlar, kılıçlar, mürekkeb hokkaları ve enfiye kutüları konmuştu. Parlak saplı muhtelif cîns silâhlar odanın etrafına asılmış idi. Orada teşhir edilmiş olan servet çok külliyetli olmalıydı; lâkin, bana söylediklerine göre, bu servet Ali Paşanın diğer odalardaki servetine nisbetle hiç mesabesinde idi.

" Çok nazikâne bir surette kabul olundum : Şükrana şayandır ki vezir pek neş'eli idi.

" Kendisile Prevezede akdettiğimiz mukavelenin, bazı memurlarının hilekârlığı sebebile, infaz edilmemiş olmasından şikâyetle teessüflerini beyan ve ayni zamanda bütün İngilizlere karşı hüsnü zan ve nazar beslediğine beni temin etti. Kısa bir

muhavereden sonra, mukavelede yazılı hükümlerden dilediğim veçhile ve dilediğim vakıt istifade edebileceğime dair bir tahrirat yazmasını Sinyor Kolovoye emretti. Bu emir sür'atla icra olunurken, ben vezir hazretlerile (Sa Hautesse) daha dostane bir surette konuştum. Bu esnada bana Malta, İngiltere v. s. ye dair birçok sualler sordu. Prevezeye dönerek tâcir sıfatile orada kalmağa beni zorladı. Kendi ölkesinde seyahat için bir "Buyurultu" yahud bir pasaport istedim. Hemen yanımda bir tanesini hazırladı: hatta, fazla olarah, her istediğim yerde bana yoldaşlık etmesini, mühtac olacağım her şeyi tedarik eylemesini ve beni hususî hizmetine bağlı bir adam gibi göstermesini zâbitlerinden birine emretti. Tekrar elini öperek izin aldım, çıktım".

Paşanın gündelik hayatı böyle idi. Bu meşguliyet pek nadir olarak akşam vakti biterdi: Filhakika, Ali Paşa gecenin mühim bir kısmını da bazı işleri görmekle geçirirdi. Daima meşgul olan fikri ve duyduğu çalışma ihtiyacı ona asla uyku zevkını tattıramıyordu.

Sarayın etrafında yerli, yabancı bir çok adamlar dolaşıyorlar idi[1]. Yerliler arasında rumlar pek çoktu. Bunlar o derece nüfuz sahibi idiler ki Arnavutlar Ali Paşaya, alay olmak üzere, *"Ali Papas"* unvanını veriyorlardı. Bunlar, evvelce adı geçen, Spiridion Kolovodan başka paşanın son derece sadık bir adamı olan Atanaş Vaya, Kâtib Kosta Gramatiko, Yanyadaki rum koleji profesörü Psalidas, Mantho, Sakelariyos ve Kiriko idi. Bu münevver rumlar, nüvesi Yanyada bulunan bir Yunanlılık ocağı yaşatmakta idi, ki Epirde daha evvel bazı âlimlerin[2] himmetile şöhret alan bir an'aneyi takib etmekte idi; Yunan Millî hareketinin doğmasına da çalışmış idi. - İşte Ali Paşa emniyet ve itimadı müstelzim işleri bunlar arasında intihab ettiği kimselere veriyor, ecnebi memleketlere de bunları gönderiyordu.

Paşanın etrafında bulunanlar arasında, Avrupanın dört yanından koşup gelmiş bir sürü ecnebi maceraperetleri de var idi ki içlerinde en kalabalık grupu teşkil edenler Fransızlarla İtalyanlar idi. Diğer bir çokları arasında bilhassa Savua ahalisinden olup, *"çirkin bir iş"* sebebile, Ali Paşanın babası Veli bey nezdine firar ve iltıca etmiş olan Jérôme de la Lance var idi, ki aşağı

[1] Mösyö Bop : Napoliyon ve Arnavutluk, s : 55—66.

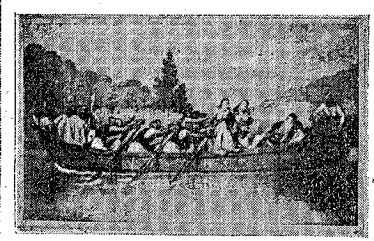
[2] Pukvil, "Voyage en Grèce„ adlı eserinde Yanyanın medarı iftiharı olan sekiz âlimin isimlerini zikrediyor : Bunlar ekseriyetle riyazıyat, gramer ve lingistik mütercimeleri idi.

yukarı yüz yaşında olduğu halde yine Yanyada Hekimlik yapıyordu; sabık Malta engizitörü, Suriye ve Filistin sabık misyoneri, Mısır ordusunda terceman olarak kullanılan ve *Madona di Montenere* korsan gemisinden alınıp 1799 da Yanyaya götürülen ve orada bir derviş ile kardeşlik ederek evvelâ ihtida ve sonra bir islâm kadınile izdivac eden ve Mehmed namile saraya imam ve Ali Paşaya da kâtib olan adam: süvari zâbitlerinden olup kezalik

Toska kıyafette

Ali Pş. gölde avlanırken

ihtida etmiş ve İbrahim Mansur efendi adile tanınmış bulunan Strasburglu Cerfbeer[1]; Napoli ordusu sabık zâbitlerinden molla Süleyman; İtalya ordusu sabik zâbitlerinden Watrin, ki her ikisi de islâmiyeti kabul etmişlerdi; Ali Paşa tarafından kereste amelesine şef tayin edilen ve yine müşarünileyh tarafından Yanyalı bir rum kadın ile cebren evlendirilen Fransız firarilerinden Mişel; Bonifaçiyoda doğmuş ve Ali Paşa tarafından isyan esnasında Narda

[1] Bu nam ile Ali Paşa zamanındaki Arnavutluk hakkında bir takım hatırat neşretmiştir.

limanındaki donanmaya kumandan nasbedilmiş olan eski korsan Pasano; Ali Paşanın topçularına kumandan tayin kılınan Napoli firarisi Karetto da zikredilebilir.

Yine 1798 tarihinde Yanyaya nakledilmiş olan Fransız esirlerinin bazı bakıyelerine de rastgeliniyordu. Bunlar Yanyalı rum kadınlarla evlenmişlerdi. Reaya gibi «haraç» verirler, rumların elbiselerini giyerlerdi.

Kaderin garabeti ve tesadüfün tuhaf tecelliyatile Yanya sarayında ve Yanya şehrinde birleşmiş olan bu garib ve acib kütleye Ali Paşanın ve çocuklarının etraflarında topladıkları ve Osmanlı devletile ecnebi memleketlerin en uzak yerlerinden altın bahasına getirmiş oldukları hekimlerden, şarlatanlardan, müneccimlerden, derviş-lerden ve hastalıkları iyi ediciler (Guérisseur) den mürekkeb ve o nisbette garib diğer bir kütle katılıyordu.

Ali Paşanın her vakıt için doktoru, kötü bir hekim olan, daima *"laudanum liquidum"* reçetesini yazan ve fırsat düşerse, Pukvilin dediğine göre, «ücretle habaset yapan ve para ile adam zehirliyen» Tozzoni nam levanten idi. 1810 dan sonra Ali Paşa asla itimad etmemiş olduğu Tozzoninin yerine Atanaşın kardeşi olan LUKA VAİA nam rumu aldı. Bunu hekimlik tahsil etmek üzere, kendi parasile, Viyanaya göndermiş idi. Bundan başka Korfuyu işgal eden Fransız kolordusu sıhhat zâbitlerinden kıymetli bir hekim olan LOUİS FRANCK nam kimseyi de hekim edinmiş idi. Vaktile kaymakam paşayı tedavi etmiş olan Milânolu VELONİ ise vezirin küçük oğlu Veli Paşanın hekimi idi.

Bu fen erbabından maada, ekserisi Venedikli olmak üzere, aç ve züğürt bir sürü şarlatanlar, para kazanmak ümidile, Yanya sarayına dolmuşlardı. Bunlar orada Ali Paşanın hasta iken başına toplayıp hastalığının sebebini merak ile sorduğu falcılar, evliyalar ve hastalığı iyi eden diğer kimselerle buluşuyorlardı. Senenin bazı mevsimlerinde, hususile yağmur mevsimi yaklaştığında şiddetli sıtma nöbetlerinden muztarıb olduğuna göre *"paludisme"* ile musab olması muhtemel bulunan Ali Paşa, bu nöbetler esnasında, ölümden müdhiş surette korkuyordu. Dairesine çekiliyor, şehrin bütün evliyalarını yanına çağırıyor ve onların nikbinane kerametlerinde bir teselli buluyordu. Hurafata son derece inanan Ali Paşa alelâde zamanlarda evliya ve dervişlere danışmadan hiç bir işe girişmiyordu; rüyalarını onlara tabir ettiriyor ve sözlerine o mertebe inanıyordu ki bu inanış ekseriya işlerinin istikametini tayin ediyordu.

Lithariça sarayının yanında, iki oğlunun, Muhtar ve Veli Paşaların sarayları yükseliyordu. Bunlar ahşab konaklardı ki, Pukvilin ifadesine göre, «bir takım ermeni bulaştırıcılarının dıvarlar üzerinde yaptıkları kaba resimlerden» başka orijinal hiç bir şeyleri yok idi. Bu dıvar resimlerindeki tasvir ve manzaralar konakta oturanların zevkını göstermekte idi. Bu suretledir ki Muhtar Paşa sarayı kapı sının cebhesinde, bir suçlunun idamında hazır olarak, tasvir edilmiş idi; diğer bir resimde öküz, at, merkeb, katır, hülâsa her türlü hayvanlardan müteşekkil bir daire içersinde otururken görülmekde idi. Veli Paşanın sarayı da ayni tarzda resimlerle bezenmiş idi. Bunlarda harb sahneleri, muharebe meydanları ve kesilmiş baş yığınları temsil edilmekde idi.

İki kardeş bütün hayatları müddetince bir arada yaşamış olmakla beraber, seciye itibarile biribirinden mümkün olduğu kadar ayrılıyorlardı. Çocukluğundan beri silâh kullanmağa alışmış olan büyüğü, Muhtar, iyi bir asker evsaf ve mezayesına malikdi: Cesur idi, ekseriya kaba denilebilecek bir serbestliği var idi, verdiği söze sadık kalırdı. Siyasî işlerde pek az mahareti var idi, kardeşinin ne kiyasetine, ne hud'akâr istidadına malikdi. Yalnız tabiaten mütemayil olduğn harb işlerinde ehil ve kabiliyetliydi. Yüzü çirkin ve esmer, elbisesi ve vücudu kirli idi. Bir paşadan ziyade bir «kalender» e benziyordu. Rivayet olunduğuna göre, gençliğinde, hamama gitmesi ve tırnaklarını kesmesi için teyzesi Şehnisa hanımın şiddetli tevbihlerine lüzum hasıl oluyordu. Ava ve sert temrinlere meraklı idi. En ziyade haz duyduğu ibtilâlardan biri, yalnız kendisinin besliyebildiği ve ancak kendisinin yanlarına yaklaşabildiği vahşi çoban köpeklerini yetiştirmekdi. Ümmî, hurafelerle dolu idi: Onun indinde doğuş her istidadı bahş ve ihsan eder ve ledelhace noksanı ikmal eylerdi. Bir gün, Pukvil kendisini, babasından muahaşekârane bahseden JOURNAL DE L'EMPİRE gazetesini[1] terceme ettirir bulmuş idi: Muhtar Paşa mütehevvir idi; Volter namını verdiği matbaa mucidine lânetler ve düşmanlar savuruyordu: *"Biz paşalardan başka, diyordu, okuyup yazmağı bilmiş olacak kimse yoktur; memleketimde şayed bir Volter bulunsaydı, onu asardım ve şayet memleketimde benden daha münevver bir kimse tanısaydım, onu derhal öldürürdüm!"*

Muhtar Paşanın iki oğlu var idi: Hüseyin ve Mahmud.

Daha sakin tabiatlı olan kardeşi Veli siyasiyata daha ziyade

[1] 1810 tarihine kadar devam eden, Fransanın resmî gazetesi. A.K.A.

alâka gösteriyor ve askerî işlere karşı pek az haz duyuyordu. Babasından hile ve hud'a için doğanlara mahsus maharet ve dirayeti tevarüs etmiş idi. Nazik, muaşereti hoş, muhitine yaydığı alicenaplığile meşhur idi. İşret ve sefahati sevdiği cihetle sarayını bir alüfteler dairesi haline getirmiş idi. Sevgililerinin yanına gitmediği zamanlar, vaktinin çoğunu o alüfteler nezdinde geçirirdi. Bu eğlence arzuları kendisini yiyip bitiren para ihtiyaçlarını ve Mora valiliğinde iken para toplamak için yaptığı hayasızlıkları izah ederler. Babasından ve kardeşinden daha münevver, Veli paşa Şark dillerine merak etmiş, Türkçeyi mükemmelen öğrenmiş idi. Mehmed, Selim ve İsmail namında üç oğlu; Saide, Behiye, Aişe, Fatıma ve Hayriye adlı beş kızı var idi.

Ali Paşanın, 1801 tarihine doğru, bir gürcü cariyeden Salih namında bir üçüncü oğlu dünyaya gelmiş idi. Zeki ve mütecessis olan bu çocuk tahsile hevesliydi. Babası bir an için, Parise göndererek bir kolejde okutmağı düşünmüş idi. Ali Paşa onun için Lepant mutasarrıflığını istihsal etmiş vz «çiftlik» namile ZAGOR nahiyesinin kırk küsur köyüü vakıf suretile vermiş idi.

FRANSUA PUKVİLİN YANYADAKİ MEMURİYETİ

Mısır savaşından beri, Fransa ile Babı Âli arasındaki münasebetler kesildi. Paris (1802) muahedesinden sonra, Yedikule hapishanesinden çıkıp, İstanbula maslahatgüzar olan RUFEN'in tayini üzerine tecdid edilmiş idi.

1803, muavin kumandan Romiyö umumî komiser sıfatile Fransa Cumhuriyeti tarafından Yedi Ada cumhuriyeti nezdine gönderilmiş idi. Korfu ile Epir kıt'ası arasındaki devamlı münasebetler, Ali Paşanın memurlarının hiç durmadan Yanya ile Korfuya gidip gelmeleri Fransanın Korfudaki mümessili ile "*Epir Satrapı*" arasında daimî münasebetler yaratmakta gecikemezdi. İyoniyen adalarında komşuları olan Ruslara karşı bir müttekâ arıyan Ali Paşa Fransızlara teveccüh etti. Preveze vak'asından beri, Fransızların müsamahasını celbetmek mecburiyetini duyduğu için, Romiyöye git gide fazla hediyeler göndermekde idi. Korfuda ticaretle meşgul olan ve Yanyada bir şubesi bulunan[1] Marsilyalı Martin bu hususta mutavassıtlık yaptı. İşleri münasebetile Yanyaya gidince saraya çağırıldı. Ali Paşa onun yüzüne karşı Fransızlara muhabbetinden ve Ruslarla İngilizler için duyduğn kin ve gayizden bahsetti; zavallı General Roz'a karşı yapmış olduğu hainee muameleden dolayı tarzıye veriyor ve Fransa indinde tekrar hüsnü nazara nail olmak için her fedakârlığı yapmağa hazır olduğunu söylüyordu. Martin Korfuya dönüyor ve Ali Paşanın sözlerini Römiyöye müstacelen anlatıyordu. Lâkin umumî komiser bu beyanata aldanmamış idi: Görüyordu ki Ali Paşanın Fransanın yardımını istmesi mahza İyoniyen adalarında bulunan Ruslara karşı büyük bir devletin yardımını temin maksadına mebni idi.

Bununla beraber, 1806 tarihinde İngiltere, Rusya ve Avusturya arasında yapılan ittifak (coalition), Ülm ve Austerlitz'de zebun ve mağlûb olmuş ve Presburg muahedesi, Napoliyonun hâkimiyeti

[1] Bm şubeyi Muton namında biri idare ederdi. Bunu Romiyö general Brün'e yazdığı bir mektubda: "Ali Paşanın adamı, âdi bir hizmetkâr, tamahile menfaatine düşkün bir adam„ diye tasvir ve bu halin "Yanya rum ahalisini kendi aleyhine tahrik ettiğini„ beyan ediyordu.

altına geçmiş olan, İllirya ve Dalmaçyayı İtalya krallığına rabteylemişdi. Fransa imparatorluğu eyaletleri Osmanlı İmparatorluğu eyaletlerile hemhudud idi. Bosna ve Arnavutluk eyaletlerini gözetmek, Rusyanın himayesi altındaki İyoniyen adaları yanında bir tarassud noktasına sahib olmak ve Mısır seferinden beri Şarkda Fransanın yerine geçen ve Malta üssülharekesinden Adriyatik sularına ve İyoniyen denizine bir düzüye gemiler hareket ettiren İngilterenin ahval ve harekâtını dikkatle takib etmek bir zaruret halini almış idi.

Fransanın Dalmaçyadaki ordusunun Osmanlı İmparatorluğunun garb hududunda gözlere ihtiyacı var idi.

Bonapart, ordu İllirya ve Dalmaçya eyaletlerini zabtetmeden evvel bile, bu havaliye memurlar göndermek niyetinde bulunmuş idi.

Bilhassa Yanya İyoniyen adalarına civar olması, Adriyatiki Ege denizine ve Korfuyu İstanbul'a bağlıyan yol üzerinde bulunması hasebile Bonapartın nazarı dikkatini celbetmiş idi. İkbalperest, hud'akâr, karıştırıcı paşanın yanında bir mümessil bulundurmanın faydasını da takdir etmekte idi. Zaten 1801 tarihinde, birinci Konsül Yanyaya bir memur göndermeği düşünmüş idi. Üç sene sonra, umumî komiser Romiyö, Yanya valisi nezdinde «yarım resmî veya resmî» bir vazife ifası için «dostu Kefalonyalı LOVERDO»yu teklif ediyordu.

İftihar edebileceği bütün meziyetlere rağmen - ki başlıcası Ali Paşa tarafından tanınmış olmaktı - bu namzed İmparatorca kabul olunmadı. Ali Paşanın eski esirlerinden mareşal Besiyer'in akrabasından olan ve Ali Paşayı buna göre tedkık edebilen Jüliyen Besiyer Yanya valisile yeniden münasebetler tesisine memur edildi. Bu zat, Ali Paşanın kabulü halinde, Yanyada bir konsolosluk ihdası memuriyetile de mükellef idi. İmparator, imkân hasıl olduğu takdirde, Yanyadaki konsolosluk işlerini görmek üzere, Besiyer'in dostu olan Fransua Pukvili intihab etmiş idi, ki bu Besiyer ile birlikde Epire hareket edecekdi.

Aslen Normandiyalı olan ve önceleri Liziyö'de ruhban mektebine devam etmiş bulunan Pukvil, hekimlik tahsili için rahipliği terketmiş idi.

Bonapartın tesis ettiği, Besiyerin de azasından bulunduğu meşhur Mısır Ulûm ve Sanayi komisyonuna, hekim sıfatile, iştirâk eylemiş idi. Kahirede kaldığı müddetçe, meslekdaşları olan âlimlerin ekserisile dostluk peyda edip, büyük Kleber'in muhabbet ve hörmetini de kazanmış idi. Mısırdan 14 Brümer sene VII tarihinde

Besiyer ile beraber, Fransaya müteveccihen ayrılarak, Trabluslu bir korsan tarafından Adriyatik sularında tevkıf ve esir edilen *Madona di Montenero*'ya bindi [1]. Korsan tarafından Navarin limanına çıkarılarak diğer iki arkadaşile, Mora eyaletinin merkezi olan TRİPOLİÇA'ya naklolundu ve orada yedi ay mevkuf kaldı; sonra İstanbul elçiliği birinci tercemanı Rufen gibi, terceman ve filoloğ Kiefer gibi, muavin kumandan Roz gibi kimselere ve Preveze kahramanlarından bazılarına tesadüf etti. Pek sert olmıyan iki yıllık bir mevkufiyetten sonra - ki bu esnada Kiefer asrî rumcayı öğretmiş idi - Pukvil Fransaya dönmüştü. Paris Tıb Fakültesi doktoru, "teşrihçi ve ebe„ sıfatile Otel-Diö hastahanesi müdürü olmuş idi. 1805 de, imparatora ithaf eylediği *Voyage en Moré* adlı eserinde kendi sergüzeştlerini ve arkadaşlarının başına gelenleri naklü hikâye etmiş, meslekî vaziyeti ve bu eserin muvaffakıyeti ile tababette ve edebiyatta büyük bir şöhret kazanmıştı.

İlim ve edebiyat sahasındaki bu başlangıç Pukvil'i bu yolda devam etmeğe teşvik etmiş ve Taipoliça ve Yedikule hatıraları İmparatorun teklifini birdenbire kabul etmesine hiç de müsaid bulunmamış idi. "*1805 senesi Eylül ayında,* diyor, *beni Yanya paşası vezir Ali nezdine Fransa general konsolosu olarak götürmeğe hükûmetce memur edilen Mösyö Jüliyen Besiyer ile Şarka dönmek emrini aldım. Böyle bir teşebbüsü denemeğe pek az hazırlanmıştım; Epir satrapını şöhretinden tanıyordum; Türkiyedeki ilk seyahatimde o kadar musibetlere uğramıştım ki beni nezdine gönderdikleri adamın siması ve üç senelik bir esaretin henüz taze hatıraları, başka zamanlarda heyecanla kabul edebileceğim bir hizmeti deruhde etmek hususunda beni tereddüde düşürüyorlardı*".

Bir müddet tereddüdden sonra, Pukvil kendisine teklif olunan memuriyeti kabul etti. 21 Birinci teşrin 1805 de Parisden hareketle Milâno'da Besiyere mülâkı oldu. Oradan da 3 İkinciteşrinde beraberce ayrılarak Ragüzaya hareket etmek üzere olan *Le Fortuné* namındaki Ragüzalı gemiye binmek için Ankon (Ancône) a gittiler 27 İkinciteşrinde bu son şehre vasıl olunca, yolcular Osmanlı devleti hududunda bulunduklarını ve mevsim itibarile, Yanyaya gitmek için hangi yolu ihtiyar etmeleri münasib olacağını arzetmek üzere, derhal Ali Paşaya bir «tatar» gönderdiler. Ali Paşa tatarı bir gemiye bindirerek bu iki Fransızı Epir sahiline nakletmek vazi-

[1] Yukarıda Madona di Montenero vak'alarına bakınız. S : 63.

fesile geri gönderdi. Lâkin bu gemi battı ve tayfası Ragüzaya gitmek için bir kayık kiralamağa mecbur kaldı. Bu şehirde takriben iki ay kadar oturduktan sonra, Besiyer ile Pukvil nihayet 22 İkincikânun 1806 tarihinde, kaptan Marsilesi'nin idare ettiği *L'Etoile* namındaki korsan gemisine binebildiler; evvelce Yanyaya gitmiş olan tatarı ve «kendilerine tercemanlık etmek üzere Ali Paşanın göndermiş olduğa bir ulahı» beraber götürüyorlardı.

On gün süren kararsız ve bazan tehlikeli bir deniz seyahatinden sonra, L'Etoile şubatın birinci günü akşam saat altıda Himaranın vahşi kıyılarında *Porto-Panormo*'ya vasıl oldu. Ali Paşanın askeri orada bir kulede oturmakda idi. Gemiyi öyle bir yaylım ateşile selâmladılar ki korsan gemisi kaptanı tarafından sui telâkki olundu. Kaptan misketlerle dolu toplarile mukabele etmek üzere iken askerler: Dostlar! diye bağırdılar. Bu ses onları tatmin ve demirlemeğe davet etti.

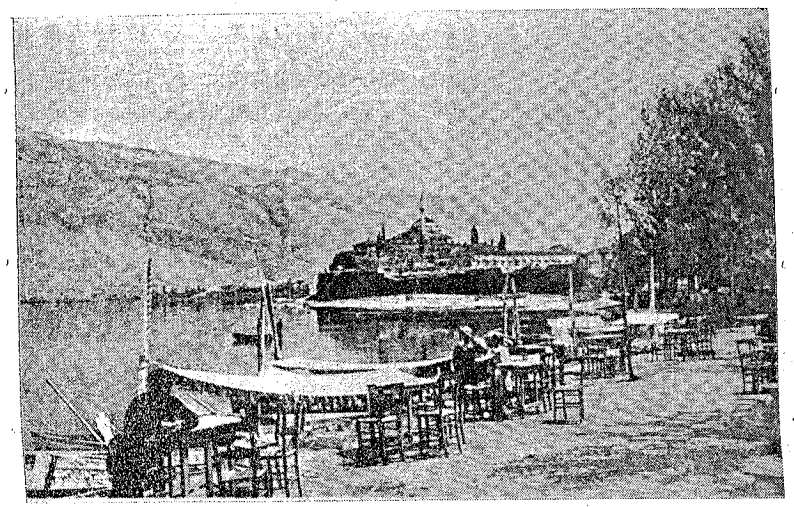
Ali Paşanın bir zâbiti İmparator Napolyonun memurlarını, efendisi namına selâmlamağa geldi. Pukvil diyor ki: «Yirmi dokuz günden beri, bu beyabanda bizi bekliyordu. Aldığı talimat o merkezde idi ki, vaziyetinin usanç vermesine rağmen, üşüyüp titrediği o sahilden uzaklaşmağa cesaret edemiyordu. Oraya çıktığımızı müteakib ikametgâhımıza gitmemizi ve hazırlamış olduğu yemeği kabul etmemizi rica etti. Bir hoşgeldi ziyafeti bütün bir *pişmiş koyundan, küllü mısır unundan yapılmış ekmekten ve reçinalı bir tulum şaraptan mürekkebdi. Tenekeden bir bardak misa*firlerin müşterek bardağı idi. Haşerat ile dolu bir hasır ise, herkesin, uykusu gelince, sofrayı terketmeksizin dilediği gibi uzanıp uyuyacağı yataktı». Ertesi günü geceleyin seyyahlar, vezirin zâbiti kendilerine refakat ettiği halde, Yanyaya doğru yola düzüldüler. Ali Paşanın askeri tarafından henüz zabtedilmiş olan Delvineye muvasalatlarında Besiyerle Pukvil, inzibatî bir tedbir olmak üzere, zâbitin getirmiş olduğu elbiseyi giymeğe, başlarını şallarla örtüp, arnavut çepkenini taşımağa mecbur oldular. Ali Paşanın askerleri, dükkânları yağma ettikden sonra, çarşıya ateş vermişlerdi. Seyyahlar, işte bu yangın esnasında idi ki vezirin tarafdarlarından bir beyin evine doğru yürüdüler. Orada "bütün rüzgârlara açık mefruşatsız bir evi„ kendilerine ikametgâh olarak tahsis etmişlerdi, yatakları tahta kerevetlerdi. Delvinaki ve Muhari yolu ile Ziçaya vasıl oldular. Ali Paşa onları beklemek üzere, buradaki sayfiyelerinden birine gelmiş idi, onlar için de Sent - Eli manastırında bir yer hazırlanmıştı. Kendilerine tahsis edilmiş olan höcereye yerleşir

yerleşmez Besiyer ve Pukvil - vakıt geçmiş olmakla beraber - ziyaretlerini ifa için, aşağıya, Ali Paşa nezdine çağırıldılar. Pukvil diyor ki: "Sarayın, rezeleri üzerinde gıcırdayan kapıları önüne geliyoruz, sükût içindeki bir avluyu geçiyoruz, karanlık bir merdivenden çıkıyoruz, bir kapak açılıyor, bir perde kalkıyor, bizi ayakta bekliyen Ali Paşanın kabul salonunda bulunuyoruz. Bizi selâmladı. Mösyö Besiyeri kucakladı ve bir titreme hareketile geri dönerek, beni görmemiş gibi bir sedirin köşesine yıkıldı. Bununla beraber orada bulunan siyahlar giymiş beyaz sakallı bir adam bir baş hareketile hoş geldin demek istiyerek beni tatyib etti. Bir rumun korku halile secde eder gibi durduğu bu sahne, taban üzerine konmuş sarı bir mumun sönük ziyasile ışıklanmıştı. Eşya ve eşhas bu ışık sayesinde fark edilebiliyordu.

« Mutad olan resmî sözlerden sonra, paşanın Türklerce pek az mutad bir selâsetle sorduğu suallerle başladığı muahavereyi uzatmak için, vezirin hususî tercemanı çağırıldı. Gölgeler arasından gözlerinin şimşeklerini fark ediyor, mütekallis hareketlerini görüyor, zahiren mübhem ve bununla beraber hile ile dolu nutuklarını dinliyordum. Kımıldıyor, gülüyor, söylüyordu. Sözlerinin hiç biri, beyan tarzındaki bolluğa rağmen, manasız değildi. Vakıt vakıt bana müdekkik nazarlar atfediyordu. Nihayet, cereyanı hali gizli gizli takıbeden, rum kâtibe ve nim resmî vekili olan o siyah heyûlâya çıkıp gitmelerini söyledi. Şimdi teati olunan sual ve cevapları gevelemekte devam eden terceman ile kalmış idik. İki saatlik bir konuşmadan sonra, zatı samii veziranelerini, şübhe ve ümidlerile mücadele halinde bırakarak ayrıldık.„ Pukvil ile Tepedelenli Ali Paşanın ilk görüşmeleri böyle olmuştur. Bu mülâkat Pukvilin Fransadan taşıyıp getirdiği vahimelerin pek çoğunu izaleye kâfi geldi: «Ali Paşa ne Teze (Thésée) idi, ne Pirus, ne de vücudu delik deşik olmuş bir ihtiyar asker.» İlk intiba fena idi: Pukvil Ali Paşanın kendisine ileride vereceği elem ve ıztırablar kütlesini önceden görmeksizin, bu vezir ile yaşamağa kendisini mahkûm eden talihden şikâyet ediyordu.

İki Fransızın misafir olduğu Ziça manastırında Grigoriyos namında bir «gumenos» - dua okuyan rahib - var idi ki «faziletler sahibi ve lâkin cesur bir içici» idi. Bu haysiyetle şöhreti on mil mesafeye kadar yayılmışdı. «Şarab içmekte yenilmez farzedilen Muhtar paşaya bile, kadeh elde, galebe çalmış olmakdan, bir zafere nail olmuş gibi, gururlanırdı.» Bu iyi adam, ertesi gün, iki Fransızı ikinci bir müzakereye çağırdı ve kendilerini beklemek üzere, güneş

doğmadan evvel kalkmış olan Ali Paşaya giderlerken Fransızlara refakat etti. Saraya beraber girdiler, «taze kesilmiş iki baş kazıklara çakılmıştı ve hiç kimse buna dikkat etmemiş gibi idi». «Bir nevi sopalı hademe demek olan kavaslar, diyor Pukvıl, ellerinde uzun sopalar olduğu halde, bize yol açmak için halkı uzaklaştırdılar. Ali Paşayı ikinci defa olarak gördüm. Altmışına yaklaşıyordu; beş kadem üç pusdan fazla olmıyan boyu müfrit bir semizlikle şeklini kaybetmişdi. Bununla beraber, çizgilerle dolu çehresi tamamile silinmemiş idi; simasının hareketleri, küçük gözlerinin parlaklığı ona vahşetle karışık bir hilekâr maskesi vermekde idi. Billûrî bir gülüşle bize oldukça hoş şeyler söylemişti. Mösyö Besiyerin

Yanya gölünde sahil gazinoları

takdim ettiği hediyeleri tamahkârlıkla aldı ve pek ziyade memnun olarak, bayağı bir takım taahhüdlerde bulundu. Bize oğullarım, kardeşlerim, aziz dostlarım diye hitab etti. Beni sanki ilk defa görmüş gibi, uhdeme tevdi edilmiş olan konsolosluk işlerinin ifasında himayesini sarfedeceğini vâdetmek tenezzülünde bulundu. Nihayet, Yanyaya gitmek üzere, öğleden sonra haerket etmemiz kararlaştırıldı».

Pukvilin Yanya valisi nezdine Fransanın General konsolosu olarak tayin edilmiş olduğunu mübeyyin *"berat"* a intizaren, iki Fransız gayrî resmî surette Ali Paşanın sarayında kaldılar. Arnavut elbiselerini giyerek kıyafetlerini değiştirmek sayesinde şehrin etra-

fını gezebildiler, adadaki rum manastırlarını ziyaret ettiler ve hatta gölde tertib olunan bir ördek avına ıştirak eylediler[1] Bir ay geçtiği halde beratı almak üzere İstanbula gönderilmiş olan tatar çıkıp gelmediği ve zaman da geçtiği için, Besiyer Yanyayı terke mecbur oldu. 4 Mart 1806 tarihinde iki dost yekdiğerinden ayrıldılar. Pukvil «kendini vahşi memlekette sanki metrûk bir halde gördüğünden dolayı elîm bir ıztıraba düştü; o tarihde pek az ecnebi Yanyayı ziyaret etmiş olduğu cihetle, memleketin ve orada gördüğü insanların manzarasından pek ziyade korkmuş, can sıkıntısı veren vahimelere düşmüş idi».

6 Mart tarihinde, gece yarısı, Pukvil, İstanbuldan avdet eden tatarın getirdiği beratı - ki kendisinin Yanyada Fransız General konsolosluğuna tayinini mübeyyin idi - aldı.

Ertesi gün berat, şehrin Türk ve Rum eşraf ve âyanı hazır oldukları halde, Şer'iye mahkemesinde okundu. Pukvil saraydan ayrılarak, şehirde Ali Paşanın göstermiş olduğu eve yerleşti. Bir kaç gün sonra, yeni konsolos Nardaya gitti ve beratı orada da ayni suretle mahkemece kayd ve tescil olundu. Bu türlü ahvalde konsoloslardan istenilmesinden hiç bir vakıt vazgeçilemiyen, mutad hediyeler verildikten sonra, Haşmetlü İmparator Napolyon'un konsolosu olmak üzere tanılan Pukvil, dokuz yıldan ziyade muhafaza ettiği konsolosluk işlerini resmen ifaya başlıyacakdı.

[1] Ördekler, kışın, Yanya gölünde sürü halinde bulunurlar ve ekseriya sürek avları tertib eden avcılar tarafından avlanırlar. Muharririn tahsisan bu avdan haesetmesi bundandır. A. K. A.

ALİ PAŞA İLE FRANSIZLAR ARASINDA DOSTLUK

Rumeli, Bükreş ve Viyana yolu Fransaya dönmek ve memuriyeti hakkında İmparatora malûmat vermek üzere, Yanyayı terketmeden evvel, Besiyer, 26 Şubat 1806 tarihinde, Fransanın İstanbul işgüderi Rufen'e şöyle yazıyordu : «Haşmetlû İmparator hazretlerinin beni Arnavutlukda ifaya memur ettiği vazifenin neticesi, Ali Paşayı müşasünileyhin muhibbi ve mahmisi telâkkı ettirmek icab eder. İmdi, zannediyorum ki Vezir Hazretlerinin Babı Âlideki memurlarına itibar ve nüfuzla yardım ederseniz Haşmetmeabın görüşlerine imtisal etmiş olursunuz. Kendi hesabıma, gerek Ali Paşaya müfid olmak ve gerek dostunuz mösyö Pukvilin Arnavutluktaki ikametini daha çok kolaylaştırmak için o memurlara yaklaşmanızı rica ederim».

Fransaya vasıl olunca, Besiyer Yanya valisinin bir mektubunu ve diğer bir çok kıymetli maddeler arasında, son Kırım Hanı Selimgirayin kılıcı ve mevcud olan ve müşarünileyh vezir tarafından gönderilen hediyeleri İmparatora takdim etti. İmparator, gönderdiği hediyelerden dolayı Ali Paşaya teşekkürlerini bildiemesini ve Rumlarla Rusların Arnavutluktaki şübheli hareketlerile müşterek tahrikâtlarına mütebassırane bakışından memnun olduğunu yazmasını Dış İşleri Nazırı TALERAN (Talleyrand) a emretmekle mukabele eyledi. Hatta İmparator "şayed Korfu adası kendi hâkimiyetine geçerse müdafaasını Ali Paşadan başka bir kimseye tevdi edemiyeceğini„ de kendi namına ilâve ettiriyordu. Bu beyanatın Pukvil tarafından Ali Paşaya iblâğı konsolosun vazifesini kolaylaştırmıştır. Filhakika Paşa ile konsolos arasındaki ilk münasebetler pek dostane olmuştur. Pukvil, tıbbî bilgilerinden istifade ederek, Paşanın muztarib olduğu romatizma sızılarını hafifletmek suretile daha ilk günlerden itibaren, müşarünileyhin teveccühünü kazanmış idi. Sonra İmparatorun vâdleri Ali Paşayı hararetli bir Fransız tarafdarı haline koymuş ve Fransız General konsolosunun mevkıini tahkim etmiş idi. Pukvil, Rufen'e göndermiş olduğu ilk mektublarda «harikulâde», lâkin «zekâ ile, resmî terbiye ile dolu ve işlerde gösterdiği istidad ve sür'atla hvyret verici bir adam» olan vezirin-

den kendi kendini tebrik ediyordu. Ali Paşanın Fransızlara karşı gösterdiği âlicenabane tavırları medhü sena ediyor ve bu hususda Narda körfezinde üç Rus gemisile bir Fransız korsanı arasında tahaddüs eden müsademeyi misal olarak gösteriyordu : Ali Paşa korsan gemisi tayfalarına yazlık evlerinden birini tahsis etmiş idi ki tayfalar mühtaç oldukları her şeyi orada bulmuşlar idi; bir de Rusların asker çıkarmalarına mâni olmak için, oğlu Veli Paşanın kumandası altındaki bir askerî kıt'ayı körfez sahiline ikame etmişti. O zaman İmparatorun maksadı, Ali Paşayı kendi eyaletinde hâkim ve emin kılmak ve Rus entrikalarından kurtarmak olduğu için, Pukvil, bu hadiseden istifade etmeği ve Rusların Rumları tahrik ve kendi memurlarını (émissaires) sevkettikleri yolları teşkil eden Preveze, Voniça, Parga ve Butrinto kasabalarını Ali Paşaya verdirmeği teklif ediyordu. Osmanlı bayrağını ve Osmanlı toprağını himaye ve müdafaa etmek ve ona hörmet celbeylemek hususunda Ali Paşanın yegâne muktedir bir zat olduğunu yazıyor ve vezirin İstanbulda memurları olan, Hasan efendi ve Marinoğlu ile anlaşarak, «belli etmemekle beraber çok gayret sarfedip», onun uğrunda gizlice ve filen çalışmasını Rufen'e telkın ediyordu.

1806 yılı Fransanın Şarkda geniş bir siyasî faaliyet ibraz ettiği devirdir.

5 haziranda, İmparator Osmanlı devletinin yeni elçisi Mühib efendiyi mahsus merasim ile Tüileri sarayında kabul etti. Bu kabul merasimi Monitör gazetesinde hem Türkçe, hem Fransızca olarak neşrolundu. Rufen'in rivayetine göre, Selim III, elçisine yapılan bu parlak hüsnü kabul haberini aldığı ve bu münasebetle İmparatorun Mühib efendiye irad eylediği - Osmanlı devleti için pek müsaid - nutka vukuf kesbettiği zaman sevincinden titremiş idi. Temmuz ayında general Sebastiyani, Ruslarla İngilizlerin Şarkdaki tesvilâtına karşı mücadele etmek, Moskofların Osmanlı İmparatorluğu içinde çevirdikleri entrikalara ve İngilizlerden gördükleri yardıma dair Divanı Hümayuna izahat vermek memuriyetile İstanbul'a gelmiş idi. Bundan başka Fransa ile Rusya arasında zuhuru muhakkak olan muharebeye Osmanlı devletini de idhal ve İngiltereye karşı düşmanlığa sevketmeğe ve müsellâh bir ihtilâf çıkdığı takdirde, Tunada câli bir taarruz yapacak ve boğazları düşman donanmalarına kapayacak bir müttefik haline sokmağa çalışmak ile de mükellef idi. Dalmaçya ordusundaki Fransız zâbitleri Bosnayı, Arnavutluğu Sırbistanı dolaşarak, Türk paşalarının Ruslara karşı duydukları eski gayz ve husumetleri, yardımlar vâdile, tahrike çalışıyorlardı.

Sebastiyani de, bir yandan, Ali Paşayı kazanmak istiyordu. O zamanlar Ali Paşanın kuvvet ve kudreti mübalâgalı bir surette anlatılıyor idiyse de müşarüniley Korfuya hemcivar olmak münasebetile İyoniyen adalarını işgal edenlere zarar verebilecek bir mevkıde idi.

Fransanın Şark siyasetinde güttüğü bu maksadlar Ali Paşanın menafiine muvafık idi. Nasıl ki Dalmaçyaya hâkim olan Fransızlar Rusların himaye ettikleri Sırb ihtilâlcilerinin hareketlerinden şübhe ediyor, Arnavutları Fransızlar aleyhine sevk ve tahrik için uğraşan İngilizlerin entrikalarını hükümsüz bırakmak ihtiyacını duyuyor idiseler, Ali Paşa, 1806 senesi martından beri, İyoniyen adalarında bulunan Rusların vücuda getirmiş oldukları ve bu ittifak namına Paşanın hasımlarına silâhlar, mühimmat ve muallimler verdikleri Çamlık ittifakına karşı bir harb yapmağa mecbur idi. Ali Paşa o zamanlar, Yanyada on mil mesafede, kendi aleyhine on bin kişi toplamağa muktedir Tesproti beylerine karşı harbetmeğe mecbur oldukdan başka kendisine isnad olunan istiklâli istihsal davasında olmıyarak, Osmanlı devletinin garb hududlarında geniş bir çiftlik edinmeği düşünüyordu. Mısır memlüklerinin, Makedonya ve Arnavutluk ağalarından bazılarının tarzı hareketleri, ailesi arasında miras yolu ile intikal eden bir paşalık tesisine onu teşvik ediyordu.

Bunun için de Fransızların yardımına güveniyordu. İmparatorun Korfu hakkındaki vâdini hatırlıyarak ve Fransa ile Rusya arasında patlamak üzere olan men'i imkânsız ihtilâfdan büyük istifadeler edeceğini umarak, Ali Paşa Fransızlara yardım etmeğe karar verdi.

Yanyada bulunan bütün Fransız düşmanlarını, çirkin ve haşin muamelelerile rencide ederek, oradan uzaklaştırmağa başladı; İngiliz konsolosu Moriye (Morier) Patras yolunu tuttu; dolap çevirmek maksadile Ali Paşanın yanına gelmiş olan Korfu âyanından biri geldiği gibi geri döndü; Yedi Ada Cumhuriyeti konsolosu Zambel, Nardaya döndü; Yanyada Paşanın şübheli bir kimse olarak telâkkı ettiği Rus konsolosu Flori'den başka kimse kalmadı. Bundan başka o sıralarda Epir kıt'asına tehacüm eden bir çok İngiliz seyyahlarını uzaklaştırdı. Hatta hekim sıfatile, Paşanın sarayında bir mevkı sahibi olduğunu zanneden ve rumcayı bilmediği için, aletlerini Paşaya hediye ederek ayrılan Rus donanması baş cerrahını bile geri yolladı. İmparatorun Sebastiyani vasıtasile göndermiş olduğu mektubu Pukvilin elinden alan Ali Paşa onu heyecanla öpüp tazim makamında öne eğdiği başı üstüne koydu. «Haşmetlû İmparator hazretlerinin, diyordu, hakkında ibraz etmiş

olduğu yüksek teveccühden sonra, kendisi için teessüf olunacak bir şey kalmış ise, o da müşarünileyhe kılıcile hizmet edeceği dakikanın gecikmesidir.» Napolyon hakkında beslediği muhabbet ve muhalâsat hissiyatını ifade için kullandığı "O Meğâlos Napolêon„ sözlerini tekrar ve İmparatoru daima bu suretle kayd ve tezkâr eylerdi. 24 Ağustos 1806 tarihinde, elçinin İstanbul'a vasıl olur olmaz göndermiş olduğu mektuba cevaben[1] Sebastiyaniye şöyle yazıyordu:

"Zatı âlîi sefiranelerinin 5 cari tarihli ve Haşmetlû Fransa İmparatoru ve İtalya kralı hazretlerinin fevkalâde teveccühlerini ve şahsî menfaatlarımı sıyanet babında zatı asilânelerince gösterilen temayülleri ve hüsnü niyeti kakî mektubu almakla mübahi oldum. Benim için, beyan ettiğiniz mutalâadan ok tarafı asilânelerinden gönderilen kıymetli hediyelerden daha lâtif bir şey olamazdı. Çünkü, bu türlü teveccühler ve okadar kuvvetli sahabetler sayesinde ben yalnız düsmanlarıma karşı kuvvetlenmiş olmakla kalmıyorum, belki en uzak torunlarımın bile, asırlar kahramanı büyük Napolyonun beni himaye etmek tenezzülünde bulunduğunu gurur ile hatırlayacaklarını ve bundan iftihar duyacaklarını de ümid edebilmekdeyim.

"Hakkımda izhar olunan yüksek teveccühlerden pek mütehasis bulunuyorum: buna karşı şükran borcumu yapmak ve bu teveccühlere lâyık olduğumu göstermek isterim. Şimdilik borçlu olduğum ve fakat kâfi derecede izah edemediğim teşekkürü arzeylerim.

"Vazifemin icabı olan işbu samimî hissiyatımı hüsnü kabul etmenizi ve konsolos beyin benim için taleb ettiği hususatta [2] hüsnü nazar ve muavenetinizi hasrü sarf eylemenizi rica ederim.

"Zatı asilânelerine arzı şükran etmesini memurum Hasan efendiye yazdım. Kendisini mefharetimi mucib olan hayrihahane dostlukla kabul etmenizi zatı asilânelerinden rica ederim.

"Konsolos beg gerek zatını tezyin eden ehliyeti ile ve gerek şahsî evsafı ile nazarımda pek azizdir. Zatı asilâneleri tarafından mesbuk vesaya mumaileyh hakkında beslemekliğim tabiî olan muhabbet hissiyatını zaruri bir vazife haline getirmiştir.

"Zatı asilânelerinin fasıla vermeksizin bana mektub yazmak

[1] Bu mektubun aslı İtalyancadır. Ali Paşanın kâtibleri resmî muhabelerede ekseriyetle bu lisanı kullanıyorlardı.

[2] Ali Paşa Preveze ve Voniçayı işgal etmek istiyordu. Pukvil de arzusunu elçilik nezdinde terviç etmiş idi.

fırsatına ve zatı sefiranelerinin, samimî ve sadık dostu olduğumu filen isbat edebilmekliğim için, arzuları vechile istihdamım imkânine nail olmalarını temenni ederim.

" ALİ PAŞA "

Lâkin Ali Paşa Fransızlara karşı ihlâs ve sadakatından okadar hararetle bahsediyor ve onlarla tamamile birlikde çalışmağı vâd eyliorken, iyi niyetlerinden dolayı bilâtehir mükâfata nail olmak emelinde bulunıyordu. 1806 senesi Eylulünde, evvelce vakı olmuş ve talika uğramış bir talebi Fransa sefirine hatırlatmasını rica için, Pukvil'e geliyordu: O taleb de Preveze ile Voniçanın «zaruri bir ihtiyaca binaen» kendisine verilmesiydi; çünkü Çamlıkdaki hasımlarına Rumlar bu yol ile yardım ediyorlar, hırsız çeteleri bu yol ile eyaletine giriyorlardı. Bundan başka, gemilerinin Narda körfezinde serbestçe seyru sefer etmeleri ve, Moskof donanması tarafından incidilip soyulmaksızın, körfez haricinde ticaret yapmak salâhiyetinin bu gemilere verilmesi keyfiyetini Rusya elçisi (İtalinski)den istihsal etmesini de (Sebastiyani)den taleb ediyordu. Ali Paşanın fikrince, bu serbesti Çamlığı, zayif noktası olan, deniz yönünden vurmasına müsaade edecekdi.

Ruslar, bu ahval arasında, Osmanlı devletinin Tuna eyaletlerini zabtetmişlerdi. Yanya valisi de Prevezeye hücum için bunu fırsat ittihaz etmiş idi.

6 Birinci Kânun 1806 da, şehri işgal ve Babıâlice tayin edilmiş olan voyvoda Abdullah beyi tardederek, Narda körfezi medhaline bataryaları koydu. Bu darbeye mukabil Ruslar Pargayı işgal ettiler, Ali Paşa da mukabele bilmisil olmak üzere Yanyadaki Rus konsolosu Flori'yi tevkıf etti. Ali Paşa, bundan başka, İyoniyen adalarına hücum ve Ruslara taarruz etmeği düşünüyor ve, bu maksadla, Dalmaçya ordusundan bir mikdar top, barut ve topçu neferi göndermesini, Babı Âlinin bu levazimi göndermesi için teşebbüsatta bulunmasını Sebastiyaniden taleb ediyordu. Napoli kralı Jozef ile İtalya umumî valisi (vice-Roi) Boharne (Boharnais)ye de ayni talebleri dermeyan etti. Sebastiyaninin vesayası üzerine, Dalmaçya ordusu kumandanı general Loriston, Ali Paşaya, Bosna ve Arnavutluk yolu ile Ragüzadan„ mülâzim Poseton kumandasında, 22 topçu gönderdiği gibi Napoli kralı de, İmparatorun müsaadesine mebni, deniz yolu ile, dört top ve bir mikdar gülle ve yirmi topçu göndermiştir. Ragüzadan gönderilen müfrezenin başında miralay Nikol bulunıyordu. Aslı rum olan bu zâbit, Dalmaçya ordusunda, bizzat Epirde toplamış olduğu rum gönüllülerinden mürekkeb Şark nişancı taburunun kumandanı idi.

Bu müfrezeler 1807 Martının sonunda Yanyaya vardılar. Bir kaç gün sonra da İtalya umnmî valisi tarafından, Ali Paşanın topçu kıt'alarını tanzim etmek, istihkâmlar yapmak ve «Paşanın arzu edeceği bütün askerî işleri uhdesine almak» üzere, gönderilmiş olan topçu miralayı Giyom dö Vodonkur da geldi.

Ali Paşa, bunlardan ziyade bazı yardımlara daha nail olacağını ummakla beraber, memnun göründü, ve taleblerinin Fransızlar tarafından iyi karşılanması izzeti nefsini okşadı. Pukvil Ali Paşa ile görüşerek, Sebastiyani tarafından tertib olunan ve Sırblarla muharebe için Bosnadan geçirilmesi lâzım gelen bir Fransız yardımcı kuvvetinin Dalmaçyada teşkiline dair olup, Boşnakların yabancı bir kıt'ayı memleketlerinden geçiremiyecekleri bahanesile, Divanı Hümayunca reddedilen projeden bahsettiği zaman, Ali Paşa bilâkis Fransızların Sırblar aleyhindeki hareketlere iştirâklerine tarafdar olduğunu beyan ediyordu. Pukvil'e diyordu ki: *„Fransanın bizim için harbettiği[1] şu dakikada hangi Türk vardır ki onun kanını ve kolunu reddedebilsin? Bosna yolunu açmak lâzımdır. Divanı Hümayun Boşnakları tenvir ve onlara emniyet ilka edebilecek meşhur adamlar göndermelidir. Konsolos efendi, general elçiye yazınız ki Fransız askerini himaye etmekliğim emrini verdirsin. Bütün kuvvetimle onunla birlikde çalışacağim„.*

Epire muvasalatlarile beraber, Fransızlar faaliyetle işe giriştiler. Miralay dö Vodonkur'un idaresi altında, Yanya şehrinin yöresinde bazı tahkimat yapıldı; Lithariça şatosu tahkim olundu; Prevezenin etrafında tabyalar ve müdafaa hatları yapıldı; Ayamavra adasına bir taaruz vukuu göz önünde tutularak istihzarat yapıldı. Bu istihzarat Ali Paşanın bütün ihtimamlarının merkezi idi: bu maksadla Prevezede bir mikdar asker biriktirmiş, Ayamavra adasının karşısında PLAYA mevkiinde bir hat işgal eden ve mülâzim Yusuf ağanın kumandası altında bulunan dört bin Türk ve Arnavuttan mürekkeb bir kıt'ayı miralay Nikol'un emrine verdi. Nikol 11 mayıs 1807 tarihinde Sebastiyaniye yazıyordu: "Bu şerefli memuriyeti memnuniyetle kabul ettim. Çünkü Haşmetlû İmparatora müfid olmama müsaiddir, esasen müslüman safları boyunca bir hendek açtırmıştım. Bir mevziden diğerine muvasala yolları tasarladım. Bunlar, pek yakın bir zamanda, yirmi iki Fransız topçusunun

[1] Napolyonun Şarkî Prusyada Ruslara karşı yaptığı muharebeye telmihdir (1807).

başında bulunan topçu zâbiti Mösyö Ponsetonun kumandasında olarak, bana tevdi edilen iki sahra topunun geçmesine müsaid bir hale konacakdır. Bundan başka 8 ve 10 çapında iki top ile bir havan topum vardır. Bunlar çok daha büyük çaptaki silâhlarla karşımızda duran düşman için pek az ehemmiyetli bir batarya teşkil etmekdedirler.

«Bununla beraber, Ruslarla Sulyotların ve Ayamavra ahalisinin Kefalonya, Zanta ve Korfudan imdad almakda devam etmedikleri takdirde yaptırmış olduğum kırk tane düz geminin - ki düşmanı hayliden hayli rahatsız ediyorlar - baskınına karşı mukavemet edemiyeceklerini ümid ediyorum. Bundan başka, şayed düşmanın kuvveti artar ve projemi terketmek - ihtiyatan - lâzımgelirse kıtaatımızın terkibi, yaptığım istihzarattan dolayı, gene iftihara şayan olacak, çünkü başka yerde daha müfid olabilecek kuvvetleri Ayamavraya celbetmiş bulunacaklardır». Filhakika, bu sevkıyat (expédition) KATARO kasabasını muhasara eden Rusları muhasarayı terk ve İyoniyen adalarına imdad kuvvetleri sevketmeğe mecbur kılan bir fırkanın teşkili suretile Fransızlar için faydayı mucib oluyordu. O zaman İyoniyen adalarında, general SİNİYAVİN'in kumandası altında aşağı yukarı sekiz bin kişiden mürekkeb bâzı Rus kıt'alarile 1500 Arnavut gönüllüsü var idi ve cümlesi Serigo ve Korfu adalarına dağılmış idi. Prevezenin fethinden beri bir günden bir güne Ayamavraya taarruz vukuunu bekliyorlardı.

Ali Paşanın Prevdzede toplanan donanmasının bu taarruza iştirâk etmesi lâzımdı. Bu donanma, Pukvil'i bir yıl önce Panormo limanına götürmüş olan Etual (Etoile) gemisinin eski kaptanı Fransız yüzbaşısı MARSİLEZİ'nin kumandası altında idi. O sırada (Le Petit Corse) namındaki korsan gemisinin kaptanı olan MARSİLEZİ, alâmet mektubu zayi olmuş olan teknesini, Navarin limanında Mora mutasarrıfı Veli Paşanın memurlarına teslim etmiş idi.

Lepant mutasarrıfı olan Muhtar paşa hesabına bir mikdar sahil muhafızı hazırlayıp, Ayamavra muharebesinde kullanılmak üzere, Muhtar paşanın babasına yolladığı topları Misolongiye sevkettikden sonra, «Petit - Corse» kumandanı, Ali Paşanın emri üzerine, Yanyaya gitti. Ali Paşa, Prevezedeki bütün deniz kuvvetlerinin idaresini - «harekâtın hüsnü idaresi için ve Haşmetlû İmparatorun vezire bahşettiği himayeye binaen» - uhdesine almasını rica etti.

Konsolos Pukvil sık sık Prevezeye geliyor; Playada - «elinde balta, Moskofların attıkları bomba ve gülleler arasında işleri tacil ederken» tesadüf eylediği - miralay Nikol tarafından yapılmış olan

tahkimatı ziyaret ediyordu; mülâzim Ponseton'ı «Rusların başlıca bataryalarının yarı top menzilinde açılmış» olan istihkâm içinde buluyordu ve Arnavut kıt'alarile Fransız bataryası arasında, at üstünde, dolaşırken Moskofların attıkları humbaralarla selâmlanmış idi.

Bu istihzarata Ayamavra önünde germi verilmekde iken, Ali Paşa, kâtibi Mehmed efendi Geriniyi, mütasavver seferin muzafferiyete iktiranı halinde, adanın mukadderatı ne olacağını öğrenmek memuriyetile İmparator nezdine gönderiyordu. Ali Paşa, Ruslar aleyhine ifa etmiş olduğu hizmetlerin mükâfatı olmak üzere, İmparatorun bu adayı kendisine teslim ve hattâ Korfu adasını bile terkedecdği ümidinde idi.

Gerini lâkabını alan eski rahib, 1807 nisanında, beraberinde Napoli kralının memuriyetini haiz süvari yüzbaşısı TURPİN DE MONTİGNY olduğu halde, yola çıkdı. Haziranda Viyanaya vardı. Oradan da İmparatorun Tilsit'teki karargâhına gitti. Hiç bir elçi bundan daha münasebetsiz bir vaktü halde gelmemişdi: İmparator, Tilsit sulh muahedesinin esas hatlarını Çar ile tesbit ederek, İyoniyen adalarını işgale hazırlandığı ve Çar Aleksandr'a Babı Âli aleyhine yardım vâdında bulunduğu sırada idi ki Mehmed efendi Napolyondan Ayamavra ve Korfu adalarının terkini istiyordu. Geldiği gibi geri dönmeğe mecbur oldu. Tağarcığında biri Napolyonun, diğeri Taleyranın imzasını havi ve iki İmparator arasında sulh akdolunduğunu hakî, Ali Paşaya aid iki mektubdan başka bir şey yok idi.

8 temmuzda imza olunan Tilsit muahedesi Yanya Paşasının tasavvurlarını darma dağın ediyordu: Ali Paşa kendi başına Ayamavraya hücum edemiyeceğini anlıyarak, bu teşebbüsü terke mecbur oldu. Ağustosda general Sezar Bertiye'nin erkânı harbı komandan Forestiye Korfuya gelerek, Yedi Ada cumhuriyetinin Fransa himayesine geçtiğini Senatoye bildiriyordu. Ayni zamanda miralay Nikol, askerlerini Korfuya ihrac ederek, Zara'ye avdet emrini alıyordu.

İyoniyen Adalarının Tekrar Fransızlar Tarafından İşgali - Ali Paşanın İngilizlerle Dostluğu - İbrahim Paşaya Karşı Muharebe

Tilzit muahedesi Ali Paşa ile ve hattâ Osmanlı hükümetile Fransızlar arasındaki münasebetlerde derin bir değişme husule getirdi. Türkler, Napolyon'u, kendilerini aldatmış ve Çar Aleksandr ile Osmanlı imparatorluğunun taksimine dair bir proje yapmış olmakla itham ediyorlardı. Şahsî menfaatını her türlü mülâhazanın üstünde tutan, Ali Paşa ele geçirdim zannettiği avın kaçmış olduğunu acı acı görüyordu. Fransızlar İyoniyen adalarında yerleşiyorlardı; Ayamavra ve Korfu adalarını istilâ etmek ümidleri tehakkuk edemez bir hale geliyordu. 1807 senesi ağustosunda üç bin kişi ile Korfuyu işgal etmiş olan general Bertiye (Berthier) den - daima İyoniyen adalarını işgal etmiş olanların tesarrufunda kalmış bulunan - Parganın kendisine terkini, son bir teşebbüs olmak üzere, temine çalışdı.

Bu maksadla müşavirlerinden Şehrî efendiyi, Rum Profesörü Psalidas ile beraber, gelir gelmez generali selâmlamak üzere, Korfuya gönderdi. İki taraf hediyelerini teati ettiler. Sezar Bertiye kendisince askerî kıymeti ehemmiyetli olmıyan Pargayı terkedecek gibi idi. Lâkin Parga ahalisi Fransız generaline gelerek bu tasavvurdan vaz geçmesini rica ettiler; dünyada ne mukabili olursa olsun Ali Paşanın tâbii olmak istemiyorlar, vezirin boyundruğu altına girmekden ise ölümü tercih ettiklerini söylüyorlardı. İmparator, Pargayı terkedeceğini Ali Paşanın memurlarına söylemiş olduğundan ve bu suretle Korfuyu karadaki başlıca istinad noktasından mahrum bırakmış bulunduğundan dolayı Sezar Bertiyeyi şiddetle takbih eylediği cihetle, general 10 eylul 1807 de, Pargaya ikiyüz kişilik bir müfreze çıkardı, ve ayni zamanda Korfu kanalının şimal kısmına hâkim olan Butrinto mevkii mühimmini işgale tevessül etti. Lâkin bu son teşebbüsü akîm kaldı, çünkü Yanya valisi Butrintoya daha evvel bir müfreze göndermiş idi.

Pargayı işgal ettikden sonra, Sezar Bertiye kasaba ahalisine İtalyanca yazılmış olan şu beyannameyi neşretti:

"Fransanın Lejiyon d'onör kumandanı, Baviyeranın Liyon nişanının büyük kordonunu hâmil, Korfu ve tevabii umumî valisi,

"Parganın cesur ahalisine,

"Memleketinizin Yedi-Ada hükümeti aksamından addedilmesini Haşmetlû Büyük Napolyondan istirham etmeği size vâd eylemiş idim. Size karşı sozümü tuttum ve cesur ve alicenab milletleri himaye eden hükümdarımın iradesine okadar büyük bir ehemmiyet verdim ki memleketinizi Ali Paşaya terk etmek teklifini reddeyledim.

"Size himaye nişanesi olarak Fransız bayrağını veriyor ve sizi bütün düşmanlarınıza karşı müdafaa etmeği uhdeme alıyorum. Müsterih olunuz; size asla tecavüz olunmıyacaktır. Temennilerimin is'af edilmiş ve mukadderatınızın arzunuz dairesinde tesbit kılınmış olduğunu yakın bir zamanda size iblâğ edeceğim.

"Mufahham metbuum İmparatora, teveccühlerine lâyık olduğunuzu söyliyeceğim,

Korfu, 10 Eylul 1807.

İmza: S. BERTİYE"

Parganın işgali Ali Paşanın memnuniyetsizliğini son haddına vardırdı. Bu işgalden bir kaç gün sonra, Yedi-Ada namına Ali Paşadan yüzelli bin (Talari) mikdarında bir istikraz müzakeresi için, Bertiye Pukvil'i memur ettise de Ali Paşa kat'î surette reddeyledi; bununla beraber, Pargayı kendisine terkettikleii takdirde, görüşebilebeğini ve bir mikdar para ikraz edebildceğini de anlattı.

Bu andan itibaren, Ali Paşa Fransızların komşuluğunu son derece merak ve endişe ile gördü; Yedi-Ada ile olan münasebetlerini işkâle başladı; karakolları Fransız bayrağı taşıyan Yedi Ada kayıkları üzerine ateş açıyorlar. Yanyada kalmış olan son Fransız topçularını, ücret veya ikramiye namile hiç bir şey vermeksizin, geri gönderiyor. Ali Paşa ile iyi münasebette bulunduğunu, Onun dostluklarına ve okşayışlarına nail, ve hâlâ Onun tarafından «oğlum», "aziz oğlum„ hitablarına mazhar olduğunu söyliyen Pukvil, o zaman, Ali Paşanın Fransızlara evvelce vermiş olduğu takdir ve tahsin sebebleri kadar şikâyet mevzuları vereceğini anlıyor. Konsolos vaziyetinin her gün daha ziyade müşkülâta uğradığını görüyor; etrafının casuslarla sarılmış oldnğunu his

ediyor, mektublarının açıldığını seziyor. Ali Paşa ile yaptığı bütün görüşmelerde paşa Pargayı musırren istiyor. Yedi-Ada ahalisi ve Fransa hizmetine girmiş olan reayası hakkında eziyet verici tedbirler alıyor; kendi ölkesindeki mülklerini musadere ediyor; adalara mensub kayıkların Ayamavra ile Lepant ve Preveze arasındaki limanlara uğramalarını yasak ediyor: Korfuya hayvan ihracına müteallik «Buyuruldu»ları imzadan istinkâf ediyor; oğlu Veli başa vasıtasile Mora limanlarını Fransız bayrağına karşı kapatıyor. Pukvil tarassud altındadır, bihuzurdur, hattâ tahkire uğramıştır.

Parganın işgalinden bir ay sonra, elçi Sebastiyanı Yanya paşasının hareketlerinden ötürü Babı Âliye şikâyete başlıyor; İyoniyen adaları ahalisini tazyık etmekle, evvelce Venedik gemilerinin verdikleri vergileri Yedi-Adaya mensub gemilerden istemekle ve Fransızlara vermekden imtina eylediği buğdayı İngilizlere satmakla onu itham ediyor.

Bununla beraber, Fransa ile Osmanlı devleti arasında muharebeyı muhakkak addeden, eski şatolarını bütün sür'atile tamir ettiren ve yeni asker toplıyan Ali Paşa Pukvil'i aldatmağa çalışıyordu: "*Sizinle,* diyordu ona, *ve Fransızlarla iyi geçinemiyorum. Biliyorum ki benden pek az memnunsunuz, lâkin her şeyi tamir etmek istiyorum. General Bertiye cenablarile, sizin himmetiniz sayesinde, iyi olmak istiyorum. Onun kalbinde benim için bir yer hazırlamanızı rica ederim. Elçi hazretlerine beni sevmesini söyleyiniz. Kralların Allahı, Nabolyon [1] beni himaye etsin: kulu, hizmetkârıyım. Hususile general Bertiyenin kalbinde benim için sıcak bir yer yapınız.*„

Ayni zamanda, Divanı Hümayun ile mutabık kalarak, İngilizlerle, o zaman Osmanlı devletile harb halinde olan İmparator Napolyonun yenilmez düşmanlarile, münasebatta bulunıyordu.

Akdenizdeki İngiliz donanması kumandalarının maksadlarını anlamak ve Yedi-Adaya taarruz ettikleri takdirde muavenette bulunacağını iblâğ etmek üzere, Yanya başpiskoposusun yeğeni Marko Gayios'ı Maltaya gönderiyordu. İlk müzakerelerde arzu olunan muvaffakiyet tamamile elde edilemedi; İngilizler adalara karşı yabılacak bir taarruzun, Osmanlı devletinin Dalmaçya ordusu tarafından istilâsını intaç etmesinden korkuyorlardı. «Her neferi çok alçak bir kapının arasından birer birer çağırmak suretile» askerlerine umumî bir geçid resmi yaptırmış olan Ali Paşanın askerî

[1] Pukvil diyor ki Ali Paşa Bonaparta "ὁΘεὸς τῶν Βασιλεῶν„ der idi.

vasıtalarından da şübhe ediyorlardı. Vakıa bu teker teker çağırış neticesinde askerin mikdarı onbir bine çıkdı, lâkin bunlar inzibattan mahrum, sefil, ekseriya aç, yaşamak için silâhlarını satan sürülerdi; bu türlü askerlerin, harbe girer girmez dağılacakları kolayca anlaşılabilirdi. Bununla beraber, Markos Gayios'ın teşebbüsü neticesinde İngilizler bir filo göndererek Otranto ile Korfu arasında kol gezdirmeğe başladılar.

Bu deniz kuvvetinin yakınlığı Ali Paşaya bir emniyet veriyordu: buna istinaden Parganın tahliyesini ve içindeki toplar ve mühimmat ile eline teslim edilmesini daha ziyade israr ile talebediyordu; general Bertiye, Pukvil vasıtasile Ali Paşaya bir proje vererek, Osmanlı bayrağının kaleye çekilmesi, kaleye küçük bir Türk müfrezesinin konması ve Korfudaki askerî hazneye muayyen bir para vermek şartile şehrin Fransızlarla birlikde idare edilmesi hususlarını teklif etmiş ise de paşa bunları da, kâfi olmadıkları bahanesile, reddediyordu.

İngilizlerin yardımını temenni ederken, Ali Paşa Pukvil'i bir düziye aldatmak yolunu arıyor, «kendisine tân olunamıyacağını, İngilizlerle münasebetleri hakkında söylenen şeylerin mahza müftereyattan ibaret olduğunu ve şayet Fransızlar muhabbetleri binasından - kapıdan çıkarmak - suretile - kuvarlarsa oraya pencereden gireceğini» söyliyordu. Sebastiyaninin şikâyetleri üzerine, Fransızlarla iyi münasebette bulunmak hususunda bütün dikkatını sarf etmesini iş'ar, ve Fransanın Arnavutlukla Morayı istilâ etmek niyetinde olduğuna dair çıkarılan şayıaları tekzib eden Divanı Hümuyun'a de «Fransızların dostluğunu aradığını, onları hımaye ettiğini, vilâyeti ahalisince onlar hakkında her türlü kötü muamelenin önünü aldığını ve Fransızların Arnavutluğa asker çıkardıklarına dair şayiaları bedhahlığa hamlettiğini» cevaben bildiriyordu.

Maamafih 12 ikinci teşrin 1807 tarihinde, İngiliz filosuna mensub bir «brik» Preveze önünde görünerek o gece süvarisi, Ali Paşanın bizzat gelip oturmakda bulunmuş olduğu Metika şatosuna çıkdı.

Ali Paşa, İngiliz zâbitile vakı uzun müzakere esnasında, Maltada Marko Gayios tarafından dermeyan edilmiş olan teklifleri ona de tekrar etti: Korfuyu ve diğer İyoniyen adalarını zabtetmek için Britanya donanmasına «askerlerinin muavenetini» vâd ediyordu. Bu mülâkat, Ali Paşanın Sebastiyaniye yazmış olduğn bir mektubdan bir kaç gün sonra vakı olmuş idi. Paşa bu mektubunda bunca zamandan beri Babı Âli ile Fransa arasında mevcud

ediyor, mektublarının açıldığını seziyor. Ali Paşa ile yaptığı bütün görüşmelerde paşa Pargayı musırren istiyor. Yedi-Ada ahalisi ve Fransa hizmetine girmiş olan reayası hakkında eziyet verici tedbirler alıyor; kendi ölkesindeki mülklerini musadere ediyor; adalara mensub kayıkların Ayamavra ile Lepant ve Preveze arasındaki limanlara uğramalarını yasak ediyor: Korfuya hayvan ihracına müteallik «Buyuruldu»ları imzadan istinkâf ediyor; oğlu Veli başa vasıtasile Mora limanlarını Fransız bayrağına karşı kapatıyor. Pukvil tarassud altındadır, bihuzurdur, hattâ tahkire uğramıştır.

Parganın işgalinden bir ay sonra, elçi Sebastiyanı Yanya paşasının hareketlerinden ötürü Babı Âliye şikâyete başlıyor; İyoniyen adaları ahalisini tazyık etmekle, evvelce Venedik gemilerinin verdikleri vergileri Yedi-Adaya mensub gemilerden istemekle ve Fransızlara vermekden imtina eylediği buğdayı İngilizlere satmakla onu itham ediyor.

Bununla beraber, Fransa ile Osmanlı devleti arasında muharebeyı muhakkak addeden, eski şatolarını bütün sür'atile tamir ettiren ve yeni asker toplıyan Ali Paşa Pukvil'i aldatmağa çalışıyordu: "*Sizinle,* diyordu ona, *ve Fransızlarla iyi geçinemiyorum. Biliyorum ki benden pek az memnunsunuz, lâkin her şeyi tamir etmek istiyorum. General Bertiye cenablarile, sizin himmetiniz sayesinde, iyi olmak istiyorum. Onun kalbinde benim için bir yer hazırlamanızı rica ederim. Elçi hazretlerine beni sevmesini söyleyiniz. Kralların Allahı, Nabolyon [1] beni himaye etsin: kulu, hizmetkârıyım. Hususile general Bertiyenin kalbinde benim için sıcak bir yer yapınız.*„

Ayni zamanda, Divanı Hümayun ile mutabık kalarak, İngilizlerle, o zaman Osmanlı devletile harb halinde olan İmparator Napolyonun yenilmez düşmanlarile, münasebatta bulunıyordu.

Akdenizdeki İngiliz donanması kumandalarının maksadlarını anlamak ve Yedi-Adaya taarruz ettikleri takdirde muavenette bulunacağını iblâğ etmek üzere, Yanya başpiskoposusun yeğeni Marko Gayios'ı Maltaya gönderiyordu. İlk müzakerelerde arzu olunan muvaffakiyet tamamile elde edilemedi; İngilizler adalara karşı yabılacak bir taarruzun, Osmanlı devletinin Dalmaçya ordusu tarafından istilâsını intaç etmesinden korkuyorlardı. «Her neferi çok alçak bir kapının arasından birer birer çağırmak suretile» askerlerine umumî bir geçid resmi yaptırmış olan Ali Paşanın askerî

[1] Pukvil diyor ki Ali Paşa Bonaparta "ὁΘεὸς τῶν Βασιλεῶν„ der idi.

vasıtalarından da şübhe ediyorlardı. Vakıa bu teker teker çağırış neticesinde askerin mikdarı onbir bine çıkdı, lâkin bunlar inzibattan mahrum, sefil, ekseriya aç, yaşamak için silâhlarını satan sürülerdi; bu türlü askerlerin, harbe girer girmez dağılacakları kolayca anlaşılabilirdi. Bununla beraber, Markos Gayios'ın teşebbüsü neticesinde İngilizler bir filo göndererek Otranto ile Korfu arasında kol gezdirmeğe başladılar.

Bu deniz kuvvetinin yakınlığı Ali Paşaya bir emniyet veriyordu: buna istinaden Parganın tahliyesini ve içindeki toplar ve mühimmat ile eline teslim edilmesini daha ziyade israr ile talebediyordu; general Bertiye, Pukvil vasıtasile Ali Paşaya bir proje vererek, Osmanlı bayrağının kaleye çekilmesi, kaleye küçük bir Türk müfrezesinin konması ve Korfudaki askerî hazneye muayyen bir para vermek şartile şehrin Fransızlarla birlikde idare edilmesi hususlarını teklif etmiş ise de paşa bunları da, kâfi olmadıkları bahanesile, reddediyordu.

İngilizlerin yardımını temenni ederken, Ali Paşa Pukvil'i bir düziye aldatmak yolunu arıyor, «kendisine tân olunamıyacağını, İngilizlerle münasebetleri hakkında söylenen şeylerin mahza müftereyattan ibaret olduğunu ve şayet Fransızlar muhabbetleri binasından - kapıdan çıkarmak - suretile - kuvarlarsa oraya pencereden gireceğini» söyliyordu. Sebastiyaninin şikâyetleri üzerine, Fransızlarla iyi münasebette bulunmak hususunda bütün dikkatını sarf etmesini iş'ar, ve Fransanın Arnavutlukla Morayı istilâ etmek niyetinde olduğuna dair çıkarılan şayıaları tekzib eden Divanı Hümuyun'a de «Fransızların dostluğunu aradığını, onları hımaye ettiğini, vilâyeti ahalisince onlar hakkında her türlü kötü muamelenin önünü aldığını ve Fransızların Arnavutluğa asker çıkardıklarına dair şayiaları bedhahlığa hamlettiğini» cevaben bildiriyordu.

Maamafih 12 ikinci teşrin 1807 tarihinde, İngiliz filosuna mensub bir «brik» Preveze önünde görünerek o gece süvarisi, Ali Paşanın bizzat gelip oturmakda bulunmuş olduğu Metika şatosuna çıkdı.

Ali Paşa, İngiliz zâbitile vakı uzun müzakere esnasında, Maltada Marko Gayios tarafından dermeyan edilmiş olan teklifleri ona de tekrar etti: Korfuyu ve diğer İyoniyen adalarını zabtetmek için Britanya donanmasına «askerlerinin muavenetini» vâd ediyordu. Bu mülâkat, Ali Paşanın Sebastiyaniye yazmış olduğn bir mektubdan bir kaç gün sonra vakı olmuş idi. Paşa bu mektubunda bunca zamandan beri Babı Âli ile Fransa arasında mevcud

olan münasebetlerden iftihar ediyor, elçinin kendisine karşı gösterdiği muhabbetin artması arzusunu gösteriyor ve, Fransızların hâlâ Pargada bulunduklarını işaretle beraber, Voniça, Parga, Preveze ve Butrintoyu Babı Âliden ancak Fransa sefirinin muavenetile istihsal etmiş olduğunu şükranla hatırlattırıyordu. Ayni zamanda İngilizlerle dalaveralarının can sıkan bir şahidi olan Pukvil aleyhindeki şikâyet sebeblerinin mühik olduğunu iddia etmekden geri durmıyordu.

Diğer tarafdan, Ali Paşa ile Fransız konsolosu arasındaki münasebetlerde görülmeğe başlıyan gerginlikden memnun olmıyan ve mes'uliyeti konsolosa atfeden, Sebastiyani, Ali Paşanın dostluğuna İmparatorun büyük bir kıymet atfettiğini, ve Paşanın reyini kendi noktai nazarına irca etmeğe çalışması hem kendi menfaatı hem işlerin icabından bulunduğunu Pukvil'e yazıyordu. Hattâ elçi bir mektubunda, konsolos aleyhinde ne gibi şikâyetleri var ise bildirmesini Ali Paşaya yazacak derecede ileriye varıyordu.

Bu ihtarlar Pukvil'e yapılırken zavallı konsolos «bir suçlu gibi» evinde kapanmış, casuslarla sarılmış olarak yakından nezaret altında olduğunu bilmış, kendisile her türlü irtibatın kesildiğini, postasını nakleden sürücünün tevkifi ve muhabere evrakının zabt ve musaderesi için yolların beklenmekde olduğunu ve bunların Paşanın emrile yapıldığını görüyordu. Pukvil, mektublarını yollayacak emin bir vasıta bulamamak hasebile, üç ay elçiliğe *yazı yazmamak mecburiyetinde kalmış idi [1].*

Bu sırada Ali Paşa, niza için sebebler arayarak, İyoniyen adalarına zahire ihracını men etmeğe başlıyordu. İngilizlerle gizli münasebetlere devam ediyordu; memurları ise METİKAya gelen, hattâ içlerinden biri bir arnavut elbisesi giyerek Yanyaya kadar gitmek cesaretinde bulunan İngiliz zâbitlerile müzakereye devam ediyorlardı; İngiliz gemileri, hiç bir müşkülâta uğramaksızın, Epir kıyılarından yiyeceklerini alıyorlardı.

Pukvil, Ali Paşaya İngilizlerden hiç bir şey beklememesi lâzım geldiğini, ve İngilizler kendisine şayed Parga ile Ayamavrayı vâd etmişlerse Napolyon ile Sultan Mustafanın bu memleketleri işgal için kendisine asla müsaade eylemiyeceklerini etrafile anlatıyordu. Ali Paşa, keyfiyeti dudak ucu ile teslim ve itiraf etmekle beraber, kendi kararını verdi: limanlarını onlara açık bulunduruyor, fakat her ne olursa olsun, onlara bir şey satmağı köylülere men edi-

[1] Konsolosun 10 Birincikânun 1803 tarihile Sebastiyaniye yazmış olduğu bir mektubu, bir piştolun namlusu içinde gönderilmiş idi.

yordu; Osmanlı hükümetile Fransa arasında yakında bir muharebe vuku bulacağını işaa ediyor ve bu ihtimale binaen asker toplıyordu.

Ali Paşanın bu vaziyeti ve bu muameleleri general Sezar Bertiyeyi o derece kızdırmıştır ki general, bir vazife ile Korfuya gelmiş olan kâtibi Mehmed efendi Geriniden [1] meclisinin bir çok azası hakkında malûmat almış olduğunu ve, Yanya sarayının en nüfuzlu adamlarından birinin, yani Şehri efendinin İngilizlere satılmış bulunduğunu lüzumu vechile bildiğini Ali Paşaya yazmak ihtiyatsızlığını göstermiştir. Bertiye okadar gazaba gelmiş idi ki Ali Paşaya, Pukvil tarafından aleyhine yazılmış olan ithamları sükût ile geçiştirmiş olduğunu da farkına varmadan yazıvermiştir. Mektubunu bitirirken, red halinde mahvı muhakkak olduğunu ilâve ederek, 8 mart 1808 den evvel, on iki bin kilo buğday, üç bin kilo ot, bin yüz veya bin iki yüz öküz vermesini istemiştir. Ali Paşa, ancak sekiz yüz öküz ile sekiz bın kilô [2] buğday verebileceğini cevab olarak bildirince Sezar Bertiye, martın birinde Butrintoyu işgal edeceğini Ali Paşaya ihbar etmesini Pukvil'e rica eylemiş idi.

Ali Paşa Bertiyeye yazı ile cevab vererek, Butrintoyu Babı Âlinin emri olmadıkça teslim edemiyeceğini bildirmiştir. Ayni zamanda konsolosa da, ğerek Babı Âlinin fermanile olsun gerek olmasın, Butrintoyu terk etmiyeceğini beyan ediyordu: "Gelsin, alsın„ diyordu.

Ali Paşanın cevabını alınca, Sezar Bertiye israr ve tehdid eder. Bir zâbit vedaatile Ali Paşaya bir mektub göndererek, Butrintoyu taslim etmesini hâkimane emreder ve Kattaro'dan Korfuya sevkolunan bir Fransız fırkasının Arnavutlukdan geçmesini kolaylaştırmasını ister. Pukvil zâbiti vezirin yanına götürür. Görüşme esnasında Ali Paşa, «Parganın Frans zlar tarafından işgal edilmesi hasebile kalbi müteessir olarak, İngilizlerin kolları arasına atıldığını, onlarla Metikada müzakerelerde bulunmuş olduğunu, ve Büyük Britanya hükümetinin bazı memurlarının orada oturduğunu» itiraf eder. «Lâkin bunu general Bertiyeye karşı kalben kırgın olduğum için yaptim» diye ilâve eyler. Ali Paşa generalin taleblerini bir daha reddeder ve mağrurane der ki: «Ben fakır doğdum, tekrar fakır olabilirim; çarpışacağım, artık dayanamıyacak hale geldiğim va-

[1] Bu ifşaat üzerine Mehmed efendi Gerini artık Yanyaya dönmege cesaret edemiyerek, Korfuda ihtiyatkârane oturmuştur.

[2] Cevdet paşa kilô değil "KİLE„ diyor. A. K.

kıt, kaçacağım. Butrintoya gelince: bana bir ferman gönderirlerse derhal teslim ederim; lâkin ne emir çıkarsa çıksın Arnavutlar buna muvafakat etmiyeceklerdir».

Bunun üzerine zâbit Ali Paşaya, Butrinto gibi Korfu limanı içinde denilebilecek bir yerin pek az ehemmiyeti olduğunu, İmparator Napolyon'un hüsnü nazarını kazanmak fırsatının zuhur ettiğini ve, nihayet, kat'î surette reddeylediği takdirde, Fransa konsolosunu Korfuya götürmek emrini almış olduğunu arzetmekle, Ali Paşa Pukvil'e döner ve der ki: «Konsolos, oğlum, sizden bir şey istiyeceğim, dinler misiniz? General Bertiyenin mektubunu aynen bir tatara teslim ederek, İstanbul'a yolladım. On iki, yahud on dort gün içinde bir cevab bekliyorum. Mümkün ise kan dökmiyelim; bana bu mühleti veriniz. Şayed Butrintoyu teslim etmemi emrederlerse teslim ederm. Hattâ bu haberi Korfuya bizzat siz götürürsünüz; şayed muhafaza etmemi emrederlerse o zaman red cevabını götürürsünüz. O vakıt general vazifesini yapar, ben de kendi vazifemi yaparım».

Pnkvil muvafakat eder. 29 martta, tatar ağası, Ali Paşanın kapı kâhyasının cevabını hâmil olarak, İstanbuldan avdet etti. Kapı kâhyası, general Bertiyenin mektubunu sadaret kaymakamı Mustafa paşaya takdim ettiğini, müşarünileyhin de terceme ettirip mündericatına iitilâ peyda eylediğini; müftü nezdinde bir meclis toplanarak Fransa elçisinin Babı Âliye çağırılması kararlaştırıldığını; general Sebastiyaninin mektubundan haberdar edildiğini yazıyordu.

Elçi Butrinto hakkındaki bu talebe karşı fevkalâde hayret gösterdi: bu hususda Fransa hükümetinden hiç bir haber almamış idi. Bu talebin manasını anlamak üzere hemen Korfuya bir zâbit göndermeğe karar verdi.

Pukvil kapı kâhyasının cevabını Bertiyeye tebliğ ve, ne olursa olsun, elçinin yahud hariciye nazırının emri olmadıkça memuriyetini terkedemiyeceğini ilâve etti.

Sezar Bertiye bu cevabı aldığı sırada, bir tarafdan da Yedi Ada kumandanlığını general Don-Zeloya tevdi etmesi hakkında kendisine Fransadan emir geliyordu. General Don-Zelo Nisan 1808 ibtidalarında Korfuya vasil oldu.

Kendisile beraber, Yedi-Adanın İmparator namına idaresine komiser ünvanile memur edilen ve «Yedi-Adaya müteallik her türlü hususatta Fransanın Bosnada, Arnavutlukda, Morada ve Adalardaki konsoloslarile muhabereye salâhiyetli», Jüliyen Besiyer de Korfuya çıkıyordu.

General Don-Zelo Korfuda çok müsaid bir vaziyet bulmuştur: Adada iki senelik un iddihar edilmiş idi; Berat mutasarrıfı ise oraya öküz, buğday, pirinç ve peksimet ihrac etmeği taahhüd etmekde idi; bir yıldan ziyade sürecek bir muhasarayı idame için lüzumu kadar barut ve mühimmat var idi; garnizonda sekiz bin altı yüz kişi bulunuyordu; diğer adalarda da her türlü hadiselere çare olabilecek mikdarda asker mevcud idi.

Ali Paşa, pek çok olan memurları sayesinde, Fransızların kuvvetli vaziyetini biliyordu. Butrintonun, hattâ mukaddema Venediklilerin işgali altında bulunmuş olan diğer sahil nahiyelerinin apansız işgalinden korkuyordu. Her şeyden önce Pargaya göz dikmiş idi.

Bertiyenin reddetmiş olduğu şeyi yeni validen istihsal edeceği ümidile, itimadsızlığını ve şübhesini uyuşturmağa teşebbüs etti. Kattaro'dan gelecek askerlerin memalikinden geçmesine ve Korfudaki Fransız toplarile karşılaştıracak bir Fransız bataryasının Butrintoya yerleşmesine muvafakat edeceğini beyan ediyor; adanın erzak tedarük etmesini kolaylaştırmağı vâdeyliyor, bu hususda daha evvelden emirler bile verdiğini söyliyor; hattâ İngilizlerin taarruzuna uğrıyacak olursa Don-Zeloya bin beşyüz kişilik bir süvari kuvvetile yardım etmek derecesine kadar ileri gidiyordu. Paşa bütün bu vâdlerin ifasi için bir terk şart koyuyor idi ki o da Parganın kendisine terki idı ve bu mutlak ve kat'î bir şart idi.

İyoniyen adalarını işgal ettikçe Fransızlara Ali Paşanın gizli veya alenî düşman olacağını anlamış olan Besiyerin iş'arı üzerine general Don-Zelo Paşanın tekliflerini işitmezlikden geldi. Ali Paşa da o andan itibaren İngilizlerle münasebetlerini sıklaştırdı.

Vaktile Osmanlı ordusunda muallim olan İngiliz erkânı harbiye zâbitlerinden yüzbaşı Vilyam Marten Lik 1807 den beri Epir ve Morada seyahat ediyor ve, arkeolojik araştırmalarda bulunmak perdesi altında, bu memleketlerde, zemini İngiliz amalina hazırlıyordu.

Ali Paşa, İngilizlerden aldığı altınlarla Divanı Hümayunda çalışmağa başladı. Kendine ve bittabi İngiltireye tarafdar bulmak için İstanbul'a küllî paralar gönderiyordu: 10 Ağustosdan 15 Ağustos 1808 tarihine kadar payıtahta bu suretle üçyüz kese ve her gün iki posta göndermiştir. Tatarları asker toplamak, Fransa ile muhakkak bir harb vukubulacağını ve bu muharebeye hazırlanmak lâzımgeldiğini işaa etmek üzere Arnavutluğu dolaşıyorlardı. Adaların yiyecek tedarük etmelerini zâhiren buna müsaid emirler

vermek ve sonra gizli gizli bu emirleri ilga eylemek suretile - işkâl ediyordu. İyoniyen adalarile Yanya ve İstanbul arasında cereyan eden muhabereleri zabtediyor, general Don-Zelo'nun mührüne benzer mühürler yaptırarak, bu sayede onun mektublarını açıyor, okuyor ve gene mühürlü olarak gönderiyordu.

Ali Paşanın bu hareketi general Don-Zelo'nun, 1808 senesi nisanında ayrılan general Sebastiyaninin yerine Fransanın İstanbul işgüderliğini ifa eden Latur-Moburg'a şikâyet etmesini mucib oluyordu. Latur Moburg vezirin hareketlerini iblâğ ve bütün mes'uliyeti ona atfetmek üzere Babı Âliye şiddetli notalar veriyordu: 27 ağustos 1808 tarihinde yazıyordu ki: "*Fransa İmparatoru Babıâlinin hüsnü niyetinden ziyadesile şübhe etmekdedir. Babıâlinin aylardan beri muztarib olduğu Ali Paşanın hareketine tahammül etmek istemez ve edemez. Babıâli müşarunileyh Paşanın hasmane hareketlerine müsaade eylediği takdirde İmparator hazretleri Osmanlı devletine Fransanın düşmanı gözüle bakacaktır. İmza sahibi, Babıâlinin Ali Paşayı vazifeye davet edip etmiyeceğini oğrenmeğe memur edilmiştir... Babıâli sarahaten, resmen ve tahriren cevab vermelidir.*" İşgüderin notalarındaki tehdidkâr edadan mütehayyır olan Divanı Hümayun derhal Ali Paşaya meali sert bir mektub gönderip, «Fransızların şikâyetini mucib olabilecek her hareketten ictinab eylemesini» emrediyor, Latur-Moburg'a da ahval ve esbabı etrafile izah eder mektubların Ali Paşaya gönderileceğini bildiriyordu.

Ali Paşa Fransızlar aleyhine şikâyetlerde bulunıyordu. Onlara karşı şikâyetlerini mucib halleri sayarak 1808 birinciteşrininde Reisülküttab efendiye şöyle yazıyordu: «Fransızlar Sulyotları ve Osmanlı devletine karşı isyan etmiş olan diğer şahısları para ile asker gibi kullanarak, Arnavutluk sahilini yağma etmek üzere cümlesini Osmanlı toprağına sevkediyorlar; zaten fakır olan bu memleketi, köylülere çok dun fiat vermek suretile, mahsullerinden ve hayvanlarından mahrum ediyorlar.» Ali Paşa bir tarafdan da Pukvil'i en fena işlerle itham ediyordu. «Yanya ahalisine karşı, diyordu, kaba ve musamahası gayri kabil bir surette hareket ediyor: elinde kılınch bir baston, yolda tesadüf ettiği dervişlerle diğer müslümanları döverek, bazılarının gözlerini çıkararak ve ekserisinin kafalarını yararak şehrin sokaklarını dolaşıyor; müslümanlara yaptığı bed muamele ve hakaretleri kâfi görmeyip, hattâ tarziyeler dahi istemekde ve şunun bunun asılmasını talebetmekde, kanunun kat'î surette yasak ettiği bir takım muamelelere ictisar

eylemekdedir. Ezcümle son zamanlarda, hiç bir sebeb olmaksızın Voyvodanın dairesine gidip, kapısını kırmış ve Voyvodayı dövmüştür.» [1].

Mektubunun hatimesinde Ali Paşa, bir lûtfü mahsus olmak üzere, Pukvil'in «vazifesine taalluku olmıyan hiç bir işe karışmaz» diğer bir konsolos ile tebdilini istiyordu.

Pukvil'in azimetini değil, bilâkis Fransızlara karşı hareketinin tebdili ve Babı Âli ile harb halinde bulunan İngilizlerle her türlü münasebetlerin kat'i ve ef'al ve harekâtına dair izahat vermek üzere payitahta azimet eylemesi lüzumunu mutazammın İstanbuldan emir alınca Ali Paşa şiddetli surette hiddetlendi.

Günlerce konağında kapalı kaldı. Hiç kimse yanına varamıyordu. Fransa konsolosunun küçük kardeşi ve Yanya konsolatosunun kançlaryası Hüg Pukvil ile o sırada yaptığı bir mülâkatta Ali Paşa ona şöyle diyordu: «Elçiniz (Lâtur - Moburg) İstanbul'a niçin benim aleyhimde yazdı? - Haberim yok. - Ben biliyorum ki konsolos her yaptığımı işgüdere yazmıştır; lâkin beyhude gayret etmiştir, ben hattı hareketimi asla değiştirmeyeceğim.» Muhavere badehu Ali Paşanın Yedi - Ada ahalisine yaptığı eziyetlerle tahmil ettiği her türlü tekliflere intikal etmekle Ali Paşa bağırıyordu: «İtalyayı, Ragüzayı, Yedi - Adayı Fransaya ilhak etmek İmparatorun hoşuna gitmiş olabilir, ben bu memleketleri Fransadan ayrı addederim».

Artık her gün Ali Paşa ile Fransızlar arasında yeni yeni hadiselere masdar olmakta idi. Meselâ bir sabah Pukvil haber alıyordu ki bin beş yüz yorgan ve ikiyüz elli sığırı Korfuya götürmekde olan kervan Yanya kapılarında tevkıf edilmiş Konsolos, Paşa ile münasebetleri daha az gergin olan kardeşini, bu cevir ve eziyetin sebebini tahkik için, Paşanın nezdine gönderir. Ali Paşa malûmatı olmadığını söyler ve alıkonulan mal ve hayvanların serbestçe imrarına dair hemen orada iki buyuruldu imzalar. Bu emirlere rağmen, Yanya gümrük idaresi başmemuru SAMANİOTİ namında bir Rum kârvanın geçmesine müsaade etmez. Konsolos bizzat gelir, bunu bulur ve hareketinin sebeblerini bildirmeğe zorlar. Samanioti sövmelerle cevab verir. Pukvil onu cebren vezirin huzuruna götürür. Saraya çıkınca, elinde «üzerine bir yılan sarılmış bir çomak» olduğu halde mutaassıb bir derviş konsolosun üzerine

[1] Pukvil Şarkda bulunan Avrupalı, konsolosların ekserisi gibi haddını tecavüze meyyal idi. Bir gün Yanyada ahaliden birine tokat vurduğunu Ali Başa duymuş ve Pukvil'e halkın önünde "Bilir misin, ey Pukvil, döveni döverler!„ diye haddını bildirmişti. **Ahmed Müfid. S: 120**

koşar, fakat konsolos onu defeder. Ali Paşa tarifi mümkün olmıyan bir hiddet içindedir. Pukvil, kendisile mutabık kalmadığı takdirde, gümrük başmemurunu asmasını Paşaya söyler; Paşa kıyameti koparır ve «İmparatorun adını lânetle yad» eder, o suretle ki Pukvil, bundan dolayı Fransa sarayına şikâyette bulunacağını söyliyerek, çekilir, gider.

Konsoloshaneye döndüğünde, yorganları satmış olan yahudileri orada bulur: Asılmak korkusu ile konsoloshaneye iltica etmişler idi· Konsoloshane, oraya ateş vermek istiyen bir kalabalık tarafından sarılmış idi. Pukvil ile kardeşi üniformalarını giyerler ve ilk taarruz işareti üzerine şifrelerle mektubları imha etmeği kararlaştırırlar. Konsolos Ali Paşaya - hem kendi, hem Samanioti aleyhinde - bir protesto mektubu yazar, fakat Paşa buna cevab vermez. Gece hülûl edince Ali Paşanın bölük başısı Tahir, Pukvil'in bir hizmetçisini yakalıyarak, topuz altında yarı ölü bir hale getirir. Döverken: «Sen bir Fransızsın, diye bağırıyordu, Fransızların bir köpeğisin; konsolosa hizmet ediyorsun. Konsoloshaneye kimlerin geldiğini, konslosa kimlerin iltica etmiş olduğunu bana söyle. Yoksa seni öldüreceğim.» Zavallı hizmetkar, kana bulanmış olarak, taşlıkda kaldı. Geceleyin Filât müslümanlarından Davut namında biri de - ki Korfu ile yorgan vermek için bir mukavele yapmış idi - kendisini öldürmek emrini almış olan Bölükbaşının aramalarından kurtulmak için keza konsoloshaneye iltica etmiş idi. Ertesi sabah Samanioti yorganları, satmak üzere, Bonila panayırı yerine gönderiyordu.

Dört gün sonra, Pukvil, bu işi Ali Paşa ile dostane bir surette bitirmeği arzu ederek, kardeşini, daha evvel malûmat vermiş olmasına binaen, müşarünileyhin nezdine yollıyordu. Paşa hiddetle sordu: «Ne istiyorsunuz? — Korfuya giderken tevkıf olunan kârvan hakkındaki son sözünüzü anlamak istiyorum. — Çekil haydı, evine git ve dışarı çıkma. İşidiyor mısın? Hiç bir iddia istemiyorum.» Bu hadise kırk şahidin huzurunda cereyan ediyordu. Hug Pukvil hiç bir kelime söylemeden çekildi, gitti.

Ayni günün akşamı, konsolos kardeşini Korfuya göndereceğini ve Yanyayı kendisinin de terketmesi müsaadesini istiyeceğini Ali Paşaya bildiriyordu.

Ertesi gün, daha güneş doğarken, konsoloshane ve yanındaki sokaklar Arnavutlar tarafından ihata edilmiş idi. Bunlar, şayed çıkmak arzu ederlerse, iki kardeş üzerine ateş etmek emrini almışlar idi. Ayni zamanda Ali Paşa, konsolos ile kardeşinin Korfuya azimetlerini menetmek üzere yollara karakollar ikame ediyor ve onlara kira ile hayvan vermeği, herkes için, ölüm tehdidile yasak ediyordu. Fransa konsolosuna yapılan bed muamelelerden gazebe gelen şehir ağalarının ve Türk büyüklerinin itirazları üzerinedir ki muhafızlar konsoloshane civarından çekildiler. Bir kaç gün sonra, Ali Paşa hadiseden münfail olan Pukvil'e yapılan muameleye karşı sükût etmesi için, beşyüz kese gönderiyordu.

İşte Divanı Humayunun İngiltere ile sulh yapmak için gizliden gizli fırsat aramakta olduğu şu zamanda idi ki, bundan bihaber olmıyan Ali Paşa mezkûr devletin memurlarile dalaverelerine germi veriyordu. Maltada bulunan ajanları, servet peyda etmek maksadile Türkiyeye gelmiş bir serseri olan Faslı Şeyh Ahmedle Yanya piskoposonun yeğeni Marko Gayios, elli yelkenliden mürekkeb bir filonun Korfu üzerine sevkolunacağını yazıyorlardı. İngiliz memurları ve bunlar arasında eski konsolos Foresti Yanyada birleşiyorlardı. Malta postası her on bes günde bir Yanyaya muntazaman geliyordu Epir ve Mora kıt'aları İngilizlerle sulh zamanında olduğu gibi ticaretlerini yapıyorlardı. Preveze bir nevi İngiliz antreposu haline gelmiş idi ki orada Yedi - Ada ahalisinden alınmış olan deniz ganimetleri satılmakta idi. Bir İngiliz firkateyni bu limanın medhalini bekliyordu. 1808 senesi birinciteşrininin sonlarında, Maltadan yirmi yedi gemi geliyordu; bunlar ticarî emtia ile yüklü idiler, Ali Paşaya da hediye olarak on top, halatlar, gemi techizatı ve külliyetli para getiriyorlardı. Ali Paşa İngilterenin mahmisi olduğunu artık gizlemiyor ve bu devlet ile Babı Âli arasında sulh akdedilmiş olduğunu işaa ediyor idi. Fransızlara kendisinden bekledikleri hizmetlere mukabil, İngilizler, hükûmeti tarafından bihuzur edildiği takdirde mumaileyhe muavenette bulunacaklarını vâd ve Pargayı de kendisine vermekle iftihar ediyorlardı.

Yanya paşasının bu hasmane hareketi karşısında, general Don Zelo Paris'e şiddetle şikâyette bulundu.

Ali Paşayı vazife dairesine irca edebilecek bir takım tedbirleri Fransa sarayına teklif ve telkın ediyordu. Mora mutasarrıflığının Veli paşadan alınarak Selânik mutasarrıflına verilmesini; Muhtar paşanın yerine Fransaya tarafdar olan Berat mutasarrıfı İbrahim paşanın oğlunun Lepant mutasarrıflığına tayin edilmesini; Veli paşanın oğullarından birinin Işgal etmiş olduğu Delvinenin, eski mutasarrıfı Mustkta paşaya verilmesini teklif ediyordu. Ali Paşaya gelince: bunun için de İstanbul'da teşebbüsatı mahsusada bulunarak müşarünileyh «fermanlı» (âsi) ilân yahud hiç değilse Tırhala

mutasarrıflığından azil ettirilecek idi. Fransızların Preveze, Voniça ve Butrintoyu tekrar zabtetmeleri icabediyordu.

Bu projelerden başka, general Don-Zelo Paris'çe tasvib edilir edilmez, bizzat tatbik edeceği bir pilân da tertib etmiş idi: Ali Paşanın bütün düşmanlarını Fransızlar tarafına geçirmek ve gerek Arnavutlukda, gerek payıtahtta yeni düşmanlar ihdas etmek.

Don-Zelo, Rusların an'anesine devam ederek, Korfuyu bir melce ve bir entrika merkezi yapmış idi. Yanya paşasının zulüm ve adavetine uğramış ve az çok tatmin edilecek bir intikamı bulunmuş olan müslüman ve hırisiiyan bütün biçareler orada toplanıyorlardı. 1800 den 1804 de kadar adada yerleşmiş olan Sulyotlar Ali Paşanın kurbanları arasında en kalabalık bir unsur idiler: diğer Rum ve Arnavutlarla askere yazılmış olan Sulyotlar, miralay Mino'nun teşkil etmiş olduğu alayın kısmı küllisini vücude getiriyorlardı. Bu alayın altı taburu İyoniyen adalarına taksim edilmiş idi. Bundan başka Korfu, Epir sahil beylerinden bazılarına ve Ali Paşanın gayzına duçar olmuş Arnavutluk ve Mora kocabaşılarına (primates) da melce idi: bunlar, orada, huzur ve emniyet ile beraber, tarafdarlarile muhabere etmek, *komplo*lar yapmak, isyanları alevlendirmek ve her vasıta ile Ali Paşaya mazarret vermek hususunda her türlü kolaylıkları buluyorlardı. Bu eşraf arasında eski Malta engizitörü olup, Ali Paşanın takıbatına kurban olduğu iddiasında bulunan Mehmed efendi Gerini temayüz etmekde idi. Lâkin general Don-Zelo, o iddiasına rağmen, Mehmed efendinin casusluğundan şübhe ediyor ve onu hiç bir işe karıştırmıyordu.

1809 tarihinde Türklerle Ruslar arasında yeniden başlıyan muharebe, Ali Paşa aleyhinde teşekkül etmiş olan ittifaka fevkalâde müsaid ve general Don-Zelonun tertib etmiş olduğu plânın tatbikine muvafık bir fırsat hazırlıyordu. Filhakika Ali Paşa, oğlu Muhtar paşanın kumandası altında, Osmanlı ordusuna sekiz bin kişilik bir yardımcı kuvvet göndermeğe mecbur idi. Binaenaleyh askerî kuvveti mühim mikdarda zayıflamış bulunıyordu.

Bu vaziyetten istifade eden ve Tesalyada, Ali Paşanın tatbik ettiği malî tedbirlerden memnun olmayanlar arasında patlamak üzere bulunan bir isyan hareketinin başına geçen *Eftim Blahavas* namındaki maruf eşkıya reisi ihtilâl bayrağını açtı. Bu palikarya uzun zaman Türklere karşı harbetmiş ıdi. Sonra Ali Paşa, Pindos cihetlerinde inzıbatı temin maksadile, onu hizmetine almış idi. Pukvil, Tesalyaya seyahat ederken Blahavanın Pindos'ta misafiri idi: Blahava Pukvil'i muhabbet ve meveddete boğmuş idi; Jil

Blâs muharriri tarafından tasvir edilen ziyafetlerden bir ziyafet vermiş, «yani kızarmış kuzu, misafirlerin mukaddes reisi namına sunulan ağzı dolu kadehler, gayri mevzun kavallar musikısi, Bukvala şarkısı [1], kleft horaları, büyük bir gürültü ve silâh seslerile tam bir haydut ziyafeti» vermiş idi. Eftim Blahava, bin kişiden ibaret bir sürü âsilerin başında olduğu halde, Narda havalisine geçmiş ve orada Sulyotlarla Korfuya iltica eden diğer kimseler kendisine iltihak eylemiş idi. Bu çeteler, papaslarının vâzlarile tahrik edilmiş Epir rumlarının de katılmasile daha ziyade büyümüş idiler.

Rus muharebesi ve Blahavanın sahneye çıkışı Ali Paşanın bütün düşmanlarının ümidlerini alevlendirdi. Memleketleri Ali Paşanın ölkesi içinde müstakil bir kıt'a teşkil eden, Ergeri müslümanları, Çamlık beyleri, Ali Paşanın eline geçen oğlunu geri almak istiyen Delvine mutasarrıfı Mustafa paşa hıristiyanlarla birleştiler. Bu sefer düşmanlarının mütemadî tecavüzlerini durduracaklarını ve istiklâllerini kurtaracaklarını umuyorlardı. Berat ve Avlonya mutasarrıfı İbrahim paşanın - ki Arnavutluğun en mühim simalarındandı - şahsında da bir müttefik bulmuşlardı.

İbrahim paşa, mukaddema Ali Paşanın aleyhine Kurd Ahmed paşanın kızının yardımına mazhar olarak, kayınbabası yerine Berat mutasarrıfı olmuş idi. Kızlarından ikisini Ali Paşanın iki oğluna ve üçüncüsünü yeğenine tezvic etmiş idi. Berat hanedanile Yanya hanedanı arasında teessüs eden bu sıhrıyet bağlılığı iki hanedan erkânı arasında samimî münasebetler husule getirememişdi. Ali Paşa İbrahim paşaya karşı eski husumetlerini besleyip doruyordu; hususile münbit, sulak, bütün uzunluğunca sahildar, her türlü hububat yetiştiren ve sürülerle hayvan beslemeğe müsaid olan Müzakiye ovasını mühtevi, keza Arnavutluk ormanlarının Avrupa için mahreci olan Avlonya limanına malik geniş topraklarına göz dikmişdi. Diğer yandan, İbrahim paşa Ali Paşanın ölkesini tevsi etmesine endişe ile bakıyor; onun tatmin olunamaz hırs ve tamahını biliyor ve daima faal ve müessir olan ikbalperestliğinden, gevşek bir Şarklı sıfatile, çok korkuyordu.

Men'i kabil değil gibi görünen bir taarruzu haber alınca Berat mutasarrıfı tehlikeli komşusunu tahkır ve tezlil için zuhur eden fırsatı ganimet bildi.

[1] Bu şarkı Tesalyanın en maruf haydut çetelerinden birinin reisine aid vak'aları terennüm ediyordu.

Delvine mutasarrıfı Mustafa paşa ve Çamlık beylerile müzakerelere girişdi. Keza hususî hekimi Korfulu LİPERACHİ ve Fransanın Berat konsolos muavini Gues delâletile, maddî ve nakdî muavenetlerini temin için, münasebetler tesis etti. Lâkin Fransızlardan yardımdan ziyade vâdlar almış görünüyor; çünkü Don-Zelo ile Besiyer daha evvel Çamlık beylerini atıyelere boğmuşlar, artık çok ağır alicenablıklara devam edemezlerdi.

Ali Paşa, bütün bu düşmanların ayni zamanda vakı taarruzlarına şiddetle mukavemet etmekde idi. İlk önce Tesalya âsilerinden kurtuldu: Rus istilâsı Tuna yalılarında durdurulur durdurulmaz Muhtar paşanın Osmanlı ordusundaki kuvvetlerinden istifade etti ve oğlunu Blâhave üzerine gönderdi.

Bu eşkıya reisinin çeteleri, KALABAKA geçidinde perişan olmakla İyoniyen adalarına kaçıp sığınmak zorunda kaldılar. Muhtar paşa Blahavanın başlıca hempalarından altmış sekiz kişinin kellesini keserek ve bizzat Blahavayı de bağlıyarak, babasına gönderdi.

Pukvil diyor ki: "Vaktile Pindos dağlarında, MİLİAS'da, askerlerile beraber tesadüf etmiş olduğum Eftim Blahavayı, saray avlısında dikili bir direğe bağlanmış olarak, tekrar gördüm. Yakıcı bir güneşin şuaları, ölümü hiçe sayan, bakır renkli başına vuruyor ve bol bir ter kesif sakallarından akıyordu. Mukaddeatını biliyordu; ve, kanını akıtmak fikrile neş'eyab olan zalimden daha sakin, bana, son dakikasının zaferine işhad etmek ister gibi, sükünet ve tatlılıkla dolu gözlerile baktı! Celladların indirdikleri darbeleri, titremeksizin ve şikâyet etmeksizin, duydu; Yanya sokaklarında sürüklenen bedeninin azası, Yanyanın korku içinde kalan rumlarına Tesalya haydudlarının en sononcusunın de cenazesini gösterdi."

Ali Paşa, adeti vechile, Çamlık beylerine karşı, Fransızların artık kullanamadıkları mukavemeti muhal silâhlarını kullandı: Altını, bu havali beylerinin ekserisinin cenkci hararetini pek çabuk yatıştırdı.

1809 senesi başlangıcında, bütün gayretlerini, en başlı ve en kuvvetli düşmanı olan, Berat mutasarrıfı aleyhine bir araya getirmeğe muvaffak oldu.

Berat mutasarrıfının İstanbul'da pek kuvvetli bir mevkıi var idi. Bu da müzakiye ovasını üç asırdan beri idare eden ailesinin yaptığı kızmetlerin karşılığı idi. Bu mevkıi topa tutmak için, Ali Paşa, her posta ile, İbrahim paşanın Fransızlarla münasebetleri hakkında Arnavutlukda deveran eden şayıaları Divanı Hümayuna

bildiriyor; kapı kâhyaları Babı Âli vükelâsına Berat mutasarrıfının general Don-Zeloya satılmış olduğunu ve Osmanlı devletine aid toprakları Fransaya ilhak etmeğe hazırlandığını söyliyorlardı.

Ali Paşa düşmanını öldürtmeğe, sonra İbrahim paşa için utandırıcı ve kabulü gayri kabil şartlar dahilinde, onunla muahede yapmağa teşebbüs etmiş ise de muvaffak olamamıştır.

İngiliz sefiri ADAİR'in, Babı Aliye müracaatla İbrahim paşanın Korfuyu beslemek için Osmanlı memleketini aç bıraktığına ve Fransızlar vasıtasile Ruslarla muhaberede bulunnuğuna dair izahat ve teminat vermiş olmasile övünüyordu.

Etrafa altın dağıtıyor ve düşmanının elindeki üç, dört bin kişilik askerin dağılmasına çalışıyordu. İbrahım paşanın askeri beş altı yüz kişiye indikde Ali Paşanın askerleri Beratı zabtettiler.

Bu asker Ömer bey Viriyoni'nin kumandasında idi. Bu zat, sonraları, Ali Paşanın hayat ve mukadderatında çok mühim bir rol oynamışdır.

Berat terzileri kâhyasının, aslan Viriyon köyü ahalisinden bulunan (bu sebeble Viriyoni lâkabını alan) Feyzullah Viriyoni'nin oğlu olan Ömer beyin ailesi, evvelce, eski Berat mutasarrıfı Kurt Ahmed paşanın takıbatına uğramış idi. - Filvakı Feyzullah loncasına mensub olanları Kurt Ahmed paşanın verdiği bazı emirlere karşı koymağa ve isyana teşvik etmiş, bu da mutasarrıfın hiddetini mucib olmuş idi.

Kurt Ahmed paşanın damadı ve halefi olan İbrahim paşa, kayın babası eski terzi kâhyasını nasıl bir ğayzile takıbetmiş ise, Ömer bey Viriyoni'yi de ayni hınç ile takıbetmiş ve genç Viriyoni, bu sebeble, doğduğu yeri bırakıp kaçmak zorunda kalmışdır. Kaçtıkdan sonra Tuna eyaletlerlni dolaşarak, Pasban oğlunun hizmetine girmiş ve Vidin muhasarasında hazır bulunmuştur. Pasban oğlunun sukutundan sonra, Hasan ağa namında bır yeğenile beraber, Mısra gitmiştir. Mısırdaki Arnavut askerinin - ki on bin raddesinde idi - başbuğluğunu ihraz eden Ömer bey Viriyoni Arnavutları himaye eden yeni Mısır valisi Mehmed Ali paşanın teveccühünü kazanarak müşarünileyhin başkumandanı olmuştur. Ömer bey Viriyoni, 1807 tarihinde İskenderiyeyi işgal ve sonra Arnavut askerlerinin tazyikile tahliye etmiş olan İngiliz generalı Frazer'in ışgal kuvvetleri tarafından himaye edilen memlüklerle Mehmed Ali paşanın yaptığı muharebede temayüz etmiş idi. Bir müddet sonra kendisile Mehmed Ali paşa arasında bir geçimsizlik âriz olmakla, Ömer bey Viriyoni memleketine avdet etmiştir. Ken-

disini götüren gemi pek çok kıymetli maddeler ve o nisbette meskük paralarla dolu idi.

Berat, doğduğu yer, emvalini musadere etmiş olan hasmı İbrahim paşanın elinde bulunduğu cihetle, Ömer bey Yanyaya yerleşti. Ali Paşanın himayesine girdi. Müşarünileyhe diğer bir çok şeyler arasında, hediye olarak bir kaç Mısır atı, bir hecin devesi ve işlenmiş bir kılınç getirmiş idi. Yanya valisi, Ömer beyi hüsnü kabul etti, bölükbaşı yaptı. İşte Ömer bey, İbrahim paşa üzerine, 1800 ilkbaharında, sevkolunan askere bu sıfatla kumanda ediyordu.

Ali Paşanın askeri sekiz bin kişiden ve İngilizlerin vermiş oldukları bir batarya top ile havanlardan mürekkeb idi. Filvakı İngilizler nisan ibtidasında Prevezeye otuz top, muhtelif çapda havan topları, yirmi bin mermi, humbaralar, barut, her nevi erzak ve mühimmat çıkarmışlar idi. Bunların hepsi İyoniyen adalarına karşı indelhace yapılacak sevkıyata de karşılıkdı.

Bu topların ve mühimmatın vusulünden itibaren, Ali Paşa, bunların kendisine hediye edileceğini anlamış gibi davranarak, bir mikdar top ve mühimmatı çabucak Yanyaya göndermiş ve bu sevkettiklerinin bir kısmını, hemen harbe hareket eden, Ömer bey Viriyoni'nin müfrezesine vermiştir. Ali Paşanın askerleri görününce, Ömer beyin bol bol doyurmuş olduğu Müzakiye beyleri tarafından terk olunan, İbrahim paşa Berat kalesine iltica etmiştir.

Bu kale, şehre hâkim olup, *Semen* nehri cihetinden dimdik olan bir kayanın müstevi zirvesini işgal ediyordu. «Tabyalarla tahkim edilmiş ve küçük kuleli ve mazgallı üç kapı ile kapadılmış» olan bu kalede vezirin sarayı ile hıristiyan arnavutların oturdukları takriben iki yüz elli ev var idi. Civardaki bir tepecikde mazgallı ve dört kule ile mücehhez bir hisarcık yükseliyordu. Bunların hey'eti mecmuası Arnavutların nazarında bir büyük hisar (*citadelle*) teşkil ediyordu. Halbuki, Pukvil'in ifadesine göre, "siperlerde açılan rahneler bir takım tahta parçaları ve diken yığınlarile örtülüyordu ve böyle bir kale kuşadılmağa bile değmez idi".

İbrahim paşa, kendisine sadık kalan küçük bir müfreze ile oraya çekilmiş idi. Askersiz ve, Arnavutlukda daha fena bir hal olmak üzere, parasız, mizaci nahif, zavallı paşa ancak kısa bir mukavemette bulunabilirdi. Uzun bir zamandan beri kendini mağlub saymakda idi: Hüg Pukvil'e diyordu ki: «Hiç bir zaman *paramı sevenlerden başka dostum olmamıştır. Kesem tükendi, kudretim de - malî vasıtalarımla beraber - bitti, Arnavutların yüreği* o kadar nankör ve şükran hissinden o kadar boştur.»

Ömer bey Viriyoni, Berat mutasarrıflığının bir kısmını, hiç tüfek patlatmaksızın, işgal etti. 1809 birinciteşrininde, askerleri, İbrahim paşanın para kuvvetile ve hile ile elde edilmiş oian zâbitlerinin teslim etmiş oldukları, Berat şehrini işgal ettiler. Paşa. top ve humbaralarla dövülen şatosunda sıkı sıkı kuşatılmış idi.

Bu vaziyette bulunan İbrahim paşa kurtuluş çaresi olarak, ancak Babı Âlinin mudahalesini görüyordu. Korfuda bulunan hususî hekimi Liperachi'ye göndermeğe muvaffak olduğu bir mektubda, Fransanın İstanbnldaki maslahatgüzarı nezdinde kendi lehine teşebbüsatta bulunarak, mumaileyh maslahatgüzarın tavassutu ile, Ali Paşanın tazyikatına karşı Babı Âlinin himayesini istihsal etmesini general Don-Zeloya rica etmesini bildiriyordu. Don-Zelo İbrahim paşanın talebini Lâtur-Moburg'a bildirdi ve Ali Paşaya askerlerini Berat livasından geri çekmesi ve hasmile, kabul edilebilecek, bir sulh yapması lüzumunu âmir bir ferman gönderilmesi icabettiği mutalâasını de ilâve eyledi.

General mektubuna, "*Babı Âlinin sadık bir bendesi olan İbrahim paşanın sıfat ve memuriyti kendisine İstanbul hükümetinin atıfet ve refetine nailiyeti hakkını veriyorsa, Yedi-Adanın menfaatı da Fransa işgüdeiinin fransızları daima memnun eden bu paşayı imhası maksud olan Ali Paşaya karşı himaye etmesini icabediyor.*„ sözlerini de katıyordu.

Don Zelo'nun mektubu henüz İstanbula varmış idi ki Beratın düştüğü haberi alınıyordu. 1810 senesi ikincikânnnunun ilk günlerinde, üç ay muhasaradan sonra [1], İbrahim paşa silâhlarını teslim etmek zaruretini görmüştü: Een sadık adamları bile Ali Paşanın altınlarına dayanamamışlardı. İbrahim paşa Berat kalesini ve kendi hususî malikânelerini, iki miliyon kuruşdan biraz fazla bir paraya mukabil, düşmanına terk ile idaresi uhdesine mevdu Avlonyaya çekiliyordu.

Bu vak'adan sonra, Berat mutasarrıflığı hemen tamamile Ali Paşanın hüküm ve idaresi altına geçiyordu. Bütün Arnavutlnğun muvasalatının merkezi olan bu arazının işgali Yanya valisine bu havalide fevkalâde büyük bir nüfuz veriyor, bir yandan da malî kudretini pek çok artırmak ve askerî vaziyetini kuvvetlendirmek çarelerini temin ediyordu.

Bu andan itibaren, Arnavutlukda, Ali Paşanın mütebakı yerleri tâ (Kattaro)ya kadar zabt ve istiklâlini ilân edeceğinden asla şübhe olunmıyordu.

[1] Muhasara Ali Paşaya iki bin kişiye mal olmuş idi. Bunlar "beceriksizlikle biri birlerini öldürmüşler„dır.

Bu vak'alar cereyan etmekde iken, İngilizler faaliyetlerini bir kat daha artırıyorlardı: 1809 senesi ibtidasında, Osmanlı devletile sulh akdederek, Adair'i İstanbul'a elçi göndermek suretile, siyasî münasebetlere tekrar başlıyorlardı. Ali Paşa Londra ile doğrudan doğruya müzakereye girişmek için bu zamanı beklemedi. Memuru Seyyid Ahmed Maltadan İngiltereye giderek, Fransızları Pargadan ve İyoniyen adalarından koğmak için, donanma fle harekâta iştirak edilmesini Britanya hükümetinden talcb etti.

Sen Ceyms kabinesi bu talebi kabul, ve Ali Paşanın memuruna efendisini - İngiltereye vergi vermek ve PORTO-PANORMOyu İngilterenin menfaatlarına terketmek şartile - müstakil bir prens yaparak Yedi-Adayı kendisine vereceğini vâdeyledi. Vazifesi muvaffakiyetle hitam bulmuş olduğundan, Seyyid Ahmed, 27 şubat 1809 tarihinde, Prevezeye çıkdı. Çok mikdarda mühimmatı harbiye ile yüklü bir İngiliz nakliye gemisi mumaileyhi yakından takıbediyordu, Ali Paşa nezdinde Britanya hükümetinin nim resmî bir memuru sıfatını alan kaptan Lik (Leak) bu mühimmat ile Prevezede, Yedi-Adaya karşi yapılması mütasavver sefer için lâzım olacak malzemeyi hazırlamak üzere, bir tersane vücuda getirmiş ise de, Ali Paşa geminin mühimmatını kendi şahsî ihtiyacatına sarfetmek üzere almıştır [1]. O sıralarda İngiliz askerlerinin işgali altında bulunan Siçilyada İugilizler - ayni zamanda - bir kuvveti seferiye hazırlıyorlardı. Bu kuvvet, general Osvald'ın kumandası altında olup, Yedi-Adadın zabtına memur idi.

Öbür yandan, Ali Paşa dört bin kişi ile Prevezeye hareket ediyor, mütteftklerinin yardımile Ayamavraya taarruza gitmekde olduğunu söylüyordu.

İngiliz teşebbüslerinin tam ve kâmil muvaffakıyetinden şübhe etmiyordu; Malta gazeteleri her gün Fransızların İspanyada ve Portekizde uğradıkları büyük zayıat hakkında, ve, hattâ, Vagram vak'asında, Fransız askerlerin Avusturyada kâmilen hezimete uğradıkları ve Arşidük Şarl'in Viyanaya girerek, rivayete göre, İmparatoru esir etmiş olduğu hakkında Ali Paşaya malûmat veriyorlar idi. Bunun için Paşa Fransızlara ve hususile Fransız konsolosu Pukvil'e karşı her zamandan ziyade fena muamele yapı-

[1] Pukvil 24 temmuz 1809 da Lâtur-Moburg,a gönderdiği mektubda "toplar işi beni güldürdu. İngilizlerin Prevezeye çıkardıkları top, humbara, mühimmat vesaireyi Ali Paşa zabtetmiştir. Bunların hepsi Yaniyadadır. Ali Paşa bunlara mukabil hiç bir para vermiyecek ve hiç bir şey iade etmiyecektir. Yapmış olduğu hilekâlıkların en zarifi budur.„ diye yazıyordu

yordu. Konsoloshane önüne, Pukvil'i tarassud altında bulundurmak ve dışarı çıkmakdan men etmek için, bir takım arnavutlar koyuyor; postasını Korfuya götürecek beygirleri bulmasına engel oluyor ve düşmanlarının muhaberatını temin etmek istemediğini söylüyordu; Pukvil'in hizmetçilerini, tehdid veya ıtma suretile, efendilerini terke icbar ediyordu; bu hal ile, bazı günler, konsoos yiyecek bulamamakdan dolayı yemekden mahrum kalıyordu. Korfuda, (Lik) ile müştereken ve İngiliz zâbitinin bol bol aldığı Venedik altınları saysinde, muntazam bir casus komitesi tesis ediyordu. Preveze ve Voniçada esir edilmiş olan Fransız tebaasının mallarını bazı Türk aileleri arasında taksim ediyordu.

Bununla beraber, İngilizler Yedi-Ada aleyhindeki hareketlerine başlamış ve bu hareketleri tesri etmiş bulunuyorlardı. 1809 senesi birinciteşrininde, fırkalarından biri, iki bin beşyüz kişilik bir ihraç kuvvetile, (İthaki) ve (Serigo) ve daha sonra (Zanta) ve (Kefalonya) adalarını zabtetmiştir. Buralardaki arıstokratlar mütecavizlere sadık oiup, İngilizleri kendileri davet etmişler ve yardımda bulunmuşlardır. Ayamavra tehdid altında idi. O sırada Berat mutasarrıfı İbrahim paşa mes'elesile meşgul olduğundan dolayı, diğer harekâta doğrudan poğruya iştirak etmemiş olan Ali Paşa, Ayamavraya yapılacak taarruza yardımda bulunmak üzere, Prevezeye gideceğini söylüyordu. Bu fırsat ona o kadar iyi görünüyor idi ki, İstanbulda bulunan memurlarının ve İngilizlerin verdikleri raporlara bakarak, Osmanlı devletile Fransa arasında bir muharsbenin zuhurunu muhakkak addetmekde idi.

Hiç şübhe yoktur ki İyoniyen adalarının İngilizler tarafından zabtı Paris kabinesile Babı Âli arasındaki münasebetleri ehemmiyetli surette bozabilirdi. Londra, Ali Paşayı Fransaya karşı gazablandırmağa çalışıyor gibiydi. Bu suretle münasebatın kesilmesini ictinabı gayri kabil bir hale koycağaını ümid ediyordu. Lâtur-Moburg tehlikeyi anladı. 29 birinciteşrin 1809 de Pukvil'e şöyle yazıyordu: *"İyoniyen adalarının İngilizler tarafından zabtı, Ali Paşa ile aranızda yeni münakaşalara masdar olması mümkündür. Biliyorum ki İngilizler Ali Paşayı kendi teşebbüslerine yardım için celbetmek ümidindedirler. Bu hallere göre, hattı hareketinizi tanzım için, mevsuk haber alabilecek bir yeriniz olmalıdır. İmparator hazretleri Babı Âli ile muharebeye girişmeği asla arzu etmez. İşte bu prensipi nazarı ittibara alarak müstemirren hareket etmelisiniz. Buna göre bütün işleri sadeleştirmek ve hattâ, bunun için, mufahham metbuunuzun haysi-*

yet ve şerefile telifi kabil olabilecek her türlü fedakârlıkları yapmak meçburiyetini duyacaksınız." Lâtur-Moburg, Fransanın Yanya konsolosuna bu talimatı verirken, Osmanlı hükümeti nezdinde teşebbüsatta bulunuyor, ve Padişahın Ali Paşayı vazifeye irca etmesinin, sulhü muhafaza bakımından, ne derece mühim olduğunu Babı Âli vükelâsına anlatıyordu. Bu teşebbüsattan sonra, İkinci Sultan Mahmud, Ali Paşanin harekâtındaki sapıklığın verebileceği neticelerin ağırlığını anlıyarak, Ali Paşaya en kat'îyülmüfad emirler veriyordu: Ali Paşaya bitaraflığı kemali ihtimam ile muhafaza etmesi, «Babı Âlinin en sadık ve samimî dostu olan» Fransanın konsolosu ile tebaası hakkında hörmet ve itibar eylemesi ve bütün memurlarına ayni tenbihatı vermesi emir edilmiş idi.

Kaymakam paşanın bu emirleri ihtiva eden mektubu iyi neticeler verdi: Pukvil, bu emrin vürudundan beri, Ali Paşanın memurlarından daha az şikâyet gdeceğini general Don-Zeloya yazıyor idi. Ali Paşa da kendisine havale olunan darbeyi kabul ederek, Pukvil'e 4/16 ikinciteşrin 1809 tarihile Tepedelenden aşağıdaki mektubu yazmıştır: *"Şanlı, şerefli dostum, Fransa general konsolosu M. Pukvil. Sizi dostça selâmladıktan sonra, haber veriyorum ki şu son günlerde İstanbuldan gelen tatar vasıtasile kaymakam paşa hazretlerinden bir mektub aldım. Müşarünileyh işbu mektubunda Babı Âli ile Fransa hükümeti arasında cari tam ahenkden ve kâmil dostlukdan bahsetmekdedir. Sizi memnun etmek için, mezkür mektubun tercemesi suretini leffen gönderiy orum. Bazi kimselerin ve bu meyanda bîzzat sizin benim aleyhimde ve adamlarım aleyhinde bir takım şikâyetlerde bulunmuş olduğunuzu hayret ve esefle görüyorum. İki devlet arasında tam bir ahenk muhafaza ve bu ahengi takviye etmek hususunda beslediğim arzuyu, ef'al ve dostane harekâtımla isbat etmiş olduğum için, bu şikâyetlerin sebeblerini bir türlü anlıyamıyorum.*

"İmdi benim aleyhimde ve adamlarımın aleyhinde yapılan bu şihâyetlerin menbaı nedir? Bunu ve daha edinebildiğiniz havadisi sizden öğrenmek arzusnndayım. Sıhhat ve saadetinizi temenni ederim.

"Dostunuz Vezir ALİ PAŞA"

Pukvil derhal Ali Paşaya cevab vererek «Babı Âliden sadır olan emirlerin hiç de hayreti mucib olmamak lâzımgeldiğini, bu hususda kendisile bir müzakerede bulunmak istediğini ve, Ali Paşa arzu ettiği ve lâzım gelen teminatı verdiği surette, bu iş için Tepedelen karargâhına gideceğini» bildiriyor; «daima vezire karşı hoş hareket etmek, maziyi unutmak için mümkün olan her şeyi yapmak» istediğini ve «Ali Paşanın en iyi dostunu Fransanın Yanyadaki konsolosunun şahsında bulacağını» sözünün hatimesi olarak beyan ve temin ediyordu.

ALİ PAŞA VE İNGİLİZLER - İBRAHİM PAŞANIN İZMİHLALİ

Vaki vâd ve taahhüdlerine rağmen, Ali paşa kışkırtmalarına (tahrikâtına) devam ediyordu. İngilizler, Yedi Adayı müşarünileyhe vermekten (yani hiç bir zaman ciddî olarak duşünmemiş oldukları şeyden) bahsetmemekle beraber Ali paşaya Pargayı vâdediyorlardı. Bu da onun hattı hareketini tayine kifayet ediyordu.

1809 ikinci teşrinin sonundan itibaren, AYAMAVRA'nın karşısında - Fransızların bu adadaki istihkâmlarını itaat altında bulundurmak için - 12 topla mücehhez bir istihkâm yaptırıyordu. Bir çok İngiliz seyyahlarını kabul ve onlara pek geniş bır misafirperverlik ibraz ediyordu.

Eylülün sonundan beri, kendisini görmek üzere, TEPEDELEN'e gelmiş olan genç LORD BAYRON ile arkadaşı HOPHAVZ'ı misafir etmişdi. Epirde kaldıkları müddetçe iki dost Ali paşanın yaptığı masrafla yaşadılar.

BAYRON, «kulağının küçüklüğü, saçlarının kıvrıklığı, elinin beyazlığı ve inceliği» ile kendisini Ali paşanın bir centilmen telâkki etmesinden az müftehir olmuş değildi. Binbaşı LİK tarafından hararetle tavsiye edilmiş olan bu iki seyyah ikram ve iltifatlara boğulmuşlardı. *Childe Harold kitabının ikinci faslında Epiri ve, harikulâde adam diye vasfeylediği, hâkimini* pek ziyade sena etmekle BAYRON [1] minnettarlığını isbat etmişdir.

Mazhar oldukları ihtiramları kıskanan Pukvil, kırmızı elbiseleri ve beyaz surguçlarile bu iki «sahte milord» ın muvasalatını gördü. Konsolos, muhaberelerinde onlarla alay etmekden geri kalmayor, «bu mağrur İngilizler, yemek için bir barbarın dizlerine kapanan bu nazlı ve baylan delikanlılar» ile istihza ediyor. Hiç şübhe yok, söz ile de ifade olunan bu alaylar *Voyage à travers l' Albanie* adlı eserinde «Fransa konsolosunun nezaket yokluğunu» meydana çıkaran Hobhouse'ın hoşuna gitmedi. Bayrona gelince, Pukvilin *Voyage dans la Grèce* nam eserini ve müellifin Ali paşayı tarif ve tasvir hususundaki tarzını *Childe Harold*'ın notlarında yermek ve tezlil etmek suretle sonraları intikamını almışdır. Pukvil de, kendi-

[1] İngiliz şairi bu kitabile bir kaç saat içinde büyük bir şöhret kazanmıştır.
A. K. A.

sine şeref bahsettiği hatıradan dolayı «büyük Britanyanın asll Timon »'ına teşekkür etmekle ve hafızasında tenkidinden başka bir şey tutmadığını bildirmekle cevab verdi.

Epirde bir aydan ziyade müddet oturdukdan sonra, Bayronla arkadaşı 9 ikinci teşrin 1806 da, Patras'a doğru yönelen bir kalyon ile, Prevezeyi terkeylediler.

Diğer bazı İngilizler de Mora mutasarrıfı Veli paşa ile gizli giz fesadlar müzakeresinde idiler. «Genç ve mülâhazasız olan Veli paşa kendi namına tertib adilen istiklâl projelerine seve seve kulak vermekde idi.» Babasının dostu olan İngilizlerin teveccühünü kazanmak için Veli paşa, onların İyoniyen adalarını işgal etmek için hazırladıkları kıt'alara verilmek üzere Mora rumlarından asker almalarlna müsaade ediyordu.

1810 senesi şubatının başında, beş İngiliz memuru, Preveze yolu ile, Yanyaya vardılar. Maksadları, Ayamavra adasına yapılması tasarlanan taarruz esnasında Ali paşanın ne yol tutacağını anlamakdı. Paşanın etmiş olduğu vâdlar her ne olursa olsun, bu hususda Babı Âlinin emretmiş olduğu resmî bitaraflığı muhafaza etmesi ve askerî hareketlere silâh ile yardım etmemesi iktiza ediyordu. Askerî hareketler, 1810 yılı martında İngiliz harb gemilerinin Ayamavrayı topa tutmasile başlamışdır. 22 mart sabahı, yerli ahalinin yardımına mazhar olan, bir lhraç kuvveti adaya giriyor ve Fransız Generali Kamüs (Camus)'ü Ayamavra kalesinde muhasara ediyordu. Bu haber üzerlne Ali paşa, oğlu Muhtar paşanın kumandasındaki 4 yahud 5 bin askerle Prevezeye gidiyor, Pukvile de (Fransızlarla İngilizler arasındaki muhasamatta tamamile bitaraf kalacağını) temin ediyordu. Konsolos dahi ayni zamanda General Don Zelo'nın emri üzerine, Prevezeye gidiyordu. Ali paşa ile gizlice anlaşmak, sarılmış olan kaleyi tahliyeye mecbur kaldığı takdirde general Kamüs'ün Osmanlı toprağından geçerek, Korfu'ya iltica etmesine Ali paşanın müsaade eylemesini temin etmek vazifesile mükellefdi. Don Zelo bu muzakerenin muvaffakiyetle neticeleneceğini umuyordu. İyoniyen adalarını İngilizlerden almak ümidini artık besliyemiyen Ali paşanın hoşnutsuzluğuna güveniyordu.

Fılvaki, Ayamavra adasını, bu adaya yapılacak taarruza filen iştirak etmesi şartile, Yanya paşasına terkedeceğini, Londraya seyahati esnasında, Seyid Ahmede vâdeddikten sonra, Britanya kabinesi kararından döndü ve Ayamavranın, yeniden teşkil olunan *Yedi Ada Cumhuriyeti* eczasından olması iktiza eylediği cihetle kendisine verilmesine imkân bulunmadığını Ali paşaya bildirdi. Bu

karardan dönüş hareketinin mürettibi İngiliz konsolosu Foresti idi: Foresti, Ayamavranın, Korfudan sonra, İyoniyen denizinin anahtarı olduğunu ve bu adayı zaten kuvvetli olan Ali paşaya terketmenin siyasete muvafık olmayacağını hükûmetine bildirmişdi.

Pukvil, Don Zelonun talebini terviç için Ali paşa nezdinde teşebbüsatta bulunurken General dahi doğrudan doğruya Ali paşaya müracaatla Ayamavra garnizonuna yardım etmeğe memur bir Fransız kıt'asının Osmanlı toprağından geçmesine müsaadesini rica ediyordu. Hatta paşaya «İmparatora karşi beslediği sadakatin asarını bu ahval ve şerait içinde isbat için» o Fransız kıt'asına kendi askerinden de bir müfreze katmasını teklif ediyordu.

Ali paşa, Osmanlı devletince kabul edilen bitaraflığın muharib askerlerin Osmanlı toprağından geçmesine izin vermesine ve bahusus muhasamata bizzat iştirak etmesine müsaade eylemediğini bildirdi. Sonra fikrini değiştirerek, "evvel emirde Parganın kendisine teslimi şartile„ Fransız generalinin teklifini kabul etti.

Bu muzakerelerin devamı esnasında. Ayamavra kalesi 17 nisan sabahı, üç hafta süren muhasaradan sonra, teslim oluyordu. Bundan bir kaç gün evvel, Fransız hizmeti askeriyesinde bulunan arnavutlar Fransızları terkederek, bazı rum papaslarının, ve Fransızlara sadık kalacak olanları aforoz cezasile tehdid eden Ayamavra piskoposunun teşvikile, silâh ve eşyalarile birlikde düşman tarafına geçmişlerdi.

Ekseriyet itibarile İtalyan askerlerieden mürekkeb olan Ayamavra garnizonu, İngilizler tarafından harb esiri olarak alındı. Verilen söz üzerine teslim olmuş olan general Kamüs ile maiyetindeki zâbitler Ancone'e sevk olundular. Teslimin ertesi günü Ali paşa hususî kâtibi Mantho'yu İngiliz kumandanı general Osvald nezdine gönderüp, tebrikâtta bulundu. Bu tebrik ve hatta hizmetlerine mukabil general, Ali Paşaya takdim olunmak üzere, Prevezeye şeker ve kahve yüklü bir gemi gönderiyordu. Çünkü, bitaraf kalacağına dair verdiği teminata rağmen, Ali paşa muhasara esnasında İngilizlere *Fascines* ve merdivenler ve top kundaklakı (Affûts) yapmak için mühtaç oldukları keresteyi, tunçdan iki top vermiş ve hatta Osmanlı toprağında, Ayamavranın karşısında «tekke» nam* yerde [1] bir karakol tesis etmelerine müsaade etmişdir. Bir kaç gün sonra İngiliz generali bizzat Prevezeye gidiyordu. 23 nisanda şehre çıkmışdı.

[1] Geçen ikinci teşrinde Ali paşanın bir istihkâm yaptığı yer.

Ali Paşa generali, muzaffer bir kumandan sıfatile, istikbal ederek, kendisine beş çift kubur, ateşî lâl taşile müzeyyen üç karabina ve bütün takım ve koşumlarile üç at hediye etti. 20 mayısda, bir takım İngiliz memurları Yanyaya geliyorlar, beraberlerinde para ile yüklü on beygir getiriyorlardı: Bu, hayrıhahane niyetlerini muhafaza etmesi ve muhtemelen Korfuya yapılması tasavvur olunan taarruzda yardımını esirgememesi için, Ali Paşaya verilen ilk askerî iane idi.

Pukvil, Fransanın İstanbul Elçiliğine Ali Paşanın İngilizlerle git gide daha sıkı olarak idame eylediği münasebetleri bildiriyordu. Her mektubunda bu ciheti musırren yazıyordu Lâkin Lâtur-Moburg ona inanamıyordu: Babı Âli, kat'î surette bitaraf kalması lüzumuna dair Ali Paşaya göndermiş olduğu fermanları gösteriyor ve Fransa maslahatgüzarı «Paşanın mufahham metbuu tarafından verilen emirlere bu derece muhalif hareket edebildiğine» ihtimal veremiyordu.

Lâtur-Moburg muhaberatında «çok acele, tekemmül ve teemmülden mahrum mütalâalar» serdettiğinden bahsile Pukvil'i muahaze bile ediyordu. Ali Paşanın her hususda İngilizlerle ve hattâ Babı Âli ile mutabık bulunduğuna dair konsolosun iş'arına hayret ediyor ve bu iddiayı tevsik edecek muayyen vak'alar gösterilmesini konsolosa yazıyordu.

Mafevkinin talebine cevab hazırlamak için Pukvil'in gelişi güzel hadiseler intihab etmesi kâfiydi. 26 mayıs tarihinde şöyle yazıyordu: «Ali Paşanın bana bir çok def alar söylediği ve, Fransaya gitmek üzere Yanyadan geçerken Möşyö Besiyerin huzurunda bu ayın 14 ünde tekrar eylediği budur: «İngilizlere aid olarak yaptığını şeylerin hepsinde Babı Âlinin emirlerini takib ve tenfiz ettim. İkinciteşrinde İngiliz memuru Lik (Leak) i Prevezede kabul eden, Metika'da altı ay alikoyan, İstanbul ve İngiltere hükûmetleri arasında yapılan muhabereyi temin eyliyen benim. Mart sonunda Londradan Prevezeye gönderilen topları evvelâ - devletimin itirafı veçhile - emanet suretinde kabul ettim. Sonra, gülerek ilâve ediyordu, onları kendim için muhafaza eyledim; nihayet hepsini bana bırakdılar. O zamandanberi, aynı hattı hareketi mustemirren takib ettim. İngilizlere her yerde ve her suretle yardım için de emir aldım. İngiliz generali Osvald'ı Prevezede istikbal ve kendisine teshilât ibraz edişim de Babı Âlinin emrine müsteniddir. - Bunun üzerine Ali Paşa bize fermanları göstermek istedi. Mösyö Besiyere Ali Paşanın bu suretle lisan kullanması, mühtemelen bize inan-

dırmak için olduğunu ve kendi hareketini mazur göstermek maksadına mübteni bulunduğunu söyledim.» Pukvil ilâve ediyor ki: «Hattâ Ayamavranın sükut ettiğinin ertesi günü, vezirin tercümanı yanına gelerek, efendisi nezdinde İngilizlerin hüsnü kabule mazhar olmaları, Fransızların Pargayı müşarünileyhe vermek istememelerinden münbais olduğunu ve bu red keyfiyetinin Babı Âliyi dahi müteessir ettiğini» söylemişdir. Pukvil, Ali Paşanın bitaraflık vazifelerini unutması için, bunun kâfi bir sebep olmadığını izah etmekle KOLOVO cevaben: «lâkin, konsolos efendi, demis, ya Babı Âlinin ve hattâ Ali Paşanın İngilizlere bir takım hususî taahüdatları var ise? Zannediyor musunuz ki Yedi Adanın hâkimiyetini Babı Âli istiyerek kaybetmiş olsun?» Tercüman şunu da tekrar ediyordu: «Ali Paşa ile İngilizler arasında cereyan eden ahvalin kâffesi İstanbulun muvafakatine mübtenidir; efendisinin hareketi her noktai nazardan Babı Âlinin emir ve niyetlerine uygundur. Yalnız Babı Âli muhtî addedilmemek için vezirinin ef'alinden malûmatı olmadığını söylemişdir.»

Bu hadiseler karşısında, *Lâtur-Moburg*, bitaraflığını muhafaza ettiğini söyliyen Divanı Hümayunun samimîliğinden şübhe etmeğe başladı. 1810 haziranından itibaren, Babı Âliye verdiği notalar arttı ve daha sıkıştırıcı oldu. Bu notalarda Fransızların Ali Paşa aleyhindeki bütün şikâyetlerini saymakdadır: Paşanın bir yazılı emri üzerine Orfe (*Orphée*) adlı ticaret gemisinin musaderesi ve süvarisinin tevkifi, Ayamavra muhasarası esnasında bitaraflığın İngilizler lehine ihlâli, Yanya eyaletile Fransız müstemlekeleri arasındaki münasebatın kat'ı, konsolos *Pukvil*in muhabere kâğıtlarının zabtı, Fransız firarilerinin ve *Korfu*da usulen mahkûm edilmiş suçluların kabulü, *Korfu* ve *Parga*nın abloka edilmesi ve sahil ahalisini, zahire ve sairelerini Fransızlara satmakdan menetmek. *Lâtur-Moburg* bu hadiselere karşı şiddetle protesto ediyor ve Babı Âli bu işi tanzim etmediği takdirde kendisinin İstanbul Elçiliğinde kalması imkânsız olacağını beyan ediyor. Fransanın Yanyadaki konsolosunu azlettirmesini Divanı Hümayundan istiyecek mertebede cür'et gösteren Ali Paşanın şikâyetlerine [1] karşı şid-

[1] 1810 temmuzunda Ali Paşa Babıâliye şu tahriratı yazmışdı: "Yanyada oturan *Pukvil* namındaki Fransız konsolosu, iki hükûmetin niyat ve amaline muhalif bir tavru hareket takınarak, padişahın reayasını taciz etmekde ve elindeki baston ile, hattâ Yanya şehri sokaklarında, muhtelif bahanelerle bir takım dervişleri döverek edebsizliğini müslümanlara kadar teşmil eylemek cür'etinde bulunmakdadır; bundan başka dinî âyın için bir Fransız bapası getirmekle ve hakikat halde mezhebinin âyinini Fransızlarda mutad olduğu üzere, her zaman rum-

detle itiraz ediyor: «Bu, edeb ve terbiyeyi büsbütün unutmak demekdir; bir tarziye vermek lâzımgelirken teminatla birlikde bir tarziye istemek bir cür'et ve hakaretâmiz bir karar göstermektir. Ali Paşa Fransadan tamirat isteyeceğine Fransaya tazminat vermeğe musaraat eylemeğe mecbur olduğunu düşünecekdi» diyordu. Nihayet *Lâtur-Moburg* notalarının bizzat Sultan Mahmuda arzedilmesini Divanı Hümayundan musırren istiyor, «bu yapılmadığı takdirde padişaha bizzat kendi vasıtalarile maruzatta bulunacağını» tehdit makamında söyliyordu.

Fransa maslahatgüzarının metin ve azimkâr hareketi neticesi olarak, Sadrıâzam tarafından Ali Paşaya kat'î ifadelerle yazılı yeni fermanlar gönderilmiştir: Fransızlara karşı ihtiyar ettiği hattı hareketle hem ailesi, hem hattâ kendi aleyhine bir fenalık yapmakda olduğu beyan ediliyor, ve Fransızların şikâyet suretile kendisine isnad eyledikleri ahvali tahkik etmek ve harekâtına nezaret eylemek üzere padişahın Yanyaya bir memur göndermeğe karar vermiş olduğu bildiriliyordu.

Fermanları alınca, Ali Paşa fevkalâde hiddet ederek, Fransa maslâhatgüzarının şikâyette bulunmasına bais olan ve general *Don-Zelo*ya da aleyhdarane yazılar yazan *Pukvil* aleyhine atup tuttu.

Sonra hiddeti düştü ve temmuz ortalarında Divanı Hümayunun yolladığı (*kapıcı başı*)nın geldiğini gördü. O zaman komser tarafından nezaret altına alınmaksızın onu nezaret altına almak meharetini gösterdi. Göl kasrına misafir ederek, etrafını kendi bendelerile kuşattı. Bunlar da gözleri varsa da hiç bir şey görmemek kendi menafii iktizasından olduğunu komsere derhal anlattılar. [1]

lara mahsus olan kiliselerde ifadan imtina etmekle şehir reayasını nahoşnud etmekde ve aralarına nifak tohumu saçmakdadir; *Delvine* ve *Avlonya* sancakları sahillerinde oturan reayayi satın alarak, Fransız askerlerine iltihak etmeleri için *Korfu*ya göndermekdedir; *Sulyot*lara ve diğer haydutlara mektub gönderüp, onlarla muhabere etmekde, hattâ onları *Korfu*ya sevk ve sonra gemi ile buralara celbederek reaya fıkarasına büyük kötülükler yapmakdadır. Yanya ahalisi işbu konsolos hakkındaki nefret ve istikrahlarına binaen bir mazhar tertib ile onun azlini ve yerine makul ve hitabı kabil ölup; eskidenberi konsolosların oturdukları *Narda* kasabasında oturacak bir konsolosun tayinini istemişlerdir.„ Ali Paşa mektubunu bitirirken "böyle bir adamla hiç bir münasebette bulunmak istemediğini„ yazıyordu

(1) Komser 1810 eylulünde İstanbula döndü. Ali Paşa tarafından kendisine imlâ suretile yazdırılan raporda "Ali Paşaya isnad olunan fiillerin hakikate uygun olmadığını, memleket ahalisinin şahadetine göre, bifaraflığa mugayır hiç bir

Bu müddet esnasında, Ali Paşa İngilizlerle olan samimî münasebetlerini kesmemişdi. Her ay, muayyen olan günde, kendisine İngilterenin İyoniyen adalarındaki valisi tarafından gönderilen nakdî ianeyi alıyordu.

İngiliz liralarının, Talarlarının, İspanya dublinlerinin vürudu ziyafetlere bais oluyor ve İngiliz konsolosu *Foresti* ile oğlu ve o sırada Yanyadan geçmekde buluuan İngilizler bu ziyafetlere davetli bulunuyorlardı.

Bu nakdî muavenet mühim mıkdarda artmış idi: filhakika İngilizler, o sıralarda Muhtar paşanın Rumelide kumanda ettiği beş bin kişi ile Veli paşanın askerlerinin ve Ali Paşanın maiyetinde kalanların, yani cem'an yekûn on binden fazla efradın iaşelerini kendi uhdelerine almışlardı. Fazla olarak, şimalî Arnavutlukda ve Çamlık kıt'asında bulunan Ali Paşanın tarafdarlarını idare ve iaşe etmeği de deruhde etmişler idi. Bu suretle Yanya valisi küllîyetli mebaliğ alıyor, bunlar ekseriyet itibarile göl kasrında ve Tepedelen «konağında»ki hazinelerini şişiriyordu. Müslüman askerlerinin yarısından ziyadesi kendi paralarile geçinmekde olduklarından, tasarrufda bulunmak onun için kolay idi.

Britanya hükûmetinin lütuflarına karşılık olmak üzere, Ali Paşa ile oğulları misafirleri olan İngilizlere çok güzel muamele ediyorlardı. *Ayamavra* valisi sık sık Yanyayı ziyaret ediyor ve bir hükümdara lâyık tantana ile karşılanıyordu. *Mora* valisi *Veli* paşa 1810 ağustosunda İstanbula gelen ve *Pukvil*'n zannına göre elçi *Adair* tarafından siyasî bir vazife ile gönderilmiş olan *Lord Bayron* *Trapoliçe*den geçerken, müdebdeb ziyafetler veriyordu.

Bütün bu entrikalar arasında, Ali Paşa eski düşmanı *İbrahim* paşayı unutmıyordu.

Beratın tesliminden bir kaç gün evvel, Babı Âli, *İbrahim* paşayı takibden her veçhile feragat etmesini Ali Paşaya emretmek suretile, iki paşa arasında sulh tesisine çalışmış idi; lâkin Beratın sükutu haberi üzerine, devletin vükelâsı Ali Paşanın taarruzunu muvafık buldular, hareket ve meharetini meth ve sena eylediler.

hareket yapmamış olduğunu„ beyan ediyordu. Bil'âkis Fransa konsolosunu, münazaa mevzuları ihdas etmekle, Paşayı ve bütün hükûmet memurlarını rahatsız eylemekle ve avam arasında nifak husule getirmekle itham ederek raporunu neticelendiriyordu, Sözünü bitirirken, Babı Âliye *Pukvil*in "ihtiyatlı ve geçmiş şeylere bigâne„ bir zat ile tebdili lüzumunu telkin ediyor, "Ali Paşanın vezirane haysiyetinin istikbalde artık bu türlü bir tahkikat ile tecrübe olunamıyaçağını„ söyliyordu.

Yanyanın kuvvetli Paşasının büyümesindeki tehlikeyi şiddetle hissettikden sonra, onun harekâtına karşı göz yummak suretile, teveccühünü kazanmakdan başka bir şey düşünmiyorlardı. İbrahim paşaya Berat, Avlonya ve İlbasan mutasarrıflığını kemakân ifa etmesi zımnında yeni fermanlar gönderilmişse de, İbrahim paşa, o sırada, bütün menabiinden mahrum olarak, Avlonyaya iltica etmişti, adamları müşarünileyhe hiyanet ettikleri gibi akrabası bile onu terkeylemişlerdi. Kendisini - Avlonyada kuvvetli rakiblerden kurtulmak maksadile - biraderi Mahmud beyi ve Avlonya kaymakamı yeğeni Süleyman beyi boğdurmuş olmakla itham ediyorlardı.

İbrahim paşa, sıkıntı içinde, bir daha Fransızlara müracaat etti. General Don-Zelo'nun, nezdine göndermiş olduğu Gues nam konsolosu ve hekimi Liperachi'nin tavassutile Korfu valii umumîsine bazı teklifatta bulundu, Avlonya mevkiini Fransaya terketmeği, Ali Paşaya karşı muharebe eytemeği ve Osmanlı hükümeti ile münasebetler kesildiği takdirde Fransaya yardımda bulunmağı teklif ediyor, buna mukabil bizzat tesbit ettiği bir nakdî yardım ile Avlonya kalesini müdafaa haline koymak için lâzım olan top ve mühimmatı istiyordu. Bu teklifleri vali Don-Zelo'ya arz ile muvazzah olan, İbrahim paşanın hekimi, general tarafından «esrarengiz bir surette» Parise gönderilmiş ve Harbiye nazırı için de eline bazı mektublar verilmişdi. Liperachi mayıs 1810 da Parise vardı. Duc de Feltre'nin tavsiyesile Hariciye nazırı Şampanyiyi ziyaret etti. Nazır, İstanbul elçisinin yahud Yanya konsolosunun hiç bir iş'arı olmadan, hekimin çıkagelmesine hayret etti ve böyle bir memuriyeti düşündü, fakat İmparatoru da keyfiyetten haberdar etmeği vecaibden gördü.

Napolyon İbrahim paşanın teklifatını kabul etmedi: Babı Âli ile münasebatın inkıtaından korkuyor ve halbuki ne bahasına olursa olsun böyle bir inkıtaın önüne geçmek istiyordu. Ancak Korfu valisinin İbrahim paşaya gizlice yardım etmesi, mühendisler göndermesi, mühimmat ve hattâ bir mıkdar para yollaması hususlarını da kararlaştırdı. Diğer tarafdan, Fransanın İstanbul maslâhatgüzarı, İbrahim paşanın bütün teşebbüslerini Babı Âli nezdinde «sebat ve ihtiyat» ile terviç edecek ve Berat mutasarrıflığının tekrar müşarünileyhe tevdiine çalışacakdı. 1810 birinciteşrininde Korfuya avdet eden Liberachi, derhal Napolyonun mukarreratını İbrahim paşaya bildirdi.

O esnada Berat mutasarrıfının vaziyeti git gide fenalaşıyordu. Ali Paşa casusları ve İbrahim paşanın efendisine hiyanet eden

hususî kâtibi vasıtasile, İbrahim paşanın Fransızlarla olan münasebatını zaten biliyordu; keyfiyeti Babı Âliye bildirmek hususunda istical ile Osmanlı İmparatorluğuna hiyanet eden bir düşmanı kat'î surette tepelemek ve Avlonyayı zabteylemek için bu fırsattan istifade etti. Donanmaları 1810 ağustosundan beri Korfu kanalını abloka eden İngilizlerle anlaşmağa başladı. İbrahim paşa Fransızlardan yardım görür korkusile, iki İngiliz harb sefinesinin Avlonya sularına gönderilmesi müsaadesini istihsal etti. Bu gemilerin Avlonya önünde bulunması bir tarafdan Korfunun her türlü muavenetini menetmek, diğer yandan İbrahim paşanın son merhale olarak adaya iltica etmesine mahal bırakmamak gibi iki tesir yapıyordu. Aynı zamanda Ali Paşa, Pukvil'in 26 temmuzda Lâtur-Moburg'a yazmış olduğu veçhile; "top sesleri ve tüfenk yaylım ateşlerile Babı Âlinin„ Muhtar paşanın Berat ve Avlonya mutasarrıflığına tayinine ve maahaza Lepant mutasarrıflığında ibkasına dair fermalarını ilân ediyordu. Bu münasebetle Yanyanın Türk eşrafına ve rum muteberanına oğlunun mazhar olduğu yeni mansıbdan dolayı, kendisine gelmelerini emrediyordu. İngiltere elçiliğinin yardımile tasavvurlarını ikmal etmiş, Fransanın himayesine mazhar olan İbrahim paşayı imhaya muvaffak olmuş ve Fransanın, mahmisi İbrahim paşayı Berat mutasarrıflığına iade hususundaki mesaisiniu akim kalmış olduğunu söyliyordu.

18 eylül 1810 da, Pukvile Avlonya limanının sed ve hemcivar sahilin abluka edildiğini bildiriyordu. Müteakiben Berata hareket ediyor ve orada, kendisine aylık ianeyi getirmek üzere gelmiş olan bir İngiliz komserinin yardımile Avlonyaya yapılacak hücumu hazırlıyordu. Muharebeye girmeden önce, İbrahim paşanın tarafdarlarını kaybolmuş bir davadan uzaklaştırabilecek ve İyoniyen adalarına komşu olan halk arasında heyecan uyandıracak her türlü havadisi işaa suretile, düşmanının kuvvei maneviyesini kırmağa başlamışdı. Memurları, İngiliz memurlarile mutabik kalarak, bir Avusturya ordusunun Bosnaya ve Sırbistana girmek üzere olduğunu, Fransanın Osmanlı İmparatorluğuna harb ilân edeceğini, Fransızlar aleyhine birleşmek bütün müslümanların men'faatleri iktizasından bulunduğunu, ve eyaletini teşkil eden memleketleri düşmana teslim etmek istiyen İbrahim paşaya karşı muharebe bir vazife olduğunu ilân ediyorlardı. Ali paşa daha kandırıcı bir delil olmak üzere köy ve şehir eşrafına İngiliz altınlarını dağıtıyor ve kuvvetli komşularının tecavüzlerinden bihuzur olan Çamlık ağalarını bu vasıta ile kendine yaklaştırmağa çalışıyordu.

Bunca vasıtaların tesiri altında aldanmış olan, rum muteberanı bitaraflığı vâdediyor ve rehineler [1] gönderiyorlardı; diğer bir takımları, hatta kendisine en çok muhalif olanlar bile kendisile sulh yapıyorlardı. Bu suretle Âli paşa şimalî Arnavutluğun ve Avlonyaya kadar bütün kıyıların zabt ve istilâsına aid planını tatbik sahasına isal ediyordu.

Avlonya limanının ablukası ve eyaleti dahilinde tatbik ettiği zahirenin ihracını menetmek tedbiri ile, Korfunun iaşesini mühim nisbette tazyik ediyordu. Bir korvet ile sekiz yahud dokuz küçük gemiden mürekkeb olan donanması - İngiliz sefinelerile buluştukları - Avlonya sularında mütemadiyen dolaşıyorlar ve Fransızlarla her türlü ticareti menediyorlardı. Pukvilin protestolarına Ali paşa zahire ihracatını asla menetmiş olmadığını ve tüccarî münasebetlerin yeniden başlaması için emir vereceğini cevaben beyan ediyor, fakat limanlarını Korfu kayıklarına hep kapalı tutuyordu. 1810 ikinci teşrininde, şimalen Ali paşa ve kanal cihetinden İngilizler tarafından abluka edilmiş olan Korfunun iaşesi okadar müşkülleşiyordu ki Don Zelo İstanbula yazdığı mektubların hepsinde bundan bahsediyordu. Sahilden «diğer nevi zahireler olmadığı takdirde hiç değilse mısır» buğdayı almak müsaadesini istihsal için Babı Âli nezdinde bütün nüfuzunu istimal etmesini Latur - Maburga rica ediyordu.

Filhakika, Korfu Arnavutlukdan istiğna edemezdi. Tarlalarından aldıkları mahsul Ada ehalisine her yıl ancak üç yahud dört aylık bir geçim temin ediyor ve Ada et ve yakacak odun hususunda Türk eyaletilerinin tamamile haraçgüzarı bulunuyordu. Garnizon için Fransa ve italyadan sık sık ve bol bol gönderilen zahireler askerin iaşesine tamamile kifayet ediyor idise de ahalinin umumiyetle Arnavudlvkdan ve Moradan idhal edilen erzakı tükenmeğe başlıyordu, Buğday, mısır, darı ve zerzevat hiç yokdu. Bu vaziyetten müteessir ve çok kaygılı olan general Don Zelo, erzak tedarikı için Ali paşaya müracaat etti : Paşa istenilen şeylerin hepsini vermeği vâdetti, fakat vâdlarından hiç bir eser görünmedi. Hatta ihracat hakkındaki memnuiyeti daha şiddetli bir surette yeniledi.

Yanya paşasile iyi geçinmek ve onunla münasebetlerinde çok sabır ve siyasetle hareket etmek mecburiyetinde olan Don Zelo Ali paşanın Korfuya karşı aldığı tedbirleri kaldıracağını umuyor,

[1] Bir düşmanla müzakere veya bir şehri zabtettiği zaman, bir mıkdar rehine almak Ali Paşanın mutadı idi. Bu rehineler, düşmanın ailesi efradı veya şehrin muteberanı arasından seçilirdi.

fakat İstanbula bir düzüye şikâyet edüp, İbrahim paşaya muavenetten uzak bulunuyordu. Vakıa müşarünileyhe bir mıkdar top göndermişse de bunun için çok zahmet çekmişdir.

Maamafih bu küçük yardım Avlonya mutasarrıfı için faydasız olmamışdı. Bazı hususlarda askerlerinin faikiyet temin etmeleri Fransız topçularının yardımı eseridir. 1810 ikinci teşrini esnasında Ali paşa Tırhalada oğlu Veli paşa ile müzakerede iken Avlonyadaki mahsur kıtaat muvaffakiyetli bir huruç hareketi yaparak, Berata kadar ilerledi. İbrahim paşanın askerleri şehre girdiler Ali paşa sür'atle Yanyaya döndü, Asker namına ne buldu ise topladı ve Berata koştu. Ramazan ayı olduğu cihetle muhasamatın tatili icabediyordu. Ali paşa, düşmanının büyük bir kısım askerini para kuvvetile ifsad için bu mütarekeden istifade etti.

Asker İbrahim paşayı öyle bir surette terketmişdir ki zavallı Paşa Avlonyaya hemen hemen tek başına döndü. Sulhu istihsal için, Ali Paşanın teklif ettiği şartların hepsini kabul etti: Rehineler veriyor, adî bir ferd gibi ikamet edeceği ölkesini, Avlonya hariç olmak üzere, Ali Paşaya terkediyordu. Ali paşa 12 sene evvel zehirlemiş olduğu Sefer beyin kızı ve mağlubun kız yeğeni olan bakirle evlenmek arzusunda bulunmak suretile zulmunu çok ileriye bile götürüyordu. İbrahim pasanın, hasmı tarafından yapılan, her türlü tekliflere razı olmasına rağmen Ali Paşa memnun oimıyordu. İbrahim paşanın Fransızlardan yahud içerdeki tarafdarlarından imdad almasından ve kaçmasından korkarak, Avlonya muhasarasını devam ettirmiş, İbrahim paşayı da orada sıkı bir nezaret ve tarassud altında bulundurmuşdur.

Korfunun ihtiyaçlarına binaen Ali Paşa ile sulhu musalemet üzere yaşamağa mecbur olan, Fransızlar Ali Paşanın hasmına yardım etmediler. Ve silâh ile onun lehine kavgaya karışmadılarsa da müşarünileyhin bir düzüye devam eden istilâlarının Çamlık ağalarından bazıları üzerinde husule getirdiği endişeleri onun aleyhine sömürmekten geri kalmamışlardır. Korfudan gelen bazı memurlar, uhdesindeki mutasarrıflığı almak üzere Ali Paşanın vaktile babasını öldürmuş olduğn Delvineli Mustafa paşa ile, biraderi Selim bey gibi ve Delvineli eski bır ailenin reisi olan Selim bey Kuka gibi diğer bir takım kimselerle müzakereye giriştiler.

Bu müzakerelerde Çamlık ittifakının yeniden ihdası ve Ali Paşanın şimalî Arnavutlukdaki islâm ve hıristiyan bütün düşmanlarını onun aleyhine bir harbe sevketmek mes'eleleri konuşuluyordu. General Don-Zelo bu memurlarının yaptığı müzakereler mühim

mıkdarda nakdî yardımlarla takviye edildiği cihetle temamile muvaffak oldular. Mustafa paşa ittifakın başına geçdi ve Çamlık ağalarının başlıcalarını etrafına topladı.

Aleyhindeki tertibattan casusları vasıtasile haberdar olan Ali Paşa derhal Avlonya üzerine asker sevketti ve bu yeni ittifak sebebile ümidleri tazelenen İbrahim paşadan kat'î surette kurtulmak için lâzım gelen hazırlıkları yapmağa başladı. 1811 mayısında. İbrahim paşanın tarafdarlarından olub, Yanyada mevkuf bulunan Avlonyalı bazı beyleri boğdurdu. Delvineli Mustafa paşanın imhası emrini istihsal için Babıâli nezdinde dolaplar çeviriyor, kellesini de Saraya gönderiyordu. Askeri Sayada iskelesini, "Arnavutluğun yegâne serbest lımanı olub Korfu ile ticarete devam eden„ iskeleyi işgal ediyordu. Ayni zamanda çamlığın müttefik ağalarını da, mutad silâhlarile, döğüyordu. Memurları paralar, hil'atlar, kuburlar dağıtıyorlar, Delvineli Mustafa paşanın müzayedeyi en son arttırana yar olmağa müheyya tarafdarlarına türlü türlü hediyeler veriyorlardı. Bu vasıtalarla, Ali Paşa, Çamlık ittifakını çarçabuk dağıttı: 1811 temmuzunda, maiyetinde ancak üç yüz kişi kalmış olan Mustafa paşa biricik oğlunu Ali Paşaya rehine olarak teslim edecek ve bir dağda kâin olan VAGALİYADES köyüne çekilecek hale geldi; kardeşi Selim bey ise bazı sadık arkadaşlar ile birlikde MOURSİNA köyüne çekildi. Ali Paşa bir bapasla bir kaç şahsı «bir humbara ile evinde berhava etmeleri» için oraya yolladı.

Nihayet Ağustosun birinde, Ali Paşanın askeri, «bir kapsül bile yakmadan» Avlonyaya giriyorlardı. İbrahim paşa (KANİNA) dan [1] kaçarak, (LAPLIK) da kâin (GARDİKİ) köyüne iltica ediyordu. Bu köy ehalisi İbrahim paşayı müdafaa etmeği uhdelerine almışlardı.

Ali Paşa, ağustosun 3ünde, İbrahim başanın firarını haber aldı. Bu haberi hendisine getirenlere para ve silâh verdi ve, şark usulünce, süslü hil'atlar giydirdi. Lâkin düşmanını, hükmü altındaki yerlerin bir kaç fersah ilerisinde, görmekten muazzeb oluyordu. İbrahim paşanın sığındığı yeri öğrenir öğrenmez, o zaman Yanyada bulunan (GARDİKİ) âyanının cümlesini Saraya çağırarak, onlarla iltifatlarını, hediyelerini, vâdlerini ibzal etti. Ve içlerinden bir çoklarını, köylerine gidüb, İbrahim paşayı mansıb ve rütbelerinden mahrum eden Babıâli fermanlarını hemşehrilerine göstermeğe ikna

[1] Avlonyanın 4 kilometre cenubu şarkisinde bir kale

eyledi. Aynı zamanda (GARDİKİ) ehalisi tarafından gösterilecek mukavemetleri kırmak üzere, Lâplık dağlarına para, silâh ve elbise ile yüklü on hayvan gönderiyordu. İki aydan az bir müddet sonra (Lâp) lar İbrahim paşayı kendisine teslim ettiler. Müşarünileyhi, Ali Paşa, karısile birlikde, Yanyanın on iki fersah şimalinde kâin Koniçe kasabasındaki şatoya koyarak habsetmişdir. [1] Diğer yandan eski bir Berat mutasarrıfının oğlu da, rehine makamında, Ali Paşaya teslimi nefsediyordu.

Berat ve Avlonyanın fethi - ki insanca zaiyat olmaksızın, yalnız para kuvvetile meydana gelmişti - Ali Paşaya şimalî Arnavutluk yolunu açıyordu. 1811 senesi eylulünden itibaren, general Don Zelo ve Debreler eşrafı kendisine arzı ihtiram etmeğe geliyorlardı. Bütün cenubî Arnavutlukda Yanya paşasının ihtirasına mukavemet edecek yalnız üç şehir kalmıştı: Ergeri, Gardiki ve Zulatı.

[1] "Avrupada son Asyalı despot„ namile Ali Paşa hakkında bir etüd yazmış olan von Franz Spunda diyor ki: "Haliçdeki Saray ısyanları Alinin kuvvetini mütemadiyen artırıyordu. Ali, Berat valisi İbrahim paşayı ortadan kaldırmadıkça rahat edemiyordu. Padişah ona Berat paşalığını vâd etmişti; fakat İbrahim Avlonyayı muhafaza edecekdi. Bu, Alinin intikam plânlarını tatmin etmiyordu. Ali İbrahimi tevKıf ettirip evinde merdiven altında bir delikde hapsetti. Bu suretle her inip çıktığında merdivendeki bir delikden ayağını uzatıp İbrahimin çıplak omuzlrına basıyordu.„ Bunu başks yerde görmedim. A. K. A.

ALİ PAŞA VE BABIÂLİ-İKİNCİ MAHMUDUN HUSUMETİ CELÂL EFENDİNİN YANYADAKİ MEMURİYETİ

1798 de, Prevezede gösterdiği şecaat eseri, ve bir kaç sene sonra Sulyotların tenkili üçüncü Sultan Selim ile Babı Âlinin dikkatini Ali Paşa üzerine çekmiş olan ilk hadiselerdi. Bu iki hadisenin temin etmiş olduğu şöhret sayesindc, Ali Paşa İstanbulda büyük bir itibar kazanmışdı.

Vezir mertebesine çıkmış, Rumeli valisi ve Haydutlar üzerine gönderilen askere başbuğ olmuş olan Ali Paşa, bir paşanın sadrazamlık hariç olmak üzere, hırs ve tamala isteyebileceği rütbelerin en yükseklerini ihraz etmişti.

Nail olmuş olduğu hörmet ve itibarın büyük bir kısmını, işidilmedik bir itina ile seçüb İstanbula gönderdiği ve orada daimî surette bulundurduğu "*kapı çuhadar*„larına borçlu idi. Pukvil diyor ki: "*Kapı çuhadarı namı altında tanılan ve vezirlerle paşaların memuru mahsusları olan bu adamlar, birer itimadnameyi değil, belki altınla, mücevherlerle ve kıymetli şeylerle [1] dolu torbaları hamil olup, müslüman mütesellimlerin (Proconsuls) „devlet„ yahud nezaret nezdinde murahhasları ve avukatlarıdır. Hile ve hud'ada fevkalâde mahir olan bu murahhaslar Osmanlı kabinesinin işlerinde müşahid, bir nevi Amedii Divanı Hümayun, kendilerini istihdam edenlerin hususî siyasetlerinin hizmetçisi rolünü ifa ederler. Bu makule kimseler görülmemiş bir tarik teşkil ederler, kendilerine mahsus teşkilâtta musallâh bir elçiliğin sırrını ve takdiğini teşkil eden şey vardır.*

"*Bu suretle her kapı çuhadarında, muhaberatına mahsus olmak üzere, bir şifre vardır, emirleri altında bir sarraf, yahud bir yahudi murabahacı bulunur ki banka işlerile meşguldür; Türkçe muharrerat için bir divittar; nezaretlerde cereyan eden*

[1] Lâtur-Moburga gönderdiği bir mektubda Pukvil, Ali Paşanın bu murahhaslardan birinin, Deli Yahyanın "iki bin keseyi (bir milyon kuruş), kıymetli karabinaları, lâl taşlarile müzeyyen kılınçları, elmasla müzeyyen hançerleri, hediye makamında takdim edilecek bütün bu şeyleri hamilen„ İstanbula hareket etmiş olduğunu yazıyor.

ahvale ve Sarayın siyasî dedikodularına dair malûmat veren Rum memurlar vardır. Bu türlü memurların tavassutile, halen müstahdem vezir ve başalar ve mansıplarını kaybettikden sonra İstanbula gelince nefislerini muhataraya ilka etmekden korkanlar yeni mansıpları veya memuriyetlerinde mümkün olduğu kadar çok kalmağa aid menşurları satın almak müzakeresine girişiyorlardı. Yine aynı memurlsrın tavassutiledir ki Satraplar eyaletlerin vergisini Hazinei Şehaneye teslim ederler (çünkü hiç bir yerde Devlet varidatını kabzeden bir memur yokdur); arzuhallerini, mektublarını ve arzetîikleri malûmatı muhtelif Nazırlara tevdi etmek ve Nazırların karar ve cevablarını alıp o Satrablara bildirmek vazifesi de işte o memurlara aiddir. Payıtaht ile eyaletler arasında mutavassıt bir irtibat halkası olan bu memurlar İmparatorluğun büyükleri nezdinde, Türk sopası altında kendi dahilî ve haricî siyasetlerini idare eden tercümanlık dairesi prensleri arasında görünürler, Kezalik onları gümrüklerde otururken, patriklerin önünde diz çökerken, efendileri ecnebî bir krediye mühtaç olduklarında elçilerin salonlarında yere sürünürken bulursunuz. Bu yeni Proteler [1] maksad ve tasavvurlarına uygun her şekle girerler.

"Kapı çuhadarlarının emrine vazedilen küllî paralar onlara Devlet esrarına nüfuz etmek vasıtalarını vermekde, ve "tatarlar„ yahud hizmetlerinde bulundurdukları sürücüler, efendilerine müfid olabilen her şeyi hiç bir mutavassıta hacet bırakmadan bildirmekdedirler. Devletin kendilerine tebliğ ettiği emirleri, ekseriya, bu vasıta ile, daha evvelden haber alırlar. Efendilerine maruz oldukları tehlikeleri, ekseriya, vaktinde haber verirler. Bu faaliyet med ve cezri sebebile, bizzat Nazır bile, bu memurlara karşı ihtiyat üzere hareket eder. Dairelerdeki memurlar, onlardan aldıkları tahsisatı kaybetmek, her hangi bir paşa hakkındaki gazab ve husumet veya hıfzü himayet hislerinin nüfuzuna meydan bırakıb kuvvetli düşmanlar peydahlamak korkusile biribirinden şübhe ederler.

"Bir saprapın imhasına karar verildiği zaman, bu karar nagehzuhur olduğu kadar şiddetli olur! Önce kapı çuhadarları tevkîf edilir; şifreleri, muhabereleri müsadere olunur ve serseri addolundukları cihetle, hükûmetin ilk zarbeleri daima onların

[1] Protée : Neptünün oğludur. İstikbale hâkim idi ve mütemadiyen şeklini değiştiriyordu. Mecazen hercaî adamlara denir. A. K. A.

kellesine tevcih edilir, meğer ki hizmetinde bulundukları kimseden bizzat müşteki olsunlar.

"Ahvalin tabiî surette cereyanı esnasında kapı çuhadarları armağanlar ve hörmetle kuşatılmış olarak yürürler. Nazırların kapıcılarını muhabbetle selâmlamakdan ve onlarla dost olmakdan geri kalmazlar. Bir büyüğün berberini, çubukçusunu, kahve veren uşaklarını şerbetçisini ve bir sürü hizmetçilerini ihmal etmek onlar için bir siyasetsizlik olurdu. Çünkü bütün bunlar, hizmetçilik Şarkda iktidar mevkiine götüren yol olduğu için, ekseriya teneffüs odasından salona geçerler. Lâkin bu dolambaçlı yollarda şayed bir muarıza rastgelirlerse, kapı çuhadarları o zaman hile ve masraflarını kat kat arttırırlar. Rekabet ekseriya o derece şiddetli kinler doğurur ki bir rakıbden hurtulmak için en vuhşi vasıtalara bile müracaat olunduğu görülür. Mesned ve makama yükselen Türk bütün bu dolaplara kibir ve gururunun üstünden bakar, kabul etmesi rica olunan altınları sükût içinde toplar, vâdlerde bulunur, büyük ümidler verir ve hırs ve tamamı en çok tatmin edene sadık kalır." [1]

İşte Ali Paşa bu türlü memurların yardımiledir ki Divanı Hümayun nezdindeki itibarını muhafaza ediyor ve kendine sadık tarafdarlar peydahlıyordu. (Kersales) haydudlarına karşı vakı muharebe esnasında yaptığı teadidlerin (Exactions) hatırasını onlar sayesinde sildirebilmiş ve Babıâlinin bu yüzden duyduğu memnuniyetsizliği giderebilmiştir.

Pukvil, Yanyaya geldiği günden itibaren, Paşanın bu memurları tarafından oynanılan bu rolün ehemmiyetini anlamışdı. Fransanın Ali Paşayı bir alet olarak kullanmağı düşündüğü tarihde, 17 mart 1806 da Ruffin'e yazıyordu ki *„ince ve hilekâr bir adam"* olan Hasan efendi ile, ve Ali Peşanın İstanbuldaki kapı çuhadarı Marinoğlu ile anlaşmak lâzımdır, tâki kendi lehine müessir surette hareket etsin. Bizzat Ali Paşa bile, Sebastiyaniye yazdığı mektublarda, Hasan efendiyi elçinin hayrıhahane teveccühüne lâyık görüyor ve en mühim, en mahrem işleri bu memur ile müzakere etmesini elçiye rica ediyordu. Hasan efendi, elçi ile Yanya Paşası arasında teati olunan mektubların tevdi ve tesellümünü temin hususunda da bir vasıta idi.

Fransa ile Osmanlı Devleti arasında general Sebastiyaninin me-

[1] Papas ruhlu olan Pukvil, taassub saikasile kullandığı kalemile çok kerre milliyete de böyle taarruzlar yapmakdan yazık ki kendini alamamıştır. A. K. A.

muriyetile akdolunan samimî uzlaşma sıralarında, Ali Paşa Babıâlice kabul edilen siyasî hareket hattından uzaklaşmadı. Bil'ahare Fransızları tepelemek için ne kadar gayret sarfına mecbur oldu ise onlara o sırada o kadar müfid olmağa çalıştı. Tilsit muahedesinin imzasile Osmanlı İmparatorluğunu Fransa ve Rusya arasında taksim edilmiş gören Türkler ve Türk ve Türk hükûmeti bu sebeple fikirlerini değiştirince, Ali Paşa hareketini Babıâlininkine uydurdu; bu buhranlı anlarda bütün kuvvetile Divanı Hümayuna hadim olduğu intibaını husule getirmek için, İstanbul ile münasebetlerini hattâ sıklaştırdı. Sadakatı o mertebe kat'î görünüyordu ki, Osmanlı hükûmeti, 1807 senesinin sonunda, İngiltere ile sulh yapmak ve İngiltere Devletine yaklaşmak cihetini düşünürken, İngilizlerle münasebat tesisine hükûmeti tarafından memur edilmiş olmakla iftihar ediyordu. O zaman Frausızlara dost muamelesi yapması, İngilizlerle her türlü münasebetten çekinmesi ve memleketinde bulunan bütün İngilezleri kapı dışarı etmesi için Ali Paşaya ferman üstüne ferman gönderen Babıâli, müşarünileyh ile uzlaşarak, iki taraflı bir oyun oynıyor gibi idi. Ne olursa olsun, üçüncü Sultan Selim ve dördüncü Mustan Mustafa zamanlarında (1), Ali Paşa bazı ecnebî elçilerin şikâyeti üzerine, zaman zaman İstanbuldan aldığı ihtarlara rağmen gerek Sarayın ve gerek Divanı Hümayunun teveccühlerine mazhar olmakdan hâli kalmamışdır. Hini hacette birleşen memnrlarının meharetle dağıttıkları hediyelerin tevziindeki hileleri her türlü müşkilâtı kolaylıkla yenebilmişlerdi.

Ali Paşanın talii ikıncı Sultan Mahmudun tahte çülusu günü (1808) meş'um bir zarbeye uğradı. Faal ve basiretkâr olan bu şehzade; selefleri Selim ve Mustafa sultanların akibetlerinden ibret alarak, Osmanlı İmparatorluğunu tehdid eden unsurlar arasında, en evvel izalesi iktiza edenler, inzibattan mahrum, daimî iğtişaşlar müşevviki bir alay müfsidden ibâret olan yeniçeri askerlerile padişahın mülkü üzerinde hüküm süren, aralarında cenkleşen ve bazen ecnebî devletlerle doğrudan doğruya müzakerelere girişen yarı müstakil paşaların teşkil ettikleri derebeyliktir.

(1) 1807 yeniçeriler tarafından hal'ediien üçüncü Selim, tekrar iclâs olunmasından korkan halefi dördüncü Sultan Mustafanın emrile 1808 tarihinde boğdurulmuşdur. Sultan Mustafa dahi üçüncü Selimin tarafdarı Rusçuk âyanından Alemdar Mustafa paşa tarafından hal'edilmiştir. Culûsu senesi hal'olunan dördüncü Mustafa, idamı için ferman isdar etmesini musırren isteyen yeniçerilerin isyanı üzerine halefi ikinci Sultan Mahmudun emrile öldürülmüştür.

Bu satraplar arasında, Yanya valisi, entrika hususundaki dehası, ihtirası, malî vasıtalarının kudreti ve, yaklaşılması zor, ahalisi de serkeş bir memleketteki mahallî vaziyetinin faikiyeti itibarile, en korkunçlarından biri idi. Fazla olarak yeniçeri fırkasının en kuvvetli mesnedlerinden biri addedilmişti. Rivayet olunduğuna göre, yeniçeriler tarafından İstanbulda ika edilen fesad ve isyanları ve Sultan Selimin feci akibetini haber alınca, Ali Paşa pek çok sevinmiş ve kendisine bu haberi getiren sürücülere yüz fındık altını (Sequins) vermişti. İstanbuldaki memurları, yeni padişahın Fransızlardan aldığı nasihat üzerine "*nizamı cedid*"i ihya etmek ve yeniçerilerle paşaları ortadan kaldırmak istediğini işaa ediyorlardı. İslâhatını dine ve ananata muğayır olarak gösteriyorlardı. Cahil bir halka söyledikleri ve bol bol altın tevziatile takviye ettikleri sözler öyle bir tehlike teşkil ediyordı ki padişahın bundan münfail olmağa cidden hakkı vardı.

Genç hükümdarın Yanya valisi aleyhindeki bu infial hislerine Fransa mümessillinin şikâyetlerinden doğan memnuniyetsizlik inzimam ediyordu 1809, 1810 senelerinde hemen her gün, Lâtur-Moburg padişaha ve hey'eti vükelâsına Ali Paşanın İngilizlerle gizli gizli münasebette bulunduğunu ve onların lehine hükûmetin bitaraflığını müstemirren ihlâl eylediğini isbat eden bir takım hadiseler koymuştu. Fransa maslahatgüzarının talebi üzerine Babı Âli; hattı hareketini değiştirmesi lüzumuna dair, valisine bir çok vesilelerle kat'î emirler vermişti. Lâkin Yanya Paşası aldığı emirlerden asla endişe etmeksizin harekâtına devam eylemişti. Zaman geçtikçe, Don-Zelo ile Lâtur-Moburg'un kendini madununa saydıramıyan Babı Âli aleyhine vaki mütemadî şikâyetlerinden yorulmuş olan Fransız kabinesi, nihayet İstanbula bir nota göndererek, vazifeye rucu etmeğe mecbur kılınmadığı takdirde, Ali Paşaya İmparatorun ilânı harb etmeğe karar verdiğini bildirmiştir: İmparator "*Korfunun iaşesile emniyetinin daha ziyade Yanya Paşasının keyf ve heveslerine maruz kalmasına müsaade edemezdi.*„

Padişahın Ali Paşaya karşı gayız ve nefreti, şahane arzularına vezirin mukavemeti sebebile, nihayet son haddine vardı. Filhakika Ali Paşa, İbrahim paşayı mahvetmiş, Berat ve Avlonyayı zabteylemiş ve Ali Paşanın kuvvetini artırmasından şübhelenerek Berat mutasarrıfının azlini tasdike rıza göstermiyen, bil'âkis müşarünileyhi vazifesinde ibka eden padişahın mükerrer emirlerine rağmen, bu yerleri eski hasmine geri vermekden istinkâf etmişti. [1]

[1] Ali Pş.dan Laz Ahmed pş.ya mektuba bakınız (zeyilde) A. K. A.

Bundan başka; Ali Paşa 1809-1810 tarihinde Ruslara karşı yapılan muharebede Osmanlı ordusuna iltihak etmemek suretile ikinci Mahmudun gazabını tahrik eylemişti. O zaman ihtiyarlığını ve rahatsızlığını ileri sürmüş ve, yalnız sıhhatile meşgul olmak üzere, Tepedelene çekildiğini iddia etmişti.

Ali Paşanın hareketi padişahın fikrini işgal ediyordu. Lâkin İmparatorluğun dahilî ve haricî vaziyeti teessürlerini serbestçe izhar ve düşündüğü tedbirleri tatbik ve icra etmesine hail oluyordu: Ruslar Tuna eyaletlerini istilâ ediyorlardı; bir yıldan az bir müddet içinde parlayan ve iki padişahın hal'ine sebep olan iki fitnenin çıktığı payıtaht hiç bir emniyet arzetmiyordu. Bundan başka, müdhiş bir kuvvet sahibi olan sadırâzam Yanya valisi ile münasebet tesis etmişti: Berat livasını, kendi kendine, Muhtar paşaya tevcih etmek cür'etini göstermedi mi? Öbür yandan, Tuna muharebesi için mühim mıkdarda asker toplıyacağını vâdeden ve Rumelide oğlu Veli paşaya külliyetli paralar mukabilinde asker toplattıran Ali Pazayı idare etmek zarureti vardı. Bu sebeplerden dolayı ikinci Mahmud sükût ediyor ye bu asî vezire karşı şiddetle muamele etmek için müsaid fırsat bekliyordu.

Bununla beraber, 1810 senesi sonundanberi, Fransa maslahatgüzarının verdiği notalar git gide daha sert ve acı oluyor, padişahı bihuzur eden tehdidkâr bir eda alıyordu. Reis ve azasının ekserisi hem İngiltereye, hem Ali Paşaya merbut olan Osmanlı Hey'eti Vükelâsından bir şey koparmakdan ümidini kesmiş olan Lâtur-Moburg doğrudan doğruya padişaha müracaat etmeğe karar veriyordu. Fransanın sabrı tükendiğini, ve üç sene devam eden mesaiden sonra, Ali Paşaya galebe çalmak için kuvvetten başka vasıta göremediğini söyliyordu [1]. İstanbul hükûmeti veziri cezalandırmağa müktedir değilse bu vazifeyi bizzat deruhde edecek; general Don-Zelo [1] harekete hazırdı.

[1] Hariciye nazırı Champagny, 22 mart 1811 taribinde, İmparatorun Ali Paşa hakkındaki sebat ve tasavvuratına dair, Pukvil'e bir mektub göndermişti. Konsolos da bu mektubun suretini Lâtur-Moburg'a yollamıştı. Mektubun belli başlı fıkraları şunlardır; Ali Paşanın tecavvüzlerinden ve Korfunun iaşesine müstemirren muhalefet etmesinden bıkmış usanmış olan haşmetlü İmparator hazretleri müşarünileyhin hakaretlerinin temadisile muztarıb olmamağa karar vermiştir. Babı Âli, kendisini vazifeye irca etmeğe muvaffak olmadığı takdirde, Ali Paşaya ilânı harb etmek niyetindedir. Haşmetlü İmparator zatı şevketmaabı hazreti padişahının veziri bizzat itaat altına almasını tercih eder. Haşmetlü İmparator hazretlerinin niyyeti, Bâbı Âli ile dostluğu muhafaza etmek merkezindedir. Çünkü *Babı Âli şimdilik bir asîye karşı hareket edecektir. Maruz olduğu tehlikeleri müşarünileyhe (Ali Paşaya) gösteriniz.* Haşmetlü İmparator hazretleri Korfunun taliini Ali Paşanın keyf ve hevesine terketmek istemiyor. Bunun için de Ali Paşadan aslâ istimhal etmıyor.

Bu pek mühim teşebbüsün neticesi, padişahın Ali Paşa ile ailesi aleyhindeki bir çok tasavvuratının tacil etmesinden ibaret oldu. İlk önce, Ali Paşa, Fransızlara firarlarını iadé etmesi, kayıklarını Korfu ahalisine geri vermesi, İngiliz korsanlarını limandan kovması ve bundan sonra bu türlü gemilere erzak vermemesi emrini aldı. Aynı zamanda padişah Tırhala, Ohri ve İlbasan mutasarrıflıklarını Ali Paşanın uhdesinden nezediyordu. Tuna muharebesi sebebile hasıl olan ihtiyaçtan dolayı İmparatorluğun her tarafında zahirenin ihracı umumiyetle menedilmiş olmasına rağmen, Korfunun iaşesine muktazi zehairin tedarikine müsaade etmesini sadrıâzam vasıtasile müşarünileyhe tenbih ye ihtar ediyordu.

Aynı zamanda Mora ahalisi Mora valisi Veli paşanın yaptığı her türlü eziyetlerden şikâyet ediyorlardı. Her cuma günü camie giderken sultan Mahmud, Trapoliçe mutasarrıfı hakkında şikâyette bulunmak üzere, hemşehrileri tarafından İstanbula gönderilmiş olan bir alay Moralılarla ihate olunuyordu. Bunların padişaha takdim ettikleri istirhamnamelerde Veli paşanın hazırladığı teaddiyat ve tecavüzat uzun uzadıya sıralanıyordu. [2]

[1] General Don-Zelo, muvafık gördüğü zamanda Ali Paşaya karşı muhasemata başlamak üzere Harbiye nazırından emir almıştı.

[2] Bu istirhamnamelerden birinin tercümesi: "Zatı şevketmaab hazreti padişahilerinin sadık kulları, biz Mora ahalisi işbu arzuhal ile nakipayi şahanelerine arzederiz ki Tepedelenli Ali Paşa çokdanberi Mora mutasarrıflığına göz dikmişti. Çünkü kendi eyalatına hemcivar olan bu yarım Ada, müşarünileyhin hüküm ve idaresi altında bulunan memalikten geçirilmedikçe tarafı şahanelerinden asker gönderilmesi mümkün bulunmıyan bir vaziyettedir ve çünkü oradan alabileceği mal ve servet tasavvuratını teshil edebilir. Bunun içindir ki merhum Sultan Selim zamanında bu yarımadayı ele geçirmek için bir çok def'a teşebbüste bulunmuşfnr, lâkin maksadı bilindiği cihetle, mezkûr eyaletin uhdesine tevdii daima reddolunmuştur. Yazık ki, bu esnada Rusya ve İngiltereye harb ilân edildi. Babı Âli Yedi Adayı işgal eden Ruslardan şübhe ettiği cihetle, Ali Paşaya satılmış olan İbrahim Kâhya Sultan Selimin teveccühünden ve Mora defterdarının mevkiinden istifade ile Veli paşayı mezkûr eyalet muhafızlığına (askerî valiliğine) tayin ettirmiştir. Bu suretle Babı Âliye takdim ettiğimiz bütün arzuhallerimizi, istirhamnamelerimizi, mahzarlarımızı hükümsüz bırakmıştır. Beş ay sonra da, Veli paşa üç tuğlu vezir ünvanile, Mora mutasarrıflığını ihraz eylemiş ve derhal, babasının Rumelide yaptığı, irtikâb ve hiyanetleri orada yapmağa başlamıştır.

"Memleketin âyanı arasından bir takımlarını kendine tarafdar edindi. Ekserisi *şimdi bile yanında bulunuyorlar; iki üç memur İstanbula gönderilmiştir. Bunlar* orada fakir ve biçare Moralıların zararına oturmakda ve kendilerini ihsan ve hediyelerle himaye eden Veli paşanın istibdadından hiç kimsenin şikâyet etmemesine nezaret eylemektedirler.

Zikir ve tadad olunan hadiseler o kadar vahim ldi ki, Veli paşaya karşı zaten hiddetlenmiş ve Ali Paşa ile oğullarını imhaya karar vermiş olan hükümdar, 1811 mayısında, Babı Âli yüksek memurlarından ve aslen Mora halkından bulunan Agâh efendiyi, efkârı yatıştırmak ve vaziyet kakkında doğru malûmat vermek üzere, Moraya gönderiyordu. Agâh efendi, Veli paşa aleyhinde ve onun düşmanı sayılmakta idi. Bazılarının iddiasına göre hakikî vazifesi, Mora mutasarrıfı aleyhindeki hareketi - teskine bedel - teşvik etmekdi. Mutasarrıfları aleyhinde şikâyette bulunmuş olan Moralılar İstanbulda teveccühkâr davranan padişahın, Veli paşaya karşı kıyam edenlerin isyanını teshil etmekde ve bu vasıta ile müşarünileyhden kurtulmağa çalışmakda olduğu temin ediliyordu.

İlk gözden düşme eseri olarak, padişah Veli paşanın uhdesindeki Tuna kumandanlığını müşarünileyhten nez'ederek Siruzlu İsmail beye verdi.

Sultan Moraya resmî bir tahkikat memuru gönderdiği sırada Fransa maslahatgüzarı 1811 senesi haziranında, Diopoulo namındaki rumu, Ali Paşaya düşman olan Arnavutluğa gizlice gönderip oradaki islâm ve hıristiyan rüesayı ziyaret etmek ve İkinci Mah-

"Veli paşanın bütün taaddiyat ve tecavüzatını burada yazıp anlatmak bizim için mümkün değildir. Şu kadarını söyleriz ki istimal ve istifade etmediği hiç bir şey yoktur. Dört sene zarfında, bizden cebren aldığı para iki yüz bin keseyi aşkın olmalıdır. Bu suretle zavallı Mora ahalisini sefalete düşürdükten sonra, Malta ile ve diğer memleketlerle ticaret yapmak üzere, şimdi memleketin bütün zarurî havayicini eline almıştır. Mısır buğdayının okkasını 20 paraya alıyor ve her an açlıktan ölmeğe mahkûm bulunuyoruz. Bunlardan daha fena bir şey de vardır ki o da hiç bir babanın evladına sabib olamamasıdır. Veli paşa bir yerde güzelliklerle mümtaz bir oğlan ve kız bulunduğunu duyarsa, hemen onları alır ve sarayına kapatır. *Bunlar Morayı ıssız bir hale getiren tecavüzlerdir, Zatı şahaneleri lütfen tahkikat icrasını emir buyrurlarsa emniyet hasıl edeceklerdir ki, bu taad*diyattan kurtulmak için iki binden ziyade Moralı aileler Kuş Adasından (Salatié)ye kadar uzanan memleketlere firar ve iltica etmişlerdir. İyoniyen adalarına ve diğer adalara iltica etmiş olanlar bunlardan hariçdir. Eğer iskeleler ehemmiyetle muhafaza altına alınmış olmasalardı bu muhaceretler o kadar çoğalacaktı ki Morada ancak ahalinin yarısı kalacaktı. Şunu da ilâve ediyoruz ki, bu zâlim müsaraaten ozlolunmazsa bu eyalet geniş bir beyaban haline gelecek ve Veli paşanın itaat altına alınması hususunda Zatı Şevketsunat, Hazreti Padişahileri çok büyük müşkilâta uğrayacaktır.„

"Her gün kurban edilmekte olduğumuz adaletsizliklerle metbuu mufahhamımıza karşı beslediğimiz bihudud sadakat işbu arzuhalimizi hakipayi şahanelerine arz ve takdim etmemizin esbabındandır. İşbu arzuhalde zikir ve beyan olunan ahvali tahkik etmek ve daha başkalarını bile öğreumek zatı şahaneleri için elbette mümkündür.„

mudun Ali Paşa hakkındaki tasavvuratından onlara malûmat vermek vazifesile mükellef kılınmıştı. Lâtur-Moburg. 24 haziranda, Don-Zelo'ya yazıyordu:

"Diyopulo, memleket eşrâf ve âyanını doğrudan doğruya Sultan Mahmuda müracaatla Ali Paşa aleyhinde bulunmaları hususunda teşvik ve teşci etmekle mükelleftir. Ali Paşa aleyhdarlarının İstanbalda bulunanları tarafından verilmiş itimat mektublarını hamildir. Negrepon'dan geçerek Hakkı paşa ile müzakerede bulunmağa ve badehu Çamlık, Gardiki ve Ergeri dağlarına geçmeğe mecburdur. Bu memlekette Ali Paşaya karşı teşekkül etmiş bulunan ittifak, zamanın bu vazifeyi ifa için elverişli olduğuna hükmetti. Bunda iki gaye vardır: Biri, Sultanın Ali paşaya karşı beslediği gayız ve kin hakkında göze çarpar deliller göstermek; diğeri zulum gören kimseleri padişahın atıfetini istirhama teşvik etmek suretile bu gayız ve kini bir an evvel indifa ettirmek. Bu memura, fazla olarak, Gardiki, Ergeri ve Çamlık ahalisine, Korfunun muhafazasına ne derece ehemmiyet vermeleri icab ettiğini anlatması ve zatı alilerile - sarih ve muayyen bir madde üzere - ittifak etmek niyetinde olup olmadıklarını tahkik etmesi de emredilmiştir. Korfu hükûmeti meselâ gizlice esliha ve mühimmat ve hattâ bir mıkdar para vermek, Ali Paşanın harb sefineleri tarafından yapılacak teşebbüsata karşı kanal dahilindeki sahilleri himaye etmek ve sahil ahalisi de Korfuya erzak göndermek hususunu taahhüt edebilirlerdi. Hic şübhe yoktur ki iki taraf arasında, karşılıklı muavenette bulunmak hususunda, zimnî bir nevi mukavele mevcuddur; lâkin burada izah olunan plâna göre, her iki tarafın menafii iktizasından olan bu ittifakı sıkılamak ve bunun neticelerine müsteid oldukları inkişafı vermek ciheti de konuşulacaktı. Bu ahalinin amal ve temayülâtını anladıktan sonra, mezkûr memur Korfuya geçmeğe ve Zatı âlilerine her hususda malûmat arzetmeğe mecburdur. Gerek benim namıma ve gerek başka her hangi bir fransız adına söz söylemiyeceğini beyana hacet yoktur. Bu memuru şahsen hiç tanımıyorum; lâkin kendisini intihab etmiş olanlara tam itimadım vardır.»

Diğer tarafdan, Babı Âli, Ali Paşanın itaat ve inkiyadını temin için var kuvvetile çalışmağa kendini mecbur görüyordu. İki senedenberi orduya iltihak etmesi emrolunan, Yanya Paşası, padişahın kendi hakkındaki hissiyatını bildiği ve orduyu hümayuna gitmenin doğurabileceği tehlikeleri hisseylediği cihetle, ihtiyarlık ve hastalık

bahanesile, metbuunun emrine ittibadan istinkâf etti. Hattâ memleketinin ifsadata duçar olduğunu, bir isyan tehdidi altında bulunduğunu ve tehlikesiz bırakamıyacağını iddia ediyordu.

Yola çıkması için Babı Âli «Kapıcı başı»larını gönderiyor, lâkin beyhude gönderiyordu; Ali Paşa bunları, adeti üzere, en büyük ihtiram merasimile kabul ediyor, karşılamak üzere kâhyasını Yanyanın bütün eşrafı ve bütün ahalisile birlikte gönderiyor, Göl kasrını emirlerine tahsis ediyor, lâkin asla kımıldamıyordu. 1811 ağustosunda, Babı Âliye mensub iki memur Paşayı azimete zorlamak için gelmişlerdi. Fakat oğulları, Muhtar ve Veli paşalar, ki orduyu hümayunda idiler, ona Yanyadan çıkmaması öğüdünü veriyorlardı. Oraya giderse hayatını kaybedeceğini ve fransızların bu hususda padişaha ieminat verdiklerini yazıyorlardı. Bu tenbih ve ihtarlar veziri telâşa düşürüyordu. Bundan dolayı uykusunu kaybediyor ve her gece yanında yatırdığı hizmetçilere: "*Oğullarım*, diyordu, *ben sizin babanızım; şimdi elleriniz arasında bulunuyorum. Bana hiyanet etmiyeceğinizi ümid ediyorum.*„

Başından korkup titrediği cihetle, Ali Paşa, Babı Âlinin İstanbula dönen memurlarına refakat etmedi. İçleri tamamile Venedik altınlarile doldurulmuş bir takım kasalar vererek ve padişahın ordugâhına dört bin kişi göndermeği vâdederek, onları geri gönderdi.

Sadrıâzam sefere gitmiş olduğundan, sadaret kaymakamı, fransızlar hakkındaki eziyetlerine nihayet verdirmek üzere, Ali Paşaya mektublar göndermiş, fakat bunlar da, Paşayı orduya davet edenler gibi, semeresiz kalmıştır. Ali Paşa hiç bir tarziye vermemiş, hiç bir şeyi de islâh etmemişti. Pukvil, İngilizlerle birleşmiş olan Ali Paşa tarafından Arnavutluk limanlarında, fransızlara ve Korfu ahalisine mensub olarak, tevkif edilen kayıkların ve gemilerin kıymetini ve fransız tabaasının duçar oldukları her türlü «istimlâk, alenen tahkir ve kötü muamele» gibi ahvalin bedelini iki milyon frankdan ziyade tahmin ediyordu. Bununla beraber, vezir vukua gelmiş olan zarar ve ziyanların tamiri için emirler veriyor, şu kadar ki "buyurultu„larını icra etmekden memurlarını gizli gizli menediyordu. Divanı Hümayundan verilen kat'î emirlerden sonra, Korfunun iaşesini durduramadığından, fransızlarla rızaen pazarlaşmakdan memleketi tacirlerini menediyor; memleketinin bütün ticaretini inhisar altına almak ve her şeyi

bizzat, muvafık gördüğü fiatla satmak istiyordu. Fransa konsolosunun kâhyası GENOVFLLİ mumaileyhe şöyle diyordu: «Paşa, hayvanlarını satan reayadan hediyeler ve para istiyor. Hırs ve tamahının derecesi takdir edemezsiniz. Yegâne satıcı kendi olmak istiyor.» Pukvil, fransızlara yapılan eziyetlerden bahsile vezire şikâyet ettiği vakit, Ali Paşa kahkahalarla gülüyor ve:
öyledır!„ diye cevab veriyordu. İngilizlerin vâdettikleri yardıma dayanarak, düşmanlarına karşı müdafaa edeceklerine ve Padişahın hiddet ve gazabından kurtaracaklarına emin olarak, Ali Paşa Fransa tarafından vaki tehditlere ve Babı Âlinin fermanlarına gülüyordu. Kendini, İngilterenin himayesi altında, Yunanistanın ve Arnavutluğun hâkimi addediyor, ve Osmanlı İmparatorluğunun mirası bir an evvel açılmak ve kendi gayelerine daha çabuk varmak için, Rusyaya karşı yapılan muharebede Padişahın mağlub ve münhezim olmasını açıkdan açığa dileyordu. Osmanlı askerinin nail olduğu bazı muvaffakiyetler onu müteessir ettiği için bunların kıymetini düşürmeğe çalışıyordu.

Bir gün RUSCUK'ın Padişah askerleri tarafından zaptı ve bu işde oğlu Veli başanın hareketi münasebetile, HÜK PUKVİL kendisini tebrik ederken: «Ha! dedi Ali Paşa, gülmek istiyorsun! — Niçin? — Çünkü oğullarım başkalarının yapdıklarından fazla bir şey yapmamışlardır. RUSCUK'un zabtı bir muzafferiyet değildir: bizim için bir ayıptır. — Nasıl? Veziri âzam, mahiyetinde otuz yahud otuz beş bin kişi olduğu halde, bir avuç Moskoflunun müdafaa ettiği bir mevkii zabt için üç ay sarfetmişdir. Bu ne muzafferiyettir! Şimdi veziriâzam oğullarını beraberlerindeki sekiz on bin kişi ile eflâkı ve diğer eyaletleri zabtetmeğe göndermek istiyor. Bahtiyar değiliz ve bahtiyar olamayız. — Lâkin, paşa hazretleri, niçin? — Çünkü Sultan talihsizdir. Görüyorsun: iki gebe karısı vardı, ikisi de kız doğurdu..... — Bu, Allahın işidir..... — Biliyorum, lâkin Bonaparta bak: Cenabıhak ona hemen bir oğlan verdi. Suna diyorum ki Sultan Mahmud pek bedbahttır. — Diyorlar ki temiz bir takım tasavvurları ve çok gayreti vardır. — Ben bilmiyorum. Onu bırakalım da dilediği gibi tedarikâtta bulunsun. Muharebeden uzak olan bizler için eğlenmek ve olduğumuz yerde durmak lâzımdır..... Ha! Konsolosa (yani büyük Pukvil'e) deyiniz ki, İstanbula göndermek üzere, şayed Korfuda bana on sekiz, yirmi bin Venedik altını bulabilirse beni minnettar edecektir; (sonra gülerek) işte bu altınlarladır ki «Devlet» bizim kalp akçeyi yapıyor!»

Fransa maslahatgüzarının son şikâyetleri üzerine, ki bunlar Ali Paşa için doğrudan doğruya bir ültimatom ve Babı Âli için bir hakaret teşkil ediyorlardı, Babı Âli, hıç şübhesiz ikinci Mahmudun tazyikina binaen, Yanyaya yeniden bir memur göndererek Ali Paşayı Fransızlarla olan ihtilâflarını hallü intaca davet etmeğe karar verdi.

Celâl efendi namını taşıyan bu memur 2 eylul 1811 de İstanbuldan ayrıldı. Vazifesine müteallik bazı fermanları ve Lâtur-Moburgdan Pukvile yazılmış bir mektubu hâmil idi. Maslahatgüzar, konsolosa hıtaben: «işbu mektubu, diye yazıyordu, Ali Paşa ile olan işlerimizi tanzim ve tesviye etmek ve haşmetlü İmparator hazretlerinin müstemlekelerile Arnavutluk arasında tam bir ahengin devamına nezaret eylemek üzere, Babı Âli tarafından Yanyaya gönderilen Celâl efendiye tevdi ediyorum.

"Celâl efendi, her türlü ihtilâfların tanzim ve tesviyesini, zabt ve tevkif edilmiş olan eşyanın, gemilerin ve eşhasın iadesini, sahil ile Adalar arasında yeniden ticcarî münasebetler tesisini ve bitaraflığın muhafazasını emreden bir takım fermanları hâmildir. Şikâyeti mucib yeni ahval zuhur ettiği takdirde, bilhassa bu türlü müracaatları kabule memur olan, Celâl efendiye doğrudan doğruya müracaat edebilirsiniz. Lâkin Ali Paşa ile hüsnü münasebatı idameye ve Padişah hazretlerinin bir vezirine ifası lâzımgelen bütün hörmet ve itibarı ibraza ihtimam etmelisiniz.„

Celâl efendinin yakında geleceğinden ve memuriyetinin taalluk ettiği hususlardan haberdar olan Ali Paşa, Padişahın bu yeni adavet burhanından şiddetle müteessir olmakla beraber, düşüncesinden serrişte vermemeğe çalışıyordu. Hattâ alay bile ediyordu: «O ne yapmağa geliyor? diyordu Pukvil'e. Size zahire satsın, onda var.» Ve ilâve ediyordu: «Yanyada hiç bir vakit iki efendi yaşamamışdır.» Bununla beraber, "mühik ve doğru olan işlerin hepsinde„ Babı Âlinin fermanlarına riayet edeceğini konsolosa vâdediyor ve Korfu için iki bin gemi hamulesi (= *charge*) mıkdarında bir buğday vermek teklifinde bulunuyordu.

1811 senesi birinciteşrininin ilk günlerinde, Celâl efendi Yanyaya vasıl oluyordu. Ayın dördünde, Pukvil selâmlığa gidiyordu. Celâl efendi Ali paşanın tavur ve hareketinden hoşnut olmadığını konsolosa daima izhar ediyordu: «Matalibinizi, diyordu, is'af etmeği uhdei mes'uliyetime aldım. Paşa kendisine verilen emirleri infaz etmezse, müşarünileyhi vazifeye irca edecek olan, Babı Âliye müracaat edeceğim. Burada çok fena adamların yanındasınız; son derece canınız sıkılsa gerektir.» Ve ilâve ediyordu: «İngilizler Ali Paşa ile kardeştirler. Ona toplar, paralar veriyorlar. Fakat İngilizler hiç bir şey için hıç bir şey vermezler. Ali Paşanın memaliki şahanenin bazı kısımlarını onlara verebileceğini zannetmiyor musunuz? Benim bu hususda bazı malûmatım vardır.»

6 birinciteşrin, öğle vakti, Ali Paşa fermanlar hakkında malûmat vermek üzere, Fransa konsolosunu sarayına çağırıyordu. Pukvil, merasim salonuna girdiği zaman, Celâl efendi, Ali Paşanın kâhyası Mehmed efendi ile Divan efendisi paşanın etrafını almışlardı.

Ali Paşa söze başlıyarak, Konsolosa, Fransanın Yanya konsolosunun şikâyetleri ve Fransanın İstanbuldaki maslahatgüzarının talebi üzerine, Babı Âliden kendisine gönderilmiş olan on dört fermanının okunacağını söyledi. Sonra kâhya Mehmed efendi, «tek varaktan ibaret tuğrasız bir kâğıdı» açarak okumaya ve her cümleyi Rumcaya terceme etmeğe başladı.

İlk ferman on dört fransız firarisine aiddi, ki içlerinden biri general Don Zelo'nun istediği, Babı Âlinin de iadesini emrettiği bir çavuştu. «Bu adamları kabul ettim, dedi Ali Paşa. Hizmetime girdiler. Onları giydirdim. O zamandanberi ne olduklarını ve nereye geçtiklerini bilmiyorum. Şimdi hiç biri yanımda değil.» (Bu sırada terceman Kolovo girüp efendisinin yanında diz çöktü.) Pukvil cevaben dedi ki: «Lâkin, vezir hazretleri, bu on dört kişinin kaçak olduklarını biliyordunuz. Vali hazretlerile [1] ben onları sizden resmen istiyorduk. Şimdi Osmanlı toprağında bulunmadıklarını bana söyliyemezsiniz; çünki onlar bu gün sizin topçu mektebinizi teşkil ediyorlar. (Bu cevab Celâl efendiye terceme olunmamıştır.) — Evet, dedi Ali Paşa, onları istemiştiniz, bunu biliyorum; fakat sonra yüzden fazla kaçak kabul ettim ve hepsini giydirdim....; (tercemanı Koloveye hitaben) yaz ki ben istenilen on dört kaçağın nereye gittiklerini bilmiyorum.»

İkinci ferman bir fransız kayığına aiddi. İngiliz gemileri tarafından takib olunan bu kayık (Loroux)'eye (ki fermanda yanlış olarak Mourtous yerine yazılmış idi.) ilticaya mecbur kalmış ve hamulesi yerliler tarafından yağma edilmişti.

Ali Paşa: Loroux Narda körfezine akan bir ırmaktır, İngilizler Nardaya hiç gelmezler. Konsolos efendi, doğru mudur?

Konsolos: Evet, lâkin fermanda isim yanlış yazılmıştır; vak'anın cereyan ettiği yer *Mourtous* dır ve bunu söylemek istemişlerdir. (Bu muhavere Celâl efendiye terceme edilmiştir.)

[1] General Don Zelo.

Ali Paşa: O benim işim değil; fermanda Loroux yazılıdır.

Celâl efendi: Mourtous yazmağı istemiş olacaklar.

Ali Paşa: Mademki Loroux yazılmış; ben bunu sened ittihaz ederim; İstanbulda her şeyi yanlış yazarlar; bu da onların bileceği şey.... (tercemanına hitaben) yaz ki Loroux'de hiç liman yoktur. Bu yanlış bir isnaddan ibarettir.

Konsolos: Vezir hazretleri, yanlışı açıkça görüyorsunuz. Kelimeler üzerinde ne için münakaşa etmeli? Maamafih, cevabınızı söylediğiniz gibi yazdırınız: Bunu su'i hareket telâkki ve o suretle şikâyet edeceğim.

Kâhya bu suretle 14üncü fermana kadar okumağa devam etti. Ali Paşa, sıhhati en mükemmel surette isbat kılınmış hadiseleri inkâr ederek, konsolosun can sıkıcı sorgularını baştan savarak, irad ettiği delilleri kötü niyete atfeyleyerek ve istenilen tamiratı daima reddederek, hepsine cevab buluyordu. Bazan kâhyasile tercemanı, efendilerinin beyanatını teyid için, muhavereye karışıyorlar ve onunla - Celâl efendi ile konsolosun bilmedikleri - arnavut dilile konuşuyorlardı. Celâl efendiye gelince: teati olunan sözlerin dörtte biri bile müşarünileyhe terceme olunmıyordu ve kendisi vezirin önünde mütevazıane diz çökmüş oturuyor, hiç bir söz söylemiyor ve yalnız Pukvil bir şey sorunca bir *„bakalım„* sözile cevab veriyordu. Müzakere bitince, Ali Paşa Pukvil'e tekrar ediyordu: «Bakınız, İstanbulda ne yapdıklarını bilmiyorlar. Her şeyi yanlış yazıyorlar!»

Bir kaç gün sonra, Pukvil, Babı Âli tarafından gönderilen fermanlar mucibince hareket etmesi için Ali Paşaya karşı ne gibi tedbir almağı düşündüğünü hususî surette Celâl efendiye sordu: «Ali Paşayı göreceğim..... hakkınızı ihkak ettireceğim» diye Divanı Hümayun memuru mübhem bir cevab veriyordu. Pukvil, Celâl efendinin şahsında padişahın iradelerini icra eden bir adam değil, Ali Paşanın bir hizmetçisini ve ifrat derecede gayretli bir avukatını bulduğuna hükmedebilirdi. Pukvil yazıyordu: «İrtikâb ve irtişaya akıl erdiremediğini söylemekle Celâl efendi bizzat su'i zanna düşmüş oluyor. Namuslu bir adam, seciyesi ve hareketile, bühtan ve iftiranın fevkine çıkmaz mı?»

Celât efendinin huzurile Babı Âli fermanlarının Ali Paşa ile konsolos arasında tekrar münakaşa olunduğu diğer bir ikinci celsede Celâl efendinin vaziyeti birinci celsedeki kadar sönük ve tarafgirliği daha bariz oldu. Titriyor, vezirin tasdik işaretlerini almağa ihtimam ediyor, sözlerini alkışlıyor ve konsolosa hususî

konuşmalar arasında verdiği sözlerin hiç birini tutamıyordu. Ali Paşa fransızlara karşı, eskisi gibi, eziyetlere devam ediyor, padişahın memurundan hiç çekinmiyordu. Bir gün Fransız konsoloshanesi tercemanı Parüsi'ye diyordu ki: «Konsolosunuz Celâl efendinin memuriyetinden ne ümid ediyor? — Efendimiz. bana ondan hiç bahsetmemiştir. — Ah! Babı Âli bana bu adamları göndermiş, ama ben ağızlarını kapamağı biliyorum. Fermanlarını nasıl nazarı itibare aldığımı bilmiyor mu?»

Pukvil ile yaptığı bu muhavere esnasında, terceman Kolovo konsolosa ihtar ediyordu ki Celâl efendi, Paşanın vereceği cevabları dinlemek ve fermanların icrası keyfiyetile hiç meşgul olmamak memuriyeti ile mükellef olduğu iddiasındadır. «Celâl efendinin şahsında, diye ilâve ediyordu, ehil bir zat bulmak ümidinde idim; halbuki o, bir cahildir ve Ali Paşa bana bir çok def'a dedi ki: «Bu herifi nerede bulmuşlar, bilmiyorum.» Ağzını kapamışlar, [1] İstanbuldan gelenlerin hepsine yapıldığı gibi. Bu hale göre kendisinden neler memul edilebileceğini pek güzel takdir edersiniz. İstediğiniz şeyi Babı Âliden ziyade Ali Paşadan kolaylıkla istihsal edebilirsiniz. Bundan emin olunuz ve nasihatimi takib ediniz.»

Muhakkaktır ki Ali Paşa, Divanı Hümayun memurunun önünde hareketini tadil etmek şöyle dursun, bil'âkis İstanbulun emirlerine ne kadar az ehemmiyet verdiğini bu memura göstermek için fırsat kolluyor gibi idi. Celâl efendi de Ali Paşanın en hayasızca beyanatını - tasvib derecesine varmadığı zamanlar - protesto etmeksizin dinler geçerdi. Bir gün Korfu ile olan ticaret meselesi konuşulur ve Pukvil, ihraç olunan zahireler üzerine hadden aşırı bir takım resimler tarholunduğundan dolayı Ali Paşaya şikâyette bulunurken Ali Paşa cevap olarak konsolosa: «Erzak ve zahirenin yegâne satıcısı olmak istiyorum. Hepsini kendi hesabıma satın aldım. Maksadım kazanmaktır. Vaziyetimden mümkün olduğu kadar çok istifadc etmek isterim. İşte açıktan açığa ve kat'î düşüncem.» Dedi. Celâl efendi ise Ali Paşanın bu iddiasının haklı olduğunu tasdike müsaraat ile: «Konsolos efendi, diyordu Pukvile, görüyorsunuz ki paşa hazretlerinin hakları vardır. Paraya bakmamak lâzımdır. Korfu paşa hazretlerinden müstağni kalamaz.» Konsolos gümrüğe müteallik kapitülâsyonlar ahkâmına şiddetle riayet edilmesini isteyince, Ali Paşa, şayed kendisinden böyle bir şey istenilirse, bütün iskeleleri kapayacağını ve Korfu ile her türlü muvasalatı keseceğini söylüyordu. "Şayed, diyordu, Babı Âli ticareti ser-

[1] Lâtur-Moburg'a yazdığı bir mektubda Pukvil yazıyordu ki Celâl efendi, "hiç bir şey görmemiş olmak için„ Ali Paşadan kırk kese (20,000 kuruş) almış.

best bırakmak hususunda bana emir gönderseydi, onları infaz edecektim, şu şart ile ki bu hal beni memnun etseydi ve menfaatime uygun olsaydı.„ Bu münakaşa esnasında, Celâl efendi ancak paşanın sözlerini tasdik için ağzını açmıştır, başka bir şey söylememiştir.

Bir kaç gün sonra, kendisinde ekseriyetle görülen bu geri dönüş hareketile, Ali Paşa, konsolosun şikâyetlerini muhik buluyor ve Fransız tebeasına kapitülasyonlarca kabul olunan gümrük resimlerinden başka vergi verdirmeyeceğini taahhüd ediyordu. Bütün şikâyet sebeplerinden dolayı Pukvile tarziye veriyor, hatta memurları tarafından izrarı kılınmış olan Fransız tebaasına tazminat vermek vâdinde bulunuyordu. Fakat Ali Paşanın bu yeni temayülâtı Babı Âli fermanlarının neticesi değildi. İngilizlerle münasebeti soğumuş ve Avrupada siyasî vaziyeti değişmiş olduğu cihetle, Paşa Fransızlara yaklaşmağa çalışıyordu. Fransa konsolosu ve kardeşile yaptığı hususî bir müsahabede onlara mahrem tevdiatta bulunuyordu: «İngilizler, diyordu Pukvile, beni aldattılar. Konsolos, size inansaydım bir çok kederlerden azade kalacaktım. İmparator Napolyonun, on beş seneden ziyade bir zamandır hayran ve *meftunu olduğum bu zafer yıldızının hüsnü nazar ve teveccühatını kaybettim. Teveccühüne mazhar olmak için her şeyi yaptım. Müc*rim yalnız ben değilim. Hükûmetim beni ileri sürmüştür. Gayrı şuurî bir harekette bulundum. İstikbali düşünmedim. General Bertiye beni aldattı, benden para istedi, memleketimi istedi. İşte bunun içindir ki bu yaptığım ırarzda hareket ettim. Napolyon Ali Paşayı sevmez denildiğini işittikçe yüreğim yanıyor. Ne bahasına olursa olsun, ben onun kulu olmak ve iktidarım dahilinde bulunan her vasıta ile ona hizmet etmek isterim. Konsolos, bana söyleyiniz nasıl yapmalıyım? Aleyhimde yazmış olduğunuz şeylerin hepsi doğrudur. Bundan müteessirim. İmparatorun, elçinizin ve General Don Zelonun affına nail olmak ve Fransızlarca dost telâkki edilmek istiyorum. Konsolos cevab verdi: — Mukadderatınız elinizdedir. İcabeden muameleleri ifa ve ikmal ediniz; ben de affınızı istihsal için tavassut ederim. — Konsolos, istediğinizi yapmağı kat'î olarak taahhüd ediyorum. — O halde, sizden haklı ve icrası kabil bazı şeyler istiyorum: İngilizleri kovmanızı asla teklif etmem, istediğim şey bitarflıktır. — Konsolos, iki karpuz bir koltuğa sığmaz. İmparator beni affederse İngilizlere yapmış oldukları fenalığı iade edeceğim.

Beni dilhun etmişlerdir: Hırsızları Ayamavraya kabul ediyorlar, gemilerini alıyorlar, her gün Osmanlı toprağına tecavüz ile beni lekeliyorlar. Sözlerini dinlemiş olanların hepsini mahvetmişlerdir. Ekmeklerini yemek istemem.»

Ali Paşanın hattı hareketindeki bu değişikliğin başlıca esbabı, Fransa maslahatgüzarının Babı Âliye vaki olan tehdidleridir. Ali Paşa Fransızların askerî bir müdahelesinden korkuyordu. Bu sebebe, Fransa ilen Rusya arasında vukuu yakın olduğu o zaman tahmin edilen bir münasebet inkitaının Rusyayı, İngilizlerin yardımile, Korfuyu tekrar zabtetmeğe sevkeylemesi korkusu inzimam ediyordu. Bu ihtimal, Ruslara karsı beslediği gayız ve kin sebebile, Paşayı bihuzur ediyordu. Bundan başka Ali Paşa, zabıtası tarafından takib edilen ve bir gemisini çalmış bulunan hırsızları Ayamavraya kabul ettiklerinden dolayı, İngilizlerden çok gayrı memnun idi. Bu derece anî bir fikir tebeddülü Pukvil'i müterəddid kılıyordu. Tecrübe ile biliyordu ki Ali Paşanın sözleri, zahirde göründüğünden ziyade gayrı samimî idi. Bu cihetle bihakkin itimatsızlık gösteriyordu.

Bununla beraber, Ali Paşa, itilâfa yanaşarak, konsolosa taleb ettiği tarziyeleri veriyordu. «Babı Âliden bahsetmediği müddetçe» şikâyetlerini müsaid ve muvafık bir surette dinlemeği vâdediyordu. Korfu ile zahire ticareti yapılmasına müsaade ediyordu. Fransız korsanlarını gizlice kabul veya himaye edeceğine bile söz veriyordu. Pukvil ile şahsî münasebetleri düzeliyor ve konsolosun kardeşile buluşup konuşmağı istiyordu. Pukvil, 1811 birincikânununda, şöyle yazıyordu: «Ali Paşadan istediklerimi geçmişe nisbetle daha çok kolaylıkla istihsale devam ediyorum. Bana öyle geliyor ki Paşa çok değişmiştir. Ve bizim için bu, çok iyidir.»

CENUBÎ ARNAVUTLUĞUN İNKIYADI GARDİKİ KATLİÂMI

Ali Paşanın Fransızlara karşı aldığı yeni tavru hareket memalikinin sınırlarında henüz patlamış bulunan apansız bir tehlike ile de izah olunuyordu.

1811 senesi eylulünde, metbuları İbrahim paşaya hiyanet etmiş olan Avlonya beyleri, Ali Paşaya arzı ihtiram ve ubudiyet etmek ve sadakatlartnı isbat için ayaklarını öpmek üzere Yanyaya gelmişlerdi. Paşa bunları büyük bir tantana ile kabul ve Sarayda kendilerine yer vererek haklarında kerem ve sahavetle muamele etmiş idi. Bir gün, İbrahim paşa Koniçede ikamete memur oldukdan sonra, koylüler efendilerinden birinin cesedini Yanya kapılarında buldular. Bu cesed, gizlice gömüldü ve hiç bir tahkikat yapılmadı. Bu ise, zarbenin Ali Paşa tarafından vurulmuş olduğunu farzettirdi. Bu halin keşfinden bir kaç gün sonra, Ali Paşa, henüz Yanyada bulunan Avlonya beylerinden yedisini geceleyin Saraya çağırtarak, silâhlarını aldı, boğdurdu ve Sarayın bodrumlarına attırdı. Sonra bu beylerin emval ve emlâkini zabt ve müsadere etmesini, kadınlarını, çocuklarını, hizmetçilerini tevkif ve Preveze'ye izam eylemesini mahallî kumandanına tebliğ için, Avlonya'ya bir «tatar» ulak gönderdi.

Bu tedbirlerin siyasete ne derece muvafık olduğunu anlamakda Ali Paşa gecikmedi. Filhakika, Avlonya beylerinin tevkifi haberi üzerine, Lâplık ahalisi silâha sarıldılar. Bu ihtilâl, Radişahın manevî muavenetine nail olacaklarını kendilerine temin eden *Diopoulo'nun teşvik ve tahrik eylediği Delvineli Mustafa paşa ile Selim beye yeni ümidler verdi. Ergeri* eşrafından Murtaza, Hüdai ve Said beyler — ki Ali Paşa ile bir müddettenberi cenk halinde idiler — mukavemetlerinde şevk ve gayrete gelerek, Ali Paşanın askerlerine karşı Lâplığın *Cagliassa* mevkiinde ilk muvaffakiyeti kazandılar. Ali Paşanın öldürmüş olduğu Kaplan paşanın oğulları olan Ergeri beyleri, hükûmetini hiç bir vakit tanımamış oldukları Yanya Paşasının en eski düşmanları arasında idiler. Hiç kimseye tâbi olmıyarak, istiklâllerini tâ sonuna kadar müdafaaya karar vermişlerdi.

1811 ağustosunun sonunda, kendileri gibi istiklâl üzere yaşıyan Gardiki ağalarile bir ittifak mukavelesi imzaladılar. Bundan başka, Delvine civarında *Palea-Avli* mevkiinde yapmış oldukları bir içtimada Zulatı ağalarından Biko, Ağo İdris ve Hasan ağalarla Delvineli Selim bey Kokanın müzaheretlerini temin etmişlerdi. Toskalığın en eski ve en nüfuzlu ailelerinden birinin reisi olan Selim bey, Mustafa paşa ile birlikde, ittifakın ruhu mesabesinde idi. İttifaka dahil ağaların toplayabildikleri on bin kişinin yarısını kendi başına seferber haline koyarak, Korfu hükûmetile yapılan müzakereler üzerine Fransızlardan gelecek yardıma intizaren, iaşelerini bizzat deruhde eylemişdi.

Düşmanlarının harbe hazırlandıklarını haber alan, Ali Paşa onlardan evvel davrandı. 1811 senesi birinciteşrini ibtidasında, hemşiresinin mukim bulundüğu Libohvaya iki bin asker gönderdi ve orayı, Ergeriye karşı, karargâh yaptı. Aynı ay içinde Delvine üzerine 3000 asker gönderiyor ve Akarnani kıt'asındaki çete reislerini yardıma çağırıyordu. Askeri, sadık «bölük başı»sı Atanaş Vaya ile Ömer bey Viriyoni kumandasında idi. Bunların önünde, Ali Paşanın mühimmatından olan, bir çok para torbaları ve arkalarında İngilizlerin hediyesi, üç top vardı. İlk müsademeler vezire müsaid olmadı. Ergeri ahalisi, Ali Paşanın tekliflerini ve altınlarını red ile, kasabalarından fırlayarak, ekserisi Mirdita halkından olan Paşanın askerlerile müsademeye başladılar, ve onları, bir çok zayiat verdirerek, Libohva üzerine attılar. Aldıkları esirlerin de hepsini idam ettiler. Bu haber Paşanın zihnini karıştırdı. Evvelce tevkif etmiş olduğu Avlonya beylerinden birini derhal tahliye etti. Fakat bu hadise, bekledtğinin hilafına olarak, düşmanlarını şevk ve gayrete getirmek gibi fena bir netice husule getirdl.

Bir müddet harekâtta faaliyet olmamışdır. Ali Paşa mütarekeden istifade ederek, silâhların muvaffak olamadıkları yerde tesvilât yoluna saptı.

Bunun neticesi çok gecikmedi, ikinci teşrinde, askerleri Delvine civarında kâin ve Selim bey Kokaya aid altı köyü istilâ ediyorlardı. *Xéroméns*'lu yüz kişilik bir hırsız çetesi arzı inkiyad ile Ergeriyi muhasara etmekde olan askeri takviyeye geldi. Paraya haris olan Zolati ağaları vicdanlarını satarak, müteakiben eski müttefiklerine karşı harbetmek üzere, ittifakı terkediyorlardı. Delvine sukut ediyor, müttefikleri Selim bey Koka ile Mustafa paşa Gardikiye kaçıyorlardı. Bunu müteakib Ergeri ahalisi de Ömer bey Viriyoniye arzı mutavaatla başlıca reislerini ona teslim ediyorlardı. Çünkü Ali Paşanın

topları Ergeri kalesinin divarlarını tahrib etmış, kasabanın suları kesilmiş, su bendleri ve yel değirmenleri bozularak un tedarikine imkân kalmamış; Şehnisa hanımın mesaisi ve Ali Paşanın ibzal ettiği altınların tesiri de bunlara munzam olmuş idi. Kaplan paşanın üç oğlu ile Ergerinin diğer bazı eşrafı esir sıfatile Yanyaya gönderilmişlerdir. Ali Paşa bunları kaleye habsetmiş, Ömer bey Viryoni de Ergeriyi zabteylemişdir.

Bütün Cenubî Arnavutlukda Ali Paşaya mukavemet eden yalnız bir (Gardiki) kalıyordu. Mustafa paşa ile Selim bey Koka ve Demir Dost ağa, Ali Paşanın civardan topladığı askerlerle muhasara etmiş olduğu bu (Gardiki) köyünde idiler. Köyde bir senelik erzak ve mühimmat müddehar idi. Onun için reisleri son nefeslerine kadar müdafaaya karar verdikleri surette, uzun müddet mukavemet edebilirlerdi. Lâkin, mevsim münasebetile tarlaya gidüp çalışmağa mecbur ve hayvanları için düşmanın işgali altındski civar tepelerin otlaklarına mühtaç bulunan ve rençber ve çoban olan Gardiki ahalisi metanetsizliklerini çok çabuk gösterdiler. İki ay devam eden bir muhasaradan ve bir çok kan döküldükden sonra, Gardiki 1812 şubatının sonunda teslim oluyordu.

Selim bey Koka ile Muhtar paşanın boşadığı bir kadın olan karısı, Ali Paşaya teslim olmakdan ise intiharı tercih ettiler. Mustafa paşa, Demir Dost ve köyün altmış kadar muteberanı galibe teslim oldular. Mukavele mucibince Libohvaya ve oradan da Yanyaya gönderilecek ve derecelerile mütenasib her türlü hörmet ve itibare mazhar olacaklardı. Ali Paşa, emval ve emlâklerine tasarruf etmelerine müsaade etmeği, ailelerine hörmet eylemeği, hâkimi olduğu (Gardiki) köyü ahalisini himayesi altına almağı ve köylerinin zabtından evvel ika etmiş oldukları vekayiin kâffesinden af etmeği taahhüd ediyordu. Yanyaya vardıklarında Ali Paşa bu esirleri iyi istikbal etti. Muzika ile ve tantana ile kabul olunan esirlere kâle içinde mükellef bir daire tahsis olundu. Ali Paşa, silâhlarını taşımalarına, hizmetçilerini yanlarında bulundurmalarına, müsaade ve haklarında ihtiramatı mahsusa ibraz olunmasını müraiyane emretti. Muvasalatlarından henüz bir hafta geçmiş idi ki, 6-7 mart gecesinde saraydan doğru şiddetli bir yaylım ateşi işitiliyor, Yanya halkını uyandırıyordu. Bazı kimseler, Mustafa paşa ile arkadaşlarının firara teşebbüs etmiş olduklarını ve fakat iki saat süren bir müsademeden sonra saray nöbetçilerinin onları yakalayıp silâhdan tecrid edebildiklerini iddia ediyorlardı. Lâkin halkın ekserisi, Paşanın esirleri apansız katletmek istediğine ve

daima müteyakkız davranan mevkufların mütecavizlere karşı güneş doğuncaya kadar mukavemet etmiş olduklarına hüküm veriyorlardı. Rivayet olunduğunn göre, mevkuflar bu esnada Ali Paşanın kendilerini herkesin gözü önünde boğmağa cesaret edemiyeceğine zahib olarak silâhlarını teslim ettiler. Ne olursa olsun mevkuflardan iki kişinin ve Ali Paşanın askerlerinden iki neferin maktul düştükleri bu vak'adan sonra Mustafa paşa, tahtelhıfz, Yanya gölündeki bir köşkde habsedilmiş ve diğer esirler yine Adada kâin (Sen-Pandeleimon) manastırında bodrumlara ilka olunmuştur [1].

Bir kaç gün sona, hakkında çok hörmet gössterdiği, bir senedenberi göldeki sarayında mihman ettiği ve sultan ünvanını verdikleri nüfuzlu bir misafirle birlikde, Ergeriye azimet edeceğini ilân ediyordu. Bu zat, Rus istilâsından sonra memleketinden firar etmiş olan genç ŞAHİNGİRAY idi ki eski KIRIM hanları ahfadındandı. Ali Paşa menfada olan bu prensi o kadar itina ile gözediyordu ki Sarayda vukubulacak bir isyandan istifade ile onu bir gün İstanbulda Osmanlı padişahlarının tahtına iclâs etmek ve bu veçhile her şeyi kendisine medyun olan bir hükümdarın sarayında hâkimi mutlak olmak niyetinde bulunduğu bile söylenmiş idi.

Ali Paşanın ansızın Ergeriye gidişi herkesi endişeye düşürdü. Hattâ Tatar hanlarının varisi olan gencin seyahatındaki manâ bile istiknah edildi. Pukvil (Gardiki)nin mahvü tahribinde Ali Paşanın bizzat hazır bulunmak emelinde olduğundan şübhe etmişdi; büyük oğlu Tırhale mutasarrıfı Elmas paşanın vefatındanberi, dört sene sonra da 20 yaşında iken müteverrim olarak ölen küçük oğlu Adem beyin ziyaile mütellim ve mükedder, adeta mecnun denecek derecede hazin heyecanlar içinde matemdar olarak yaşayan [2] ve bedbahtlıklarını unutmak için, düşmanlarının mahvü harabisinden başka bir şey düşünmiyen Şehnisa hanımın, vaktile Gardiki ahalisi tarafından valdeleri Hanko'ya yapılan tecavüzün intikamını ibret verecek surette almasını, bu suretle de Veli beyin dul karısının ölüm derecesinde gösterdiği arzuları yerine getirmesini kardeşine yazıp onu tazyik etmekden bir an fariğ olmadığını hatırla-

[1] Müfid bey, Mustafa paşanın firar teşebbüsünü hakikat telâkki ederek, Pukvil'in burada tasvir olunan telâkkisini bir rivayet diye kaydeylemekte ve mevzuubahis manastırın da (Tuayiö Sutirus) manastırı olduğunu göstermektedir. A. K.

[2] Pukvil'in ifadesine göre, Şehnisa, Adem beyin ölününden sonra, "bu oğlunun ve kendisinin elmaslarını çekiçle kırdı, Kişmir şallarını, Kürklerini yaktı, oğlunun dul kalan karısını yanında, yerde, bir hasır ustünde yatmağa icbar etti. Sarayındaki aynalar ve süsler parça parça edildi. Dairesinin camları siyaha boyandı. kırılmış olanların yerine kâğıt yapıştırıldı.

tıyordu. Ali Paşaya diyordu ki: *"Ancak Gardikiyi mahv ve harab ettikden ve Gardikide yaşamakda olan kadınların saçlarından bana yorganlar yapdıktan sonra hakikî vezir olabilirsin."*

Ali Paşa 17 mayısta Yanyayı terketti. O gün Pukvil, Veziri selâmlamak üzere, saraya geldi. *Voyage dans la Grèce* adlı eserinde der ki: «Askerler sabahdan beri geçiyorlardı; ağırlıklar saraydan çıkıyordu. Paşanın bir iltifat nazarını bekliyen müsted'ilerle dolu avlıdan geçmekde olduğum sırada her türlü silâh ile mücehhez hademeler, ata binmek için emir bekliyorlardı. Bu dakika hatıremden hiç bir vakit silinmiyecektir. Yeni kesilmiş bir takım kellelerin kazıklara çakılmış olduklarını geçerken gördüm; bu manzara ile ülfetim olmak lâzımgelirken, gayri ihtiyarî bir titreme vücudumu kapladı [1]. Sarayın geniş dairelerine geldiğim vakit Fransa konsolosu geldi diye haber verdiler; ipekli perde kalkıyor; giriyorum. Ali Paşayı teemmül vaziyetinde, üzeri erguvanî bir meşlah ile örtülü, ayağında koyu kırmızı kadifeden tozluklar, bir teber üzerine dayanmış ve bacaklarını uzatarak sofasına oturmuş bir halde görüyorum. Carî usule tevfikan, sağ tarafına geçip oturdum. Bu uyuşukluğu geçip de kendine geldiği vakit, gözlerini uzun uzun benim gözlerime diktikten sonra, yanındaki müşavirlere uzaklaşmalarını işaret etti. O zaman vezir vaziyeti bizzat görüp anlamak için, ahiren zabtedilmiş olan (Gardiki) ye gideceğini, orada asayişi takrir edeceğini ve kendine mensub memurları yerleştireceğini konsolosa izah eyledi.

Ali Paşa ile hemşiresinin (Gardiki) ahalisine karşı, tâ gençliklerindenberi, besledikleri öc almak hissiyatını = *Ressentiments* bilen Pukvil, paşaya bu yeni tebaaya karşı merhamet ile muamele etmesini ve kuvvetten ziyade lütuf ve kerem ile onları kendine bağlamasını rica etti. Paşayı terketmeden bir dakika evvel müşavirlerinden biri, bütün Yanya ahalisinin hörmet ve itibarına mazhar olan fazilet sahibi ŞEYH YUSUF efendi de, (Gordiki) ahalisinin müslüman olduklarından musırren bahsile, ayni lisanı kullanmıştı. Vezir konsolosa bir pişmanlık edasile cevab verdi: *İşba haline geldim. O kadar kan döktüm ki dalgası arkam sıra geliyor, dönüp baka-*

[1] Pukvil burada not olarak şunu ilâve ediyordu: "Bir kaç ay evyel, Vezirle yaptığım bir gece müzakeresinden çıkarken sarayın fena tenvir edilmiş avlısından geçtiğim sırada, yeni teşhir edilmiş bir yığın kesik başlar üzerine düştüm. İlk önce bende büyük bir tesir hasıl etmemiş olan bn hadisedenberi, bu hazin ankaz için öyle bir nefret duymuştum ki istibdadın bu türlü ganimetlerini saraya her gidişimde gördükçe şiddetli bir korkuya düçar olmuştum.»

mıyorum; o zaman genç ve şiddetli idim. İhtirasımın ateşinden başka bir şey duymnyordum. Gardiki rüesasını pranga altında tutuyorum. Hürriyetlerinden başka bir şey istemem. Arzu ederim ki bnndan sonra bana sadık olsunlar. Konsolos avdetim gecikmiyecek. O zaman Prevezeye beraber gideriz."

22 martta, Ali paşa Libohvaya vararak, hemşiresine misafir oldu. Orada iki gün kaldı. Bu müddet zarfında Şehnisa hanım, Gardiki ahalisine karşı gayzını tazelendirmekden, nefret ve husumetini tahrik etmekden ve intikam arzularını canlandırmakdan geri durmadı. Çocuklarının vefatındanberi her süs ve zinetlerinden tecrid kılınmış olan sarayına kapanmış, ziyaret kabul etmez, etrafındakileri kendisi gibi matem tutmağa icbar eden bu kadın, kardeşi geldikten sonra mecnunane bir sevinç eseri göstermişdir. Değerli halılar ve sair şeylerle yeniden tefriş etmiş olduğu sarayında Ali Paşanın şerefine şarkılı ve horalı ziyafetler tertib etti ve yanındaki kadınlara bayramlık elbiselerini giymek müsaadesini verdi.

Ali Paşa Şehnisa hanımdan ayrıldı, Ergeri vadisine hâkim ve Gardiki havalisine nâzır bir kaya üzerinde kâin (Şendriya) kalesine gitti. Oradan da (Gardiki) nin yedi yaşından yukarı bütün erkek ahalisinin (Şendriya) köyüne gidip arzı ubudiyet ile aflarını istihsal etmeleri lüzumunu ilân etti. Aynı zamanda, Gardiki ahalisinden herhangi bir kimseyi kabul etmelerini, ölüm tehdidile, yerli köylülere meneyledi.

24 martta, Gardiki ahalisinden yedi yüz yetmiş kişi, müsellâh olmıyarak, Ali Paşanın huzuruna çıktılar. Paşanın etrafında muhafızları yahud çuhadarları, Gegalardan, Ulahlardan, Mirditalılardan mürekkeb harb askerleri va Tanas Vayanın kumandası altındaki Rum imdad askerleri bulunuyordu. Gelenler Paşanın ayağına yüz szrerek arzı inkiyad ettiler; Paşa hiç bir husumet eseri göstermeksizin, onları kabul etti, kendilerile dostane konuştu, mutadı veçhile onlara *dostlarım, kardeşlerim, çocuklarım* diye hitab ile en emniyetbahş mevaidde bulundu. Sonra, güya bazılarını Preveze'ye, bir takımını Suli dağlarına göndermek üzere, isimlerini yazmak istiyormuş gibi davranarak, ovanın ortasında ve Drinopolis deresinin kenarında kâin, Murteza beyin kervansarayına gitmelerini emretti. Kendi de, Ulahların taşıdıkları tahtirevan üzerinde, oraya indi.

Kervansaraya varınca, (ekserisi Suli ahalisinden olan) Rum im-

dad askerlerine [1] teveccüh etti: *"Düşmanlarım,* dedi, *elimde. Ne yapmalıyım? — Emrediniz,* diye Sulyotlar cevab verdiler. *— Siz, mahkûm olanlara verilen idam cezasına, Korfuda, ne isim veriyorsunuz? Kurşuna dizme demiyor musunuz? O halde, işidiyorsunuz a, hepsini kurşuna dizmeli! Haydi bakalım, on beşer, on beşer!* „ Yüksek duvarla çevrilmiş kervansaray içinde kapalı olan (Gardiki) liler birdenbire Ali Paşanın askerlerini görünce neye uğradıklarını anladılar. Taş atarak kendilerini müdafaaya çalıştılar, istimdad avazelerini yükselttiler, duvarları tırmanmağa çabaladılar; lâkin bir yaylım ateşi mukadderatlarının taayyün ettiğini anlattı. Askerler on beşer, on beşer bağlayıp zavallıları dere kenarına götürüyorlardı. Orada, teskin olunmuş bir intikam hissile sermest olan Ali Paşanın huzurunda, yaylım ateşile yere seriliyorlar, sonra hançer darbelerile işleri bitiriliyordu. Katliâm bir buçuk saat sürdü. Bitmek üzere iken, Ali Paşa çuhardarları arasında üç nefer (Gardikili) nin bulunduğunu hatırladı. Derhal onların tevkifini emretti. İçlerinden biri affını istirham ile: "On yedi sene var ki, dedi, size hizmet ediyorum Vezir. Merhamet ediniz.... — Kırk senedir bu günü bekledim" diye Ali Paşa da cevab verdi. Çuhadarların üçü de katlolundu. Bu katliâmdan sonra, Ali Paşa atına binerek, maktüllerin cesedleri üzerinden yürüdü: «Annemin intikamı alınmıştır! diye bağırdı. Anneciğim işte, sana vâdetmiş olduğum kan. Bu gün tekrar doğuyor, yeniden gençleşiyorum!» Sonra, kızkardeşi Şehnisa hanım gelüp bu müdhiş manzara ile gözlerini hoşnud etmek için, cesedlerin gömülmesini menetti [2].

Bu katliâm akşamı Sulyotlarla Ali Paşanıa Merditalıları, ölen zavallıların anaları, karıları ve kızlarile meskün (Gardiki) ye çıktılar. *Bu biçareler, iki gün o gürühün tecavüzatına maruz kaldılar. 26 mart sabahı, Ali Paşa, bütün o zavallıları korkunç Şehnisanın* beklemekde olduğu Libohva'ya sevkettirdi. Evvelâ kendi adamlarının cesedleri yanından geçirdiler, sonra vezirin kızkardeşinin önünde secde etmeğe icbar eylediler. Şehnisa hanım bunları görünce müfrit bir heyecana düştü, Arnavut kadınları için en büyük hakaret olmak üzere, saçlarının kesilmesini, yaşmaklarının ve elbiselerinin alınmasını, gömleklerinin belden aşağısının kesilmesini ve

[1] Müslüman olan "çuhadarlar„ mezhebdaşları üzerine ateş etmek istemediler. Mirdita'lılar da silâhsız kimseleri öldurmekten istinkâf ettiler.

[2] Ali Pş.dan Laz Ahmed pş.ya yazılıp kitabımıza zeyledilen mektuba bakınız. A. K. A.

bu hal üzere askerlere teşhir olunmalarını emreyledi. Aynı zamanda Şehnisa hanım, (Gardiki) kadınlarını nezdine kabul edecek yahud ekmek verecek olanları — her kim olursa olsun — ölüm ile tehdid ediyordu. Kızkardeşinden daha az zalim olan Ali Paşa, bn biçare kadınlarla (Gardiki) halkından baki kalan kimselerin memleketi dahilinde, başka yere dağılmalarını emretti.

(Gardiki) köyü, sekenesinden mahrum edildikten sonra, yakıldı.

Sonraları Ali Paşa Murtaza bey hanında katlolunanların kemiklerini bir yığın halinde toplattırarak bu ölü kümesi yanında mermerden bir sütun diktirdi. Bu sütun, Türkçe ve Rumca lisanlarile ve altın harflerle ölülerin mıkdarlarını ve idamları tarihini havi bir kitabe idi.

Bu feci hadiseler cereyan etmekde iken, Ali Paşa, Yanyada bulunan oğlu Muhtar paşaya Yanya hapishanesindeki rehinelerin imhalarını yazıyordu. 1812 paskalyasinde Pazar — pazartesi gecesi, Muhtar paşa göl içindeki adada kâin (Pandeleimon) manastırına bizzat gidiyor, ve idamlar başlıyordu. Huzuruna getirilen mahbusların her birine: «Vezirin sizi affettiğini söylemeğe geldim. Neyi tercih ettiğinizi, teehhürsüz anlamak istiyorum. İlerde hizmetlerinize göre mükâfata mazhar olacaksınız» diyordu. Zavallı mahbusun ifadesi bitince, Muhtar paşa, cellâdlık vazifesini gören çingenelerden birine işaretle: «filan adamı götür» emrini veriyordu. Gardiki ağalarından, Ali Paşanın kâhyasının damadı Demir Dost, İşkenceden sonra, birinci olarak öldürüldü. Bedeninin azası koparılmış, bağırsakları çıkarılmış, başı bir demir çenber içinde ezilmişdi. Mahkûmların 17 incisi idam olunurken cellâdların kuvveti tükendi, durmağa mecbur oldular. 30 martta, bir bey ile on iki yaşındaki oğlu alenen asıldılar. 31 mart gecesinde, 74 kişi imha olundu. Muhtar paşa mazlûmların cesedlerini (Pandeleimon) manastırı yanındaki bir kuyuya attırmıştır ki bu kuyu hâlâ, Gardikililerin kuyusu, adile maruftur. O zaman cellâdlardan biri Muhtar paşaya, yanında Pukvil olduğu halde, «hapishane boşaldı...» demiştir.

Gardiki harab oldu ve ahalisi hep katledildi. Ali Paşa Yanya, Berat ve Delvine livalarına müstakillen mutasarrıf oluyordu. Lâkin ikbalperestiliği henüz memnun edilmemiş idi, gözlerini Şimalî Arnavutluğa doğru gezdirmeğe başlıyordu.

ALİ PAŞANIN ŞİMAMÎ ARNAVUTLUĞA AİD GAYELERİ, İNGİLİZLERLE YENİ MUHADENET

1812 senesi bidayetinde, Ali Paşa ile oğullarının idaresi altında bulunan memleketler Epir, Akarnani kıt'alarını, Pindus dağlarını, Etolyanın bir kısmını, Tesalya'yı, Mora'yı, Nakedonya'nın bazı eyaletlerini, merkezî ve cenubî Arnavutluğu şamil hakikî bir devlet teşkil ediyordu. Şimalen mutasarrıfı Ali Paşanın emri altında bulunan Ohri livasile ve mutasarrıfı Mustayı, tecrübesiz bir genç olan ve Ali Paşa için ya hiç korkulmaz bir düşman yahud bir müttefik olabilen İşkodra mutasarrıflığile muhat edi. Beratın fethinden sonra, Ali Paşa, İşkodra mutasarrıfının komşusu olarak, şimalî Arnavutlukda geniş entrikalara başlamış idi. 1811 senesi eylulünden itibaren, Karadağ hududundaki Sponga şehri paşası Mahmud, Elbasan paşası Abdullah paşalarla Tiran paşasının oğlu Yanyaya gelmişlerdi. Kroya mutasarrıfı Kaplan paşa Ali Paşaya rehineler gönderiyordu. Ali Paşanın memurları Bosnaya kadar giriyorlar, orada efendileri hesabına asker toplıyorlardı. İstanbulda bulunan kapı çuhadarları, Beratın Ali Paşa tarafından zabtındanberi, «haraç» ile tekâlifi emiriyenin temamile hazineye girmekte olduğunu, İbrahim paşa zamanında ise İstanbulun müşarünileyhden hiç bir şey almadığını Babı Âlinin nazarı dikkatine koymakdan geri durmızor; İşkodranın genç mutasarrıfının maliyesi fena vaziyette olduğunu ilâve ile şimalî Arnayutlukda mesarifin tesviyesi için yegâne çare o havaliyi Ali Paşanın hüküm ve iradesi altına koymakdan ibaret bulunduğuna telmih ediyorlardı. «Epir satrapının» şimal cihetinden büyümeğe müteailik bir plân kurmakda olduğunu bu işaretlerin delâlet ettiği esnada, Babı Âlinin bir memuru Ali Paşaya bir ferman getiriyor ve bu fermanda, İşkodra mutasarrıfı senelik vargiyi veremediği cihetle mezkûr eyaletin zabtına müsaade olduğunu bildiriyordu. Ali Paşa İstanbuldan gelen memuru huzuruna kabul ettiği vakit ona dedi ki: «Babı Âli bana bu

kadar iş vermekle ne yapmak iştiyor? [1]. Lâkin zaman kaybetmeksizin, bu fırsattan istifade ediyordu. Derhal "bölük başı„ larından birini, Abdullah Çavuşu, Berat'a gönderip orada büyük erzak medharları yapmağa ve İşkodraya karşı bir üssühareke tesis etmeğe çalışıyordu. Gelecek ilk baharda İşkodra mutasarrıfile muharebe edeceğini işaa ediyordu. Mutadı olan usule tevfikan İşkodra'ya külliyetli paraları hâmil ve Ali Paşaya tarafdar tedarikile mükellef ve nihayet Şimalî Arnavutlukda nifaklar ihdasile muvazzaf memurlar gönderiyordu.

Bu memurların tahrikâtı semerelerini vermekde gecikmediler: 1812 ikinci kânununda, Mustay paşanın tarafdarlarından Tiranlı Hüseyin Çıkla ve kardeşi Mehmed beyler katledilmişlerdi; diğer kardeşleri Ahmed bey ise, aynı akibete uğrıyacağından korkarak, firar etmişdi; Yanya Paşasının altınları Mustay paşanın, ekser azası Ali Paşanın memurları tarafından satın alınmış olan, divanına kadar süzülüp giriyordu; Şubat ayında, Kroya mutasarrıfı Kaplan paşa, İşkodra mutasarrıfile harb halinde olduğunu açıkdan açığa ilân ediyordu. Ali Paşanın entrikaları büyük bir faaliyetle ilerliyor ve tâ Karadağa kadar yayılıyor, Paşa orada yardımcıları olan Mirditalıların reisi tarafından gönderilen mutavassıt ile münasebetler idame ediyordu.

Bu vasıtalarla Şimalî Arnavutlukda nüfuzunu arttırmağa çalışırken Ali Paşa, vaktile Berat mutasarrıfı İbrahim paşaya karşı kullandığı garib siyaseti istimale devam ile, torunu, Veli paşanın kızı Ayşeyi, o anda imhası çaresiui aradığı Mustay paşaya tezvic etti. Pukvil'in yazdığına göre, «korkunç bir velvele ile» kutulanan düğün 1812 nisanında yapıldı [2].

Bu tarihde Ruslar ile Tuna boyunda muharebe devam ediyordu. Padişah, daha mübrim endişeler içinde olduğu için, Arnavutluk hadiselerine bakamıyor, Ali Paşa aleyhindeki tasavvurlarının icrasını daha münasib zamanlara bırakıyordu. Padişahın hiddetini davet etmemek ise, iki oğlu da Orduyu Hümayunda bulunan Ali Paşanın menfaati iktizasındandı. Muhtar ve Veli paşalar Yanyaya avdet ettikleri zaman, Ali Paşa Babı Âlinin siyaseti hakkındaki hissiyatını izhar etmekden sıkılmadı. O sırada Rusya ile müsalâha yapılacağından bahsediliyor ve, Moskofların açıkdan açığa hasmı

[1] Ali Paşa geleceği bir kaç gün evvel kendisine bildirilmiş olan Celâl efendinin yakında geleceğine telmih ediyordu.

[2] Veli paşanın üç kızı bir günde evlendiler: büyüğü Serezli İsmail Beyin oğluna, ortancası Zeytun beyine, en genci Mustaiye vardı.

olan, her şeyden ziyade Rusların Sırbistanda yaptıkları propagandadan çok endişe eden Yanya Paşası, ortalıkda dolaşan şayialardan bihuzur oluyordu. Bir gün Fransa Konsolouuna demiş ki: «Sadrıâzam ile yeniçeriler İmparatorluğun selâmetini ihlâl ettiler, Devleti mahvedeceklerdir. Oğullarım Babı Âlinin elinde bulundukları müddetçe, sükût ettim, 18 ay sesimi çıkarmadım. Lâkin şimdi fikrimi söyliyebilirim. Rusların hasmıyım ve oğullarımla birlikde İmparator Napolyon'un kulu olarak ölmek isterim. İşte Sadrıâzama vazdığım: *"Benden üç bin kişi istiyorsunuz; onları size (göndeaiyorum. Lâkin biliyorum ki siz, İmparatorluğun üçde (birini feda ederek, Ruslarla belki sulh yapmışsınız, ve Rusları (başımıza geçirmişsiniz. Üç bin adam ne olacak? Hiç. Askeri-(mizin cesareti kırılmıştır. Hata kimin? Sizin, ricalin, azayı (devletin. Lâkin bu musibet için bir çare var. Ben diyorum ki, (evvelâ Avrupanın dakikadan dakikaya bizim için müsaid bir (hal alabilecek olan Avrupa işlerinin vaz'iyetine bakmalıdır [1] , (Müzakeratı uzatınız, ve, şayed bazı şeyler imza etmiş bulunu-(yorsanız, Padişahı yaptığınız şeyleri tasdika şiddetle zorlama-(yınız. Gelecek baharda Serezli İsmail bey, İşkodra mutasarrıfı, (bir çok Anadolu paşaları, ben ve oğullarım 140,000 kişi toplı-(yabilir ve Ruslara karşı çıkabiliriz. Fakat yeniçerileri isteme-(yiz: Bunlar bozğuucudur. Eyaletlerimizi feda için daha zaman (vardır. Bunu uzun uzadıya düşününüz; müsalâha yapmayınız (ve bana inanınız.)*

«Bu Mektubu Sadrıâzama takdim ettim, bundan çok hiddetlendi; Vükelâ meclisi de pek büyük hoşnutsuzluk gösterdi. Rusların ilk taleblerinden vazgeçmiş olmaları hasebile hepsi de musalâhaya muhalefette beni haksız buluyorlar. Yapılan müzakerelerde Türk ve Rus murahhaslarile birlikde bulunan İngiliz memuruna mektubumu göstermişler. Mumaileyh muamelemden gücenmişdir. Ve, o zamandanberi, «Devlet» ve İngilizlerle, hiyanetle maznun, soğuk bir vaziyetteyim. Lâkin mütalâalarımı, taç ve tahtının şerefini takdir eden padişahımızdan çok itina ile gizlemişlerdir.

«Zati hazreti padişahiye doğrudan doğruya yazacağım. Maruzatımın dinleneceğine eminim. Silâhdarile Bostancı başısı ve kayıkcısı dostumdurlar. Benden ücret alırlar ve şübhesiz bana hizmet edecekler. Ücretlerini veriyorum, beni hiç bir vakit aldatmamışlardır.

[1] Ali Paşa Fransa ile Rusya arasında vukuu muhakkak bir harba telmih ediyordu.

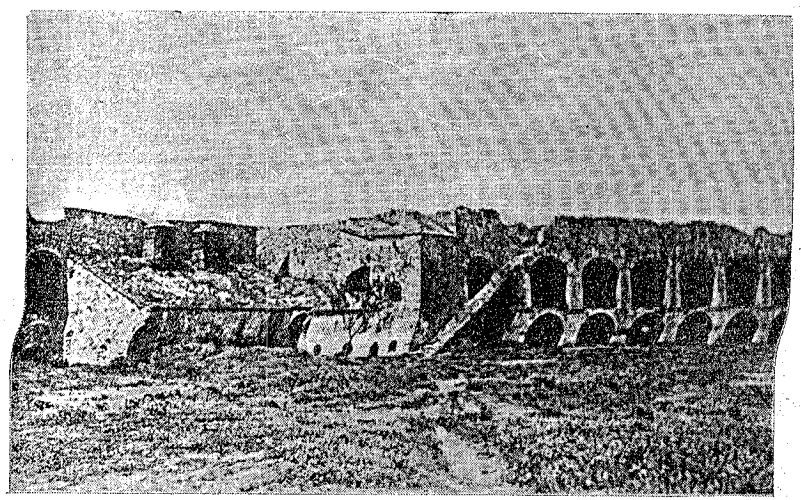
«İngilizlerin Ruslarla bir muhadeleri var. Bu sebebden Ruslarla aramızda sulh yapılmasını istiyorlar. Her şey onların elinden geçiyor. Fakat daha ziyadesini istiyorlar: Zati hazreti padişahiyi Fransa aleyhinde teşekkül edecek bir üçüzlü ittifaka sokmak iddiasındadırlar. Kongrede bu madde üzerinde ittifak edememişlerdir. Rical sulh yapmak, fakat bitaraf da kalmak istiyorlar. Bununla beraber, onlara para kuvvetile felâketâmiz bir müsalâhadan daha fena bir hatâ yaptırılabilir.... Bir dostum yok; beni sulha engel addediyorlar, öyleyimdir de. Gerçi alel'âde bir vezirim, fakat çok şey yapabilirim. "Rical„ gibi sadrıâzam da, kendilerine huzur ve istirahati temin edecek olan sulha vusul için, orduyu mahvetmek istemişlerdir.»

Şayed, bu sözleri söylerken, Ali Paşa samimî idise ve Pukvil'i aldatmak istemiyor idise, demek ki, Rus himayesi altında, Yedi Ada cumhuriyetinin tekrar tesisi korkusu Yanya Paşasının menfaatını hükümdarının menfaatile birleşdirmek ve İmparatorluğa en muvafık siyaset hakkında ona vazıh bir görüş vermek neticesini hasıl etmişdir. Napolyon ile Aleksandr arasında anbean bir inkita beklenmekde ve böyle bir hadisenin Tuna boyundaki vaziyeti değiştirebileceği meydanda iken, Ruslarla müsalâha yapmağı mevsimsiz addetmekde Ali Paşa haklı idi. Ordunun kudreti harbiyeden mahrum olmasını mucib sebebler arasında yeniçerilerin bozgunculuğuna büyük bir pay ayırmakla ahvali çok güzel görüyordu. Nihayet, Ruslarla Türkler arasında müsalâhanın imzasını tacil etmeğe ve müteakiben Zatı hazreti padişahiyi Napolyon aleyhine Çar Aleksandr'ın müttefiki yapmağa çalışan, İngiliz politikasının manevralarını pek iyi bildiğini gösteriyordu.

Paşanın Fransa konsolosuna vaki bu mahremane tevdiatından bir kaç gün sonra, Ali Paşa ef'alini siyasî noktai nazarlarına uydurmak mecburiyetinde kalmışdır. 20 şubat 1812 de ikinci Mahmuddan aldığı fermanda derhal orduya iltihak etmesi emir ve hilâfına hareket ederse kellesini kaybedeceği beyan olunuyordu. Bir sene evvel Ali, sadaret kaymakamına külliyetli para göndermek suretile, buna benzer bir emri başından savabilmiş idi. Ali Paşanın emre itaat etmediğini görerek, âsinin kellesini alıp getirmek memuriyetile Yanyaya bir *kapıcıbaşı* gönderilmesini Padişah emrettiği vakit, kaymakam paşa, hileye tevessülle, Sultanın fikrini çelmeğe muvaffak olmuştu. İkinci Mahmudun yeniden vakı ısrarı üzerine, Ali Paşa, oğlu Muhtar paşayı kendi yerine göndermeğe muvaffak olamadığından, gelecek mayısda bizzat hareket edeceği

cevabını verdi. Bunu yemin ile taahhüd ediyordu. Fakat aynı zamanda Sultanın ordugâhına, Sadrıâzam nezdine, itimada şayan bir adamı, Pukvil'in sözüne göre, *"en fena adamlardan biri olan"* Hacı Mehmed Şehrî efendiyi gönderiyordu. Şehrî efendi, Paşasının işini görebilecek vesaiki elli bin kuruş Venedik altını ve değerli olduğu kadar çok hediyeler şeklinde hâmildi.

Bu mutemed adamın memuriyeti, önceleri muvaffak olmuş gibi idi. Ordugâha gelmesile beraber, Divanı Hümayunda Ali Paşa lehine bir tebeddülü efkâr husule geldi. 6 mayısda Sadrıâzamın yeğeni Yanyaya geliyordu. Ali Paşa oğlu Muhtar paşa ile beraber müşarünileyhin bizzat istikbaline çıktılar. Büyük merasim ile kar-

Yauya kalesinin dahilî manzarası

şılanan bu zatın, Ali Paşaya Tırhala mutasarrıflığile derbentçi başı ünvanının ihalesini havî fermanları hâmil bulunduğu anlaşılıyordu. Maamafih, bir hafta sonra, asker talebine ve Ali Paşanın Orduyu Hümayuna azimetine dair diğer bir ferman ile başka bir kapıcıbaşı da geliyordu. Bizzat gitmemeğe karar vermiş olan Ali Paşa, yeniden hastalığı bahane etti. Bir gün Pukvil yeşil gözlükler takmış olduğunu gördü. Paşa kendisine dedi ki: "Ah! Oğlum, kör olacağım zannederim. Baksanıza gözlerime..." Konsolos diyor ki: «Gözleri sağlamdi. İspirtolu bir madde akıtmak suretile iltihablandırılmış olduklarını seziyordum. Bunlar, Ali Paşanın mutad

oyunlarıdır. Hülâsa, bazı kâğıtları okumak için gözlüklerini çıkarıp attı...»

14 mayısda, Babı Âlinin ikinci bir memuru, Ali Paşaya ordugâha asker ve para göndermesini ihtar eden, lâkin kendisinin bizzat azimetinden bahsetmiyen emirleri hâmilen Yanyaya vasıl oluyordu. Ali Paşa derhal bin beş yüz kişi toplanmasını emretti [1] Muhtar paşa da Berat livasından bin kişi gönderiyordu. Bu askerlerin kumandanlığını deruhde ve Orduyu Hümayuna avdet etmek hususunda babası tarafından sıkıştırılan Muhtar paşa, muharebeye göndermekden ise kendisini öldürmek evlâ olacağından bahisle, gitmekden kat'iyen imtina ediyordu. O zaman Ali Paşa hazırlamış olduğu müfrezeyi Ömer bey Viriyoni'nin kumandasına tevdi etti. Esasen şübhe etmeğe başladığı Ömer bey Viriyoni'yi uzaklaşdırmak için de bu bir vesile idi.

Orduya gitmek sıkıntısından kurtulmuş olan Ali Paşa yeşil gözlükleri bırakmış, artık göz hastalıklarından şikâyet etmiyordu. Padişaha on, on iki bin mükemmel asker toplıyacağını söyliyordu. Fransa ile Rusya arasında patlamış olan muharebeden ve Türkler lehine bu muharebenin husule getirdiği kuvvetli saptırmadan duyduğu memnuniyeti izah ediyordu. İddia ediyordu ki Sultan, ledelhace İngilizlerin istilâsına karşı Epir ve Mora kıt'alarını müdafaa etmesi için, Yanyada kalmasını emretmiş idi. İngilizlere gelince: temin ediyordu ki, Fransızlar Lehistanda ilk topu patlatır patlatmaz, Babı Âli onlara ilânı harb edecekdi. Fransa konsolosuna da Osmanlı hükûmetile İngiltere arasındaki münasebat kesilir kesilmez, Fransızlarla müttefikan Ayamavraya hücum edeceğini söyliyordu.

Bu hadiseler arasında, Yanyada haber alındı ki Ruslarla Türkler müsalâhanameyi Bukreşde imza ediyorlardı. Bu haber Ali Paşayı yeis ve fütura duçar etti. Bundan son derece memnuniyetsizlik gösterdi. Müsalâhanamenin Padişah tarafından tasdik olunmıyacağını hâlâ zannediyordu. *"Mahvolduk,* diyordu. *Çünkü Rusları Rumların arasına koyuyoruz ve çünkü Ruslar onların tarafdarıdırlar. Bununla beraber, müsalâha yapmış olmasaydık, ne olacaktık bilemiyorum. Osmanlı hükûmeti eski bir binadir, ki her tarafdan çöküyor, yıkılıyor. Bir muharebe daha vaki olursa elimizde kalan eyaletleri de alacaklardır."* Başka bir gün Fransa

[1] Gönderdiği müfrezeler ekseriyet itibarile Korfudaki kıt'alardan kaçan Sulyotyarla Kseromeros ve Himara haydutlarından mürekkeb idi.

konsolosuna şöyle diyordu: *"Dün kaymakam paşadan bazı havadis aldım. Sulh tasdik olunmuştur. Lord Liston [1] İstanbula dönmüş ve Rusya sefarethanesi Mösyö Ditalinski için [2] hazırlanmışdır. Bu müsalâha vatanımızın harabisini ikmal edecekdir. Allah şahidimdir ki bunu men için her şeyi yaptım.„* Muahedenin akdından beri uyumadığını temin ediyordu: *"Türkiyeye ve istikbale bakınca,* diyordu, *yakın ve içtinabı muhal izmihlâlimizden başka bir şey göremiyorum.»* Gene diyordu ki: Sulhden başka bir şey düşünmezken muharebenin devamını arzu ettiğini söylemekle Babı Âli İmparator Napolyonu hiç yakışmıyacak bir tarzda aldatmışdı. Divanı Hümayunu ve Padişahı bu hiyanetin faili olmakla itham ediyordu: *„Ben İmparator Napolyon olsaydım,* diyordu Pukvil'e, *beni bu suretle çiğnemiş, terzil etmiş olan bir hükûmete asla ittimad edemezdim.„*

Lâkin bu haller arasında, Osmanlı hükûmetini sulh yapmağa sevkeden İngiliz siyasetinin İstanbuldaki galebesine bakarak ve, bazı kimselerin iddiaları veçhile general Andréossy'nin Babı Âli nezdine memur Fransa elçisi sıfatile Fransızların (Bosna) üzerine hücum etmelerini hazırlamasından korkarak, Ali Paşa yeniden İngilizlerin kolları arasına atıldı.

Bundan başka, İngilizler, bir çok aylardanberi Ali Paşayı tekrar kendi taraflarına celbetmeğe çalışıyorlardı. 1811 senesi nihayetindenberi, Yanya Paşasını hiddetlendirmiş olan bazı hadiseler üzerine, İngilizler ile Ali Paşa arasındaki münasebat dikkatı calib bir soğukluk devresine girmiş idi: İngiliz korsanları İyoniyen adalarile ticaret eden bazı gemilerini zabtetmişler, ve Ayamavra memurları bu adaya iltica etmiş olan Xérométos haydutlarını kendisine teslimden imtina eylemişlerdi. 1812 senesinin ilk ayları zarfında Ali Paşa Fransızlara yaklaşmışdı. Pukvil, Lâtur-Moburga gönderdiği mektublarda Ali Paşa ile münasebatında hasıl olan sükûnetten bahsediyordu: İşler daha dostane bir hava içinde görülüyor, konsolosun talebleri ekseriyetle is'af olnnuyor ve Ali Paşa ile mülâkatları daha sık ve daha samimî oluyordu

Bununla beraber, İngilizler vezire tavizler vermekden geri durmıyorlardı. 1812 senesi mayısında, general d'Ayret — ki İyoniyen adalarında bulunan İngiliz askerlerinin kumandanı idi — Veli paşanın düğün merasimi yapılmakda olan, kızına takdim edilmek üzere, kıymetli hediyeleri hâmil olan karısını Yanyaya göndermişdi. Ge-

[1] 1812 haziranından beri İngilterinin İstanbul Sefiri.

(2) Rusya elçisi.

neralin karısı, beraberinde binbaşı Monk ve karısı, Zanta valisi, üç zâbit ve bir çok hizmetçiler olduğu halde Yanyaya gelmiş ve Paşaya kocasile Konsolos Foresti'nin mektublarını getirmişdi. Kendilerine yapılan istikbali kıskanan Pukvil'in dediği gibi, «kadınlarla zâbitlerden mürekkeb bu mürahhaslar heyeti» mayısın 9 unda gelip 13 ünde avdet etmiş idi. Ali Paşa, Şark âdetlerine muhakif ve bir müalüman için münasebetsiz olarak, kendisine kadın murahhas gönderilmiş olmasını nabemahal bulmuşdu. Fransa konsolosu da «İngilizlerin bu gülünç teşebbüsü» dediği bu işi hicvetmekden geri kalmamış idi. Ali Paşa bizzat İngiliz kadınları hakkında şakalar söylemekden hoşlanıyor ve bu hal bilhassa cerbezesini artırıyordu.

Bunvnla beraber, Ali Paşa bu ziyaretin neticesini çok güzel takdir etti: Binbaşı Monk avdet ederken Paşaya külliyetli bir meblâğ ile bir çok elmaslar bırakmışdı. Ve bu andan itibaren İngilizler, çok zamandanberi ödemedikleri ve fakat tediye edilmemesinden dolayı Ali Paşa ile aralarındaki münasebetlerin daha ziyade soğuduğunu anladıkları aylık ianeyi tekrar vermeğe başlamışlardı. Bu ihsan ve atiyelerden sonra, Ali Paşa evvelce beş sene müddetle Fransızlara tatbik etmiş olduğu eziyetler sistemine tekrar avdet etti.

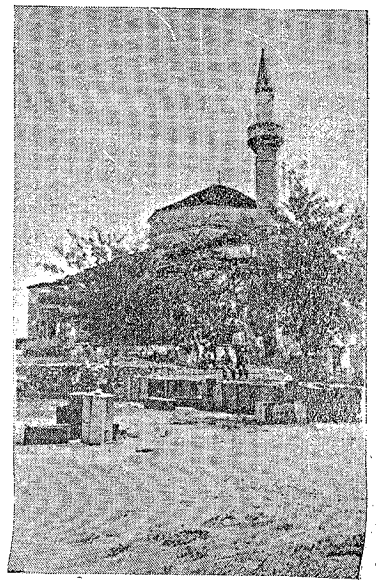
O tarihden itibaren, Ali Paşanın memurları Fransa konsolosunun ulaklarını (Courriers) tekrar tevkif ve muayene ve mektublarını zabetmeğe başladılar. Bir gün bir kaç torba altına İmparator Napolyonun teveccühünü tercih edüp etmiyeceğini soran Pukvil'e Ali Paşa kızgın kızgın şu cevabı verdi: *"İmparator benden Pargayı aldı. Düşmanım olan Sülyotlar, hizmetinde bulunuyorlar [1]. Delvinalı Mustafa paşanın oğulları Korfudalar. Topraklarımı istiyorum. Düşmanlarımı da bana iade etmelidir.„* Paşa, Korfuya ihraç edilen zahair üzerine yeniden, kapitülasyonlara mugayır, vergiler tarhetmişdi. Fransa konsolosu, Celâl efendinin huzurunda, bundan şikâyet ettiği ve Babı Âli tarafından bu hususda Celâl efendiye verilen emirlerin infazını taleb eylediği vakit, Ali Paşa hiddetle cevab veriyor: *"Celâl efindi bir uşaktır. Yanyada benden başka efendi (hâkim) yoktur. Hiç bir şey dinlemek istemem.„* Pukvil'in en küçük iddiasına karşı limanlarını kapayacağından ve Korfuya erzak ihracını menedeceğinden bahseder.

İyoniyen Adalarile Epir arasında İngilizler mütemadiyen gidip geliyor. 1812 haziranında, Zantadan gelen ve Ali Paşaya hediyeler

(1) Miralay Minot'nın avcı Arnavutlar taburuna telmihdir.

getiren bir komiser Preveze'ye çıkıyor. Sekiz gün sonra, bir zâbitile İngiltere hizmetinde bulunan Arnavut askerlerinin komiseri Yanyaya geliyorlar. Bunların yanında «Talari» lerle yüklü 14 katır vardı. Ali Paşa bunların hepsini şehir ahalisi hesabına iskân ve iaşe etmişdir

O Osman Pukvil, Lâtur-Moburga yazar ki: «Terazinin kefesini kendi taraflarına ağdırmak için, İngilizlerin kullandıkları deliller pek kuvvetlidir: Bundan ötürü bütün taleblerimde müşkülâta uğrıyorum.»

Yanyada Fethiye camii

Altınla itma edilen Ali Paşa İngilizlerin en çok gayretlerini güden bir memurları idi. Fransızların işgali altında bulunan Pargaya zahire ihracını şiddetle menediyordu. Fransa hizmetindeki Arnavut alayının birinci taburu kumandanı Himaralı binbaşı Andruzzi'ye aid hayvan ve malları müsadere ettiriyordu. Bu zâbiti Korfuya avdet eden bir kayıkdan alarak, Fransa konsolosunun şiddetli itirazlarına ve *Babı Âlinin emirlerine rağmen* altı aydan fazladır, mahpus tutuyordu [1]. Korfuya taarruz ettikleri takdirde, Parganın kendisine verilmesi şartile, İngilizlere altı bin kişi vermeği vâdediyordu. Fransızlar fiil ve hareketlerinden[2] ve

(1) Ali Paşa, "reaya„ dan olduğu ve Fransız hizmetine girmiş bulunduğu için Andruzzi'yi iadeden imtina ediyordu.

(2) Pukvil, bu tarihde Paşanın hayatına kasdetmek istediğini sarahaten iddia etmemekle beraber, müşarünileyhin bu niyette olduğu zahabını vermektedir. Ali Paşayı, duçar olduğu vahim bir hastalık (ârazına göre Kolera zannedilen bir hastalık) esnasında tedavi için, Yanyaya gelen Korfu işgal kuvvetleri baş hekimi Doktor Frank, bir dostun mahrem tevdiatına göre, komiser Leseps'e hikâye etmiş ki Ali Paşa, öleceğini zannederek, bir gece, Fransa konsolosunun saraya celbini emretmiş. Maksadı konsolosu öldürtmek ve kendisile beraber mezara götürmekdi. Ali Paşa, Pukvil'in kendisini görmek üzere gelmesinden evvel, biraz iyileşmiş olduğu cihetle, emrini geri almışdır. Ali Paşanın, malûm olduğn üzere, bir hekim olan Pukvil'i, bahsettiğimiz hastalık münasebetile davet etmiş olması hakikata pek yakın bir ihtimaldır. Filhakika ifakat buldukdan bir kaç gün sonra, Pukvil ile kardeşini kabul ederken konsolosa demiş ki: "Konsolos, pek fena bir halde idim. O vaziyet içinde yanıma gelmenizi söylemelerini emretmişdim; lâkin adamlarım unuttular. Kendimi daha iyi bulunca, sizi geceleyin rahatsız etmek istemedim.„

memleketinde bulunan Parga ahalisile Korfululara karşı yapdığı her türlü eza ve cefalardan Fransızlar tekrar şikâyete başladılar. Hattâ Napolyon aleyhinde münasebetsiz bir takım şayialar çıkarmakla da itham ediyorlardı. Meselâ, Ali Paşa, iddia ediyormuş ki Napolyon, büyük ordu kumandanlığını deruhde etmek üzere Parisden ayrılırken, yanına çok değerli bir taç almış; Rusyayı mağlub ettikden sonra, Türkler aleyhine dönerek, Osmanlı hanedanını hal'etmek ve bu tacı kendisine iltica etmiş bulunan Tatar hanları arasından muntehab bir reise giydirmek tasavvurunda imiş

O zamana kadar. Yanya Paşası hiç bir ceza görmeksizin, dilediği gibi hareket edebilmişdi. Osmanlı hükûmetinin bitaraflığını İngiltere lehine ihlâl ve bizzat orduya iltihakdan imtina eyliyebilmişdi. İkinci Mahmudun gayz ve kinine rağmen, İştanbulda çok kuvvetli bir mevki tutmağa muvaffak olmuştu. Kendi "kapı çuhadar„ larına sık sık gönderdiği paranın çokluğu ona kuvvetli taraftarlar kazandırmış idi, ki reisleri bizzat Sadrıâzamdı. Diğer cihetten İmparatorluğun duçar olduğu dahilî ve haricî müşkilât, padişaha büyük mahmilerinin nüfuzunu kırmak siyasetini takib etmesine müsaade eylememiş idi.

1812 senesi eylulünde Sadrıâzam Hurşid paşanın iktidar mevkiine gelmesi Ali Paşa için nikbet ve ibdar mukaddemesi oldu. Yeni Sadrıâzam onun şahsî düşmanı idi. Ali Paşanın emval ve emlâkini zabt ve yağma etmek istediği İşkodra mutasarrıfı genç Mustayinin hâmisi, ve Yanya Paşasının yerine derbentçi başı yapmak tasavvurunda bulunduğu Serezli İsmail beyin muhibbi idi.

Ali Paşayı tepelemeğe müteveccih ilk darbe müşarünileyhin oğlu Veli paşaya isabet etti. Tuna ordusundan avdet ettiği vakit, Veli paşa, Morayı tam bir kaynayış içinde bulmuşdu. Memleket ahalisi, yukarda beyan olunduğu veçhile [1] Valilerinin her türlü cerimelerinden ve taaddilerinden şikâyet ediyorlardı. Padişaha, ihtimal ki Ali Paşadan ve ailesi efradından kurtulmak çaresini arayan bizzat padişahın ilhamile, bir takım arzuhaller veriyorlardı. Hattâ denilebilir ki, Veli paşa o devirde Orduyu Hümayuna çağırılmış olmasaydı, daha 1811 den beri eyaletini kaybetmiş olacakdı. 1812 de Trapoliçe'ye avdet ettiği zaman Veli paşa, mülâyemet

(1) 157 ve 158 sayfeler.

yolunu tutarak efkârı yatıştırmağa çalışdı. Fakat bu teşebbüsünde muvaffak olamamış idi. Moralılar kendisinden nefret ettikleri cihetle [1] yarım adada müşkilâtla tutunabiliyordu. Babası, 1812 mayısından beri, imdad kuvvetleri göndermekden geri durmamıştı. Lâkin, bu imdad kuvvetlerine rağmen Veli paşa vaziyete hâkim olamıyordu. Padişaha şikâyette bulunmak üzere İstanbula gidip avdet eden Moralıları tevkif etmişdi. Şimdi tahliye etmesine rağmen şüriş büyüyordu. Nihayet, eylül ayında, Morayı Babı Âlice tayin olunan «kaymakam» Ragıb beye bırakarak, oradan ayrılıyordu. Tesalya mutasarrıflığını deruhde ediyor, bu suretle Ali Paşa da mezkür mutasarrıflıkdan ayrılmış bulunuyordu. Oğlunun azlile Morayı kaybetmekden dolayısile müteessir olan Ali Paşa yakında Padişahın gazabı asarını kendi şahsında görecekti. 1812 eylulünün sonunda, "Rumeli valisi„ Manastıra giderek, Ali Paşanin tegallübü altında bulunan yedi eyalete yeni mutasarrıflar tayin etmek emrini alıyordu. Bu haberi duyunca Ali Paşa asker toplamağa başladı. Preveze'ye çekilip, uğrayacağını hissettiğt tecavüzlere karşı orayı bir mukavemet mevkii haline koyacağını söyliyordu.

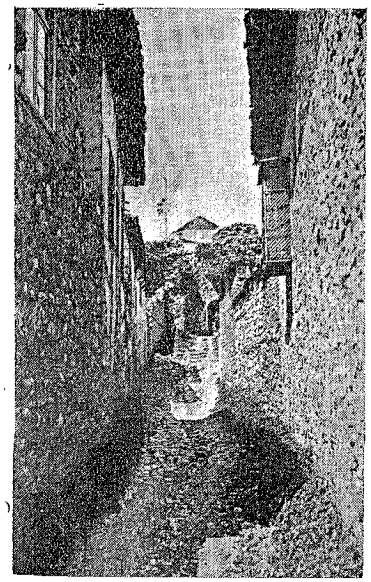
Tehlikenin zâhir, vukuu yakın ve şübhesiz olması, eline düşmüş olan düşmanlarına ve bunlar arasında hassaten Berat mutasarrıfı İbrahim paşaya karşı gazabını tahrik etti. Hurşid paşanın sadaret makamına tayinindenberi, aleyhinde bulunan Babı Âli *İbrahim paşayı tekrar mansibina iade etmek ve Arnavutluğun bir kısmını onun etrafında birleştirmek fikrindedir diye korkuyordu.* 1812 birinciteşrininin ilk günlerinden biri idi, Yanyada haber alındı ki Ali Paşa, Koniçada mevkuf bulunan İbrahim paşa ile harısını oradan kaldırıp Yanyada kâin Lithariça sarayına naklet-mişdir [2]. Ali Paşa hasmını bu sarayda sıkı sıkı kontrol edebilir ve zarar veremiyecek bir halde tutabilirdi. Hattâ temin olunuyor ki İbrahim paşayı, Berat livasına müteallik haklarından ferağat ettiğine ve bu hakları Muhtar paşaya devreylediğine dair bir senedi müşarünileyhe imza ettirmek maksadile Yanyaya celbetmişdi.

Başka bir gün, Pukvil haber almış ki binbaşı Andruzzi'nin cesedi, 1811 senesi ilk kânunundanberi ilka edilmiş bulunduğu hapishanenin pencereleri önüne serili olarak bulunmuş. Bu hadiseden bir müddet evvel, Ali Paşa, Andruzzi'nin — mumaileyh hakkında

(1) Veli Paşa, Yanyada kalan karılarından birinin kendisine iade edilmesi müsaadesini 1812 haziranında babasından istihsal etmiş ise de Moralılar, mutasarrıflarının karısını memleketlerine sokmıyarak, onu geri dönmeğe mecbur kılmışlardır.

(2) 171 ci sahifedeki nota bakınız. A. K. A.

lütuf ve mülâyemetle muamele yapılmasını rica eden — kayın biraderine şu cevabı vermişdi: "*Beni her kim severse Andruzzi'den bana hiç bahsetmemelidir. Onun hakkında ne yapacağımı az bir zaman sonra öğreneceksiniz. O da Gardikililerin akibetine uğrıyacaktır.*" Binbaşının firar etmek istediği ve bir pencereden düştüğü beyan edilmek suretile hadiseye bir izah şekli veriliyordu. Ali Paşa bu izah şekline herkesi inandırmak için kâhyasına şiddetli tevbihlerde bulunuyor, ve zindanlarının iyi muhafaza edilmediğinden bahisle şikâyet ediyordu. Fakat pek az sonra anlaşıldı ki, 9-10 birinciteşrinde, Ali Paşanın ücretli bir takım adamları Andruzzi'nin mahbesine girerek, binbaşı ile birlikde mahbus olanları oradan dışarı çıkartmışlar; bir dakika sonra sokakda bir cimsin sukutundan mütehassıl bir gürültü duyulmuş. Bu gürültü üzerine koşan kimseler Andruzzi'yi henüz nefes alır bir halde, fakat baygın, bulmuşlar: Kan burnundan ve ağzından akıyor, yüzü çamura batmış, başında ve sırtında birer yaraardı. Ali Paşa keyfiyetten Fransa konsolosuna haber vermemiş, cesedi ortadan kaldırmağa müsaraat etmişdir. Cesed yahudi mezarlığına gömülmüşdür.

Kale içinde Ali Pş. nın zındanı

Ali Paşa, düşmanlarının İstanbulda mevkie hâkim olduklarını görerek, Divanı Hümayun nezdindeki itibarını yenipen tesis için siyasetinin bütün makinelerini kullanıyordu. Payitahta gizli memurlar gönderiyordu. Bunlar en mahir, en emin kimseler arasından seçiliyorlar ve İstanbulda Ali Paşanın kapı çuhadari Hüseyin beyin çevirdiği dolablara yeni yeni entrikalar katıyorlardı. Bunların en marufları, Zagor nahiyesi ahalisinden *Rizo* namında bir rum ile Misolongi vücuhundan birinin kardeşi *Rizis* namında yine rum bir hekim idi. Rizis san'atı sayesinde her âleme giriyordn: Sarayda hafiyelik ediyor, Beyoğlunun ve Fenerin en kibar evlerinde duyduğu sözleri oraya götürüyor, Babı Âlinin en büyük şahıslarının

mahremiyetleri dairesine nüfuz ediyordu. Ali Paşa, ihtimal bu adamların manevraları sayesindedir, ki korktuğu pek mühim darbeyi tavik edebilmişdir. Filhakika, 1812 ikinciteşrininde, Babı Âlinin tehditlerine rağmen, uhdesindeki bütün eyaletlerin tevcihine müteallik fermanları alıyor ve oğlu Muhtar paşa Berat beylerbeyisi payesini ihraz ediyordu[1].

Bununla beraber, mevkiinin pek ziyade sarsılmış olduğunu nazarı itibara alıyordu. Mesuliyeti, hakkında şiddetli sert sözler söylediği, Sultan Mahmuda atfederek ve kendini Yanyada artık emniyette göremiyerek, 7 birincikânunda — askerlerini, divanını ve bütün saray halkını beraber alarak — Prevezeye hareket ediyordu.

[1] Bu ferman, herhalde evaili şevval 217 tarihinde yazılmış ve sureti Hazinei Evrakda 220 No. defterde görülmüş olan ferman olacaktır. Vesika mahiyetinde olmağla kitaba zeyl ediyoruz. A. K. A.

FRANSIZLARINALİ PAŞAYA VERDİKLERİ AVANSLAR (1812)

Ali Paş İngilterenin Himayesini Taleb Ediyor (1813)

Rusya seferi, Fransızların bir sıra parlak muzafferiyetlerile başlamışdı, Ali Paşa bundan derin surette müteessir olmuşdu. Ruslara karşı alenî bir buğz ve nefret besleyen paşa ile uzlaşmanın tam sırasıydı, ahval ve şerait buna pek müsaiddi. Onun için Fransız hükûmeti Ali Paşayı kendi siyasetine bağlamağa çalışdı. Bu sırada Ali Paşa, Sultanın hışım ve gazabına maruz olduğu, İngilizlerden ayrılır gibi bir vaziyette bulunduğu ve nihayet bir ecnebî devletin yardımına mühtaç olduğu cihetle, bu ilk teşebbüsler için zaman pek müsaid görünüyordu.

12 ağustos 1812 de, Hariciye Nazırı Dük dö Basano Vilnadan Pukvile şöyle yazıyordu: "Ali Paşanın Ruslar aleyhindeki gayz ve nefret hissiyatında samimî olduğunu farzederek, bundan yalnız Korfunun iaşesini temin için değil, belki İngilizlerin siyaset ve ticaretini mevania uğratmak için dahi ne suretle istifade olunabileceğini, Ali Paşanın bizden ne beklediğini, ne istediğini ve müşarünileyhi bizim tarafa hangi vasıta ile bağlamak mümkün olduğunu tayin ve tesbit ediniz.„

Bu talimatı alınca, Pukvil Ali Paşaya bazı tekliflerde bulundu. Paşa bunları çok müsaid bir surette telakki ve «Fransaya kalben ve filen bağlanmağa müheyya» bulunduğunu beyan etti. Konsolosa «istemiyorum, diyordu, para da, kuvvet ve kudretin artırılmasını da, tavizat da istemiyorum. Kuvvetli düşmanlarım var. Esasen cesim olan bu mikdara İngilizleri de katmak üzereyim. Bunun için, her şeyden evvel, bana bakmak tenezzülünde bulunan, İmparator Napolyonun, elile yazacağı bir mektubla, beni ve ailemi, şu bulunduğum hâl içinde, himayesi altına aldığını, daima ve ilelebed himayesi altında tutacağını ve bana zarar iras etmek isteyenlere karşı müdafaa edeceğini lûtfen temin etmesini isterim. İmparatorun mektubunu — ki benim için hakîr irtibatımın zarurî bağı olacaktır — alınca, İngllizlerin gerek ticaretlerine ve gerek erzak ve mühimmat tedarik etmelerine karşı limanlarımı kapamağı taahhüd ediyorum.

Fransız korsanlarını limanlarıma kabul ve orada silâh tedarik etmelerine müsaade etmeği borç bilirim. Ayamavrayı ve diğer adaları tekrar zabt için gönderilecek askerî kıt'aların geçmesini ve onlara yardım etmeği üzerime alıyorum, gerek bu teşebbüse ve gerek İmparatorun yapacağı diğer teşebbüslere silâhla muavenet etmeği — fakat beni ve ailemi müdafaa hususunu ona miras bırakarak — vâdediyorum. Bütün Arnavutluk rüesasını toplar, noktai nazarıma teşrik eder ve İngilizler aleyhine sevk ve imale eylerim. Divanı Hümayundaki tarafdarlarımın himmetiler, Türklerle İngilizler arasındaki münasebetleri inkitaa uğratacağımı ümid ederim. İmparatordan arzu ettiğim teminatı, kendisinden geldiğine göre hiç değişmez olan teminatı — ümidim veçhile — aldıktan sonra, taahhüdlerimi tutmazsam, konsolos, sizi namıma alacağınız sözden affeder ve kendimi haşmetlü İmparatorun lûtfü inayetlerine gayrı lâyık addeylerim.»

Fransa konsolusu Paşanın taahhüdlerini sened tutarak, 17 birinciteşrin 1812 tarihli bir mektubla Fransanın İstanbul elçisi general Andreossy'ye bildirmiştir. Aynı zamanda Ali Paşanın İmparatora yazmak mecburiyetinde bulunduğu ve aynî taahhüdleri tekrar eylediği bir mektubun suretini de mafevkine göndermişdi. «Bir şifresi olmadığı ve Villa'ya gönderilecek bir ulağın istenilen yere vakit ve zamanile ulaşamıyacağından korktuğu, ve tasavvurlarının imparatorca malûmat edinilinceye değin kimsece bilinmemesini istediği cihetle» Ali Paşa, diyordu, fikir ve niyetleri hakkında İmparatora arzı malûmat etmek lûtfunu elçiye bırakmağı tercih etmişdir.

Pukvil, Ali Paşanın taahhüdlerini İstanbula bildirmek üzere iken, müşarünileyh dünkü vâdleri hakkında bir takım ihtirazî kaydlar dermeyana başladı. İngilizlerle muharebeye girmekle hükûmeti metbuasının bitaraflığını ihlâl etmekden ve Babı Âliye karşı isyan etmiş olmakdan korkuyordu. Bilhassa İngiliz donanmasının yapacağı hakaretlerden çekiniyordu. İngilizler, bir ihtilâf zuhurunda, Ali Paşanın kalelerini bombardiman etmekden ve Epir sahillerini yağma eylemekden geri kalmıyacaklardı. Bununla beraber, daima İmparatora hizmetini arzediyordu. Pukvil'e diyordu ki: «Fransızlarla birleşeli 10 sene oluyor [1]. O zamandanberi İmparator Nabolyonun hafızasında bir yer tutmakla müftehirim. Sizi ve Mösyö Besiyer'i haşmetlü İmparatorun himayetine nail olmak maksadile kabul etmişdim; O himaye ki İmparator bana iki mektubu ile te-

(1) Ali Paşanın İstanbuldaki Fransa elçisile ilk münasebetlerine telmih (1794).

min etmiş idi. Öyle bir İmparator eserini unutamaz. Bu gün de onu hariciye nazırının Vilna'dan size gönderdiği mektubda bana karşı göstermiş olduğu hatırada görüyorum. Kalbim, atifetine mazhar olduğumu görmekle, bu haberden sevinçle titredi. Haşmetlü İmparatora arzı hizmet etmekten ve bana ve aileme himayetini vâdettiği mektublarından birine nail olmaktan başka bir istediğim yoktur [1].

Ali Paşanın Napolyon ve Fransızlar hakkındaki bu beyanatı 1812 senesi birinci teşrininin sonunda vaki olmuş idi. Bir buçuk ay sonra, Rusyadan telâş ve korkuyu mucib haberler geliyor ve bu haberler Maltada çıkan İngiliz gazeteleri tarafından gerek İtalyada ve gerek Osmanlı memleketlerinde bol bol neşrediliyordu: Moskova yangını, Berezinadan geçiş, büyük ordunun ric'atı, bütün bunlar, Britanya gazeteleri için, Fransızlar aleyhine neşredilecek havadis mevzularidi. Napolyon'un şahsında kuvvetli bir hâmi, padişahın darbelerinden kurtarmağa muktedir bir sahib arayan Ali Paşa, namağlub diye şöhret bulan Napolyonu artık Moskofların takib ettikleri mağlub bir ordunun kumandanı addedivordu. İngilizlerin yaygaraları üzerine, hattâ Fransanın yakında mahv ve muzmahil olacağına bile inanıyordu. Bu haberler, Ali Paşanın Fransızlar hakkındaki niyet ve maksadlarını — eğer hakikaten bir takım samimî niyet ve maksadları var idise — baştan başa değiştirmek gibi bir netice vermiştir, ve Ali Paşa Fransızlara karşı, sanki hiç bir ceza görmiyeğinden eminmiş gibi, harekete başladı. 1813 senesinin ilk günlerinden itibaren, şayi olmuş idi ki Ali Paşa, Fransızların işgâl etmiş oldukları Parga kasabasının civarında kâin (AYA) mevkiine taarruz maksadile, Preveze'ye hareket etmişdi. Şubat içinde haber alınıyor ki, İngilizlerle her vakitten ziyade birleşmek isteyen Ali Paşa, üç sene evvel donanması tarafından zabt ve müsadere edilmiş olan Lorfe (L'ORPHF) namındaki eski Fransız korvetile, tercemanı Spiro Klovo'yi Maltaya gönderemek üzere bulunuyordu. Klovo Malta valisile görüşecek ve sonra, Vezirin mektublarını hükûmet naibine takdim etmek üzere, Londraya gidecek idi. Azimeti esnasında, vazifesini ifa ederken gösteriş yapabilmek için, zengin hil'âtlar ve külliyetli paralar götürmüştü. Sen Cims kabinesine aşağıdaki teklifleri arzedecekti: 1 -

(1) Pukvil, Ali Paşanın son tekliflerini bildirmek üzere, Dük de Basano'ya bir mektub yazmışdı. Bu da konsolosun şifreli mektubunu hariciye nazırına götürecek bir "Kurye„ göndermeği uhdesine almışdı. Fakat, bu esnada, Ali Paşanın teklifleri değişti ve Pukvil'in mektubu Yanyadan asla hareket etmedi.

Büyük Britanya, nakden muavenet etmek, silâh ve mühimmat vermek suretile, Ali Paşayı ve ailesini himaye ve müdafaa edecekdi; 2- Bir kaç İngiliz sefinesi Arnavutluk sahillerini Fransanın ve Osmanlı padişahının taarruzlarına karşı nezaret ve emniyet altında bnlunduracakdı; 3- İngilizler veya Ruslar tarafından Korfuya karşı bir taarruz vaki olduğu takdirde kükûmeti metbuasının tarzı hareketi ne olursa olsun, Ali Paşa bütün kuvvetile muhasırlara yardım edecekdi; 4- O zaman yirmi bin Arnavudu, erzak hayvanat ve odunu İngilizlerin emrine hazır bulunduracakdı; 5- Korfu adası Fransızlar idaresi altında bulundukça, Ali Paşa onlar aleyhine çalışacak ve kendisini imha için Divanı Hümayun ile Zatı şahane nezdinde teşebbüsatta bulunan bir düşmanla cenk eeecekdi; 6- Ali Paşa bu hizmetlerine mukabil Pargayı, Ayamavrayı, Kalamayı, Meganisiyi ve Arnavutluk sahiline yakın bazı adacıkları istiyordu; 7- Babı Âli ile İngiltere veya müttefikleri arasında bir muharebe vukua geldiği takdirde, Ali Paşa, kendisine gönderilecek bütün fermanlara rağmen, İngilizleri kendi limanlarına kabul etmeği, onlara erzak, at, deniz levazımı ve memleketin bütün menabiini vermeği taahhüd ediyordu.

Mutadı olan iki yüzlülük ile, Ali Paşa, İngilizlere bu tekliflerde bulnnurken, diğer bir cihetten Fransızlara da, Korfu ve Pargaya mukabil, dostluğunu arzetmekde tereddüt eylemiyordu. Ali Paşanın İngiltére nezdinde bu suretle kat'î bir himaye temin etmeğe çalışması, İstanbulun git gide daha ziyade tehdidlerine maruz olduğunu bilmesindendir. Preveze'ye azimet etmeden evvel bir gün Divan azasına demiş ki: «Padişah artık beni kendi veziri addetmiyor. Şahane iradelerine itaat edeceğim. Oğlum Veli paşa gelsin, Yanyada icrayi hükûmet etsin. Ben Preveze'ye çekiliyorum.» Lâkin bu şehirde yerleşir yerleşmez, o havalinin beylerile Rum âyanını toplıyarak, onlara padişaha hitaben bir mahzar yazdırmışdır. Mahzarı imza edenler Ali Paşayı padişahın tanettiği hususlarda haklı çıkarıyor ve Arnavutluğu idareye yalnız müşarünileyhin ehil olduğunu tasdik ediyorlardı.

Prevezede dört ay oturduktan sonra, ki bu müddet zarfında hiç bir yeni hadise korkularını teşdit veya teskin etmemiş idi, Ali Paşa 5 martta, önünde asker, top sesleri ve reayasının alkışları arasında, Yanyaya döndü. Ertesi günü kendisini selâmlamağa gelen Fransız konsolosu hem endişeli, hem hiddetli buldu. Filhakika, Prevezeyi terketmeden bir kaç gün evvel haber almış idi ki Delvineli Mustafa paşanın oğlu Sefer bey ile Çamlığın bir çok ağaları

vezirin kendilerini habsetmiş olduğu Yanya şehrinden kaçarak Korfuya iltica etmişlerdi. Kaçakları kabul etmiş olan Fransızlarla onların firarilerini kolaylaşdırmış olanlara karşı pek şiddetli bir hiddet gösteriyordu. Mahbuslara karşı mülâyemet göstermiş olmakla maznun gardiyanları (muhafızları) denize attırmış, Fransız bayrağını taşıyan gemilere karşı limanlarını kapamış, Korfuya ihraç olunan bütün ticaret eşyası ve hububat üzerine yeni resimler tarhetmiş, Korfu ve Parga ahalisine, iş zımnında geldikleri vakit memleketinde 48 saatten ziyade oturmalarını men'eylemiş, ve Fransa konsolosuna da Arnavutlukda ancak Preveze, Sayada, Butrento ve Ayasaranda limanlarında ticaret yapılabileceğini bildirmiş idi.

Başlıca düşmanlarından bazılarının firar ettiklerini görmesinden hasıl olan hiddete, Ali Paşa padişahın hakkında beslediği fikirlerden doğan endişeyi de katıyordu. Metbuunun kendisini ve ailesini imhaya karar vermiş olduğunu artık saklamıyordu. Kendini sadrıâzamın, kaptanpaşanın ve hemen bütün Divanı Hümaynn âzasının düşmanı addediyordu. Bunun için İngilizlerin himayesinden başka selâmet çaresi göremiyordu. Tehlike zuhurunda onların yardımına mazhar olabilmek içindir ki, Prevezeye çekilmiş idi. Yanyaya dönmeden evvel, Ayamavradan gelen liva kumandanı d'Ayret ve İngiliz mutasarrıfı Foresti ile uzun uzadıya görüşmüştü. Muhtemelen bu mülâkatta vezirin bir tecavuza karşı gösterebileceği mukavemetin yolları ve muhtaç olduğu yardımlar konuşulmuştu. Çünkü bu müzakerelerden bir kaç gün sonra, İngilizler Ali Paşaya tunçdan mamul 24 top ile 45 kental barut göndermişlerdi. Ali Paşa bunları Ergeride depo etmişdir.

Yanyaya döndükden bir ay sonra, Ali Paşa tekrar liva kumandanı d'Ayret ile erkânı harbinin ziyaretini kabul ediyordu. Vezir, misafirlerini karşılamak üzere, bir yaylı araba ile binek beygirleri göndermişdi; yolları üzerinde menzilhaneler tesis edilmiş ve kabulleri için konakları hazırlanmışdı. 15 nisan günü öğleden sonra, İyonyen Adalarındaki İngiliz işgal kuvvetleri kumandanı büyük bir tantana ile Yanyaya giriyordu. Beraberinde, vezirin yaylı arabasına binmiş olan, karısile iki kızı, oğlu, miralay Makomb, Ayamavra kumandanı, iki yaveri harbi ve dört zabit vardı. Bu hörmete şayan misafirlerlere bir istikbal alayı yapmak üzere, 150 süvari, 800 Arnavut, «çavuşlar» ve Paşanın mızıkası Yanyanın dışında bir yere kadar çıkmışlardı. Şehrin kenarında, vezirin misafirleri bir yaylım ateşi ve alkışlarla karşılandılar. Beyler, Yanyanın Rum

muteberanı, Ali Paşanın hazinedarı Genaralın yani sıra yürüyerek saraya kadar gittiler. Orada Ali Paşa, bütün maiyetile, Generali resmî surette kabul etti. O zaman general d'Ayret hükûmeti tarafından verilen bir hediyeyi paşaya takdim etti: Bu, tek elmas taşlı bir yüzüktü, ki bilâhare Ali Paşa sevine sevine Pukvile göstererek, Fransızların kendisine hiç bir hediye vermemiş olduklarına arsızlık ve hayasızlıkla nazarı dikkatini celbediyordu. Yanya Rum muteberanından Stavroyani'nin evinde ikamet eden general, Ali Paşanın fevkalâde bir hörmet eseri olarak, tantana ve debdebe ile yaptığı ziyaret şerefine oradan ayrılmışdı. Ali Paşa yemeği orada misafirlerile birlikte yemişdi. Madamlar da harem dairesinde Muhtar paşanın zevcesi[1] tarafından kabul olunmuşlardı. Generalın Yanyada ikameti müddetince, yani nisanın 15 inden 22 sine kadar, bazan vezirin sarayında, bazan da oğlununkinde, ziyafetler ve eğelenceler tertib olunmuşdu. Ali Paşa çok ve parlak bir maiyetle, her gün Stavroyaninin evine giderek generali ve zâbitlerini alıyordu: Alay, şehrin bütün sakinlerinin takdirkâr nazarları altında bütün şehri dolaşıyor ve nihayet paşanın bahçesinden birine giriyordu. Orada Paşanın bandosu misafirlere Şark havaları çalıyor, paşanın hoşuna giden eğlencelerden, horalar tepiniyordu. Sonra bir ziyafet verilerek gece yarılarına kadar eğleniliyordu.

General d'Ayret Yanyayı 22 nisanda terketti. Ayrılmadan evvel, Ali Paşa kendisine eyer ve koşumları mükemmel bir at hediye etti.

Sonra haber alındı ki Generalın Paşa ile mülâkatları, Korfuya bir tecavüz yapıldığı takdirde, İngilizlerin müttefiklerinden bekleyebilecekleri bir *"birlikte çalışma"* meselesine dairdi. Ali Paşa, devleti metbuası harbe iştirak ettiği surette İngilizler 12000 asker ve 6000 köylü vermeği taahhüd etmişdi. Köylüler tarla işlerini göreceklerdi. Babı Âli bitaraf kaldığı takdirde, Ali Paşa dört bin *askerle bir o kadar köylü göndermeğe ve açıktan açığa kendini* mes'ul ettirmemek için, onları gönüllü diye göstermeğe mecburdu. Her iki takdirde dahi Ali Paşa zahire, hayvan ve odun tedariki hususunda Arnavutluğun bütün menbalarını İngilizlerin emrine âmâde bulunduracak idi. Buna mukabil, General d'Ayret vezire Pargayı, mühim bir nakdî yardım ve muharebeye iştirak edecek

(1) General d'Ayret'in madamları haremce kabul olunmazdan bir kaç saat evvel, Ali Paşa sarayın kapılarında 14 baş teşhir etmiş ve Xéroméros haydutlarından ikisinin azasını kesmişdir.

asknrin ücretini vermeği vâdeylemişdi. Hattâ, ifa edeceği hizmetlere göre, Ayamavrayı, İtakiyi ve Meganisiyi kendisine terkedebileceklerini ümid etmesine bile meydan bırakmışdı. Fazla olarak, İngiltere Paşayı ve ailesini himayesi altına alıyordu. Korfu da İngilizlerin himayesi altındaki bir Cümhuriyetin payitahtı haline ifrağ olundukdan sonra, Ali Paşa orada, düşmanlarının teşebbüslerine karşı, her zaman emin bir iltica gâh bulacakdı.

İngilizlerin yardımını temin etmekle beraber, Ali Paşa müdafaası için bizzat hazırlık görmekden de hâli kalamıyordu. Ahval icabettiği takdirde, oraya çekilmek ülküsile, Ergeride, bir İngiliz mühendisinin tertib ettiği plâna göre, bir hisar yaptırıyordu. Bu hisarın inşasına muktazi taş ve kereste Gardiki evlerinden taşınmış idi.

Aynı zamanda Divanı Hümayun nezdinde kaybetmiş olduğu nüfuzu tekrar kazanmağa çalışıyordu. Bu maksadla sadrıâzamın Edirnedeki ordugâhına, ehil ve desisekâr bir adam olan müşaviri Hacı Şehrî efendiyi gönderdi. Bu memurun azimetinden bir kaç gün evvel, Ali Paşa çarşıda bulunabilen Venedik altınlarının hepsini yüksek fiatla topladı. Bu paraları ve taşımak için 30 beygir lâzım olmuş olan hediyeleri [1] mustashiben, Hacı Şehrî efendi 1813 senesi martının bidayetinde yola çıkdı. Mumaileyh isyan eden Sırplara karşı açılan sefere iştirak için efendisinin rıza gösterdiği şartları Babı Âliye kabul ettirmekle mükellefdi. Fılhakika Ali Paşa, diğer Rumeli paşaları gibi, âsiler üzerine yürümek emrini almışdı; lâkin ordunun kumandası uhdesine verilmek yahud kendi askerlerini *"asakiri şahane"* ye karıştırmıyarak müstakillen hareketine müsaade olunmak şartile muharebeye iştirake muvafakat etmişdi. Fazla olarak, muharebenin muvaffakiyetle neticeleneceğine hiç emin değildi: *"Babı Âli,* diyordu, *hiç bir vakit iyi bir şey yapamaz!"* Hacı Şehrî efendinin memuriyeti Ali Paşanın umduğu neticeyi vermedi. Ordugâha vasıl olan Şehrî efendi divandan aldığı cevabların umumiyetle, Ali Paşanın bizzat ordugâha gitmesi ve Sırp harekâtına iştirak etmesi merkezinde olduğunu bildiriyordu. Ali Paşa, padişahın bir darbesinden korkmıyacak kadar kuvvetli olmakla övünüyor ve tamamile müsterih bulunduğunu iddia ediyor idise de, bu şayia ve haberlerden şiddetle müteessir bulunuyordu. Fevkalâde bir heyecana maruz, kellesinin gideceğini hissederek, itaatsizlik göstermekde müterediddit idi. Vakit vakit, hiddet içinde sayıklayarak, sarayında sabahdan akşama kadar dolaşıyor ve hiç

[1] Pukvil bu hediyeler arasında altınla işlenmiş bir çift piştol ve ayni maddenden yapılmış bir fişeklik dikkate şayandı diyor.

kimsenin gözüne görünmesine müsaade etmiyordu. Hile ve desise kaynak ve vasıtaları bitince, kadılara ihtiyar, kör, hasta, ata binmeğe gayri muktedir, sarayından artık çıkamıyacak derecede malûl, hattâ yatakta yatmağa mecbur bulunduğuna dair *" ilâm "* lar yazdırıyordu. Lâkin bu vesikalar padişahın arzu ve iradesini aslâ değiştirmiyordu. İkinci Mahmud diyordu ki: *"Ali Paşa, mademki, ihtiyar ve kötürümdür, Tepedelene çekilsin, çiftliklerinden ve Epirin idaresinden vazgeçsin! Ona bir tahsisat vereceğim. Yanyada başka bir paşanın bulunmasını istiyorum. Ve istiyorum ki Ali Paşanın idaresinden çıkan rezalet ebediyen ortadan kalksın."*

Hacı Şehrî efendi, mayıs sonunda, hiç bir şey istihsal edemiyerek, Yanyaya döndü: Ordugâhda bir buçuk ay kaldığı halde, huzura kabul olunmak muvaffakiyetini bile ihraz edemedi. Mübhem ve meşkük sözlerle kendisini geri yollamışlardı. Avdetinde yalnız padişahın Berat mutasarrıfı İbrahim paşa ile Delvine mutasarrıfı Mustafa paşanın yerlerine iade olunmalarını istedikleri, Edirnedeki ordugâha iltihak etmek ve yahud Tepedelene çekilmek ve orada bir ferd gibi yaşamak şıklarından birinin tercihini vezire bıraktıkları haberini getirdi.

Bu memuriyetin muvaffakiyetle neticelenmemesi Paşayı ye'sü fütura düşürdü. İtmamını tacil ettiği, ve sanki uzun müddet sürecek bir muhasaraya mukavemet için hazırlanıyormuş gibi, silâh, mühimmat ve erzak ile techiz eylediği Ergeri kalesine çekilip kapanacağını söyliyordu. *«Yanyaıı artık sevmiyorum; doğmuş olduğum dağlara dönmek istiyorum. Zaten sihhatim de bunu icab ediyor.»* Bu endişeler arasında iken, eyaletinin dört bucağından kopup gelen bir sürü falcılarla müneccimlerin reylerini alıyordu. Etrafında bulunan dervişlere talih ve mukadderatını sıkıntı ile soruyordu. İstikbalim esrarını keşfetmekle bütün Makedonyada şöhret bulmuş hıristiyan bir kâhinin *(Thaumaturge)* izahatına bile müracaat etmişdi.

ALİ PAŞA İLE OĞLU VELİ PAŞA ARASINDA İMTİZAÇSIZLIK

İsmail Paşo Bey — Aya İşi (1813)

Epir kıt'asının zahire anbarı olan Tesalya vilâyetini Veli paşaya tevcih etmekle, Babı Âli Veli paşa ile babasını biribirlnden ayırmak ve aralarında ebedî bir niza vesilesi çıkarmak yolunu bulmuştu[1]. Tırhala mutasarrıfı bütün Arnavutluğun erzak müteahhidi idi: Ticarete mâni ika edip etmediğine göre, Ali Paşanın etbaı olan, dağlı arnavutlar ya bol ve ucuz ekmek bulurlar yahud kıtlığa düşüp iztirab çekerlerdi. Bu, baba ile oğul arasında bir imtizaçsızlık sebebi idi ki mumaileyhima beyninde mevcud ahenk ve münasebatı bozmağa müsteid diğer bazı şikâyet sebeplerine inzimam ediyordu.

Ali Paşa Veli paşaya muğberdi, çünkü Veli paşanın hatasiledir ki Mora mutasarrıflığını kaybetmişdi. Veli paşaya, eyaletinin işlerine karşı lâkayd davranmak ve huzuzata dalmak yüzünden, tân ediyordu. Bahusus Moranın idaresini, Moralıların Valilerine isnad eyledikleri bütün su'i istimallerin başlıca faili olan, kâhyası İsmail Paşo beye terketmiş olmasından dolayı onu takib ediyordu. Ali Paşa bu şahsı yanından uzaklaşdırmasını def'at ile oğluna yazmışdı. Lâkin Veli paşa, hakkında büyük bir dostluk hissi beslediği bu adamı kovmak teklifini reddetmişdi. Hattâ Paşo beye, Moradaki vazifelerini, Tesalyada da vermişdi.

Bundan dolayı Ali Paşa oğluna karşı derin bir istikrah duymakda idi. Paşo beye karşı müdhiş bir kin besliyordu. Bir derviş bir gün kendisine demiş idi ki nazardan düşecek ve İsmail adlı bir adam felâketinin sebebi olmakla beraber, Yanyada kendisine halef olacakdı.

Hurafata ifrat derecede inanan Ali Paşa, silâhdarlarından İsmail Paşo beyin şahsında, dervişin kerametfuruşluğunda gösterilen kimseyi görmüş ve mumaileyhi meskatı resi olan Yanyadan koğmuştu.

[1] Mora sancağının Veli Paşa uhdesinden alınarak sabikan İçel sancağı mutasarrıfı Seyyid Ahmed paşaya tevcih ve Veli Paşaya Tırhala sancağının ihsan olunduğuna dair hüküm (evahiri B. 227). A. K. A.

Paşo bey Moraya, çocukluk arkadaşı olan Veli kaşa nezdine kaçmışdı. İntikam almak için de, Veli paşa ile babası arasındaki münasebetleri ihlâl edebilecek her vasıtaya müracaat etmişdi. Pukvil'in rivayetine göre, Ali Paşayı oğlu Veli paşanın Yanya sarayında rehine olarak tutulan, zevcesinin namusuna taarruz etmekle itham edecek kadar ileri varmışdı. Ali Paşanın kulağına varan bu ifşaat, vezirin Paşo bey aleyhindeki istikrahını artırmış ve oğlu üzerindeki nüfuzu günden güne artan bir düşmandan kurtulmak kararını almasına bais olmuşdur.

1813 senesi martının ilk on beşinde, Ali Paşa gizlice Yanyadan sekız arnavut sevketti; Bunlar, kuvvetli atlara binerek, cebrî yürüyüşlerle, Paşo beyin sakin bulunduğu Larisaya *(Yenişehre)* kadar vardılar. 17 martta Yenişehre vasıl olan bu adamlar bir tekke civarında saklanarak oralarda oturan Paşo beyi beklediler. Akşama doğru kâhya evine dönerken şiddetli bir yaylım ateşine uğradise de kurşunların hiç biri kendisine isabet etmemişdir. Maiyetinde bulunan adamlar da silâh ile mütearrizlere mukabele ettiler; Korku şehri kapladı; Vezirin adamlarından biri yaralandı, diğer altısı yakalanarak asıldı yahud Veli paşanın emrile âzaları koparıldı. İçlerinden yalnız bir tanesi sağ ve salim Yanyaya kaçabildi ve cereyanı hali Ali Paşaya anlattı. Vezir, Paşo beyi kasdile, cevaben: "*O benim elimden kurtulmıyacak*„ dedi.

Bir kaç gün sonra, Ali Paşa bir zenci halayıkdan doğmuş Yusuf Arab nam kardeşini çağırtarak bir vazife ile oğlunun yanına gönderdi. Yusuf Arab Veli paşanın aevdiği ze emniyet ettiği bir ihtiyardı, Veli paşadan Paşo beyi Yanyaya avdet etmeğe kandırması istenilecek ve Yusuf Arabla beraberindekiler rehine olarak Yenişehirde kalacaklardı. Lâkin Veli paşa kâhyasını babasına teşlim etmeğe razı olmadı.

Yusuf Arabın ısrarı üzerine, yalnız ondan ayrılmağa muvafakat etti. Paşo bey Ağrıboz *(Negrépont)* adasına, Mutasarrıf Bekir paşanın nezdine gitti. Oraya kadar Ali Paşanın ücretli canileri tarafından takıb olunan Paşo bey düşmanının darbesine uğramak tehlikesini bertaraf etmek üzere, serseriyane bir hayat yaşamağa ve, ileride izah olunacağı üzere, talih kendisini Ali Paşanın en başlı sükût âleti yaptığı güne kadar, küçük Asya ile Mısır arasında dolaşmağa mecbur kaldı.

Ali Paşa ile oğlu arasında yeni bir nifak ve hased ihdas etmek maksadile, Babı Âli, o tarihde Ali Paşadan nezolunan derbentçi başılık hizmetini Veli paşaya tevcih ediyor, ve Ali Paşa

Yanyaya takriben 12 fersah mesafede kâin Meçovaya kadar gelen Veli paşanın karakollarını görüyordu.

Bnnunla beraber, Paşanın muhat bulunduğu umumî husumet, ihtiraslarına asla gem vurmıyordu. Paşa Parga ile Şimalî Arnavutluk hakkındaki noktai nazarlarından hiç vazgeçmiyordu. Kumandanlığı, general Don Zelo tarafından, Fransız ordusuna girmiş Papas oğlu Nikola adlı bir Rum zâbitine tevdi edilen askerle takviye kılınmış olan Pargaya hücum etmeğe içtisar eylemiyen Yanya Paşası ihtirasla gözettiği şehre mücavir bulunan ve 1811 tarihindenberi, Parga muzafatından addile, Korfudaki Arnavut taburunun bir müfrezesi tarafından işgâl kılınan *(Aya)* köyünü zabtederek oraya yaklaşmağa çalışıyordu. *(Aya)* köyü ahalisi Pargalıların müttefiki idiler, *(Margıliç)* lı *(Hasan ağa Çapari)* nin da himayesine nail olmuş bulunuyorlardı. Komşularının tecavüzlerine karşı kendilerini himaye eden Hasan ağaya senevî beş bin kuruşdan ibaret bir vergi veriyorlardı. Hasan ağa Çapari kendi hukukunu, bir köy mukabilinde, Ali Paşaya terketmiş olduğundan Ali Paşa Aya köyünü, Fransızlar tarafından işgâl kılınmış olmasına rağmen, istilâ etmeğe karar verdi.

1831 senesi haziranında fırsat zuhur etti. O tarihde Margıliç ahalisi, Veli paşa tarafından gönderildiklerini söyliyen bir takım adamların teşvik ve tahrikile, Yanya Paşası aleyhine kıyam ederek, mütesellimlerini öldürmüşler idi. Başlarında Hasan Çaparinin dört oğlu bulunuyordu. Hasan Çapari, o sırada Yanyadan geçiyordu; derhal tutulup hapsedildi. Ali Paşa da Preveze, Ergeri ve Yenya garnizonlarından aldığı efrad ile iki bin kişiden ve üç topdan mürekkeb kıt'aları bütün sür'atile Margıliç üzerine sevketti. Bir takım İngiliz zâbitleri harekâtı takib ediyorlardı. Margılıçlılar bütün gayretlerile mukavemet eylediler. Mahmîleri gibi telâkki ettikleri Aya köyü ahalisinin yardımını da temin ettiler. Her suretle serbest olabilmek için ailelerini, hayvanlarını ve kıymetli eşyalarının hepsini Pargaya gönderdiler. Atılan mermilerden delik deşik olmuş olan evlerinin her birini bir istihkâm haline koydular, biribirini çapraz ateşlerle müdafaa eden bu evleri ayrı ayrı tahrib etmek icabediyordu. Sık sık vakı olan müsademeler Ali Paşanın askerlerile kavga etmelerine mâni oluyordu. Ali Paşanın askerleri daha temmuz ortalarında, altmış kadar maktul ve bir o kadar da mecruh vermişdi. Bu da top ve tüfenkden ziyade paranın tesir icra ettiği bir Arnavut muharebesi için büyük bir rakamdı. Bunnla beraber, adeden çok daha ziyade bir kuvvetin tazyikine

maruz kalan Margıliç âsileri nihayet kasabalarını terk ve, Ali Paşanın hiddetine rağmen, düşman hatlarını geçdikden sonra Pargaya iltica etmişlerdir.

Bu sırada Yanya Paşasının askerleri Aya köyü hududuna vasıl oluyorlardı. Miralay Nikol bunların köye girmelerinden korkarak, Ali Paşanın bölük başısı *Süleyman bey Kozaya* bir mektub göndermiş ve "*Aya köyü, Venedik cumhûriyetinin hukukuna vâris olmak itibarile, Fransaya aid olmakla İmparator Napolyon hükûmetine tâbi bulunduğunu ve ancak kendisinin bu mevkie hâkim olduğunu*" bildirmişdir Keyfiyeti haber alan Ali Paşa da «Aya» mevkını kendisine tevdi eden ve *"Kâhya Bey"* den gelen bir fermanı Pnkvil'e delil olarak göşteriyordu. Hattâ Aya köyünde yerleşmeğe bile uğraşıyordu: 10 ağustos 1813 de, askerlerinden sekiz, dokuz yüz kişilik bir müfreze Aya hududunu geçiyordu; Miralay Nikol'un zâbitlerinden biri müzakerelere girişmek teşebbüsünde bulunmuş olmasına rağmen, Ali Paşanın adamları ilerlemeğe devam etmişlerdi. Geriye döndürmek için onlarla bütün bir gün harbetmek lâzımgelmişdi. Bu muharebede 24 maktul ile bir kaç yaralı bırakmışlardı. Bu muvaffakiyetsizlik üzerine Ali Paşa daha ziyade ısrar etmedi ve hareket zamanının henüz hulûl etmediğini söyledi.

Bundan başka, Ali Paşanın büyük endişeleri vardı. Sırp ihtilâline aid haberler fena idi; bir çok müsademelerde Osmanlılar mağlub olmuşlardı. Bütün kuvvetlerini âsilere karşı seferber yapan Babı Âli, son def'a olarak, Yanya Paşasını Sofyada bulunan padişahın ordugâhına bütün imdad kuvvetlerile gitmeğe davet ediyordu. Lâkin Ali Paşa ne yürüyor, ne asker könderiyordu. Hattâ memleketi ahalisinden olup, Orduyu Hümayuna iltihak etmek istiyen sipahileri bile alıkoyuyordu. İstanbulda işlerini yoluna koymuş olmakla öğünüyor ve bu neticeye varmak için üç bin kese sarfettiğini söyliyor idise de daima teveccühden düştüğünü bildiği padişahın her hangi bir darbesinden emin olmak ihtiyacını duyduğunu da gösteriyordu. 7 ağustosda, bitmek üzere bulunan Ergeri şatosuna gitmek maksadile, Yanyayı terketti. Karılarını ve rehine makamında Veli paşanın bir oğlu ile Paşö beyin bir oğlunu, Arnavut muhafız kıt'asını ve pek çok eşyayı beraberinde götürüyor, şehrin idaresini kâhyasına bırakıyordu. O tarihde Beratta bulunan ve babasının Sırplara karşı yapılan muharebeye iştirakini istemiyen Muhtar paşa oğlunu ve ailesi efradının bir kısmını yanına çağırdı.

Ergeriye muvasalatından henüz bir buçuk ay geçmemişdi ki Ali Paşa, kendi ifadesine göre, üç dört ay kalmak üzere Tepedelene çekiliyordu. Günden güne *"fermanlı"* [1] ilân edilmesine intizar ile müdafaa tertibatı alıyordu: Tecavuz vukuunda çekilmek niyetinde olduğu Ergeri şatosunun in'şaatını altı İngiliz zâbiti idare ediyorlardı. Bu kaleye mühimmat, para ve erzak iddihar ediyor, Epirin bütün zahiresini toplıyor, askerin iaşesi için binden fazla öküz kestiriyor ve yıllardanberi Tepedelende birtktirdiği haznelerin Ergeriye naklini emrediyordu. İngiliz zâbitlerinin talim ve terbiyeleri altında 1500 kişilik bir topçu kıt'ası da teşkil ediyordu.

Aynı zamanda, hile ve desiseler düşünüyordu. 1813 senesi eylûlünün ilk günlerinde, İstanbula, devlet vükelâsına bir yahudi vedaatile iki yüz bin Venedik altını gönderirken, bir yandan da Uzun Hasan namında biri vasıtasile veziri âzama yedi yüz bin kuruş gönderiyordu.

21 teşrinievvelde, top sesleri, Yanya ahalisine Babı Âlinin, eyaletleri valiliğine yine Ali Paşayı tayin ve bir yıl önce Veli paşaya verilmiş olan derbentçi başı vazifesini de ilâveten müşarünileyhe tevcih ettiğini ilân ediyordu. Ali Paşa bunun üzerine derhal Yanyaya döndü. Mazhar olduğu teveccüh ve iltifatın, Sultana gönderdiği altı buçuk milyon kuruşun mahsulü olduğunu ve bu meblâğın bütün ölkesi ahalisine tatbik ettiği fevkalâde bir harb vergisinden alup, tahsilinin kendisini Sırp muharebesine iştirakden alıkoyduğunu şöyliyordu. Bu mühim nakdî vergi padişahın hiddetini teskin edebilmiş ise. Sırplarla ciddî surette meşgul olan ikinci Mahmud memuriyeti başında bulunan bir paşayı azletmeği ve yeni bir isyan tehlikesine maruz kalmağı muvafık görmemiş demekdir.

Fazla olarak, bu zamanda Sadrıâzam Ali Paşaya bildiriyordu ki merkez hükûmeti, şikâyetleri sebeblerinin hiç birinden vazgeçmemişdi. Yanyaya avdetinde, filhakika, Ali Paşa orada Sadrıâzam tarafından gönderilmiş *Mehmed Salahorça* adlı bir zâbit bulmuş idi ki Berat mutasarrıfı *İbrahim pasa*nın sebilini tahliye ve kendisini Berat livasına iade etmesini mutazammın bir emirnameyi hâmildi. Bir müddet Lithariça şatosundan çıkıp, Yanyada bir rahibin dul kalan zevcesinin evinde yarı serbest olarak yaşamış olan İbrahim paşa tekrar mezkûr şatoya kapatılarak, iki aydanberı (Liapiro-Oda) denilen bir höceresine hapsedilmişdi. Orada, kendisini ziya-

[1] Fermanlı, idama mahküm demek. A. K.

retten memnu olan kızları, zehirleme korkusundan dolayı, kendi ellerile hazırladıkları yemekleri yediriyorlardı. İbrahim paşa *(Pandeleimon)* manastırının bir höceresinde mahbus olup, gıda namına bir mıkdar mısır ekmeğile biraz sudan başka bir şey almayan *Delvineli Mustafa paşa*ya nisbetle daha iyi bir halde idi.

Sadrıâzamın emri Ali Paşayı korkunç bir hiddete ilka etti. Babı Âlinin İbrahim paşaya karşı lâkayd olduğuna zahibdi ve şimdi aldanmış olarak, kalbi şiddetli bir tehevvürle dolu olduğu halde, düşmanını gömmüş bulunduğu zındandan çıkarmış ve oğlu ile kızlarını görmeğe müsaade etmeğe mecbur olmuş idi. İbrahim paşaya karşı beslediği kin ve garaza binaen bu müsaade çok ağır gelmişdi. Eski Berat mutasarrıfını serbest bırakmağa gelince; bu, çok fazla bir şeydi: Ali Paşa buna aslâ muvafakat etmemişdi.

Sadrıâzamın göndermiş olduğu zâbitin ihtimal ki başka daha mühim bir vazifesi de vardı. Yanyada bulunduğu müddetçe — ki 25 K. evvel 1813 tarihine kadar kalmışdır — Babı Âli tarafından mensub yeni bir Rumeli valisi, maiyetinde üç paşa ile dört bin piyade ve sekiz bin süvari olduğu halde, Manastıra gelip yerleşmişdi. Deveran eden şayıaya göre, padişah, bu kuvvetleri ilkbaharda Ali Paşa üzerine son ve kat'î bir hareket yapmak maksadile göndermişdi. Deniliyor ki Sadrıâzamın göndermiş olduğu memur, Rumeli ve Arnavutluk paşalarile görüşüp onları padişahın kasd ve niyet eylediği harekâta hazırlamakla mükellef idi. Filvaki, aslen Arnavut olan bu memur, Pindos tarikile İstanbula döneceğine, ailesini görmek bahanesile, Berrattan geçdi ve zorla Yanyada alıkonulmuş ve Babı Âlinin ihtarları üzere Ali Paşa tarafından tahliye edilmiş olan bir çok Rumeli bey ve ağalarını birlikde götürdü. Giderken, Ali Paşanın Babı Âli memurlarına bermutad ibzal ettiği - hediyelerini almış idi: «Elli kese nakıd para, gümüş üzerine altın yaldızla işlemeli iki piştol, gümüş üzerine altın yaldız işlemeli murassa bir yatağan, altınla işlemeli bir karabina, bol sırmalarla işlenmiş bir hil'ât, altı tane Kişmir şalı, on dört bin kuruş kıymetinde bir eyer ve koşum takım ile süslü bir at» Yanya Paşasının Divanı Hümayuna karşı bağlılığını ve sadakatını kapıcı başıya isbat eden deliller idi. Hattâ bu derece cömerdlikden sonra Ali Paşa Babı Âlinin bu memurunun, Manastırda ikameti endişeler tevlid etmekde olan Rumeli valisinin oradan kaldırılması sebeblerini istikmal edeceğini bile ümid ediyordu.

Bu zâbitin Yanyada geçen ikamet müddetince, Ali Psşa, her orduya azimeti emrolunduğu yahud İstanbula çağırıldığı vakıt,

oynamak itiyadında olduğu komedyayı oynamışdı. 30 birincikânun 1813 de Pukvil yazıyordu ki: *Eczacı dükkânına çevirdiği bir odada, bir alay hekimlerin ortasında, göğsünde bir lapa ve burnunda yeşil gözlükler, Ali Paşa Babı Âli memurunun ziyaretlerini bu hey'et ve kıyafette kabul etmişdi. Kapıcı başı 25 sabahı, merasimi mahsusa ile ve hediyelerle Yanyayı terketti. 25 aksamı da Ali Paşa kalkmış ve giyinmiş idi bile. Şimdi çok iyi olduğunu söylüyordu. 27 ve 28 de tamamile iadei afiyet etmişdi. Yeni bir kapıcı başının geleceği haberi şayi olunca Ali Ppşa tekrar çok hasta oldu; son gece bütün doktorlar uyandırılmışdı. Ali Paşa harem dairesine çekilmiş, oğlundan ve doktorlardan başka yanına kimse girmiyordu.*"

FRANSIZLAR İYONİYEN ADALARINI TERKEDİYORLAR

Pukvilin Yanyadan Azimeti (1815)

1813 senesi Fransız silâhları için öyle bir idbar mukaddemesidir ki İmparatorun bütün askerî dehası, ertesi sene, bunun felâketengiz neticelerini durduramamışdır. Laypzig muharebesinden sonra, İmparatorluğun şark hudutlarında bır takım isyanlar türemişdi. Fransanın sıkıntılı vazıyetinden istifade ederek İllirya eyaletleri işgal idaresi aleyhine isyan ve işgal memurlarını RAGUSE ile CATTARO da abloka etmişlerdi. Bu hadiseler Yanyada akisler peyda etmekden hali değildi; Parga mes'elesile mütemadiyen bihuzur olan Ali Paşa ise Korfudaki komşularını zayıf hissettiği nisbette müşkülpesend davranıyordu.

1813 birincikânununundan itibaren «Aya» mevkiinin kendine teslimini istiyor ve verilmediği surette cebren alacağını tehdid makamında söylüyordu. Fransızlara karşı kibir ve nehaveti, Avrupadan gelen haberler onlar için fena olduğu nisbette. büyüyordu. Meselâ, *bir gün Korfu işgal kuvvetinden firar etmiş ve İngilizlerin hizmetine girmiş ve nihayet tahliye kılınmış olan on bir kişilik bir kafi*leyi Pukvile teslim edeceği sırada, tercemanı Kolovonun lisanile, bizzat Pukvilin huzurunda, onlara demiş ki: *"Siz İngilizlerin hizmetinde idiniz; o hizmeti bırakdınız; bu, iyi bir şey değil. Vazifem sizi onlara teslim etmekdir, lâkin Fransa konsolosunun tazyikkâr ricaları ondan beni menetmişdir. Şimdi serbestsiniz, eğer memleketinize dönmek istiyorsanız buna hiç muhalefet etmem. Lâkin size bazı nasihatlar vermeğe mecburum. Korfu Ruslarla İngilizlerin taarruzuna uğrayacak; Fransa Avrupa kralları tarafından istilâ edilmiş; Napolyon eyaletlere doğru kaçıyor. Bana inanırsanız çok gönül kapan, fakat sizi aldatmak da isteyen konsolosun sözlerine kulak asmazsanız benimle kalınız; sizi her şeyden sakınır ve hizmetime alırım ve Avrupanın hiç bir kralı sizi benden ayıramaz[1]".* Pukvil diyor ki: «Ali

[1] Bu askerlerden dört kişi paşanın tekliflerini red ve konsolosa itaat etmişlerdir. Üçü Venedikli olan diğer yedisi Yanyada kalmağa rıza göstermişler.

Paşanın bu şiddetli ve desiseli nutkunu dinlerken duyduğum iğbirarı tarif etmek müşküldür.» İngilizler tarafından işaa ve mübalâgalı mübalâgalı neşrolunan Avrupa haberleri vezirin Fransızlara karşı cur'etini artırıyordu. Bunların Türk topraklarından uzaklaştıklarını ve silâhlarının kuvvetini Şarkda göstermelerine artık imkân vermeden bir dahilî harb ile meşgul olduklarını gören Ali Paşa, Aya ile Pargayı işgal için fırsattan istifade etmekden hali kalmıyordu. 1814 ikincikânununda, üç yüz kişiden mürekkeb bir müfrezesi, yerlilerle yine yerlilerden Fransızlar hizmetinde bulunan yardımcılar tarafından müdafaa olunan Aya köyüne taarruz ediyordu. «Bir kilise ile bir kaç değirmeni tahrib ettikden sonra» zayiat ile püskürtülen mütecavizler nihayet çekilmeğe mecbur oldular.

Bununla beraber, Pargaya malik olmak hususunda sabırsızlanan Vezir, askerlerini Yanyanyada topluyor ve Çamlıkda da asker cem'ine başlıyordu. Ali Paşanın takriben yedi bin kişiden ibaret olup *Ago Mühürdar* ile *Ömer bey Viriyoni*'nin kumandasında bulunan askerleri Margılıçda toplandılar. Şubatın sonunda Aya üzerine yürüyorlardı. Orada mevcud küçük Fransız müfrezesi mukavemet gösteremedi. Bu köyü zabtettikden sonra, Parga topraklarına giriyorlardı.

Pargayı Miralay Nikola müdafaa ediyordu. Maiyetinde bir kaç Arnavut müfrezesi, yedinci İtalyan taburu ve kaleyi işgal eden bir mikdar Fransız topçuları yani mecmuan üç yüz kişiden az bir kuvvet var idi. 23 şubatta, Ali Paşanın askerleri bir taarruz tecrübesi yapdılar. Ahaliden bir çok kimsenin saklanmış oldukları *bahçelerden apansızın patlıyan bir yaylım ateşi ve kaleden atılan* top mermilerile karşılanan mutaarrızlar, harb meydanında, dördü binbaşı. yüzü mütecaviz maktul bırakarak, darmadağınık bir halde ric'at ettiler. Bu hezimet haberi Ali Paşaya henüz Prevezeye vasıl olduğu ve oranan da Pargaya hareket için hazırlanmakda bulunduğu sırada irişdi. Bundan şiddetle müteessir ve mütehevyir oldu. Divanhanede kâh bir çocuk gibi bağırarak, kâh vahşi bir hayvan gibi haykırarak dolaşıyordu. *"Nasıl! diye bağırıyordu, altmış Fransız Pargayı müdafaa edebilmişler ha!"* yanında bulunan Britanya memuru Forestiye, hükûmeti nezdinde teşebbüsatta bulunarak taarruzatın tekrar icrası için imdad almağa çalışmasını rica etti. Foresti, Pargayı istilâ ettiği takdirde,

Bunlardan *Moritit* adlı ve *Evreux*'lı bir tanesine Ali Paşa dedi ki: Norman olduğunu bilirim. Bu eyaletin bana merbut Fransız konsoloslarının vatanı olduğunu öğrendiğim gündenberi, halkını takdir ediyorum. Size çok paralar vereceğim.»

Ali Paşanın ahaliden hiç bir ferdi hayatta bırakmıyacağından korkduğu için, bu ricayı is'af etmedi ve İyoniyen adalarını işgal eden İngiliz kuvvetlerinin yeni kumandanı CAMPBELL ile bilistişare, Fransızlar Pargayı terkettikleri surette, Britanya kuvvetlerinin şehri işgal etmelerini kararlaştırdılar.

Diğer yandan, Pargalılar, muhasara edenlerle muhasara edilenler arasında adeden mevcud olan büyük tefavütü takdir edebildikleri ve yeni bir hücum ile Parganın Ali Paşa tarafından istilâ olunmasından korktukları için, İngilizlerle müzakereye girişdiler. Britanya kuvvetlerinin işgal etmiş oldukları PAKSOS adasının adamlarından bazılarını gizlice göndermişler, bunlar da *General Campbell*in gönderdiği bir zâbit ile ve *La Bacchante* ve *Savannah* firkateynleri kumandanlarile müzakerede bulnnmuşlardır. Bu müzakerede Parganın Büyük Britanyanın himayesine geçmesi kararlaştırıldı; şu şart ile ki Parga ahalisi, memleket âyanının imzasını havi bir mahzar ile bu himayeyi hemen isteyecek ve, iki İngiliz firkateyni Parga sularında görününce, üç renkli bayrağı indirip kaleye İngiliz bayrağını çekeceklerdi. Pargaya avdet eden ahali mürahhasları bu şartları hemşerilerine arz ve onlar da kabul etmişler, hattâ şehrin âyanı general Kampele, 17 mart 1814 tarihile bir mektup gönderüp, daima mukadderatına iştirak etmiş oldukları Yedi Adanın talihini takib etmek istediklerini bildirmişlerdi.

Filvaki, *La Bacchante* firkateyni Parga önünde görününce, şehir ahalisi Britanya bayrağını astılar. Lâkin miralay Nikol'in tahassün ettiği kaleye keşide etmeğe cesaret edemediler. Bunun üzerine firkateyn kumandanı tesbit olunan şartları ifa edilmemiş sayarak, İngiliz bayrağı kaleye keşide olunmadığı takdirde, tekrar yelken açıp gideceğini ve Pargayı mukkaderatına terkedeceğini bildirdi. Miralay Nikol, kaleyi berhava etmeğe hazırlandığı için acele bir karar vermek zarurî olduğundan Pargalılar kaleye, esvabının altında bir İngiliz bayrağı saklıyan, bir kadın göndermişler, kadın da, kumandana müteallik müstacel bir işi olduğu bahanesile kaleye girmiş. Verilen işaret üzerine İngilizler sahile yaklaşdılar; Sonra, gecenin hululünden istifade ile, kaledekiler tarafından görülmeksizin, karaya asker çıkararak şehre girmeğe muvaffak oldular. Ansızın taarruza duçar olan Fransızlar silâhlarını teslime mecbur oldular. İngiliz kumandanı *Sir Şarl Gordon* 22 martta şehri resmen haşmetlü Britanya kralı namına işgal etti, Fransız askerleri de, silâhlarını şeref ile teslimden sonra, Korfuya çekildiler.

Yirmi senedir tasarladığı projelerin en kıymetlisi olan Pargayı

zabtemek tasavvurunun tahakkukunu biraz daha gecikdiren bu hâdise, Ali Paşa nezdinde, İngilizlere karşı bir hiddet ve gazab uyandırdı. O kadar gözlediği şehre İngilizlerin girdiği haberini Preuezede iken aldı. Derhal, intikam almak için, bir İngiliz donanması tarafından abloka edilmiş olan Korfuya erzak göndermeği ve Fransızlara beş bin *"Charge„* [1] zahire ile bir okadar odun vermeği Pukvil'e teklif etti.

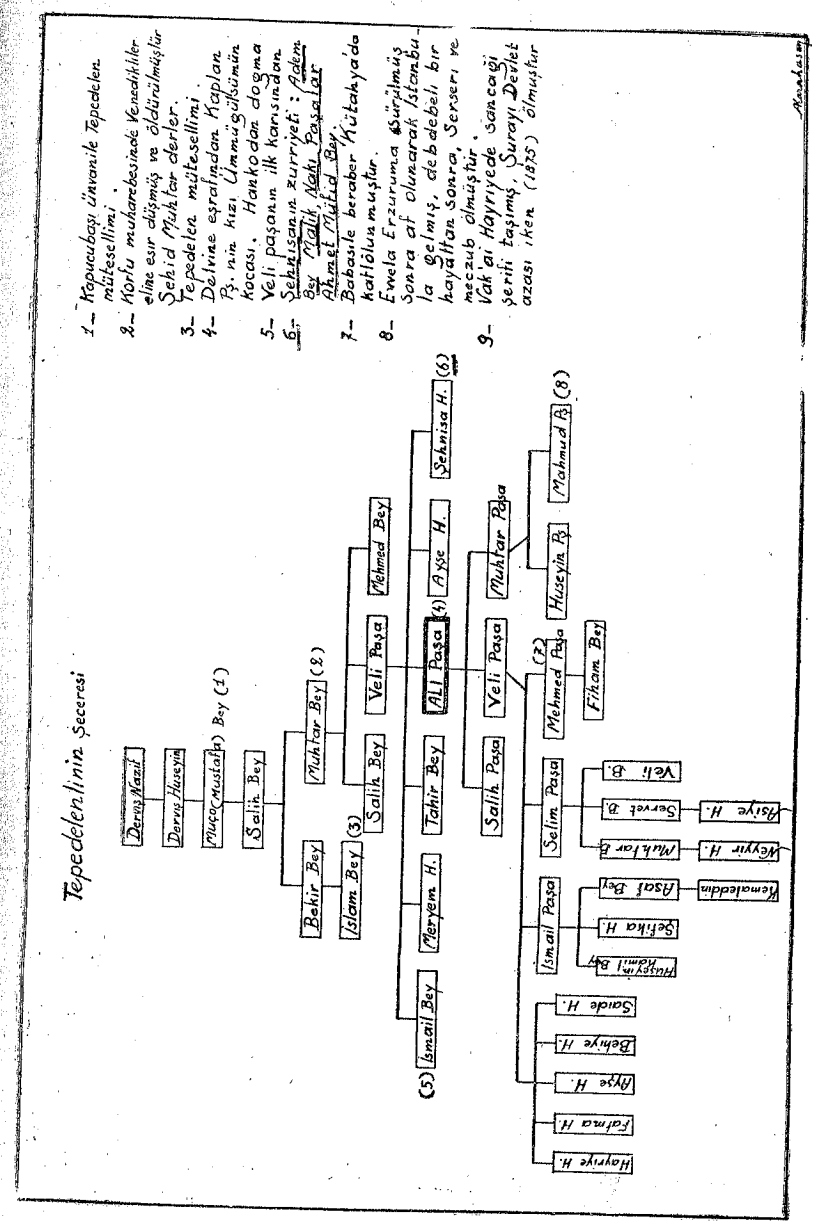
Bu sırada general Don Zelo'nun Korfudaki mevkii pek vahimdi. Artık sıhhatlarından iştibah edemediği can sıkıcı haberler altında ezilmiş, 26 nisanda, müttefiklerin geçen martın 31 inde Parise girdiklerini, Fransızların hasmı olan bir halk arasında yarısı kafaları kızışmağa başlamış ecnebilerden mürekkeb askerinin ücretini veremiyecek kadar paradan ve Parisin yeni hükûmeti hakkında malûmattan mahrum kalmış olan general, bir de kâh müzakere etmek ve kâh adada karışıklıklar ihdasile adalıları isyan ettirmek istiyen İngilizlerin manevralarının önüne geçmeğe mecbur idi. Mayısın ikinci 15 inde. nihayet haber alındı ki Parisden nisan iptidasında hareket eden bir komiser yakında Korfuya gelecekdir. 6 haziranda *Amiral Kosmao*nın kumandası altında Toulon'dan gelen bır Fransız filosu Korfu kanalına giriyordu: Bu filo, Korfunun İngilizlere teslimi ve general Don Zelo'nun askerlerinin Fransaya avdeti mes'elelerini müzakereye Kral tarafından memur edilen *General Boulnois*'yi getiriyordu. General Boulnois ile müttefikler komiseri General Kampel arasında 10 gün süren müzakerelerden sonra, üç bin altı yüz kişiden ibaret İngiliz kıt'aları, 17 haziranda, Fransızlar avdet için hazırlık görüyorlarken, Korfuya çıkmağa başladılar. 26 haziranda, General Don Zelo ile erkânı harbiyesini almış olan Amiral Kosmao Fransaya müteveccihen yelken açıp gitmişdi.

Arnavutluk sahillerinden ve *İllirya* eyaletlerinden uzaklaşdıkları cihetle Fransızlara karşı Ali Paşanın artık kavga edecek bir vaziyeti kalmamış idi. General Don Zelo'nun askerleri gitmeden bir kaç gün evvel, Fransa konsolosunun kardeşi *Hüg Pukvil*i nezdine kabul ederken demişdi ki: *"Şimdi Fransızlar utandırılmış ve sınırlarından ebediyen uzaklaşmış bulunmaktadırlar, artık onlara düşmanlarım nazarile bakmakdan vazgeçiyorum. Ve bu andan itibaren itimad ve muhabbetimi size iade ediyorum. Sizden de buna benzer bir rüc'at bekliyorum.„*

Korfu işgal kıt'alarının gitmesi ve Dalmaçya'nın Fransızlar tarafından terki Fransa general konsolatosunun ehemmiyetini pek

[1] Bir gemi yükü demektir. A. K. A.

çok azaltıyordu. O kadar ki, Epirde; Ali Paşa gibi bir adam nezdinde sekiz seneden ziyade yaşamış olan Konsolos *François-Pouquville* müstehik olduğu tahvili müsaadesini almak için hemen istical etmiş idi, Geri çağrılmasını niyaz etmeden önce İstanbul elçisi Andréossy'e gurur ile yazabiliyordu ki: «9 senedenberi Yanyada nasıl bir sebat ve metanetle çalışdığımı zati asilâneleri bilirler. Gerek kendi emniyetim ve gerek kardeşimin emniyeti için himayeti asilânelerini istirham ettiğim zaman, düşmanımıza sakin ve teessürden âri bir halde görünmekden aslâ hali kalmadım. Mesleğimde tesadüf olunan her türlü engellere karşı şimdiye kadar muvaffakiyetimi temin eden de işte bu mizaç ve seciyenin değişmemesidir». Hakikaten, Fransızların Korfuyu işgal ettikleri günden itibaren konsolosun her türlü müşküllere, her türlü tehlikelere maruz kaldığı doğrudur. En emin zannettiği hizmetçiler bile onu evinin içinde tarassud ve tecessüs ediyorlardı. Ali Paşanın Fransa konsoloshanesine gitmelerini menettiği dostlarının ziyaretinden mahrum bulunuyordu. Bazan *kurye*lerinin soyulduğunu ve muhaberatının gasbedildiğini, bazan da hayatının tehdid edildiğini ve daima vezirin kötü isteklerine, yahud — ona dermeyan edilecek bir itirazı olunca — su'i niyetine maruz olduğunu görüyordu. Pukvil bu suretle en müşkül elemler ve kederler geçirmişdi. Hattâ Yanyadaki oturuşunun son senesinde para cihetieden de çok elim sıkıntılar geçirmişdi: Artık maaşını alamıyordu, çünkü *Galata* bangerlerine, İstanbul ticaret odası reisi *Beuf* namındaki Fransız, Fransada cereyan eden ahvale binaen, Parisde konsolosun muhassasatını tahsil etmekle mükellef banger *Hérard* üzerine çekilmiş poliçelerini iskonto etmeğe artık yanaşmıyordu. 12 mayıs 1814 de, çok müşkilât içinde bulunan ve, bununla beraber, kendi malî itıbarını konsolosun emrine veren Fransa elçisi Andreosy'ye şöyle yazıyordu: «Beygirlerimi çokdan satmış olacakdım, lâkin bunun efkârı ammede benim icin bir zarar tevlid etmiş olmasından ve işlerimiz için gayri müsaid neticeler çıkarılmasına vesile vermesinden korkdum. Onun için metanet gösterdim. Ali Paşa muztar bir vaziyette bulunmaklığım lâzım geldiğini hissederek, bana para teklif etti. Kendisine teşekkür ettim· Çünkü ona borçlu olamam ve olmamalıyım. Yanyanın bazı rum tacirleri keselerini benim emrime açdılar. Bundan da istifade etmeği labü dgörmedim. Hiç bir ihtiyacım olmadığı cevabını verdim. Ahavl ve hâdisat ne olursa olsun, olduğum gibi kalacağım : Malik olduğum seciye ve itimadı asilânelerine malikiyetle mağrur ve müftehir.»

Tepedelenli Ali Paşanın soyunu sopunu gösteren şecere

1814 temmuzunda, hariciye nezaretine müracaatla tebdilini istiyordu. Bu teşebbüsünden elçi Anderosy'ye bahsederken, 22 temmuz tarihinde şunu yazıyordu: «9 senedenberi acılar ve musibetler çekerek, yorularak, dünyadaki insanların en kötüsünü su'i muamelelerine maruz kalarak, Yanya konsolosluğunu ifa etmiş olduğum cihetle vaziyetimi Nazıra bildirmeği vecaibden saydım. Aynı zamanda tebdilimi ve hiç değilse mezuniyetimi istedim. Bu iki lütufdan birinin — Arnavutlukta ifa ettiğim hizmetlere ve çekdiğim zahmetlere binaen — ihsan kılınacağını kuvvetle tahmin eyliyorum».

Nazır Pukvil'in istediğini kabul ve is'af ile kendisini Patras konsolosluğuna tayin etti [1]. Yanyadan hareketinin arefesinde — ki hareketi 28 şubat 1815 de vaki olmuşdur — konsolos, uzlaşma nişanesi olmak üzere, Ali Paşa ile başlıca saray erkânını öğle yemeğine alıkoymuş idi [2].

[1] Hüg Pukvil de, aynı zamanda, Narda konsolosluğuna tayin edilmişdi.

[2] Faançois Pouquville 1815 martında Patrasta *memuriyeti* başına *gitti. Ertesi* sene mezuniyet alarak, *6 ağustos 1816 da Patrası terk ve Koron'a* azimet etti; oradan 18 ağustosda, kaptan *Gairaud'*nun idaresinde bulunan *Le Généreux* gemisine binerek Fransaya müteveccihen yola çıktı. 26 gün seyahattan ve bu müddet içinde bir korsanın takibatından kurtulmak nimetine nailiyetten sonra, konsolos 15 eylul 1816 da Marsilyaya çıkdı.

Hususî hayata avdet edince, Pukvil Epirde ve *Peloponez*de devam eden uzun ikameti ve Yunanistanda yaptığı bir çok seyahatlar esnasında topladığı cografî, tarihî ve arkeolojik vesikaları tanzim etmeğe koyuldu. 1820 — 1821 de başlıca eseri olan *Voyage dans la Grèce*'i ve 1825 de *Histoire de la Régénération de la Grèce*'i neşretti. Akademi azalığına tayin elunan François Pouquville 1838 de Parisde ölmüşdür.

ALİ PAŞA ve VİYANA KONGRESİ

Parganın Ali Paşaya Terki (1819)

1814 de Viyana kongresi toplandığı vakit, Osmanlı imparatorluğunun Avrupadaki memaliki hakkında müttefiklerce alınacak kararlardan endişe eden Ali Paşa, İyoniyen Adaları mes'elesinin de müzakere edilebileceğini düşünerek ve kendisinin Pargaya müteallik iddialarının nazarı itibara alınabileceğini ümid ederek kongre kulislerine bir mürahhas göndermek teşebbüsünde bulundu. Bu vazife için, elinde PSALİDAS namında bir rum profesör var idi. Bir gün İngiliz konsolosu Foresti'ye diyordu ki: «Hıristiyan devletlerin biribirine yaklaşması bana endişeler veriyor. Osmanlı Avrupasının yakın bir parçalanmasından bahsolunuyor. Karanlıktayız. Bana tamamile sadık olan, Almanca, Rusca, Latince, İtalyanca, ve biraz Fransızca bilen Psalidas bir adamdır ki bize lâzım olabilir; Uzun zamanlar Viyanada oturmuş, çok kimseyi tanıyor. İngilterenin Avusturya elçisi Lord Abenden de onu tanıyor. Buna göre Psalidas'i Viyanaya, ve lüzum varsa, başka yerlere hıristiyan devletlerinin niyet ve maksadlarını — mümkün olduğu surette — tafahhus için göndermek faydalı olacak diye düşünüyorum». Anlaşıldığına göre, Ali Paşa bu fevkalâde murahhasın gönderilmesi hususunda Babı Âlinin muvafakatini almış idi. Psalidas Avrupa vari elbiseler ismarlayarak harekete hazırlanıyordu. Ali Paşa da onu yolcu etmeden evvel, Büyük Britanyanın İstanbul elçisi Liston'dan Londra kabinesi ve kongredeki İngiliz murahhasları için, tavsiyenameler istemeği muvafık görmüştü. Paşanın Pargayı almak için hileler kurmağa ve vaktile İyoniyen adalarına bağlı bulunan Boutrinto, Voniça ve Prevezenin elinden alınmasına kongrece bir karar verilemiyeceğinden emin olmağa çalışdığını bilen elçi müşarünileyhe çok mübhem ibareli bir takım mektublar vermiş ve kongreye arzedeceği metalibin mevsimsiz addolunacağı ve çünkü İyoniyen adalarının mukadderatı henüz müzakere sahasına konulmamış olduğunu ilâve etmişdi.

İzzetinefsi yaralanan Ali Paşa tavsiye mektublarını elçiye iade etmişse de Psalidasın memuriyetinden hiç bir muvaffakiyet memul olmadığını da anlamışdır. Bundan dolayı profesör Yanyada kalmış ve Ali Paşa geçmiş hizmetlerini İngilizlere hatırlatmakla ve

menfaatlarını Londra ve kongre nezdinde müdafaa etmeği Lestondan reca etmekle iktifa eylemişdir.

5 ikinciteşrin 1815 tarihli Paris muahedesi İyoniyen adalarını İngilterenin himayesine koyduğundan, muahedeye muvafakat eden ve Ali Paşanın mütevali mahzarlarile uyandırılan Babı Âli, İngilterenin İstanbuldaki sefirile Parga hakkında müzakerelere girişdi. Ali Paşa ise bir yandan hileye teveesülden geri durmıyordu: 1816 da, *Saint-James* kabinesinden Pargayı istemek üzere, Faslı Seyid Ahmedi Londraya gönderiyor Babı Âliye Pargalı olduklarını iddia eden bazı kimselerin imzasile Osmanlı hükûmetinin doğrudan doğruya himayesini taleb eyliyen bir takim mahzarlar arzediyor; hattâ İyoniyen adalarındaki İngiliz komiseri General Maitland'a Pargayı satın almağa aid teklifatta bulunuyordu.

O sırada İngiliz siyaseti, ortodoks hıristiyanlarla meskûn Osmanlı memleketlerini git gide büyüyen Rus nüfuzuna karşı korumak ve bilhassa Yunanistan ile Arnavutluğu Osmanlı imparatorluğu içinde tutmak noktasına müteveccih idi. Onun için Pargaya müteallik Babı Âli müzakerelerile Ali Paşanın manevraları İngilizler nezdinde müsaid temayüllere mazhar oldular. Osmanlı ve İngiliz hükûmetleri arasında, İstanbuldaki Britanya elçisinin tavassutile husule gelen bir itilâf üzerine Parganın Osmanlı imparatorluğuna terki kararlaştırıldı. Şehrin teslimi şartlarını tesbit için, Babı Âli Yanyaya silâhdar Ahmed Beyi göndermiş ve mumaileyh orada General Maitland tarafından Büyük Britanya hükûmeti namına müzakereye memur edilen İngiliz komiserile buluşmuştur. İki murahhas, aralarında devam eden uzun müzakerelerden sonra, Britanya himayesi altına girmek istiyen Pargalıların memleketlerini terketmekde serbest olacaklarını ve bırakmağa mecbur kalacakları gayrı menkullere mukabil Ali Raşadan tazminat alacaklarını kararlaşdırmışlardır. Ali Paşa bu şartları kabul etmekle bahsa mevzu olan tazminati takdir için bir komisyon teşkil olunmuşdur. Bu komisyon silâhdar Ahmed Bey ile İngilterenin Mora konsolosu Cartwright'den mürekkebdi. 17 mayıs 1817 de, Yanyada birleşen iki komiser aşağıdaki mukaveleyi imza etmişlerdir:

« Parga ile ona mülhak arazinin Babı Âliye terki, İstanbuldaki « İngiliz elçisi hazretlerinin delâletile, Londra sarayı ve Saltanatı « Seniye arasında takarrür etmiş olmakla, memleket ahalisinden « olup vatanlarını terketmek niyetinde bulunacak olanlara, gerek « bırakmağa mecbur olacakları emlâk mukabilinde ve gerek İyoni« yen adalarını geçmek için ihtiyar edecekleri masraflar mukabi-

« linde verilecek tazminatı nihaî surette tesbit etmeğe memur, aşa« ğıda imzaları mevzu komiserler, yani Britanya hükûmeti namına « İngilterinin Mora konsolosu Mösyö John Cartwright, ve Babı « Âli namına eski silâhdar kâtibi Ahmed Bey zirdeki şartları « müttefikan kararlaştırmışlardır:

« (1) — Parga ile ona mülhak arazinin teslimi, vatanlarını terk « edecek ahaliye verileceği yukarda yazılı tazminat keyfiyetinin « tanzim ve tesviyesine bağlı olacakdır; her iki komiser bu mes'e« lenin itmam ve ifasına bütün ihtimamlarını sarfetmeği ve bu hu« susda gayret ve faailyetle çalışmağı taahhüd ederler.

Yanya gölü üzerinde

« (2) — Bu gayeye varmak için, işbu mukavelenin iki komiser « tarafından imzasından sonra, mumaileyhima memleketlerini terk« etmek kararını verecek ahalinin mıkdarını tayin ve terkine mec« bur olacakları emlâkin kıymetile İyoniyen adalarına seyahat için « ihtiyar edecekleri masrafların yekûnunu hakkaniyet dairesinde « tesbit eylemek üzere, vakit kaybetmeden Pargaya gideceklerdir.»

Tazminatın tanzim ve tesviyesini Parganın terkine mütekaddem şart olarak kabul eden bu itilâfname külliyetli bir meblâğ vereceğinden korkan Vezir Ali Paşayı hoşnud etmekden uzakdı. Filhaki-

ka, Preveze, Suli ve Gardiki ahalisinin uğraşmış oldukları zülûm ve itisafı nazarı itibara alan Pargalılar her ne bahasına olursa olsun Ali Paşanın boyunduruğu altına girmek istemiyorlar ve topdan hicrete hazırlanıyorlardı. Onları alıkoymak hususunda Ali Paşanın yaptığı teşebbüs ve desiselerin hepsi akim kalmışdır. Parga kumandanı İngiliz kaymakamı de Bosset'ye Parga âyanının verdikleri arzuhalde: «Pargalılar, istiklâlinin müdafaası uğrunda kendi canlarını ve ailelerinin hayatlarını feda ettikleri vatanlarının terki mukabilinde her ne olursa olsun hangi tazminatı muadil tutabilirler? İyoniyen adalarında nasıl bir vaziyet bulabilirler ki, saadet ve servet itibarile, Pargadaki vaziyetlerine kıyas edilebilsin? Bununla beraber, hamî devletin yüksek emirlerine kemali mutavaatla inkiyad ederek, kendilerine tayin ve tahsis olunan makûs talihi metanetle, fakat en derin bir iztırab ile takabbül ediyorlar. Bu suretle hayrıhahları olan Britanya milletine bir itimad ve emniyet delili vermek istiyorlar. Bu sebeble cümlesi, komşularından bir çoklarının kurban olduklarını gördükleri vahşi muamelelerden kurtulmak için, toptan göçmek istediklerini size beyan ederler.» denilmekde idi.

Aralarında mün'akid mukavelenameye tevfikan, İngiliz ve Osmanlı komiserleri Pargaya giderek şehir ahalisini birer birer çağırmışlar ve Osmanlı tab'ası mı olmak, yoksa Büyük Britanyanın tâbiiyetine mi geçmek istediklerini anlamak üzere, biri biri ardınca isticvab etmişlerdir. Pargalılar, hemen umumiyetle ikinci şıkkı terçih eylemişlerdir.

Cartwright ile Ahmed Bey Pargalıların terkettikleri emlâkin kıymetini takdir için 15 kişilik bir komisyon teşkil ettiler. Bu emlâk sekiz yüz otuz dokuz evden, külliyetli mikdarda zeytinliklerle portakal, turunç ve limon bahçelerinden ibaret idi. Kıymetleri beş yüz bin İngiliz lirası olarak tahmin edilmişdir. Ali Paşa bu meblâğı veremiyeceğini bildirdi. Pargalılardan bir çoğunun kararlarından geri döneceklerini ve memleketlerinde kalmak istiyeceklerini ümid ederek, biri Türk diğeri Yedi Adalı iki murahhas huzurunda ahaliyi bir ikinci def'a davetle Pargada oturmak isteyip istemediklerini her birinden ayrı ayrı sormak üzere, yeni bir İngiliz komiserinin Pargaya gönderilmesini istedi. Lâkin, bütün ricalarına rağmen, Ali Paşa Pargalıları kararlarından nükûl ettirememişdir.

Maamafih, başka bir noktadan, daha çok muvaffak olmuşdur. Pargalıların emlâkine Osmanlı ve İngiliz murahhasları tarafından

ikinci def'a olarak ayrı ayrı kıymet takdir edilmesi müsaadesini istihsal etmiş ve iki komiserin tahminleri arasında — İngiliz murahhasının takdir ettiği kıymet 275,000 İngiliz liradan ziyade bir meblâğa, Osmanlı murahhasının ki 60,000 isterlinden az bir mıkdara baliğ oluyordu — o kadar büyük bir fark hasıl oldu ki ikinci bir itilâf yapmak zarurî görüldü. Bu itilâf 1819 senesi martının bidayetinde, Butrentoda yapılan müzakereler neticesinde Ali Paşa ile general Maitland arasında yapıldı. Vezir tarafından tediye olunacak tazminat mıkdarı nihayet 150.000 İngiliz lirası olarak tesbit olundu.

15 mart 1819 tarihinde Britanya hükûmeti tarafından neşrolunan bir beyanname Ali Paşanın askerî kuvvetlerinin şehri işgal edeceklerini Pargalılara bildiriyordu. 9 nisanda general Maitland tarafından teyid olunan bu haber, Parga ahalisi üzerine derin bir tesir husule getirdi. Beldelerini, kendileri terketmeden önce, müslümanların tecavuzuna maruz bırakmakdan ise, bizzat tahrib etmekle korkuttular. Ölülerinin kemiklerini mezarlardan çıkararak, zeytin dallarile yaktıkları ateşler üzerinde küle çevirdiler. Ve şayed kendileri gitmeden önce Ali Paşanın askerleri Parga toprağına ayak basacak olurlarsa, bu güruhun tecavüzlerinden kurtarmak için, karılarile çocuklarını bizzat öldüreceklerini söylediler.

Bir İngiliz zâbiti Pargalıların bu müdhiş kararlarından general Maitland'ı haberdar etti. Bunun üzerine Yedi Ada valisi, fikirleri yatışdırmak ve şehre doğru yürümüş olan islâm kıt'alarının ilerlemesini durdurmak üzere, Liva kumandanı Adam'ı Pargaya gönderdi. Aynı zamanda takriben dört bin kişiden ibaret olan ve menkul eşyalarını beraberlerinde götüren Pargalıları taşımak üzere tahsis ettiği kayıklar onları alıp Yedi Adaya doğru açıldılar.

Ahali çıkdıkdan sonra, 10 mayıs 1819 da, Ali Paşanın askerleri şehri istilâ ettiler. Bir kaç gün sonra, Ali Paşa kemali debdebe ile şehre giriyordu. Yedi Adayı işgal etmiş olan devletler nezdinde türlü türlü desiseler kullanarak, vurudunu tacil etmiş olduğu bu dakikayı 20 senedir bekliyordu. Şehre hâkim olan burun üzerinde bir köşk yaptırdı ki nazar oradan Paksos adasını ve Nikopolise kadar bütün Epir sahilini temaşa ediyordu. Ali Paşa, İyoniyen adalarına göçen Pargalıların yerine islâm muhacirleri ikame etmişdi.

İslâm boyunduruğundan azade olarak, Duçe Fransuva Foskarini [1] zamanındanberi, ilk önce Venedik cumhûriyetinin, sonra

[1] Parga 9 ağustos 1447 tarihinde imzalanan bir muahede ile Venediklilere terkedilmişdi.

Fransanın, Rusyanın ve ikinci def'a tekrar Fransanın himayesi altında yaşamış olan Parga bu suretle hıristinyanlık sahasından çıkmış bulunuyordu. İslâm memleketleri arasında kalan bu hıristiyan kıt'ai arazisinin Ali Paşaya terki Garbde en şiddetli teessürleri mucib olmuş idi. Avrupa efkârı umumiyesi salibin hilâl önünde bu suretle rüc'atine müsaade ettiğinden dolayı Sen Ceyms kabi-

Veli Paşanın torunları ısmail ve Mehmed

nesini şiddetle muahaza etmişdir [1]. Fransada Yunan muhibbi şairler ve musikişinaslar Parganın elem ve musibetlerini terennüm ederek, aynı mevzua müteallik rum mersiyelerini neşretmişler ve Ali Paşa ile İngilterenin ismini ayni beddua içinde birleştirmişlerdir.

[1] Esasen Türk dostu olmadığı anlaşılan müellif, Rumlara müteallik bahisleri tasvirde, zannediyorum ki, neşriyatından istifade etmiş olduğunu mukaddemede söylediği — şahsını ve fikirlerini çok iyi bildiğimiz — İpiros gazetesi muharririnin taassubkârane tesirlerine çok mağlub olmuşdur. A. K.

ALİ PAŞA ve ARMATOLLER[1]

Paşanın Askerleri, İdaresi ve İradları

1820 tarihinde, Ali Paşa ile üç oğlu, Osmanlı devletinin yedi eyaletini [2] aralarında cem ve tevhid etmişlerdi. Bu eyaletler arazisi Vardar ile Şhumbi dereleri mansabları, Berat ve Misolongi mevkileri, Korent ve Selânik körfezleri arasında geniş bir mustatil teşkil ediyordu. Buğday yetiştiren Tesalya ovasından ormanlarla mestur orta Arnavutluk dağlarına, zeytin, portakal ve limon ağaçlarile bezenmiş Narda körfezi kıyılarından koyun ve keçi sürülerinin otladıkları Pindos dağlarının sarp yamaçlarına kadar Yanya Paşasının ve oğullarının idaresi altında bulunan memleketler, tabiat itibarile çok farklı bir manzara gösteriyor ve bu farkı ırk, lisan ve din itibarile biri diğerinden ayrılan ahalinin ihtilâtı bir kat daha artırıyordu. Pindos dağlarının çoban ulahları, İyoniyen denizi kıyılarının rum denizcileri, Epirin dağlı Arnavutları, Makedonya sınırlarındaki Türk köylüleri... biribirinin ruhuna nüfuz etmeksizin, bazıları hıristiyan, diğerleri islâm olarak, biri diğerinden farklı hayat tarzlarından çıkan mütekabil itimadsızlıkları taassüb kinlerile birleşdirerek, yanyana yaşayan bir takım kabileler vücude getiriyorlardı. Rumlardaki fitne ve desise şeytanı gibi Arnavutlardaki kabile (Clan) teşkilâtı ve arbede fikri Arnavutluk valilerinin vazifosini o kadar güçleştiriyordu ki, XVIII'ci asır ortasından beri, Babı Âli bu yerlere ırkan Türk valiler göndermekden vaz geçmiş, valilerini en kuvvetli yerli aileler arasından seçmeğe mecbur olmuşdu.

Tepedelenli Ali Paşa Yanya mutasarrıflığına ve derbentçi başı vazifesine tayinini mutazammın fermanı aldığı vakit, Epir ve Tesalyayı şakavet istilâsı altında bulmuş idi. Armrtol çeteleri bu havaliyi o derece harab ediyorlardı ve bu sebeble bu yerler emniyetten o kadar mahrum bulunuyorlardı, ki posta sürücülüri ve tüccarlar oralarda dolaşmağa cesaret edemiyorlardı. Adlarını, rumlardan mürekkeb olup zabıta vazifesini ifa maksadile Babı

[1] Bu isim S: 76 notunda yazdığımız gibi, ilkönce Venedikliler tarafından karalarını (terre-ferme) müdafaa için topladıkları Grek milislerine verilmişdir.

[2] Yanya, İlbasan, Tırhala, Avlonya, Berat Lepant, Devline,

A. K. A.

Âlice Şimalî Yunanistanda teşkil kılınan eski Yunan milislerinden iktibas eden Armatoller, Ali Paşanın Yanya valiliğinme tayini sırasında, bir takım muavine *(Partisans)* çetelerinden başka bir şey değillerdi. Ve, memleketin hâkimi olan Türklere karşı, teaddilerinden dolayı mukabele etmek vesilesile, garetler ve çapullar yaparak yaşıyorlardı. Ve umumiyet itibarils "*kleft*" yani hırsız ünvanına istihkak kesbetmişlerdi. Ekseriyetle ahvali mechul kimselerden, kötü hareketleri sebebile dağlara sığınmağa mahkûm şahıslardan ve serseriyane hayatın tesadüflerini çalışmağa tercih eden sergüzeştculardan mürekkeb olan bu çeteler Pindos dağlarını başlıca yatak edinmişlerdi. Tesalya, Epir ve Makedonya köylerini yağma edip oraya dönerlerdi. Bazan 100 kişilik çeteler halinde, mahir ve cür'etkâr reislerin idaresi altında bulunan Armatoller ansızın bir köyde görünüyorlar, zengin müslümanların evlerini yağma ediyorlar, nüfuzlu bir takım kimseleri rehine makamında alıyorlar ve, feryad ve istimdad başlamadan evvel, dar yollardan ve dağ geçidlerinden dağılarak, sonra oradan bir kaç fersah mesafede buluşuyor ve başka tarafda yeni bir yağmaya başlıyorlardı. «Ahval ve hâdisata karşı, diyor Pukvil, daima uyanık, bütün gün yüksek dağlarda vakit geçiriyorlardı; mahvolmuşlardır zannedildiği bir sırada, ekseriya mıkdarları artmış olarak, evvelce olduklarından daha müdhiş bir surette tekrar görünürler. Karanlık ve fırtınalı geceler — eğer cebrî yürüyüşlere tahsis edilmemişler ise — onlar için yegâne istirahat anlarıdır. O zaman sellerin gürültüsile, rutubetten kurtulmak için bir yığın dallardan yapdıkları yatak üzerine uzanarak ve yağmuru geçirmiyen keçi kılından kepelerile örtünerek uyurlar. Katranlı bezden yapılmış ustuvaneler silâhlarını, cebhanelerini ve yedikleri ekmeği sarmağa yarar. Ulahların sürülerini el altında bulundurdukları cihetle onlardan süt, yoğurt, peynir ve kuzu satın alarak, bahusus *Grek* kilisesinin yortularına müsadif zamanlarda şarkılar söyliyerek, horalar teperek ve ifrat ile şarab içerek eğlenirler». Hristo Vlahos ve Bukvalas gibi reislerinin çoğu birer menkıbe haline gelmişlerdir. Arkadaşlarının terennüm ettikleri şarkılarla mübalâğalandırılarak kutlulanan akınlarının şöhreti zamanımıza kadar yaşamışdır.

Bir müddet Sulyotlara karşı kullandıkdan sonra, Ali Paşa bu çeteleri yok etmeğe karar vermişdir. Bu, çok güç bir vazife idi. Çünkü Armatolleri sığındıkları dağlarda yakalamak imkânsızdı. Ve kütle halinde imhaları da mümkün olmadığı cihetle, yavaş yavaş itlâf etmek lâzımgeliyordu, Ali Paşa şiddetle takiblerine başladı.

Kullandığı desiseler sayesinde, biri diğeri ardınca yakaladığı, ya İyoniyen adalarına firar etmek yahud denizde korsanlık yapmak için Yunanistanı terke mecbur kıldığı reislerini tefrikaya düşürdü. Her gün, Yanya sarayının avlularında, Ali Paşa, ziyaretine gelenlere bir kaç palikaryanın henüz yeni kesilmiş kellelerini gösteriyordu. Fırsat zuhurunda cellâdlık vazifesini bizzat yapıyordu: Meselâ, bir gün, bir seyahat esnasında, «Kleft» lerden birini asacakları bir ağacın dalını kendi elile iğmişdir. İdaresi altına verilen memleketleri, oraları telvis eden çetelerden, bir kaç sene içinde temizlemeğe ve Selânik körfezile İyoniyen denizi arasındaki memleketleri bütün Osmanlı imparatorluğunun en emin yerleri haline koymağa muvaffak oldu. Armatoller, büyük yol haydutları, hırsızlar ve her türlü serseriler merhametsizcesine idam yahud dağlara firar ile kaybolmağa mecbur kılındılar. Epir ve Tesalya ahalisi, Ali Paşanın, asayişi iade etmekle memleketlerine yapdığı iyiliği takdir etmişlerdi. Bir gün içlerinden biri, bu memleketlerde sık sık seyahatler yapan Pukvile demiş ki Ali Paşanın zamanından önce, ölmek tehlikesine maruz kalmaksızın seyahat etmek imkânsız olmuş idi.

Nizam ve intizamı muhafaza için, Ali Paşa daimî surette dört, beş bin asker besliyor, bunun bir kısmı her ihtimale karşı kendi emri altında bulunuyor, diğer kısmı da yollarda ve geçid yerlerinde tesis olunan karakollara efrad yetiştiriyordu. Bu askerler gelişi güzel toplanmış ücretli kimselerdi ve imparatorluğun her tarafından gelmiş ahali ile mühim bir kısım ecnebilerden ve bahusus İtalyanlardan mürekkeb idi. Ücretleri hizmetlerinin kıdemine göre, ayda 8 ile 15 kuruş arasında tahallüf ediyordu[1]. Bu paranın bir kısmını silâh ve elbise tedariki için ayırmağa mecbur idiler, çünkü Ali Paşa onlara yalnız erzak[2] ve mühimmat veriyordu. Harb vukuunda, etbamı davet ederdi. Onlar da, ilk taleb vukuunda, kendilerine müretteb efradı vermeğe mecbur idiler. İşte bu suretle 1807 tarihinde, bir tarafdan Osmanlı devleti ve diğer tarafdan İngiltere ve Rusya arasında muhasamatın başlaması muhakkak gibi olduğu sırada, yalnız kendi vilâyeti dahilinde on bin kişilik bir ordu toplıyabilmiş, oğulları da MORA ve LEPANT mutasarrıflıklarında hemen bu mikdara varan efrad cem'etmişlerdi.

Kur'a efradı Yanya kalesi haricinde BONİLA çifliğindeki ordugâhda talim yapıyorlardı. Ali Paşanın bilhassa topçuları orada,

[1] Ötarihde bir kuruş, zamanın bir Fransız Frangına takriben müsavi idi.

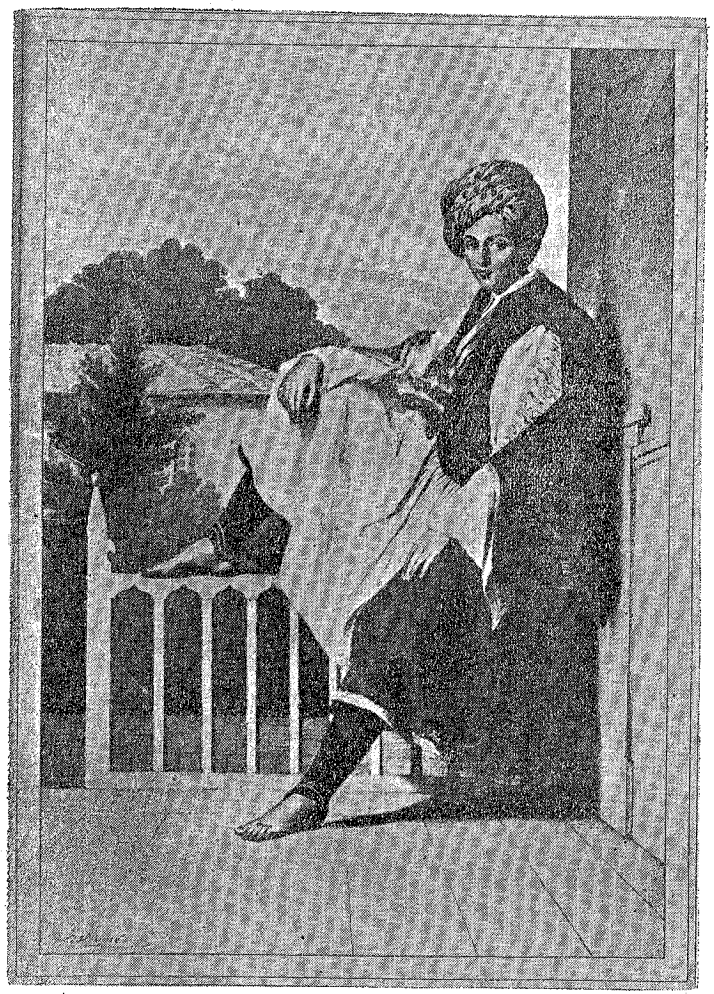
[2] Her bir adamın gündelik erzakı iki litre pirinç yahud mısır unu ile bir mikdar sebzeden ibaret idi.

Avrupalı muallimlerin emri altında yetişmekde idiler. Ali Paşa aynî yerde bir top dökümhanesi tesis etmiş idi ki 1807 tarihinde Yanyaya gelmiş olan Fransız zâbitleri bunları Avrupa dökümhanelerinde yapılan toplar iyarında havan topları yapabilecek surette mükemmelleştirmişler idi. Bu fabrika ile İngilizlerden aldığı hediyeler sayesinde, Ali Paşa iki yüz top ile mücehhez bir topçu kıt'ası vücude getirebilmiş ve bu topların bir kısmını Epir ile Arnavutluk-daki kalelere yerleşdirmiş idi.

Oldukça mükemmel bir silâh ile mücehhez olmakla beraber, paşanın askerleri aşağı kıymette idi. Pek muhtelif unsurlardan, hıristiyan ve müslümanlardan, Arnavut ve Rumlardan, Türk ve ecnebilerden mürekkeb olan bu askerler arasında hiç bir ittihad ve ahenk yok idi; yağmagerliğe şiddetle münhemik ve inzibattan mahrumdular. Ruslara karşı yapılan muharebelerde, Muhtar ve Veli paşaların kumandası altında, RUSCUK ve LOFÇA'da mağlub olmuşlardi. Bilâhare. PARGA önünde bu kasabadaki küçük Fransız müfrezesinin yirmi misli olmalarına rağmen, muvaffak olmamışlardı. 1798 tarihindeki *Preveze muhasarası*'nda ve Sulyotlara karşı yapılan seferlerde elde etmiş oldukları muvaffakiyetleri düşmanlarının adedçe aşağılığına borçlu idiler.

Bu askerleri beslemek, Babı Âliye her sene muntazaman tediye ettiği iki milyon kuruşdan ibaret vergiyi vermek, yine takriben o mikdarda bir meblâğı Divanı Hümayun azasına ve kendisine müfid olabilen kimselere takdim ettiği hediyelere tahsis eylemek, harem dairesindeki üç yüz kadın ile sarayının kalabalık efradını besleyip giydirmek, ölkesinin her noktasında kaleler, şatolar, tekkeler, saraylar, köşkler, hatta kiliseler gibi kendisini her türlü inşaata sevkeden bina yapmak ibtilâsını tatmin etmek için, Ali Paşa büyük iradlara malik idi. Bu iradların yekûnu, 1822 de vefat ettiği zaman yirmi bin kese, yani yirmi milyon kuruş mikdarında tahmin edilmişdi. Sekiz yüz aded çifliğinin hasılâtı, üç yüz kilometreyi mütecaviz uzunlukdaki sahil üzerinden aldığı gümrük resimleri ve Hıristiyan mahmilerinden aldığı *"Haraç"* hasılâtı vezirin belli başlı ve daimî irad kaynaklarını teşkil ediyordu. Bunlara soygunlardan, ceremelerden, *rekizisiyon*'lardan ve her türlü narhlardan aldığı varidatı da ilâve ediyordu. Teskini kabil olmıyan bir hırs ve tamah sevkile, paşa haznelerini şişirmek için her vasıtadan istifade ediyordu. İşte bu suretle ölenlerin terekelerinden çocuksuz dul kadınları ve ölenlerin kardeşlerini ayırarak, tabaasından doğrudan doğruya bir zürriyet bırakmaksızın vefat edenlerin varisi oluyordu.

Ticaret eşyasının idhalât ve ihracatına, Babı Âlice tayin olunan tarifelere lâkayd, dilediği gibi, vergiler tarhediyordu. Haznesine para getirebilen tedbirlerden hiç birini terketmediği halde, askerle-

Veli Paşanın "pages„ içoğlanlarından biri

rinin ücretini kenarı çalınmış akçe ile ödüyor; vergilerin tediyatını ancak önceden cinsi tayin kılınmış ve mirî fiatını hakikî kıymetinden aşağı olarak bizzat tesbit eylemiş olduğu para ile kabul edi-

yor; rum kilise ve manastırlarını, her türlü bahanelerle, ağır vergilere tâbi tutuyor; her şeyden hisse alarak — Pukvilin ifadesine göre — "*kâhyalarından, müteahhidlerinden, kâtiblerinden, sarayı muhafızlarından, zabıta âmirinden, zindancılardan berveçhi peşin resimler alıyor; hatta idam olunanların metrukâtını cellâdlardan çekip koparıyordu.*"

Elli sene içinde meskûk para şeklinde toplanmış olan bu servet, Ali Paşanın vefatında, iki yüz milyon kuruş yani takriben o zamanın yüz seksen milyon Frangı gibi cesim bir meblâğ olarak tahmin edilmiş idi. 1819 da Tepedelendeki sarayı yandığı zaman (Ali Paşa haznelerinin en büyük kısmını bu sarayda saklamışdı) toprak altından yüz elli milyon kuruş nakıd para çikarılmış idi. Ergeri ile Yanyadaki saraylarında müddehar diğer serveti de elli milyon tahmin olunuyordu. Bu cesim para yığınına kıymetli taşlar, elmaslar, gümüş ve altın evani koleksiyonları inzimam ediyordu. Ali Paşanın sarayları avlusunda yapdırmış olduğu geniş mahzenlerdeki her nevi eşya ile tereke ve hediyelerden birikip oraya konulan menkuller bundan hariçdir. Ali Paşa oralarda toplanmış bütün çerci eşyasını gezip görmekden ve huzurunda kaydettirmekden hoşlanıyordu. Onu ekseriya orada "*bir yığın eski libaslar, paslı silâhlar, kazanlar ve tencereler arasında oturmuş*" buluyorlardı.

Kâhyası, *Genovelli* namındaki yahudi, efendisinin haznesine tesviye olunan bütün paraları ahzu kabza ve müşarünileyh tarafından emredilen tediyatı tanzime memur idi. Ali Paşa gibi bir adam ile, bu vazife muhataradan âri değildi. Bu suretle bir gün, yüz bin kuruşa ihtiyacı olan Muhtar paşa, kâhyaya bu parayı kendi kesesinden vermesini teklif etti. Yahudi bu talebi reddettiği için, Muhtar paşa babasına şikâyet eyledi. O zaman Ali Paşa Genovelliyi çağırtarak ona: "*yirmi senedir,* dedi, *hizmetimde bulunuyorsun, şübhesiz paralarımı çalmışsındır; en mutedil bir hesaba göre her sene çaldığın para hiç değilse beş bin kuruştur: Binaenaleyh, bana hemen şimdi yüz bin kuruş ver.*" Yahudi, fazla izahat istemeksizin bu emri derhal yaptı.

Salâhiyeti dairesine dahil memleketleri idare için, Ali Paşa, ekseriyet itibarile kâhya Mehmed ve Şeyh Abdurrahman gibi mutaassıb ve dar kafalı kimselerden, fakat ayni zamanda, Snyit Ahmed ve Şehrî efendi gibi az malûmatlı olmakla beraber zeki ve ehliyetli zatlardan mürekkeb divanının reyine müracaat ediyordu. Maamafih Ali Paşa ancak evvelden bizzat aldığı kararları tasdik ve tasvib

ettirmek için bu kimselerle istişare ediyordu. Ekseriya bizzat karaladığı, garib olduğu kadar hâkimane emirlerini veya «buyurultu» larını[1] yalnız kendi verirdi.

Mütesellimlerle kocabaşıların, emirlerini tamamile ifa ettiklerinden emin olmak için, Paşa eyaleti dahilinde sık sık seyahatler yapardı. Maiyetinde divanı erkândan bazıları ve bazı kerre, bu türlü seyahatlerde beraber götürmekden hoşlandığı Fransa konsolusu Pukvil gibi, ihtirama lâyık ecnebiler bulunduğu halde, Almanyadan gelmiş eski arabasile hemen her yerde, Tepedelende, Ergeride, Prevezede, Pirmedide yapdırmış olduğu müstahkem meskenlerde tevakkuf ederek, ölkesinin şurasını burasını dolaşıyordu... Bir yere yaklaşdığı haber verilince, o yer ahalisi genç kız ve oğlanları emin bir mahalle göndermeğe istical ederlerdi. Çünkü paşa bunları almak, Yanyadaki sarayına göndermek itiyadında idi. Memleketi ziyaret etmesine mahal bırakmamak için, ahali, içlerinden bazılarını hediyelerle karşı gönderiyorlar, bunlar da haklarında ibraz buyurulmak istenilen hörmete lâyık olmadıklarını hayrıhah efendilerine arzediyorlardı. Ali Paşanın her seyahatinde bir kaç kişinin idamı mutad olduğu cihetle, müşarünileyhin muvasalatından bihakkın korkuyorlardı. Şübhe yok ki idam olunanlar pek nadir olarak dikkate şayan kimseler idi; lâkin Ali Paşa şahşî düşmanlarından intikam almağı da aslâ unutmuyordu. Hattâ hiç bir intikam fırsatını kaçırmamış olmakla öğünüyordu. Bir gün, Fransanın Yanyadaki konsolosunun kardeşi Hüg Pukvil, bir kazadan kurtulmuş olduğundan dolayı tebrik ederken, Ali Paşa kahkaha ile gülerek şu cevabı vermiş: "*Ah! günün hiç bir dakikası yokdür ki ölüm için dua edilmiş olmasın! Bunun başka türlü olmasını nasıl istersin? Kırk bir senedir her kese fenalık yapıyorum. Otuz bin kişiden ziyade adam öldürttüm veya astım. Biliyorlar ki*

[1] Pukvil, eserlerinde ve İstanbul sefaretine yazdığı mektublarda bu buyurultuların bazı formüllerini naklediyor. İşte iki misal: "Ben Ali Paşa. — Büyük vezir Ali Paşanın emri. Geçidler muhafızları, bölük başılar ve sair emrim altında bulunanlar. Biliniz ki filân kimse, zindanlarımda mahbus bulunan ebeveynini kurtarmak maksadile sadaka toplamak üzere ölkem dahilinde serbestçe seyahat ve meks ve ikamet edecekdir. Hiç kimse onu rahatsız etmemelidir. İşte bu kadar. — Yanya 6 temmuz 1816.„

" Antuan Mariçe (Ali Paşanın tabaasından, 1814 de Fransanın Misolongide konsolos vekili) işbu buyurultumu görür görmez imza ettiğin sened mucibince, Ömer beye bilâ imhal bin kuruş ver, çünkü bu parayı ben ondan aldım. Vermezsen benimle uğraşacaksın. Ali Paşa„.

daha yaşayacak olursam başkalarını da itlâf edeceğim. Şu hale rağmen benden nefret ve istikrah duyulmamasını mı istiyorsunuz? Lâkin bu hal sıhhatime hiç bir tesir yapmıyor: çok iyiyim."

Seyahatlari esnasında, vezir memurları vasıtasile işlere dair malûmat ediniyordu. Köylülerden vergiyi ödediklerine dair makbuz senedi istiyor ve orada geçişinin bazı hatıralarını bırakmadan köylerinden uzaklaşmıyordu. Bazan, masrafı kendilerine aid olmak üzere, şahsı için bir sayfiye yahud bir erzak anbarı yapmalarını emrediyor; bazan, onlara isnad edecek hiç bir hal olmamakla beraber, bir manastırın rahiblerini Yanya sarayının yakacağını tedarike mahkûm eyliyor; bazan da bir köy halkını, sanki orada çıkan yangından onlar mes'ul imişler gibi, bir muhafız kulesinin yeniden inşasına mecbur tutuyordu. Şayed tesadüfen Hazne ile işi düzgün olmıyan bir kimse çıkarsa borcunu tediye edinceye kadar onu habsettirirdi.

Bu yoldaki muamelelerile Ali Paşa köylüleri harab ediyordu. Emlâklerini satarak köylerini — mutasarrifi kendi olmak üzere — çiftlik haline koymağa onları zorluyordu [1]. 1811 tarihinde, Tesalyanın müslümanlarile reaya köylüleri tarafından SULTAN MAHMUD'a takdim edilen bir istirhamnamede, o zaman memleketlerini mütesellim sıfatile idare etmekde olan Ali Paşanın teaddilerine artık maruz kalmamak için, Tırhalaya sür'ati mümkünü ile bir vali tayin buyrulmasını, metbularının bir lûtfu mahususu olarak, niyaz ediyorlardı. *"Tepedelenli Ali Paşa,* diyorlardı, *ki Arnavutluk valilerinden biridir ve yegâne meşguliyeti her zaman hırsızlık ve yağmâgerlik olmuşdur, hangi mevkie geçmiş ise o mevkide, tazyikleri ve zulümlerile, öyle bir kuvvet ve nüfuz peyda etmişdir ki Babı Âlinin vezir veya paşalarından hiç birinde yokdur... İlâhî intikamdan korkmıyarak ve tazyik hususunda tatbik ettiği sisteme sadık olarak müslümanları da, reayayı da imha etmektedir; Hepsini dilenecek hale koymuşdur; bazıları soyulmuşdur; diğerleri çocuklarile ailelerini, gürcü köleler gibi, köle halinde görmektedirler; düşman memleketi gibi idare olunan Osmanlı eyaletleri, bu teaddilerden ötürü, iğtişaş ve anarşi içindedirler.„*

Paşa hırs ve tamahını tüccara karşı, tazyikkâr olduğu kadar hünerli bir surette kullanıyordu. Meselâ sattıkları eşyayı, keyfî

[1] Vefatında, Ali Paşa sekiz yüz çiftlik sahibi idi.

surette bizzat takdir eylediği fiat üzerinden satın alıyordu. Yıllık vergisini İstanbula göndermeğe mecbur olunca, onları daha az kıymetli bir nevi para mukabilinde kendisine muayyen bir mıkdar Venedik altını vermeğe icbar ve şayed istediği ecnası tedarik edemezlerse, o ecnası bizzat çarşıya çıkarıp sarraflar vasıtasile ve yüksek fiatla satarak iki kat istifade ediyoruu. Kezalik % 20 yahud 30 faiz ile onlara borç bara veriyor, hattâ bazan, tesviye edecek blr takım masrafları olunca, kendisine hiç borçlu olmıyan bazı tüccarlar emrine bile poliçeler çekiyordu.

Her türlü dinî taassubdan âzade, gevşek denmiyecek kadar müslüman olan ve ancak bayram günleri camide görülen Ali Paşa, idare hususunda dindaşlarile hıristiyanlar arasında hiç bir fark gözetmiyordu. Hattâ hıristiyanlara karşı tercihan teveccühkâr davranıyordu. Halbuki onlar arasında bir gün kendisine rakibler çıkması korkusu yok idi. Müşavirleri yahud en sadık adamları arasında bunca rumların bulunması işte bundandı, en müdhiş hasımlarının müslümanlar arasından çıkması da yine bu sebebdendir. Bundan başka tedhiş ve irtikâb üzerine müesses olan, lâkin hırs ve tamahının tertibatına göre malî bir idare teşkil eden hükûmeti arazinin en büyük kısmına sahib olmakla beraber en az vergi veren müslümanlara nisbetle, sâylerinden istifade ettiği hıristiyanlarla daha iyi itilâf ediyordu.

İdaresinin nefret olunacak derecede zalimane olan mahiyetini izah ederken, Ali Paşanın gürültücü, kavga fikrile meşbu, biri diğerine düşman soplu (Clans) halinde müteazzî olan ve bir kaç asırlık kan davalarını gütmek perdesi altında hırsızlığı san'at halinde yapan bir takım insanlarla uğraşmak mecburiyetinde bulunduğunu da teslim ve itiraf etmek mühik ve muvafıkdır. Böyle tabaaya karşı eğilmez bükülmez bir şiddet tabiî idi. İntikam almağa haris ve zalim olarak doğan Ali Paşa muamelâtında vahşet kullandı. Eyaleti dahilinde emnü asayişi takrire muvaffak olmuş ise, bunu vahşiyane bir tedhiş vasıtalarile yapmışdır, öyle vahşiyane bir tedhiş ki hatırası, onun namına bağlı olarak, daima yaşayacakdır.

Tab'asına karşı iddia edebileceği minnet ve şükran ünvanlarından biri, gerek hıristiyanlarda ve gerek müslümanlarda umumî tahsil ve tedrisi himaye etmesidir. Pukvil rivayet ediyor ki Yanya sarayının tâ içine kadar, aynı salonda, *"İncili genç Rumlara izah eden bir papas ile Türk çocuklarına Kur'anı talim eyliyen bir hoca„*yı görmek kabildi. Ali Paşa, Yanyadaki rum mektebi mual-

limlerinden PSALİDAS gibi ilim erbabına karşı gösterdiği teveccühden, ve LUCAS VAYYA gibi, tahsil için yabancı illere gidenlere yapdığı teşvik ve muavenetlerden bir şeref hissesi çıkarabilirdi. Lâkin, Yunanistan ve Arnavutluk ahalisine karşı yapdığı her türlü itisafkârane muamelelerle mukayese olununca, bu, çok hafif bir meziyet olur. İdarede kullandığı metodlar hakkında hatırda tutulabilen şudur: Müşarünileyh iktidar mevkiini ihtiraslarını ve blihassa kinlerile tamahını teskine medar bir vasitadan ibaret telâkki ediyordu. Bunu bizzat kendisi de utanmadan itiraf eyliyordu. Kapıcı başı Celâl efendinin kendisine getirmiş olduğu fermanların icrası hususunda yapılan bir münakaşa esnasında, *kapitülasiyon*larla, tesbit edilmiş tarifelere rağmen, Korfuya ihraç edilecek zahirelerden keyfî olarak resim aldığını şikâyet makamında söyliyen Pukvil'e diyordu ki: "*Vaziyetimden mümkün olduğu kadar çok istifade etmek istiyorum, İşte aşikâr ve kat'î fikrim budur.*„

Bu sözler, Yanya Paşasının basit olduğu kadar menfur olan idare akidesini hülâsatan mnhtevidir.

ALİ PAŞANIN İSYANI

"*Bir vezir,* diyordu Ali Paşa, *hil'âtlara bürünmüş ve bir barut fıçısı üzerine oturmuş bir vdamdır, ki bu fıçıyı bir kıvılcım berhava edebilir.*" 1820 tarihinde, Yanya paşası bu tehlikeli mevkii 10 senedenberi işgal etmiş bulunuyordu. Tahta cülûs ettiği tarihdenberi imparatorluğun büyük timar ve zeamet sahiblerinden ve bunlar arasında birinci derecede Ali Paşadan kurtulmağa karar vermiş olan ikinci Sultan Mahmud münasib zamanın gelmesini sabırla bekliyordu. Saltanatı zamanının başlangıcında, Ruslara karşı yapılan muharebe ve bunun neticesi olan Sırp ihtilâli Osmanlı devletinin bütün kuvvetlerini yutmuş ve genç padişahın en başlı meşgalesini teşkil eylemişdi. Bu iki muharebe — birincisi 1812 mayısında Bükreş muahedesile, ikincisi 1815 birinci kânununda, Sırplar önünde nev'anma silâhları terk ve teslim suretile — hitam bulunca Sultan Mahmud ilk defa olarak serbest kalmış ve uzun zamanlardanberi, İmparatorluğunun en kudretli paşaları hakkında derin derin mütalâa ettiği projeleri tatbik mevkiine koymağı düşünebilmişdi.

Bununla beraber, Sırp ihtilâlini takib eden beş sene zarfında, Sultan Mahmudun Ali Paşaya karşı beslediği kin ve husumet gevşemiş gibi idi. Yahud vezirin ilerlemiş yaşı, neticenin yakın olduğu ümidini vererek, padişahı teskin eyleyebilmişdi. Lâkin, Mahmud II zamanın hükmünü icra etmesini ve Yanyanın ihtiyar vezirinden, uzak olmıyan bir atide[1] kurtulmağı beklemeğe karar vermiş ise de, Ali Paşanın hasımları intikam hırsile kavrulmakda ve kendilerine o kadar zalimane muameleler yapmış olan adamı imha için sabırsızlanmakda idiler. Bunlar arasında en ileri giden, İsmail Paşo Bey idi.

Yukarda beyan olunduğu üzere, Paşo Bey, Ali Paşanın kurduğu pusulardan ve yapdığı öldürme teşebbüslerinden kurtulmak için, Yanyadan ve sonra — Veli paşanın nezdine iltica etmiş olduğu — Larisadan kaçmağa mecbur olmuş idi. Ağriboz valisine sığınmış olan Paşo Bey kendini orada da emniyette görmüyordu. Anadolu ile Mısırda uzunca zamanlar dolaşdıkdan sonra, Drama mutasarrıfı Mahmud Beyden ilticasını rica etmiş, o da mumaileyhi himayesi

[1] 1820 de Ali Paşa 76 yaşında idi.

altına almış idi. Üç senedenberi Mahmud Beyin yanında yaşıyordu. O sırada, kendisini hiç durmadan takib edip, nihayet sığındığı yeri keşfeyliyen Ali Paşa, idamına dair Divanı Hümayundan bir ferman almağa muvaffak olmuş idi. Fermanın hükümlerini Mahmud Beye icra ettirmek üzere, Babı Âlinin emrile, Dramaya gelmiş olan kakıcı başı mezkûr fermanı, tesadüf eseri olarak, bizzat Paşo Beye verdi. Bu tehlike karşısında Paşo Bey, firar için ancak fırsat ve zaman bulabilmiş ve Bulgar rahibi kıyafetine girerek, Makedonyada bir Sırp manastırına sığınmışdır. Paşo Beyin izini Ali Paşa orada da takib etmiş ve son derece sadık adamı olan Atanas Vayayı, Paşo Beyi öldürmek üzere onun yanına göndermişdi. Papas elbisesi giyen ve Aynoros'a gitmek üzere yola düşmüş bir hacı süsü takınan Vaya, muvasalatından haberdar olan Paşo Beyin henüz oradan ayrılmış olduğu bir anda manastıra geldi. Bu son maceradan sonra Paşo Bey İstanbula gitmeğe ve biaman düşmanını tepelemek için her vasıtadan istifade etmeğe karar vermişdir.

Payitahtta, kendisi gibi Ali Paşanın veya oğullarının memleketlerinden kovdukları bir takım Arnavutlara tesadüf etmiş idi, ki bunlar müşarünileyhin haklarında suikasdler yapmakdan başka bir şey düşünmüyorlardı. Bunlar, Avlonyalı İsmail ve Bekir Beyler, Ali Paşadan şahsen şikâyetçi olan Ergerili Ali İzzet paşa zade Hasan ve oğlu Hamza Bey ve Tesalya mutasarrıfı Veli paşaya karşı gayz ve kin ile mütehassıs Larisa (YENİŞEHİR) li Abidin ve Yahya Beyler idi. Ekseri akrabası yahud ehibbası olan bu sürgünler grupu arasında, Paşo Bey hemen şef vaziyetini aldı. Başlıca Arnavut beylerile ve bu meyanda bizzat Ali Paşa ile mevcud aile münasebetleri ve rabıtaları, *"bütün şahsiyetini kaplıyan asalet ve gayret edası, güzel heybeti, fikrinin mülâyemeti ve hayatiyeti imparatorluk dahilinde konuşulan dillerin çoğunu bilmek suretile bir kat daha artan suhuleti beyanı"*, hayatta Yanya paşasına karşı beslediği kin ve gayzın şiddeti mumaileyh için nihayet Ali Paşanın sukutunu intaç edecek olan sefere (Campagne) aid plânın tatbikine muktazi birer sıfattı.

Paşo Bey, Sultanın en kuvvetli nedimi olan HALET efendinin dostu ve hususî müşaviri olarak, hâmisi dahi bizzat ihtiyar vezirin düşmanları meyanında bulunduğu cihetle, mücadeleye girişmek hususunda en müsaid vaziyette idi. Bundan başka, Paşo Beyi Ali Paşa aleyhine sevkeden bir çok sebeblere intikam diye haykıran yeni bazı hadiseler de inzimam ediyordu: Ali Paşa, Paşo Beyin Tepedelende bulunan ve annesile Paşanın yakın akrabasından olan

karısından ve iki çocuğundan mürekkeb ailesini orada habsetmiş idi. Paşo Beyin annesile kızı hapishanede ölmüşlerdi. Böyle şiddetli bir darbeye uğrıyan Paşo Bey şahsan padişaha müracaatla adaleti icra buyurmalarını istirham etti. İstirhamları Sultan Mahmud tarafından Ali Paşa aleyhinde uzun zamandanberi beslenen ve şu sırada — Paşanın Simalî Arnavutlukda çevirdiği entrikalardan endişenak olan — Debre, Ohri, Draç beylerinin yapdıkları şikâyetlerle bir kat daha büyüyen gayz ve husnmeti yeniden uyandırdılar. Sultan Mahmud, Ali Paşadan kurtulmak zamanının geldiğini söylemekden hiç geri durmıyan, Halet efendiden izahat aldıkdan sonra, bu kere işi neticelendirmeğe karar verdi.

İhtiyar İbrahim paşanın tevkifi, Delvineli Mustafa paşanın habsı, Ergeri beylerinin katliâmı, vezirin orduya iltihak için verilen emirleri mükerreren reddedmesi, aşağı yukarı 20 senedenberi ecnebî memleketlerle mütemadî münasebetlerde bulunması ve bahusus kuvvet ve servetile yapdığı iğvaat padişahın sabrını tüketmişdi: Paşo Bey tarafından feşvik ve tahrik olunan Halet efendinin nasihatları da üst tarafı ikmal eylemişdir.

Paşo Beyin uğradığı felâketlere karşı alâkadar olan İkinci Mahmud, o mağduru kapıcı başılık rütbesine çıkarmakla işe başladı. Düşmanlarının en korkuncuna ihsan edilen bu atıfet, vezirin zihnine ilk endişeleri ilka etti. Paşo Beyin padişah ile mukarrebi nezdinde kazandığı nüfuz, itibarını tekrar tesis hususunda Divanı Hümayun azasını para ile kazanmak ümidini mahvettiği cihetle, Ali Paşa, Paşo Beyden kurtulmak çaresine bır daha baş vurdu. Bu maksadla mutemedlerinden ikisini, *Progonatlı Hodo Batı* ile *Süleymanı* İstanbula gönderdi. Bir kaç gün önce İstanbula gelmiş ve Ayasofya civarında dolaşmakda bulunmuş olan bu adamlar 1 mart 1820 günü, Paşo Beyi evinin penceresi önünde oturmakda iken görmüşler ve üzerine def'atla ateş etmişlerdir, fakat isabet ettirememişlerdir. Canilerden Süleyman, vak'a mahallinde tutulmuş ve Ali Paşanın emrile ve İstanbuldaki memurlarının verdiği talimat ile hareket ettiklerini itiraf eylemişlerdir. Filhakika o zaman bu memurlar, Koniçalı Hüseyin bey ile Elmas ağa Mercani, Şeyh Süleyman efendi ve Said bey nam kimseler olup, mukabele bilmisle maruz kalmak korkusile payıtahtı müstâcelen terketmişlerdir.

Bu günden itibaren hadiseler sur'at kesbetmişdir. Sarayın kapısı önünde yapılan bu su'i kasd üzerine, Sultan bunca senedir kararlaşdırılmış olan cezayı artık gecikdirmedi. Bir darbede hem Ali Paşayı, hem ailesini zedeledi. İhtiyar veziri derbentçi başılık-

dan ve Yanya valiliğinden, oğulları Veli ve Salih paşaları Tırhala ve Karli ili (Lepante) sancaklarından, Veli paşanın oğlu Mehmed paşayı Delvine livasından azletti; ve hepsinin Tepedelene çekilip, haklarında şerefsudur eyliyecek fermanı hümayunu beklemelerini tebliğ eyledi. Berat ve Avlonya mutasarrıflığının tasdikine dair Babı Âliden hiç bir ferman almamış olan Muhtar paşaya gelince bu vazifeyi zaten vekâletle ifa etmekde [1] bulunduğu cihetle, padişah müşarünileyhi memuriyetinden azletmemiş idi. Müfti enamın fetvasile teyid olunan azil fermanı, Ali Paşayı padişaha karşı isyan ile itham ediyor ve «BABÜSSAADE»ye gelerek ef'al ve muamelâtı hakkında izahat vermesi için kendisine kırk gün mühlet veriyordu.

Padişah, aynı zamanda, mazul paşaların haleflerini de tayin ediyordu: Süleyman paşa Tırhala mutasarrıflığı ile derbendler muhafızlığına, İsmail Paşo Bey vezaret rütbesile Yanya ve Delvine mutasarrıflığına, Pehlivan İbrahim paşa Agriboz ve Karlıili sancaklarına ve Mehmed Nurullah paşa Avlonya sancagına tayin olundular. Lâkin bu zatların çoğu ve bu meyanda Paşo Bey uhdelerine tefviz kılınan vazifeyi silâh kuvvetile elde etmek mecburiyetinde idiler.

Filhakika, Ali Paşa itaatle ortadan kalkacak ve hususile yerini en tehlikeli düşmanına terkedecek adam değildi. Evvelâ kendisine tevcih olunan darbeden sarsılmış ve Paşo Beyin Yanyada kendisine halef olması mülâhazasına karşı pek ziyade hiddetlenmiş ise de çabuk kendini toplamışdır. İstanbuldan sür'atle Yanyaya avdet eden kapı çuhadarına, azlinden bir kaç gün sonra, *iyi bir orduya, paraya, yiyeceğe, harb mühimmatına malik olduğunu ve ölmedikçe Yanyayı terketmiyeceğini* söyliyordu.

Bununla beraber, tehlikeli olan mukavemet yoluna girmeden önce, padişahın hiddetini yatışdırmak çaresine bir daha baş vúrdu. 1820 senesi mart ve nisan ayları zarfında Divanı Hümayuna mütevaliyen istirhamnameler yolladı [2]. Fransa sefareti tercemanının bir raporuna göre, Ali Paşa hülâsaten: "*Babı Âlinin lûtfü*

[1] Her sene başında Babı Âli İbrahim paşaya Berat ve Alonya mutasarrıflığında ibka kılınmış olduğuna dair ferman göndermek kaidesine devam etmiş ve İbrahim paşa da ihtiyarlığından ve hastalığından bahsile bu sancakların kendi namına vekâletle idaresini damadı Muhtar paşaya bırakdığını beyan ededurmuşdur.

[2] Ali Paşa Rum Fetretinin zuhurunda hizmeti devlette bulunmak üzere affını istirham eylemiş idi. Halet efendi ise araya girerek Rum Fetretinin tevessüüne sebeb oldu. *Ahmed Rasim, Osmanlı tarihi: cilt 4; sahife; 1785.* A. K.

inayetlerine mazhar olduğu ve bundan canının istediği gibi istifade etmiş bulunduğu cihetle, padişahın bendesi olarak, yalnız ilerlemiş yaşının nazarı itibara alınmasını ve saltanatı şahanalerinin devamı duasile meşgul olmak üzere bir höye çekilip ömrünün geri kalan günlerini huzur ve sükûn içinde geçirmesine müsaade buyrulmasını„ niyaz ediyordu. Kendisine karşı gösterilen muannidane sükûttan ötürü şikâyet ve mufahham metbuunun âmâl ve iradatına mutlak surette inkiyad ettiğini ve pek sulhperverane emeller beslediğini beyan ediyordu.

Halet efendi ile saltanat vükelâsının doymak bilmiyen tamahkârlıklarına dayanarak, Babı Âliden muvafık bir karar almak için mümkün olan vasıtaların hepsini kullanmasını hazinedarına tebliğ etti. Lâkin bu hediye ve behiyeler, mebzuliyetlerine rağmen, meyva vermediler: Ali Paşa lehinde lisan kullanmak istiyenlerin hepsine Sultan Mahmud derhal sükûtu emrediyordu. Hattâ Sadrıâzama gönderdiği bir «HATTI HUMAYUN»ın sonunda Ali Paşa mes'elesinin kendisini daha ziyade yormağa değeri olmadığını, işe başlamak anının geldiğini ve niyet ve maksadlarını sonradan bildireceğini bile yazmışdır. İşte o zaman kendi kendine bir şey yapamıyacağını gören Ali Paşa, İngilterenin tavassutuna müracaatı düşündü. Mutemedlerinden *Mantho İkonomo* namındaki adamı Korfuda general Maitland nezdine gönderdi. Mantho, efendisi namına, İstanbul İngiliz elçisinin Babı Âli nezdinde tavassutta bulunmasını ve bir filonun da Paşanın yardımına gönderilmesini Generaldan rica etti.

Sir Maitland ancak bir vâdde bulunabileceğini Mantho İkonomoya cevaben söyledi: O da Paşanın haznelerini muhafaza altına almak ve İyoniyen adalarına yahud İtalyaya çıkmak istediği surette yardım etmek üzere bir kaç harb sefinesi yollamakdır. Bu yanda da muvaffakiyetsizliğe uğrayınca Ali Paşa memuriyetinde ibkasını Divanı Hümayundan istihsale tekrar teşebbüs etti. Bu atıfeti istemek üzere, İstanbula kendisine mensub islâm ve hıristiyanlardan mürekkeb heyetler gönderdi. Fakat, hiç de iyi karşılanmamış olan, heyetler gittikleri gibi geldiler.

İngilizlere vaki müracaatı gibi bu cihetten de muvaffakiyetsizliğe uğrıyan, İsmail Paşonun kumandası altında bir ordunun Yanyaya müteveccihen yola çıkmak üzere bulunduğunu haber alan Ali Paşa teslim olmak veya isyan etmek şıkları arasında sıkışmış, fakat kararını çokdan vermiş idi.

Ali Paşanın kabul ettiği plan şu idi: Yanyayı mukavemet

merkezi yapmak, muhasara kıt'alarının geçecekleri yolları — ehemmiyetlerile mütenasiben — kendi askerî kıt'alarına tutturmak, kezalik Yanyanın etrafında bir müdafaa seddi teşkil eden mustahkem mevkileri işgal etmek.

Aşağıda zikrolunan sevkulceyşî noktalardaki askerî kıt'aların kumandanlığını oğullarına, torunlarına ve mutemed adamlarına tevdi etti: Muhtar paşa, Şimalî Arnavutluk sınırlarını beklemek üzere, kuvvetli bir müfreze ile Beratta yerleşdi; Salih paşa Klisura geçidlerini tuttu; Muhtar paşanın oğlu Mazmud Bey Tdpedelenin; Veli paşanın oğlu Mehmed Bey de Parganın müdafaasına memur oldu; Muhtar paşanın ikinci oğlu Hüseyin paşa Suli havalisi müdafaa vazifesini aldı; Veli paşa Preveze kumandanlığını, Pirmetli Talib ağa da Narda kumandanlığını deruhde eyledi. Aydonat, Ergeri, Pirmedi, Ohri müdafaa vaziyetine kondu. Bu mevkilerdeki techizat meyanında «ekseri tunçdan mamul, muhasara kundağına merbut» dört yüz top ile yetmiş iki havan topu var idi. Pukvil diyor ki: Ali Paşanın "*bundan başka, göldeki sarayının bir cephaneliğinde İngilizler tarafından verilmiş kırk tane sahra topu, altmış tane dağ topu, bir haylı kongrev tapası vardı. Zaten mühim mıkdarda olan bu harb mühimmatı ahiren Korfudan satın alınmış olan külliyetli bir mıkdar ile de tezyid olunmus idi.... Nihayet, Preveze cihetinde görünmesi iktiza eden Osmanlı donanması hakkında çabuk malûmat almak için Yanyadan Prevezeye kadar bir semafor yahud işaretler hattı tesis edilmiş idi*„. Epir kıyılarına asker çıkarılmasına mânî olmak için, Ali Paşa kırk kadar gemiden mürekkeb bir filotilla teşkil ve kumandanlığını Korsikalı Passano'ya tevdi etmiş idi.

Hükûmetine karşı isyan eden Paşa bir tarafdan da hırisiiyan reayasının yardımına müracaat ediyordu. Padişah tarafından tel'in olunduğu cihetle, kendisine tâbi müslüman beylerin tam bir sadakat göstereceklerine itimad edemiyordu. Onlar tarafından terkolunmak ihtimaline karşı Greklerin muavenetini temine mecburdu.

Zengin rumların, Helen millî hissini uyandırmak maksadile, ecnebî memleketlerde tesis etmiş oldukları gizli cemiyetlerin tahrikâtını, bir kaç senedenberi biliyordu. Bu cemiyetlerin en faal olanlarından biri *«Etariya Ton Filikon„* yahud *"Dostlar cemiyeti"* idi, ki Petersburg ve Odesada bulunan merkezleri Osmanlı İmparatorluğunda yaşıyan rumlar arasına, ehli islâma karşı bir *Ortodoks Ehlisalibi* ve Bizans imparatorluğunun ihyası fikrini neşir ve tamim etmekde idi. Ali Paşa bu cemiyetlerin gizli mesaisini memurları vasıtasile pek güzel haber aldı ve bunların yapdıkları propagandanın muhataralarını bir çok vesilelerle Babı Âliye arzetmiş idi; Lâkin iş'ar ve mütalâaları Fener rumlarının adamı ve zamanın en kuvvetli şahsiyeti olan HALET efendinin itirazları hasebile sem'i itibare alınmamış idi [1].

Ali Paşa hıristiyanların ve hususile rumların maksadlarını anlamak üzere Sırbistana, Karadağa, Moraya, Akdeniz adalarına *(Les Cyclades)* Atinaya, İzmire, İstanbula, hattâ Eflâk ve Buğdan eyaletlerine memurlar gönderdi. Bunlar, mezkûr yerlerdeki *«reaya„* ile münasebata girişmeğe, ve Babı Âliyi korkutacak ve hiç şübhesiz uzlaşmağa sevkedecek isyanlar uyandırmağa memur idiler.

1820 senesi nisanında, Ali Paşa ETERİYA reislerinden ve Rus hükûmetinin itimad ettiği adamlardan PAPA RİĞOPOLOS nam rum ile Prevezede görüştükden sonra, mumaileyhi Petersburga göndermişdir. Papa Riğopolos'un vazifesi, Eteriyaya Arnavut ve Rumların müttehiden isyanına müteallik bir ihtilâl plânını izah ve bu plânı Rus hükûmetinin tasvibine arzetmekdi. Sonra, hükûmeti merkeziyenin bastıramıyacağı ve yalnız kendisinin, münasib vakitte, ve afve mazhariyetine mukabil, durdurabileceği şurişler ika etmek fikrile, 20 senedir takib ve hemen kâmilen tenkil etmiş olduğu Armatol çetelerini tekrar vücude getirmeği düşündü. Yüksek ücret verileceği vâdına ve çapul ümidine kapılmış olan Pindos dağlılarile «KLEFT»ler Ali Paşanın davetine öbek öbek icabet eylediler. Paşa bunları müfrezelere ayırmış ve her birinin başına Armatol reislerinden birini başbuğ tayin etmişdir. Bunlardan meşhur ODİ SEVS'in çeteleri LİVADYA'da faaliyete girmişdi; YANİ VARNAKİYOTİS, XEROMEROS'e gitmişdi; ZONGOS Olimbos dağlarına yerleşmişdi; NİKOLA STURNARAS Aspropotamos vadisinde; ANDRİSKOS Agrafada, BLAHAVAS Tesalyada kalmışdı. Ali Paşanın tarafdarları olan bu zümreler, müdafaa mıntakasının etrafına dağıldılar, işgal ettikleri mevkilerin dağlık olması hasebile icrasına çok müsaid bulunduğu çete muharebeleri yapmakla mükellefdiler.

---

[1] Halet efendi vaktile Fenerlilerden gördüğü iyilik hasebile rumlara toz kondurmak istemeyip ihtilâl şayıaları Yanya valisi Tepedelenli Ali Paşanın eseri mefsedetidir. O adam olhavalide kaldıkça reaya ve berayaya rahat yüzü görmek müyesser olmıyacakdır (çünkü Ali Paşa ile arası pek fena açılmışdı). Hittai yunaniyeyi yatıştırmak Tepedenlinin başını ezmeğe vabestedir. Sözlerini virdizeban eyliyerek Yunan âsilerinin yegâne hakkından gelecek olan o piri celâdet semirin başını yedi (1237). Abdurrahman Şeref: Tarih Müsahebeleri. S: 34. A. K.

Armatollerin sahneye çıkışı mutad hareketlerile anlaşıldı: postaların zabt ve tevkifi, kafilelerin soyulması, köylerin tahribi, cizyeler alınması. Bundan sonra, Ali Paşanın ümid ve hiç şübhe yok önceden temin etmiş olduğu veçihle, Armatollerin faaliyette bulundukları yerlerin eşraf ve âyanı şekavetin çoğaldığından bahsile İstanbula şikâyetler yağdırmağa başladılar. Takdim ettikleri mahzarlarda, bu şekaveti ancak ve ancak evvelce armatol çetelerini istisal etmiş olan Ali Paşanın izaleye muvaffak olabileceğini zikretmekden geri durmıyorlardı. Lâkin Divanı Hümayun ya bu şikâyetleri duymamazlığa gelmiş yahud ahalii mahalliyenin kendilerini kendi vasıtalarile müdafaaya mecbur bulundukları cevabını vermişdir. Diğer yandan Babı Âli, Epire bir takım beyannameler gönderip, Ali Paşanın «FERMANLI» ilân olunduğunu ve ahalinin, bir tenkil savaşının afetlerine maruz kalmamak için, müşarünileyhe aslâ itaat etmemeleri lâzımgeldiğini ilân ediyordu. Ali Paşa bu evrakın yayılmasını menetmek için eyaleti dahilinde şiddetli bir kontrol teşkilâtı vücude getirmeğe ve İstanbul ile muvasalâtı kesmeğe mecbur oldu. Pukvil diyor ki: *"Kendi elile yazılmış bir emri hâmil olmadığı halde evrak taşıyan eşhası istisnasız ve merhametsiz olarak öldürmelerini ve Epire girmek iştiyen seyyahları mahfuzan Yanyaya kadar sevketmelerini geçidlerde bulunan muhafızlara emretmişdir"*.

1820 tarihinde Babı Âlinin Ali Paşa hakkındaki niyet ve fikirleri bu merkezde idi. Paşa bu zamanda ailesi ve haznelerile birlikde Avrupaya kaçmak, yahud İyoniyen adalarına gidip İngilizler tarafından vâdedilen misafirperverliği kabul etmek hususunda her türlü kolaylıklara malik idi. Lâkin Yunanistan ile Arnavutlukda bir kıyam vukuundan korkan Babı Âlinin cebren kendisini itaate sevketmeğe cesaret göstermiyeceğine ve müzakerelere girişeceğine emin idi. Kezalik umuyordu ki rumlar isyan edecek olurlarsa, merkez hükûmeti bu isyanı basdırmak için kendisine müracaata mecbur kalacak ve binaenaleyh mansıb ve rütbelerini iade edecek idi. Def'atla âsi diye ilân ve yine def'atle afvedilen İşkodralı Kara Mahmud paşanın hali mukavemat cihetinde sebat için bir misal teşkil ediyordu. Babı Âli kendisile muharebe etmek tehlikesini göze alırsa, Rum ve Arnavutların yardımile ve sevkulceyşî vaziyetinin müsaadesi sebebile, Epir kıt'asının dağları arasına düşmek cür'etinde bulunacak *"asakiri şahane"*'yi mutlaka mağlub edeceğini de düşünüyor ve bir galebeden sonra dehaletinin kabülü şartlarını İstanbula imlâ ettirebileceğini ve, uzun zamanlardanberi

tasavvur ettiği veçhile, Epir hükûmetini, kendisi ve ailesi için, tevarüs şartile isteyebileceğini hesaba katıyordu.

İşte bu ümidlerledir ki 1820 mayısında Yanyada, göl kasrında Arnavutluluk resilerile Epir, Tesalya, Karlı ili ve Mora sancakları hıristiyanlarının ileri gelenlerinden mürekkeb bir meclis topladı. Pukvil diyor ki: «Bu garib âmirler heyetinde, üzlet halinde yaşadığı manastırdan çıkmağa mecbur edilen Yanya baş Piskoposu Gabriel namındaki rahibin yanında, kız yeğeni Frosini'nin idamına memur heyete riyaset etmiş olan, zabıta âmiri ihtiyar Abbas var idi. Bu yaşlı adamların alt tarafında, vücudunda müstebiddin tatbik ettiği prangaların hâlâ alâmetlerini taşıyan Köprülü (VELES) rahibi ile ruhanî makarrından mahrum bırakılan *Drinopolis* metropolidi, çokdanberi dilencilik derekesine düşürülen *Aydonat* metropolidi, bir papas olmakdan ziyade sarık taşımağa lâyık olan *Narda* piskoposu Porfir görünüyordu». Ali Paşa söze başlıyarak, Rum papaslarına daima hemcinslerine itimad etmiş olduğunu, mezheblerini korumuş ve mühim memuriyetlere tayin suretile kendilerine memleket idaresinde geniş bir yer vermiş bulunduğunu söyledi. Sonrn, evvelce Sülyotlarla Parga ahalisine karşı harbetmiş ise de bnnun sebebi, birincilerin silâhlarını terke aslâ razı olmamış ve ikincilerin onlara ve diğer bütün düşmanlarına muavenette bulunmuş olmalarından ibaret bulunduğunu izah etti. Nihayet rum milletine karşı sert ve şedid muamelede bulunmuş olmasına samimî ve şiddetli surette teessüf ettiğini ve bu babda daima — her türlü mes'uliyeti kendisine yükletmek yolunu arıyan — Babı Âlinin emrile hareket eylemiş olduğunu söyledi. «Duyduğum pişmanlığa dayanarak, diyor, en çok gücendirdiğim kimselere bile müracaatta tereddüt etmedim. Bu suretle Sülyotları, haylı zamandanberi, hizmetime çağırdım; Davetime icabet edenler faydalı mevkiler işgal ediyorlar. Nihayet, uzlaşma tedbirini ikmal için, elyevm ecnebî diyarında bulunanlara yanıma gelmelerini yazıyorum. Aldığım kat'î malûmata göre onlar da memleketlerine dönmeğe hazırdırlar». Bundan sonra, almış olduğu cerimeleri Divanı Hümayunun mütemadi para taleblerine cevab vermek zaruretile ve merkez hükûmetine karşı kendini müdafaa etmek iztırarında kalacağı gün için bir hazne vücuda getirmek mecburiyetile aldığını vn bunda mazur bulunduğunu söyliyordu. Ali Paşa, rumları müşterek düşmana yani Türklere karşı silâha sarılmağa davetle bitirirken Babı Âliye karşı kıyam ettikleri takdirde haznelerini onların emrine âmade bulunduracağını ve, kıyama başlamak için, on beş

bin kuruş ile harb mühimmatı vereceğini vâdediyordu. Zafer elde edildikden sonra, Tesalya ile Epiri birleştirerek, ailesine verasetle intikal eder bir hükûmet teşkil edecek ve Mora ile birleştirilecek Etolya dahi Epir *"Bey"*inin himayesi altında idarî muhtariyeti haiz bir eyalet olacakdı. İhtiyar Paşanın nutku hüzzarın hemen müttefikan heyecanlı yahud mecburî muvafakatini mucib olmus ve yalnız Lâtin Katoliklerden olan Mirdita'lıların reisi, isyana iştiraki dindaşları namına açıkdan açığa reddetmiş idi.

Bu toplantının ertesi günü (24 mayıs 1820) Ali Paşa, alınan kararlara tefvikan, aşağıdaki beyannameyi rum eyaletleri hıristiyan muteberanına neşretmişdir:

*" Büyük sevinç! Ben Tepedelenli Ali, hıristiyanlar, kardeş-
" lerim, size selâm ederim. Size bildiririm ki adamlara ihtiya-
" cım olduğundan bana şu kadar* (burada, her reisden istenilen " askerin mıkdarı yazılıdır) *asker göndererek beni sevindirmeli-
" siniz. Binaenaleyh hazneme tediye etmekde olduğunuz yıllık
" vergiyi bağışlıyorum. Adamlarınız Yanyaya gitsinler, ki onları
" beğendiğim yerlere yerleştireyim. Beni kendinizden sayınız.
" Vesselâm".*

Bu davet üzerine bir çok hıristiyan yardımcı askerleri ile bunlara inzimam eden Toskalar Yanyaya geldiler.

İhtiyar âsi vezirin sesi, bu isyandan istifade ile, Peloponez yarım adasında bir şüriş çıkarmağı ümid eyliyen ve başlıca reisleri Patras metropolidi *Yermanos*, Kalavritalı *Zaimis*, Korentli *Deli Yani*, Kastonili *Sisinis*'den ibaret olan Moralılarca da duyulmuştu.

Tepedelenli Ali Paşanın askeri günden güne artarken, Sırbistan cihetinden endişe etmek ve İngilizlerin Ali Paşa lehine bir mudahelede bulunmalarından korkmak sebebile uzun uzadıya vakit geçiren Babı Âli, nihayet harekete karar verdi. Bir donanma techiz etti ve Rumeli paşalarından muavin asker istedi; Ali Paşa ile gizlice münasebette bulunmakla maznun Tırhala mutasarrıfı Süleyman paşayı azil ve yerine İsmail Paşo Beyin kayın pederi Dramalı Mahmud paşayı tayin etti; Nihayet Paşo Beye küçük bir askerî kıt'anın kumandanlığını tevcih ile beratını vermiş olduğu Delvine ve Yanya mutasarrıflıklarını cebren zabtetmek vazifesini tevdi eyledi.

İsmail Paşo Beyin vuruduna intizaren, kayın pederi Mahmud paşa Makedonya beylerinin askerlerini toplıyor, Armatoller reisi *Zongos*'u silâhlarını teslime mecbur ediyor, Ali Paşanın Makedonya sınırlarına koyduğu ileri karakolları kovuyor ve Pindos dağ-

larile Vardar ırmağı arasında kalan memleketin her tarafında Padişahın nüfuz ve satvetini tanıtıyordu.

Yine bu zamanda *Karlı İli* mutasarrıflığına tayin kılınmış olan Bulgaristanlı *Pehlivan baba*, «Kersal»lerden mürekkeb bir kıt'anın başında, Tesalyaya inerek kleft Odisevs'i takib ve Livadya ile Salon'ı terke icbar ediyordu. Yaklaşdığı haberi üzerine, Veli paşa derhal «kadınlarını, kölelerini, hadımlarını ve eşyalarını» Karlı İlinden Prevezeye gönderiyor ve kendisi de Misolongi, Vrahori ve Narda tarikile Yanyaya avdet ediyordu.

Şimalî Arnavutluğun, İşkodra mutasarrıfı Mustay (Mustafa), ki bir kaç sene evvel Tepedelenli Ali Paşanın tehlikeli entrikalarına maruz kalmış idi, Dulcigno lılardan, Antivarililerden, Gega ve Mirdita'lılardan ve bunlara inzimam eden Debreler süvarilerinden mürekkeb bir askerî kuvvetin başında, ŞKUMBİ'yi geçerek, Draç, Tiran, İlbasan ve Kroya'yı zabt ve Ali Paşanın tarafdarlarile memurlarını Muzakyeden tardediyordu. Lâkin, Ali Paşanin memurları tarafından iğfal olunan, Karadağlıların İşkodra sancağına tuğyan ettiklerini haber almakla geri dönmeğe ve Orta Arnavutluğu Beratta bulunan Muhtar paşaya bırakmağa mecbur olmuşdur.

Pehlivan baba Lepant, Misolongi ve Voniçayı zabtettikden sonra, Veli paşa tarafından müdafaa olunan Preveze kalesini muhasara ediyorken, *Nasuh zade Ali beyi*n kumandasındaki Osmanlı donanması da Epir sahillerinde kendini gösterdi.

Kaptan Ali bey Prevezeyi denizden abloka edip, donanmanın bir kısmını Himara sahillerine gönderiyor ve donanmanın gelmesile Himaranın hıristiyan ahalisi Ali Paşaya sadık kalan müslüman Lâplara karşı silâha sarılıyordu. Sonra, Ali Paşanın vaktile takibatına uğramış ve şimdi *Kaptan Bey* tarafından memleketlerine iade kılınmış olan Avlonya eşrafından İsmail ve Bekir Beylerin teşviklerile, Avlonya ve Kanina ahalisi Osmanlılar tarafını iltizam ediyorlardı. Nihayet Butrento ve Parga da sıra ile düştüler. Veli paşanın oğlu Mehmed paşa, müdafaa ettiği Parga kalesini, üç günlük bir muharebeden sonra, Kaptan Beye teslim ediyor ve emri altındaki askerlerden kendisine sadık kalmış olan otuz kişi ile beraber o da esir gibi teslim oluyordu. Zabt ve teshiri için Ali Paşanın bunca seneler hile ve hud'alarla çalışdığı ve İngilizler tarafından Ali Paşaya terki bütün Avrupayı telâşa düşüren Parganın düştüğü haberi, Epirde derin bir teessür uyandırdı. Ali Paşa bu haberi alınca bir ümidsizlik buhranı geçirdi, ve meyusi-

yet nişanesi olmak üzere elbiselerini yırttı. Mehmed paşaya gelince: Kaptan Bey müşarünileyhi izaz ve ikram ile kabul etti; Amiral gemisine bindirip, padişahın Ali Paşa ailesine karşı bir kin ve garez beslemediği ve, Ali Paşanın mağlubiyeti akabinde, oğullarile torunlarının afvı şahaneye mazhar olacaklarını temin eyledi.

Bütün Epir sahilinde, Tepedelenli Ali Paşanın elinde, Prevezeden başka bir yer kalmamışdı. Denizden Osmanlı donanması ve karadan *Pehlivan babanın*, reisleri Marko Boçaris ile birlikde gelen üç yüz Sülyot, Himaralı Ortodoks Arnavutlar ve Çamlık rumlarile mıkdarı artan, askeri tarafından sarılmış olan şehir o kadar fena surette tazyik edilmiş idi ki, bunu müdafaaya memur Veli paşa haznelerini sür'atle Ayamavraya gönderiyor, babasının yapdırmış olduğu sarayı yakıyor ve kaleye kapanıyordu. Pehlivan baba Preveze muhasarasını sıkışdırmakla beraber Nardaya hücuma hazırlanıyordu. Burayı da Tepedenlinin en sadık zâbitlerinden *Elmas ağa Bono* muharebe etmeksizin terk ve teslim eylemişdir. Naada düştükden sonra, Pehlivan Baba, Yanyanın takriben 25 kilometro cenubunda bulunan BEŞPINAR mevkiine kadar ilerledi.

Bununla beraber, İsmail Paşo Beyin kumandasında olarak; İstanbuldan sevkolunan asker, 1820 temmuzunda VARDAR deresini geçiyordu. Selânik ve Tırhala mutasarrıflarının Larisaya gönderdikleri kuvayi muavine ile mıkdarı artan bu asker, *"istemiyerek yürüyen altı Vezirin kumandası altında"*. yirmi bin kişi raddesinde idi. Pukvil bize bu askerî kıt'anın ressamane bir tablosunu yapıyor, diyor ki:

" *Yardımcı efraddan mürekkeb bir Osmanlı ordusu hakkında*
" *(burada gördüklerime göre söyliyorum) peyda edilebilecek en*
" *doğru fikir, o orduyu bizim eski vekayinamelerimizde beyan*
" *olunan ve, Allaha dua ederek, Hügnotlara karşı şiddetle harb*
" *eyliyerek ve yolları üzerindeki köyleri soyarak Sen Jak De*
" *Kompostel'e [1] giden silâhlı hacı çetelerine benzetmekdir.*
" *Burada Hügnotlar, en zayif oldukları ve Fatih milletin dininden gayrı bir dine mensub bulundukları cihetle, daima haksız*
" *addolunan hıristiyanlardır. Sedefler giymiş kimseler yerine*
" *rengarenk libasları ve sivri külâhlarile — tevazu nişanesi olarak — merkeblere binmiş, gürültülü patırdılı diziler önünde*
" *yürüyen ve Allah! Allah! diye bağırabildikleri kadar haykırarak bayrakları sallıyan kalenderler vardır. Bunlardan sonra,*

[1] Bir ispanya şehridir. A. K. A.

" *mümtaz bir süvari sınıfı olan Deliler gelir ki ellerine düşen*
" *herkesi soyarak kırlarda dolaşırlar. Daha aonra betmutad Ti-*
" *marlılar yahud milli süvariler gelir ki ekserisi çalınmış ve*
" *üzerlerine semer vurulmuş beygir veya katırlara binerek ayak-*
" *larını da, özengi yerine, iplere geçirmişlerdir. Bunları müteakib piyade askeri görülür. Piyade sınıfı, askerî şaşaasile asır-*
" *lar doldurduğu zamanlar medarı mubahatı olan bir millette*
" *Milis askerinin en son kıt'ası addolunur. Bayraklara ayrılmış,*
" *süngüsüz silâhlarla ve kuburluk tabancalar ve geniş hançer-*
" *lerle techiz edilmiş, seyyar bir maliganimet kafilesi halinde*
" *olan bu askerler, çobanları tarafından kovalanan hayvan sürü-*
" *lerinin hasıl ettikleri toz kasırgalarına benzer toz bulutları*
" *kaldırarak, yürürler. Piyadelerden sonra topçular gelir. Bun-*
" *lar toplarını, kamçı altında, mandalara veya hıristiyanlara*
" *çekdirirler. Nihayet bu karmakarışlık, dilleri ayrı, bazıları*
" *var kuvvetlerile bağırarak türkü çağıran, bir takımı eğlenmdek*
" *üzere havaya kurşun sıkan barbarlar halitasının arkasından*
" *zengin libaslar giymiş, yanlarında, geriye çekilüp ihtiram*
" *yaziyeti almıyan herkese müşteler indirerek, efendilerinin*
" *ehemmiyetini ilân eden küstah ve mevzun birer hizmetçi ol-*
" *duğu halde reisler ilerlerler. Bütün kalabalıklarına rağmen,*
" *işte bu uşaklar güruhunun başı altında bir takım rum bakkal-*
" *lar (* vivandiers *) ve koltukçu yahudiler — Babil esaretinden za-*
" *manımıza kadar her yerde Beyin akçesinin veznini tahfıf eden*
" *yahudiler, ve kâh demircilik, muzikacılık yapan, kâh ölüm ile*
" *tefe'ül eden ve kâh tavuk hırsızı ve cellâd olan çingeneler*
" *vardır...*

" *Osmanlı ordularının erzakını veren hemen daima bir yahu-*
" *didir (mıkdarı az olmakla beraber bu askerî erzak müteah-*
" *hidliği tenkide şayandır. Hayvanlarının arpasını ve askerlerinin ekmcğini tedarik etmek — aynı yerde uzun müddet kal-*
" *mak zamanları hariç olmak üzere — Sipahilere ve timar*
" *sahiblerine aiddir). Binaenaleyh işleri çok basitleşmişdir;*
" *Hizmetçiler çadırları kurar kurmaz ordugâhın muhtelif yerle-*
" *rinde pazarlar açılır. Partizanlar [1] çalmış oldukları koyuu-*
" *ları burada satılığa çıkarırlar, çingeneler de, üzerlerinde tü-*
" *nedikleri ağaçlardan bayıltarak düşürmek için kullandıkları*
" *kükürt buharile boğulmuş bir hale gelen tavuklarla dolu tor-*

[1] Partizan, çapulcu asker demekdir. A. K. A.

" baldrını yayarlar. Rum satıcılar tütün sergilerini açarlar;
" Türk kahveciler ocaklarını yakarlar; hassas terazileri ellerin-
" de tutan yahudiler sarraflık ederler; askerler yüzüklerini ça-
" larak türkü çağırırlar; Serasker kabul resmi yapar; Büyükler
" biribirini ziyaret ederler ve ne nöbetçiler, ne ileri karakolları
" tesis etmeksizin, herkes Allaha tevekkül ederek uyur".

İsmail Paşo Bey işte, «Yanyada yapacakları plaçkanın oltasına» tutulmuş «bu türlü bir intizamsız guruh»un başında olarak, Tesalyaya giriyordu. Gerek reisler, gerek askerler Tepedelenlinin mevhum haznelerinden başka bir şey konuşmıyorlardı. «Kadınlarını, kölelerini, atlarını, silâhlarını ve pek muhteşem mefruşatını berveçhipeşin aralarında paylaşıyorlardı. Bir çok kerreler, Ali Paşanın saraylar yapdırarak süslemiş olduğu Preveze şehrini kim alacak derken bir takım Beyler kavga etmek, çarpışmak derecesine gelmişlerdi... Paşo Bey reislere timarlar ve sipahilikler vâdediyor ve askerlerin ülüfesini Ali Paşanın ele geçeceği memul akçelerile ödüyordu.

Serasker, Pehlivan Babanın kumandasındaki kıt'alarla buluşup, onlarla Yanya ovasında birleşmeğe, ve Orada, Manastırdan hareketle Göriceyi zabt ve Muhtar paşayı Berattan tard ve ib'ad eyliyen, Rumeli valisi KAVANOZ ZADE HÜSEYİN PAŞAyı beklemeğe mecbur idi.

Larisayı terkettikden sonra, İsmail Paşo Bey, SALAMBRİYA (eski Penée) deresini takiben Pindos geçidlerine doğru ilerledi. KRİYONERO (yahud Gomphi) geçidinde Ali Paşanın ilk ileri karakollarına tesadüf eberek bir müsademede onları püşkürttü. Badehu VATERNİKO cihetinden ASPROPOTAMOS vadisine doğru yoluna devam ederek bu dereyi geçip, onun sağ sahilinde bulunan Ali Paşanın kuvvei külliyesi üzerine yürüdü.

İhtiyar Vezir, Kaptan Beyin, Pehlivan Babanın ve Rumeli valisinin seri muvaffakiyetlerden sonra, kuvvetlerini Yanya kalesi etrafında toplamağa mecbur oldu. Bu asker üç kolordudan mürekkeb olup Ömer bey Viriyoni'nin kumandasında idi. Ali Paşanın eski kâtibi MANTHO, Zagor nahiyesi muteberanından olup «ancak tavşan öldürmek üzere tüfenk kullanmış olan» ALEKSİS NUTZA da zâbit olarak Ömer beyin maiyetinde bulunuyorlardı. Bu kolordularda Avrupa usulünde teşkilâta malik, ücretleri dolgun [1], silâh ve techizatları mükemmel, her sınıfdan Avrupalı ve

[1] Ali Paşanın süvarileri o zaman ayda 150 ve piyadeleri 100 kurnş ücret alıyorlardı. 1 kuruş 90 Fransız santimi değerinde idi.

bahusus İtalyalı bazı zâbitler tarafından tensik edilmiş, harbedecekleri memleketin dağlık olması hasebile istimali zarurî olan hafif toplarla mücehhez on beş bin iyi neferden ziyade adam vardı. Bu ordunun mevcudu, hiç değilse yarısı, Napolyon'un yapdığı muharebeler esnasında Fransız, İngiliz yahud Napoli devleti ordularında bulunmuş ve silâh kullanmağı yüksek kıymetli ordularda öğrenmiş kimselerden mürekkeb idi.

Makedonyadın *Cisaxienne* kısmını, Tesalyayı ve Epir sahillerini kaybettikden sonra Tepedelenli Ali Paşa Yanya sancağının tabiî sınırlarını son dereceye kadar müdafaaya karar verdi. Askeri Pindos cihetinde, KALARİTİS ile MEÇOVA arasındaki yerlerde yerleşmişdi. Ve, Tesalya ile Makedonyadan Yanyaya doğru bir takım boğazlarla yükselen yolların geçidlerini kapıyacak bir vaziyet almışdı. Büyük ve mühim müdafaa vaziyetlerinin temin ettiği faydaya malik olan ve düşmana yalnız Pindos boğazlarının geçidlerini kapamakdan başka yapacak bir şeyi bulunmıyan Ömer bey Viriyoni'nin askeri için her türlü muvaffakiyet ihtimalleri mevcuddu. Ve Ali Paşa İsmail Paşo Beyin sürükleyüp getirdiği çeteler yığınını zahmetsizce ezeceğinden ümidvar olabilirdi. Yoluna devam eden Paşo Bey, ASPROPOTAMOS vadisini müdafaaya memur Armatol reislerinden STURNARA'nın müfrezesine ANOVLAHİYA boğazında tesadüf etmiş ve Sturnara, Osmanlı orduaunun ilerlemesine mâni olacak yerde, yerini terkile Paşo Beyin ordusuna iltihak eylemişdi.

Bu sırada, Ömer Viriyoni, Yanyanın 15 kilometro şarkında, DRİSKO dağı geçidlerini henüz işgal ediyordu. Osmanlı askeri muharebeye girişseydi orada bir fare deliğine girmiş gibi yakalanmak ve tamamile muzmahil olmak tehlikesine uğrıyacakdı. Lâkin Ömer bey hiç bir mukavemet göstermedi. İsmail Paşo ile muharebeye girişdi ve, kendisine yapılan cazib vâdler üzerine, bütün askerile Osmanlı kuvvetlerine iltihak etti [1].

Ömer bey Viriyoni'nin hiyaneti [2] Tepedelenli Alî Paşayı en iyi askerinden mahrum ediyordu. Yanya padişah ordusunun keyfine tâbi kalmışdı. Bu ordu Yanya gölünün cenub sahilindeki KAÇKA tarikile Drisko'dan Yanya ovasına indi. İsmail Paşo Bey

[1] İsmail Paşo Bey Meçovayı işgal edince Mantho da onun tarafına geçdi. Fakat Paşo Beyin azimetinden sonra kasabaya girmekle kendisini Dramalı Mahmud paşanın zâbiflerinden birisi karşılayup efendisinin bir düşmanına tesadüf ettiği zehabile merkumu öldürmüşdür.

[2] Viriyoni, hiyanetine mükâfaten, Vezir rütbesine terfi edilmişdir.

ordugâhını şehre beş kilometro mesafede kâin BONİLA hanında kurdu ve 19 ağustos 1820 de Pehlivan Baba ve ondan sonra Rumeli valisi kendisine orada mülâkı oldular. Elli bin kişiye baliğ olan Osmanlı ordusu, Ali Paşaya sadık kalmış olan askerin on misli ve hattâ daha ziyade idi. Lâkin, müdhiş toplara ve küllî yetli mühimmata — ki Paşo Beyin askerinde yokdu — malik olan, son hadde varıncaya kadar müdafaaya karar vermiş bulunan Tepedelenli, düşmana muzafferane karşı duracağı yolundaki kuvvetli ümidini muhafaza ediyordu.

ALİ PAŞANIN AKİBETİ

Ali Paşa, bir gün gelip de *«Asakiri şahane»* tarafından Yanyada muhasara edileceğini çok zaman evvel görmüş idi. VİDİN'de muhasara kılınmış olan PASBANOĞLU'nın misali daima hatırında idi. Bunun içindir ki ihtiyatî tedbirlerini almış ve Yanyayı, sağlam ve metin hisarlarla müdafaa olunur, mustahkem bir şehir haline koymuş idi. Bu suretle Göl içindeki adada bir kale, ve silâh ve mühimmat ile dolu bir debboy yükseliyor ; şehrin şark münteha sını teşkil eden burun üzerinde — göl sularının yıkadığı dimdik bir kaya üzerine mebnî ve etrafı seyrisefaine müsaid bir hendek ile muhat — Kastro, büyük *"kale"* dikiliyordu ; Ali Paşanın en sonra Yanyanin cenub mahreci üzerinde yapdırmış olduğu LİTHARİÇA kasrı şehrin civarını ateşi altında tutarak karadan şehre girmeği menediyor ve bütün tahkimata hâkim bulunuyordu. Bu hisar-(kule) larda iki yüz elli top vardı. Ekseri Avrupalı olan topçular, Napoli kralının ordusundan firar etmiş olan İtalyalı mühendis KARETTO [1] nun emri altında bu topları idare ediyorlardı. Gölde de «Korfunun MANDOKİYO köyünden bazı rumların idaresi altında top çeker dubalardan mürekkeb» bir küçük filo var idi ki sahile pek yakın yerlerde dolaşarak Osmanlı kıt'alarının oraya yanaşmalarını men ile mükellefdi. Gölün şimal ve şark sahillerile olan muvasalalarını temin ve hisarlara hububat ve yakacak nakleden kayık kafilelerini himaye etmek de bu küçük filonun vazifeleri cümlesinden idi.

İsmail Paşo Beyin askeri yaklaşınca Yanya ahalisinin bir kısmı sür'atle gölü aşarak ZAGOR nahiyesine kaçmışlardı. Şehirde kalanlar ise, bir gün gelip de şehir Ali Paşanın Arnavut askerleri tarafından istilâ edilince yapacakları yağmadan korkarak, paralarını ve eşyalarını emin yerlerde saklamağa çalışıyorlardı. Elinde az mıkdarda asker bulunmak hasebile mudafaa edemiyeceği şehri, Osmanlı askerî kıt'aları gelmeden evvel, tahrib etmeğe karar vermiş olan reislerinin müsaadesile Arnavutlar en zengin evleri

[1] Fransanın Patras konsolos vekili (dö Buşe de Sen Andre) 1 teşrinievvel 1820 tarihinde Fransanın İstanbul elçisine müracaatla Babı Âliden Karetto'nun "padişah askerleri tarafından tutulduğu surette hayatını temin eden„ bir ferman istihsal etmesini rica ediyordu.

ve bazı rumların para ve kıymetli eşyalarını koymuş oldukları rum kilisesini yağma ve garet ettiler. Bu güruh tamamile memnun oldukdan sonra, Lithariça kalesi, Ali Paşanın emri üzerine, birdenbire topa tutulmuş, «bombalar, obüsler, alevli kumbaralar ve kongrev tapaları» yağdırıp evleri yakmağa başlamışdır. Şehrin bütün şimal kısmı, az bir müddet zarfında, alevler içinde kaldı. O cihette oturanlar kurtarabildiklerini alarak yangından kaçıyorlardı. Bu zavallılar şehir surundan çıkar çıkmaz Osmanlı ordusunun ileri karakollarına tesadüf etmişlerdi. Ali Paşanın Arnavutları elinden kurtarabildiklerini de alarak tamamile soydukdan sonra, takib eden Osmanlı askerlerlnin önünden, sıkışdırılmış bir hayvan sürüsü gibi, dağılarak bazıları — İyoniyen adalarına sığınmak maksadile — sahile varmağa çalışıyorlar, bazıları da Zagor nahiyesi hıristiyanları nezdinde barınabileceklerini ümid ediyorlardı. Bir çoğu ormanlarla örtülü bu dağlık memlekette kaybolmuşlar, ya haydutların tecavüzlerine uğramışlar yahud aclıkdan ölmüşlerdir.

20 ağustos 1820 de İşmail Paşo Bey Bonila hanını terkederek, yanmış olan şehrin hâlâ duman tüten harabeleri üzerinden Yanyaya girdi. «Çadırını top menzili haricinde kurdukdan zonra, Yanya ve Delvine mutasarrıflıklarının uhdesine tefvizini natık fermanı okutmuş ve kuvvetinin alâmetı mahsusası olan, bayrakları dikmişdir». Sonra, ordu müftüsü Tepedelenli Ali Paşanın her türlü hukukdan iskat ve islâm cemaatinden ihraç olunduğunu mutzzammin fetvayı okudu; badehu bir derviş, «cezalandırılması mukarrer paşanın kapanmış olduğu hisara doğru bir taş attı. Ve Kara Ali namı [1] hazır olanlar tarafından lânetlerle yad ve padişahım çok yaşa avazeleri tekrar edildi».

Bu merasimi karargâh yapmış olduğu göl kasrından temaşa eden Ali Paşa, bunlara top salvolarile mukabele etmiş ve «bir bayram günü imiş gibi bayraklarla donanmış olan filotillasına padişahlıların gözü önünde geçid resmi yapdırmışdı». Filvaki ihtiyar âsi nevmid olmak vaziyetinden uzakdı. Etrafında, talihleri kendisininkine bağlı olan ve Osmanlıların eline düşdükleri takdirde kendilerinin yok olacaklarını bilen seçme Arnavut, Rum ve Avrupalı askerler vardı; Erzak ve mühimmatı dört senelik idaresine kâfi idi; askerlerini senelerce beslemeğe müsaid bol haznelere malikdi; Gölde «seyrisefaine hâkim» idi. Ve bu hâkimıyet, altınlarının kuvveti sayesinde, «Epir kıt'asında keçi ve koyun mevcud

[1] Halifenin tel'inine uğrıyan paşalara kara unvanı verilirdi.

olduğu müddetçe» et ihtiyacını temin ediyordu. Memleketin mahsulâtile yaşıyan *asakiri şahane*nin bu mahsulâtı çabuk bitireceğini ve az müddet içinde iaşeden mahrum kalacağını hesab ediyordu; Yanyanın yanmış olması sebebile İsmail Paşo Beyin karargâhını orada tesis edemiyeceğini ve yaklaşmakda olan yağmur mevsiminin başlamasile beraber «uzak konaklar»a çekilmek mecburiyetinde kalacağını ümid etmekde idi. Bütün bu sebeblere binaen, Ali Paşa istikbale oldukça emniyetle bakabilirdi. Bundan başka, Osmanlı askerlerinin uyğunsuz ve inzibatsız çetelerle muavinelerden mürekkeb olduğunu biliyor ve bu askerin reisleri veya efradı arasında, o sebeble, ergeç lhtilâflar çıkacağını ve terki silâh ve isyan hadiselerini patlak vereceğini yakından keşfediyordu.

Bu kargaşalıkların zuhurunu tesri için, bir harb hilesi (Stratagème) yapdı. Ve bunda pek muvaffak oldu. Göl kasrını müdafaa edenler arasında kaptan Odisevs'in «PALİKARYA»ları da var idi. Pehlivan Babanın takibatına uğrıyan Odisevs Livadyayı tahliye ve, yavaş yavaş, Yanyaya kadar rüc'at ederek Ali Paşa ile beraber göl kasrına kapanmışdı. Serbest yaşamağa ve dağ müsademelerine alışmış olan bin beş yüz palikaryası kuşadılmış bir kale içinde uzun müddet askerî bir hayata dayanamadılar. Az bir müddet sonra sabırsızlık alâmetleri gösterdiler, firar çaresini aradıkları bedihi idi. Ali Paşa onları bu tasavvurlarından vazgeçirmek için hiç bir şey yapmadı. Bil'âkis Odisevs tarafından ikaz edilmiş olduğu cihetle, firarlarını kolaylaşdırmağa ve emin olmadığı askerlerini de beraber götürmelerine muvafakat etti. Bunun üzerine, Ali Paşa ile mutabık kalan Odisevs, Osmanlı ordusu kumandanile muhabereye girişdi ve aralarında kararlaşdırılan günde palikaryalarile beraber göl kasrından firar eyledi. Osmanlı ordugâhında alkışlarla karşılanan kaçaklar orada çok durmadılar: İTAKİ'ye iltica etmek üzere bir gün reisleri gaybubet etmiş olduğundan, Osmanlılar indinde hepsi şübheli bir vaziyete düştüler. Onun için, küçük gruplar halinde kaçmağa ve civar dağları penah edinmeğe, oradan da Osmanlı ordusunun müteferrik müfrezelerini apansız eritmek yahud, geceleyin, erzak ve mühimmat kafilelerine hücum etmek üzere vakit yakit ovaya inmeğe başladılar. "*Bu suretle,* diyor Pukvil, *kendisi için tehlikeli olan bir çete efradını, düşmanlarile ittilâf etmez hafif bir Milis kıt'ası haline koyan, Ali Paşanın emeli husul bulmuş dolu*„.

Bununla beraber, asî vezirin oğulları biri biri ardınca mukavemeti terkediyorlardı. Kara cihetinden Sülyotlarla Çamlık ahalisinin

ve Pehlivan Baba tarafından bırakılan kıt'aların mnavenetini de gören Kaptan Beyin muhasara etmiş olduğu Veli paşa erzak, top ve mühimmatça bol bol mücehhez olan Preveze kalesinde uzun müddet mukavemet edebiliyordu. On altı küçük gemiden mürekkeb bir filotilla ile, Narda körfezini İyoniyen adalarına bağlıyan dar liman ağzını, muharebe etmeksizin, bütün Osmanlı donanmasına karşı muhafaza ediyordu. Bir gece, Veli paşa filotillasının ekseri MİSOLONGİ rumlarından olan mürettebatı, Baba Paşanın memurlarile gizlice görüşüp anlaştıkdan sonra, gemilerini Osmanlılara teslim ettiler. Preveze kalesi üç yandan Osmanlı donanması. bir yandan da kara askeri tarafından ihata ve tazyik edilmiş olmakla beraber, mukavemet ettiği cihetle, işi bir an evvel bitirmek istiyen ve Ayamavraya kaçmak suretile Veli paşayı kaçırmakdan korkan serasker İsmail Paşo, müşarünileyhi silâhlarını teslime davet için müzakereye girmeğe karar verdi. Evvelce Mehmed paşaya yapdığı gibi Veli paşaya da bir mektub göndererek, padişahın Tepedelenli Ali Paşanın evladlarına karşı şiddet kullanmıyacağını ve Veli paşaya, babasının davasını gütmekden vaz gecdiği takdirde, barışmak nişanesi olmak üzere Sultan hanımlardan birile evlendireceğini ve kendisini AKKÂ valiliğine tayin etmeğe karar verdiğini bildirdi. Bu tayini mutazammin bir fermanı hümayunu da mektubla beraber gönderdi. Seraskerin sözüne ve padişahın fermanına emniyet ve itimad eden Veli paşa, oğullarından Selim beyle birlikde, Prevezeyi tahliye etti, Pargaya giderek Kaptan Ali Beye teslim oldu. Kaptan Bey Veli paşayı bir vezire lâyık ihtiram ile karşıladı. Ve «müşarünileyhi çokdanberi muztarib olduğu frenğili boğaz iltihabı (*Angine Syphilitique*)ni tedavi emtek üzere Korfudan hekimler getirtecek mertebede ihtimam eseri gosterdi».

Veli paşa, Pargadan mektublar yazarak, Ergeride mahsur bulunan kardeşleri Muhtar ve Salih paşalara Prevezenin teslimini bildirdi; Padişahın kendilerini affettiğini ve her birerlerine Anadoluda birer mutasarrıflık verip, imkân husulünde, eski mansıblarını iade edeceğini de iş'ar eyledi. Bu mektubdan sonra Muhtar paşanın Kütahya mntasarrıflığına tayin olunduğuna dair bir ferman gönderildi. Bu fermanın gelmesi iki kardeşi silâhlarını teslime sevketmekle müşarünileyhima Ergeri kalesini Osmanlılara terkettiler. Ve beraberlerinde Ali Paşanın en eski bendelerinden MEÇO BONO olduğu halde, kara yolu ile Selânige gittiler. Ergeriyi terketmezden evvel, Muhtar paşa Tepedelende tahassün etmiş olan

oğlu Mahmud beye kendisine imtisal ve mufahham metbuunun emirlerine inkiyad etmesini bir mektubla bildirmişdir.

Üç oğlunun silâhlarını terk ve istiman ettiklerini haber alan Ali Paşa bundan ne mutahayyir oldu, ne meyus ve mükedder. Bu haberi kendisine getiren İsmail Paşonun adamına *"oğullarının kendi kanını taşımağa lâyık olmadıklarına çokdanberi kani bulunduğunu"* cevaben söyledi. O gün böyle bir darbenin kendisini aslâ mükedder ve meftur etmediğini «PADİŞAHLILARA» göstermek için topçularına bütün toplarile muhasırlar üzerine ateş etmeleri emrini verdi, ve bu top salvoları ardı arası kesilmeksizin gece yarılarına kadar devam etti.

Libohova kalesine kapanmış olan kız kardeşi Şehnisa hanıma gelince: Yeğenlerinin ihaneti bu kadını fevkalâde kızdırdı ve pek ziyade müteellim etti. Tepedeleni müdafaa eden Mahmud beye babasının hareketi ne derece utanç verici olduğunu bir mektubla bildirdi. Mukavemete teşvik ve vazifesini yapmadığı takdirde beduada bulunacağını beyanla tehdid etti. Bu da tesirini gösterdi. Mahmud bey, Tepedelenin teslimini müzakere etmek üzere gelen Seraskerin murahhaslarile müzakereden imtina eyledi. Toskalık ahalisinden olan askerleri ise ölünceye kadar kendisile mukavemette sabit kalacaklarına yemin ettiler.

Preveze'nin düşmesile İsmail Paşo paşa toplarla ve muhasara kumbaralarile mücehhez bir müstahkem mevki elde etmiş oldu. Kendisinin esasen hiç topu olmadığı için, bu harb malzemesini sür'atle Yanyaya nakletti ve biraz sonra Lithariça kalesindeki toplara muvaffakiyetle cevab vermeğe başladı. Bu topların getirdiği ehemmiyetli yardımla cesarete, hususile âsî paşanın haznelerini zabt için gayrete gelen Osmanlı ordusu paşalarından bazıları ihtiyar vezirin saraylarına hücnm için sabırsızlanıyorlardı. İsmail Paşonun rehavetinden bir düzüye şikâyet eden, onu alaylı hicivleri ve düşnamlarile ezen Pehlivan Baba bu zumredendi. İsmail Paşo, yaklaşma ameliyatı (*Travaux d'approche*) yapılmaksızın iki yüz elli aded top ile müdafaa olunan kalelere hücum etmenin delicesine bir cesaret demek olacağını söylediği cihetle, iki kumandan arasında kavga çıkdı. Pukvil'in ifadesine göre, Baba Paşa, Seraskere karşı olan gayzından dolayı Ali Paşa ile gizlice münasebete girişmiş; İsmail paşa Paşo da, bunun üzerine, Pehlivan Babayı zehirleyerek şerrinden kurtulmuşdur. Muhakkak olmamakla beraber, hadise doğruya benzer. İstanbula Baba Paşanın bir humma neticesi öldüğü bildirilmişdi. Kersaller reisi Yanyada

gömülerek elmasları, kıymetli eşyaları ve heybelerinde bulunan bir buçuk milyon kuruş Babı Âliye gönderilmiş, Babı Âli ise merkumun ölümü hakkında tahkikat icrasını lüzumlu görmemişdir.

«Tehlikeli olmakdan ziyade şamatacı olan bir rakıbden kurtulmuş» bulunan İsmail Paşo, düşmanı ve eski efendisi olan Tepedelenli Ali Paşa gibi hareket ederek, muhasara altındaki askerler arasına nifak sokmağa teşebbüs etti. Yapdığı iğvaat neticesi olarak, göl kasrındaki GEGA [1] askerler, sekiz senedenberi mahbus takriben 80 yaşındaki ihtiyar vezir İbrahim paşa ile oğlu Süleyman beyi tahliye etmesini Ali Paşadan istirham ettiler. Çünkü onlara bütün Arnavutlukda hörmete mazhar çok eski bir yerli ailenin son mümesilleri gözile bakıyor ve hörmet ediyorlardı. Vaki israrları üzerine, Ali Paşa mahbusları göl şatosu içinde serbest bırakmağa muvafakat etti. Lâkin kazematlara iltica etmelerine müsaade etmiyordu, o suretle ki baba oğul mütemadiyen Osmanlı ordusunun ateşine maruz bulunuyorlardı [2].

Ali Paşanın askerleri, bundan sonra, ücretlerinin arttırılmasını istediler, Ali Paşa da bu taleblerini kabul ve is'af etmişdir. Pukvil diyor ki: "*Şahsî menfaatten bu suretle tecerrüd etmesine rağmen, Ali Paşa daima haris ve tamahkâr, bir yahudi olan askerî erzak müdürüne askerlerin ulüfeleri dinarlarile satın aldıkları mekûlâtın fiatını artırmasını emretti. Çünkü Osmanlı ordularında herkes kendi âdetine göre besleniyordu; lâkin hile meydana çıkdı. Bundan evvelâ konakçıları mes'ul tutarak dayak altında öldürdüler; dövdükden sonra Bakkal Ali yahud Hurdacı Ali adını verdikleri satrapa şarkılarla hiciv söylemeğe başladılar. Parasını perakende suretile tekrar almak istiyen hilekâr spekülasiyoncu mütehayyir kaldı; askerlerini hüsnü idare etmek menfaati icabından olduğu cihetle bu murabahalı inhisarından vazgeçdi [3].*

[1] Şkumbi deresinin şimalindeki havalide oturan arnavutlara, Toska unvanına mukabil, Gega namı verilmektedir.

(2) İbrahim paşa zindandan çıkdıkdan sonra bir kaç ay daha yaşamış ve 1821 senesi haziranında Göl şatosunda ecelile ölmüşdür. Müellif Sanî zadenin Cevdet tarihinde yazılı naklini yani Ali Paşanın Berat mutasarrıfını idam etmiş olduğu rivayetini kabul etmiyor. A. K.

(3) Ulüfelerin artırılmasına müteallik bu talebler üzerine olacak ki "hazinelerinin ziyamdan korkan Ali Paşa„ bunları şatonun barut deposuna nakletmiş ve, Yunanistanda mergub sayılan bir rivayete göre, bir kısmını demir kasalara koyup çingeneler vasıtasile gölün içinde bir tarafa gömdürmüşdür. Kasaların yerini bir kimsaye göstermelerine meydan bırakmamak için, işleri biter bitmez bu çingeneleri öldürmüş imiş.

Mevsim ilerliyordu ve Osmanlı ordusu umduğu muvaffakiyeti henüz elde etmediği halde sonbahar gelmişdi. Ali Paşa, teslim olmak şöyle dursun, tecavüz bile ediyordu. Göl şatosundan yapılan muvaffakiyetli bir huruç Serasker Paşayı ordugâhını Boniladan kaldırıp Korfuya giden yol üzerinde ve şehrin dört kilometro şimalinde kâin CELOVA köyüne nakletmeğe mecbur kıldı. Kış yaklaşınca, İsmail Paşonun askerleri kaçmağa başlıyorlardı, ve harb korkusile köylüler arazilerinin az bir kısmını ekmiş oldukları cihetle, Yanya civarında yiyecek tedarik edemiyen Osmanlı kıt'aları kıtlıkdan zahmet çekiyorlardı. Paşalar arasında ihtilâf vardı: Biribirlerini tecessüs ediyor, biribirlerinden korkuyor, biribirlerine garaz ve husumet bağlıyorlardı. Rumeli valisi, Hüseyin paşa Şehnisa hanımın verdiği hediyeleri alup, Muhtar paşanın oğlu Mahmud beyi — Libohova kalesini tahrib ve Şehnisa hanımla torunlarını idam etmek istiyen Seraskerin gazab ve tehevvürüne rağmen — Tepedelen mütesellimi olarak kabul ediyordu. İsmail Paşo ile kaynatası DRAMALI MAHMUD PAŞAnin araları açıkdı. Preveze muhasarasına iştirak etmiş ve şimdi orduyu hümayunda hizmet etmekde bulunmuş olan Sülyotlar, hizmetlerinin mükâfatı olarak, evvelce Ali Paşanın kendilerini tardetmiş olduğu memleketlerine gidip yerleşmelerine müsaade olunmasını istemek suretile vaz'iyeti daha ziyade karıştırıyorlardı. Serasker, şübhesiz Babı Âlinin emirlerine ittibaen, taleblerini is'af etmiyor ve bu veçhile onlar arasında bir hoşnudsuzluk husule getiriyordu. Müslüman askerlerin o havali hıristiyan köylerine yapdıkları her türlü tecavüzler, rahiblere ve papaslara tatbik ettikleri eziyetler, hıristiyan manastırlarile köylerinde yapdıkları yağma ve garetler bu hoşnudsuzluğu artırıyordu İsmail Paşo paşa vahim hadiseler çıkabileceğini derpiş ederek, yedi yüz altmış kişiden ibaret olan Sulyotları kuvvei külliyeden ayırıp Yanyanın şimal mahrecinde kâin AYANİ-KOLA manastırına koymağa mecbur oldu.

Hıristiyanlara karşı hayırhahane niyetlerini göstermek ve onlar hakkında Babı Âliden almış olduğu emirleri icra etmek üzere, İsmail Paşo aynı zamanda, 25 eylül 1820 tarihile, şehirleri Ali Paşanın askeri tarafından zabtolunduğu gündenberi Korfuya kaçmış olan Pargalılara mektub göndererek, onlara vatanlarına dönmelerini bildirmişdi. Emlâklerini satın alabileceklerini ve bilcümle reaya tarafından Babı Âliye verilen mirî tekâlifi *(Redevances)* tediye şartile bu emlâke tasarruf eyliyebileceklerini temin etti. Pargalılar bu teklifleri reddettiler. 2 birinciteşrin tarihinde Seras-

kere cevab vererek, «hörmet ve riayet ettikleri padişahın hiç bir zaman reayası olmadıklarını ve padişaha vergi vermeğe ve itaat eylemeğe mecbur bulunmadıklarını; Ve istiklâllerini müdafaaya yemin etmiş olun Büyük Britanyanın himayesi altında olmak üzere, hür vatanlarının kaydsız ve şartsız kendilerine iadesini istediklerini» bildirdiler.

Evvelce idarî muhtariyeti haiz bulunan hıristiyanlar hakkında Babı Âliee beslenen niyet ve maksadları haber alan Osmanlı Ordusu rum efradı ve bunlar arasında Ali Paşaya karşı harbetmekle vatanlarının istiklâlini istihsal edecekleri zannına düşen, Sulyotlar "*asakiri şahane*„nin muvaffakiyeti halinde hiç bir fayda elde edemiyeceklerini anladılar. Onun için git gide firar edenleri çoğaldı. Kaçaklar Osmanlı ordusunun gerilerini bir düzüye taciz eden kleff çeteleri efradını artırmağa gidiyorlardı. Her şeyi ihlâk ve tahrib eden askerlerin yağmalarile ve *rekizisiyon*larla harab olmuş olan Yanya civarı ahalisi Osmanlılara aleyhdar idiler. Zahairin yokluğundan ve son derece pahalılığından mütevellid iztırablar ölüm mıkdarını geniş nisbette çoğaltmışdı. Yanyalılar Tepedelenli Ali Paşanın vilâyetini temenniye başlıyorlardı. 1820 senesi güzünün sonunda vaz'iyet bu merkezde idi.

O sırada Prevezede konsolos olan Hük Pukvil 7 K. evvel 1820 tarihile Fransanın İstanbul elçiliğine göndermiş olduğu bir mektubda, «Parisde, Foburg Saint Antoin» da doğup, kendisince 13 senedenberi tanınmış ve üç aydan beri de Ali Paşa ile birlikde göl kasrında kapalı bulunmuş olan dülger Mişel'in muhasara vak'aları hakkında kendisine verdiği malûmatı nakl ve hikâye etmektedir. «Geceleyin kaçabilen ve 6 birincikânun akşamı Prevezeye vasıl olan» Mişel, şahid olduğu vak'aları şu suretle hikâye ediyor:

«Ada ile göl ve Lithariça kaleleri mütemadiyen mukavemet «ediyorlar. Muhasara edenlerin mıkdarını kırk, hattâ elli bine çıka«rıyorlarsa da, otuz binden ziyade olduğunu zannetmiyorum. İsmail «Paşo ile Dramalı paşa hüsnü niyetle hareket eden iki seraskerdir; «Rumeli valisinin ve diğer paşaların hüsnü niyetlerinden şübheli«yim. Muhasara o kadar gevşekdir ki muhasırlarla güpe gündüz «ihtilât edilmekde ve askerî müfrezeler aslâ rahatsız edilmeksizin «bir kaleden bir kaleye gitmekdedirler. Kalede akrabası bulunan «ordugâh efradı onlara tütün, rakı göndermekde, mektub yaz«makda, havadis vermekdedirler. Bu suretle her gün yalnız ordu«gâhda geçen şeyleri değil, hattâ Ali Paşanın muhaberede bulun«duğu nahiyelerde geçen şeyleri de öğreniyoruz. Bir çok vak'alar «yeni vezirin ittilâına varmadan evvel Ali Paşa tarafından bilin«miş oluyor.

«Topçularla bombardçılar son derece ehliyetsizdirler. Askerler «o kadar az cesaret gösteriyorlar ki, Lithariça kalesindeki breş «on iki gündenberi açılmış olduğu halde, ona hiç kimse yanaş«mağa cür'et etmiyor. Askerler hırsızlıkdan, ısınmak ve pilavla«rını pişirmek için odun aramakdan başka bir şey ile meşgul «değiller; Bunu temin için top ateşinden ve yangından kurtulmuş «olan bütün evleri yıkdılar. Müsaade almaksızın orduyu bırakıp «gidiyorlar ve yokluklarının farkına varılacağından çekinmeksizin «ordugâha dönüyorlar.

«Ali Paşanın emri altındaki Korfululer tarafından idare edilen «iki top çeker duba gölde dolaşarak, arasıra bir kaç gülle atıyor«lar, geceleri baskınlar yapıp kardıkdıkları hayvan sürülerini bü«yük kaleye (göl kasrına) götürüyorlar.

«Etrafı kainlerle dolu Vezir İsmail paşa daimî bir korku için«dedir. Hiç kimseye fena muamele etmez; Bil'âkis herkesi hüsnü «kabul ve güzel sözlerile taltif etmektedir. Yalnız ahaliye ihtimal «ki mecburî olarak tahmil ettiği angaryalar ve, gerek günlük me«sarifleri için, gerek hüküm ve nüfuzunun muvakkat olduğunu «bildiği cihetle kendine bir hazne yapmak için, halkdan aldığı «paralarla herkesi nevmid eylemektedir.

«Günler hep halvetle (yani meclis yaparak) geçiyor. Herkes «reyini beyan eder ve herkesin reyi diğerlerininkine zıd ve muba«yindir. Meclisden hiç bir şeye karar vermeden çıkıp giderler. «Geceleyin kumbaralar atarlar, bunların ekseri boşdur ve iyi sevk «ve tevcih edilmedikleri için ya yere düşerler yahud pek az zarar «verirler. Ali Paşa bunları kullanarak düşman ordusuna geri gön«dermekdedir. Bu güne kadar, büyük kaleye takriben üç bin beş «yüz kumbara atılmış ise de bunlardan kırk kişi bile ölmüş de«ğildir.

«Kâfi olduğunu zannettiğim bu izahata daha pek çok tafsilât «ilâve edebilirdim. . Kalelerin vaz'iyetine ve Kara Alinin hayatına «gelince: Bu da, efendim, şöyledir: Kalelerde ve adada mütehassın «kadın ve erkeklerin mıkdarı takriben beş bindir, ki bunun üç «bini silâh kullanabilen erkeklerdir; İki yüzü duvarcı, bır o kadarı «da rehinedir. Haremde, iki yüzü Ali Paşaya aid olmak üzere, «dört yüz elli kadın vardır. Ameleler, tacirler de bu mıkdara inzi«mam ve onu itmam ederler.

«Bir çok seneler için un ve buğday, az mıkdarda pirinç, keza-«lik az bir mıkdar sade yağ ile bal vardır, tuzlanmış et ile şarab «hiç yokdur.

«Açılan breşden Lithariça şatosuna 30 kişi girebilir. Ali, hem «odun tedarik etmek, hem de vukuu muhtemel bir yangın ile yan-«malarına mahal kalmamak için, saraylarının müzehheb daire ve «odalarını bizzat tahrib etmişdir. Yanında bir kasacık vardır ki, «yedi sekiz milyon kuruş raddesinde tahmin olunan mücevhera-«tını ve başka bir fırsat (muharebe) icin tasarruf ettiği zannolu-«nan altın ve talarilerden mürekkeb külliyetli haznelerini bu kasa «ihtiva etmekdedir. Arnavut askerlere ayda altmış ve Gegalara «100 kuruş ülûfe vermekdedir. Meskûkâtı altıda bir yükseltmişdir. «Bu hal bazı askerlerin firarını mucib olmuşdur, kendisini de daha «çabuk düşürebilecekdir. Rivayet olunduğu gibi kadınlarını asker-«lerine aslâ tevzi etmiş değildir, kezalik Arnavut kepeneğini giy-«memiş, yahud arnavutların ibtidaî itiyadlarını almamışdır. Semiz-«liğinden çok kaybetmişdir, zaifliği kendisini istilâ eden elem ve «kederi ifşa etmekdedir; elbisesi, tavır ve hareketleri ve lisanı «refah ve saadeti devrindekinin aynıdır. Kumbaraların tesirinden «âzade, mükemmel surette mefruş bir kaç oda kendisine kalmış-«dır. Dibadan minderler üzerinde istirahat etmekde, daha doğrusu «oturmaktadır. Az ve daima silâhlı olarak uynr. Resmî mülâkatlar «yapar ve her vakit mesmu olmıyan buyurultular verir. Bir bay-«ram arefesinde imiş gibi hazırcevablığı muhafaza eylemekdedir. «İmparator ALEKSANDR ile şimalî Arnavutluk kabilelerinden «yardım beklediğini söyliyor. Bana (Kara Ali) demişler, daha «doğru olmak için elmas demeleri lâzım gelirdi, diyor. Bunu söy-«lerken de kâhkaha ile gülüyor. Oğullarının istiman ve dehaletle-«rini haber aldığı zaman, kemali sükûnetle demişdir ki: (bundan «mütehayyir değilim: Onlar benim çocuklarım değillerdi [1].

Tepedelenli Ali, ibdar devrinde bile her zamandan ziyade me-tin ve cesur görünüyordu. Oğullarının ve askerleri reislerinin hiya-netine uğramış ve adedçe on misli fazla kuvvetler tarafından sa-rılmış üç şato içinde bir kaç bin kişi ile nefsini müdafaaya mec-bur kalmış olan bu yetmiş altı yaşındaki ihtiyar etrafına cesaret

[1] Bir gün Pukvil Ali Paşaya, simasının güzelliğindee dolayı, tebrik ediyor-ken lâtife olarak çocuklarının gömüldüğünü görecek kadar iyi sıhhate malik oldu-ğunu söylemiş. Ali Paşa cevaben demiş ki: "inşallah dediğiniz olur! Çünkü onlar benden sonra yaşayacak olurlarsa mülkümü dağıtacaklar ve abdallar gibi aalacaklar. Zavallı Ali Paşa, sen yalnız tavuk beslemişsin!„

ve ümid dağıtıyor ve en hayret verici bir cür'et ve metanetin mücessem misalini veriyordu. İçinde bulunduğu buhranlı vazıiyette bile zevk ve lâtifeyi muhafaza ediyordu. Bir gün duvarcı Mişel Yanya yangını esnasında aşağı yukarı altı bin kuruş kaybetmiş olduğundan bahsile müşarünileyhe şikâyet ederken, *«Ben de,* gü-lerek demiş Ali Paşa, *bazı şeyler zayi ettim, lâkin her şey düze-lecek. Şimdi benim param ordugâhda geçiyor [1] artık endişem yok.„*

Mahsurlar ile reislerinin ümidvar olmaları, muvaffakiyete inan-malarını müeddi sebeblerin bulunmasındandır. Filhakika, Ali Paşa-nın adamları tarafından gördükleri teşvikler üzerine, Karadağlılar tekrar kıyam ile Mustay (Mustafa) paşayı İşkodrada kalmağa mecbur etmişler ve Osmanlı ordusunu, en iyilerinden saydığı şima-malî Arnavutluk muavinelerinden bu suretle mahrum bırakmışlardı; Sırplar yeniden endişeler uyandırıyorlardı. Rumeli valisi de şür'atle Tuna eyaletlerine gitmek için Yanya muhasarasını bırak-mağa kendini mecbur görüyordu; İstanbulca vakit geçirmekle itham olunan İsmail paşa Paşonun yakında tebdil edileceği işaa olunuyordu. muhasara tertibatı uzuyordu ve pek şiddetli olacağı istidlâl edilen kışın yaklaşması o harekâtı büsbütün durduracakdı.

Diğer yeni bir hadise de mahsurların sebat ve metanetlerini artırmakda idi. Osmanlılar nazarında zaten şübheli olan Sulyotlar, bir kaç aydanberi tesviye edilmemiş olan ücretlerinin verilmesini musırren istiyorlar ve şikâyetlerile Seraskerin canını sıkıyorlardı. Tepedelenli Ali bu memnuniyetsizlikden intifade ederek, kendileri-le müzakerata girişmek istediğine dair Sulyotlara bazı mektublar göndermişdi. Sulyotlar vakı teklifleri kabul etmiş olduklarından, Ali, Sulyotların çadırlarını civarında kurmuş bulundukları Aya Nikola manastırına geceleyin bir kayık göndermiş ve, hemşehri-leri tarafından asî vezirin tekliflerini telâkkiye memur edilen, bir papası oradan nezdine celbeylemişdir. Osmanlı ordusundan çekil-meğe, Yanyayı derhal terketmeğe ve Osmanlı ordusu aleyhine muhasamata başlamağa muvafakat ettikleri takdirde, Ali Sulyot-lara — icrasına imkân bulur bulmaz — kendilerini memleketlerine iade etmeği ve şimdilik, Sulide bulunan kâhyası, *Tahir Abbasa* KÂFA [2] kalesini onlara teslim için emir vermeği teklif ediyor,

[1] O zaman Sulyotları silâhlarını terke teşvik için Osmanlı ordusuna yolla-mış olduğu mebaliğe telmih etmekdedir.

[2] Kâfa: Suli mıntakasındaki köylerden biridir. A. K. A.

bundan başka bir senelik ücretlerini peşin olarak tesviye ve reislerinden rehine makamında Tepedelende mevkuf bulundurduğu kimseleri iade etmeği vâdeyliyordu. Sulyotlar bu teklifleri kabul ettiler. Reislerinden NOTİ BOÇARİS gizlice Göl şatosuna girerek, Ali Paşa ile — müşarünileyhin gösterdiği esaslar dairesinde — bir itilâf akdetti. Mütekabilen rehineler teati olundu: Sulyotlar vezire bazı gençler teslim ettiler; Ali de, Veli paşanın oğlu İsmail beyle birlikde göl kasrında mahbus bulunan ve o tarihde 20 yaşında olan torunu (Muhtar paşanın oğlu) Mirmiran HÜSEYİN paşayı verdi. Ali Paşa aynı zamanda yeni müttefiklerine Malta ve Korfu bankalarında mevdu altı milyon kuruş raddesindeki bir meblâğı da hibe etti. Hüseyin paşa, maiyetinde MURTO (Murtezanin muharrefi) ÇALİ namında bir kâtib olduğu halde 12 birinci kânun 1820 akşamı, Sulyotlara gönderilmiş bir mıkdar silâh ve mühimmat ile, Aya Nikola manastırına gitti [1]. Sulyotlar rehinelerini alarak, o gece Yanyayı terkettiler ve dağlarının yolunu tnttular.

Pukvil'in ifadesine göre, «müzakere o kadar gizli yapılmışdır ki İsmail Pasö pasa Sulyotların orduyu terkedip gittiklerini ancak» Suliye üç fersah mesafede kâin «ROMANADES boğazını işgal ettikleri haberini aldıkdan sonra öğrenebilmişdir». Kâfaya gelen Sulyotlar, Ali Paşanın emirlerine rağmen, Tahir Abbasdan kaleyi alamadılar. Bu istinad noktası ellerinde olmadıkça memleketin müdafaası kendileri için mustahil idi ve, artık Osmanlılarca afivleri mümkün olmadığı cihetle, kersaller gibi çete muharebesi yapmak mecburiyetinde kalmışlar idi.

Osmanlılara verdikleri ehemmiyetli bozgunluklarla nazarı dikkatı celbetmekde gecikmediler. Marko Boçaris namındaki bir reisleri, önce sekiz yüz kişiden ibaret olan müfrezesine Çamlık hıristiyanlarından topladığı muavineleri de katarak maiyeti mıkdarını üç bin beş yüz silâha iblâğ etti. 1820 birincikânununda, *(Ambrasie)* körfezinde Yanya caddesine hâkim olan BEŞPINAR kalesini işgal ve aynı yol üzerinde, Narda kasabasını 18 kilometro şimalinde kâin KUMCADİS köyünü de istilâ eyledi. Bu iki mevzii işgal etmek suretile, Sulyotlar, Nardada bulunan Osmanlı kuvvetlerile Seraskerin ordusu arasında muvasalatı kesiyorlar, bu iki kısım askeri karşılıklı yardımda bulunmakdan menediyorlar ve Yanyaya gönderilen erzak ve mühimmat kafilelerini alıkoyuyor-

[1] Müfid bey, Hüseyin paşanın yanında bir kâtib ile Murto Çali var idi diyor. Römeran tercemede hata mı etmiş acaba?. A. K. A.

lardı. Bir gün Boçaris beraberinde iki yüz elli kişi olduğu halde Kumcadis civarından geçen ve üç yüz sipahinin himayesinde bulunan bir kervana bağdeten hücum etmişdi. Ansızın taarruza uğrıyan Osmanlı süvarileri altmış kadar şehid ve yaralı vererek ve bir kaç kişiyi de düşmanlarının elinde esir bırakarak dağılmışlar, Sulyotlar ise erzak ve hubnbat ile yüklü yüz otuz katır igtinam edip çekilmişler idi. Bu taarruza cevab olarak Osmanlılar Narda metropolidini Sulyotları aforoz etmeğe icbar ile iktifa eylemişlerdir.

Yollarda artık emniyet kalmadığı cihetle, Osmanlı ordusunun iaşesi çok güçleşmişdi. Ordu daha ziyade kıtlıkdan muztarib idi, açlık sebebile firar vak'aları çoğaldı. Memleketlerinden pek az uzakda bulunan Tırhala sipahilerile Arnavut piyadeleri takım takım memleketlerine kaçıyorlardı. Narda körfezile muvasalâtın temini ve, bunun için de, Beşpınar mevziinin istirdadı zaruret ve müstaceliyet kesbetti. Bu vazifeyi deruhde eden Rumeli valisi, beş bin kişilik bir kıt'a ile CELOVA umumî karargâhından ayrıldı. Müşarünileyhin hareketini vaktinde istihbar eden Ali Paşa, keyfiyeti derhal Boçarise bildirmiş, Boçaris de o sırada yanındaki Armatollerle AGRAFA cihetlerinde dolaşan kaptan Odisevsden istimdad eylemişdir. İmdad kuvveti gelmekle, Boçaris Beşpınarda tahassun ve Rumeli valisinin taarruzuna intizar etti. Taarruz vaki olunca Osmanlılar öyle bir mukavemet gördüler ki rüc'ate mecbur oldular. Yapdıkları kanlı savaşda yüz seksen şehid verdiler ve neticede bin beş yüz tüfenkle ekemmiyetli mıkdarda mühimmat kaybettiler. Bu inhizamdan cesareti kırılan Rumeli valisi tasavvurunu icradan vaz geçip Yanyaya dönmüşdür.

Muhasırların da Yanya kalesine karşı yapdıkları teşebbüsler daha fazla bir muvaffakıyete ermiş değildi. 1820 birincikânun ayında, bizzat İsmail paşanın kumandasile, göl kasrına yapılan bir taarruz mahsurlar tarafından şiddetle püskürtüldü. Muhasırlar bu savaşda yüz elli neferle yirmi beş zâbit zayi ettiler ki kumbaracı başı ile KROYALI KAPLAN PAŞA [1] da bu meyanda idiler.

[1] Bu savaş esnassnda ihtiyar Ali gençliğe mahsus bir gayret ve yararlık göstermişdir, öyle ki muhasırlar bile bunu takdir etmişlerdir. Osmanlı kıt'alarının rüc'atini tamamile istihsal için kaleden yapılan huruç esnasında, Ali, 76 yaşında olmasına rağmen, ata binerek harbe iştirak etti. O gün Bonapartın Akkâ müdafii Çezar Ahmed paşaya hediye etmiş olduğu bir tüfenkle silâhlanmış ve Kırım tatar Hanlarından olup 1811 den 1816 ya kadar Yanyada Ali Paşa nezdinde mihman kalan hanlık varisi *Orhan Giray* tarafından yadigâr olarak bırakılan kılıncı kuşanmış idi.

Bu hezimetler Osmanlı ordusu efradının gayret ve cesaretini kırıyor ve bu ordunun yapdığı hırsızlık ve ziyankârlıklardan zaten bıkmış olan Epir ahalisini Ali Paşanın tarafını iltizama sevkediyordu. Orta Arnavutluk ahalisi, Ali Paşanın, azlinden evvel Tepedelen voyvoladığına tayin ve Rumeli valisinin de bu voyvodalıkda ibka etmiş olduğu Muhtar paşanın oğlu 10 yaşındaki Mahmud beyin etrafına toplanıyorlardı. Genç Voyvodayı kendisine teslim etmelerini İsmail Paşonun tebliğ ve ihtar etmiş olduğu Tepedelen beyleri müşarünileyhe cevaben demişler ki: *«Ali, Muhtar, Veli, salih iie Babı Âllnin elinde bulunan yahud Yanya kalelerinde kapalı olan kimseler kâmilen mahv olsalar da, biz onları müdafaa için silâha sarılmıyacağız; Lâkin Mahmudu istiyoruz ve kendisini kılıçlarımızla müdafaa edeceğiz."*

Kaptan Odisevsin Armatolleri dağlara çıkıp yeniden teşkilâtlanmak ve Osmanlılara karşı çete muharebesine başlamak maksadile Osmanlı ordusunu terkettikleri tarihdenberi Osmanlılar Ömer bey Viriyoni'nin hiyaneti üzerine orduya intisab etmiş olan Rum ve Arnavut kıt'alarına karşı büyük bir itimadsızlık gösteriyorlardı. İsmail paşa Paşo rumların sadakatine emin olmadığından en yakın akrabalarından bazılarını rehine makamında kendisine teslim etmelerini istedi. Bu taleb onlar üzerinde derin bir hiddet ve tehevvür uyandırdı. Keyfiyetten haberdar olan Ali Paşa onları kendi tarafına celbetmeğe teşebbüs etti. Hiyanetlerini affettiğini ve onlarla barışmak arzusunda bulunduğunu bilvasıta bildirdi. Hattâ muharebenin başındanberi İsmail Paşo paşanın vermediği aylıklarını vermeği de vâdeyledi.

Arnavut reislerinden biri, ALEKSİ NOÇA. bu tekliflere derhal cevab verdi. Zagor nahiyesi hıristiyan ileri gelenlerinden olan ve o tarihde 40 yaşında bulunan bu adam vaktile kendi nahiyesinde Ali Paşanın *"Kocabaşı"* larından idi. «Ahlâkı bozuk, harekât ve muamelâtında kibirli, elbisesi parlak ve süslü» olan Noça Muhtar paşanın gençlik dostu ve arkadaşı idi. Bu sebeble Ali Paşanın teveccühünü kazanmış idi. Ömer bey Viriyoni ile Osmanlı ordusuna geçmiş ise de çok sürmeksizin bundan pişman olmuşdur. Müslüman reisler, Osmanlı ordusunda hizmet eden diğer hıristiyanlara yapdıkları gibi ona da kötü muamele ettiklerinden dolayı kibir ve gururu çok acı duymuşdu. Bunun için Ali Paşanın davetine çarçabuk cevab verdi. Bir gece Göl şatosuna gizlice girmeğe muvaffak olarak eski efendisile uzun bir mülâkat yapdı. O zamana kadar huzurunda oğullarının isimlerini bile anmalarını menetmiş olan Ali, Muhtar paşanın dostunu görünce yumuşadı. İlk def'a olarak, kendi adamlarının nankörlüğünden şikâyet etti. Koca ihtiyarın kalbinde oğulları ve torunları için derin bir muhabbet duygvsu var idi. EN AZİZ EMELLERİNDEN BİRİ, YUNANİSTAN İLE ARNAVUTLUĞU BİRLEŞDİREREK, VERASETLE İNTİKAL EDEN BİR EYALET TEŞKİL ETMEK VE TİMARLARİNI ZÜRRİYETİNE TEVZİ EYLEMEKDİ. Oğullarının, zahiren kayıdsız bir hissizlikle karşıladığı, hiyaneti onu ruhunun tâ içinden yaralamışdı. İçin için duyduğu keder ve elem o kadar acı olmuş idi ki evvelce şişman ve etine dolgun bir adam olan Ali Paşa o günden itibaren fevkalâde zayıflamış, adeta erimişdi. Oğullarının hareketi kendisini ne derece müteessir ettiğinden Aleksi Noçaya bahsederken gözlerinden yaşlar akdı. Sonra, bu za'fa karşı metanetini toplıyarak ve anî bir hiddet heyecanına kapılarak, oğullarının alçaklıklarını mubalâğalı surette beddualarla tel'in ve onları piç diye telkib etmişdir. Sonra, Noçaya vermek istediği hizmete geçerek, Orduyu Hümayunda hizmet etmekde olan Arnavut askerleri arasında bir isyan çıkarmak ve Yanya vilâyeti rumlarını kıyam ettikmek istediğini söylemişdir. Eski kocabaşısının bu hizmeti lâyıkile ifa edeceğini umuyordu.

Celova ordugâhına avdet eden Aleksi Noça Osmanlıların gösterdikleri su'î zandan gayrı memnun olan Rum ve Arnavut kıt'aları reislerile gizli gizli konuşdu. O andan itibaren kaçaklar o kadar çoğalmışdır ki az bir müddet içinde Osmanlı ordusunda hiç bir rum kalmadığı gibi müslüman arnavutların ehemmiyetli bir kısmı da orduyu terketmişlerdir. 1821 senesi ibtidasında, Celova ordugâhında on binden fazla Türk askeri yokdu. Ömer bey Viriyoni-nin eski zâbitleri ve bunlar arasında birinci olarak Aleksi Noça memleketlerine kaçarak, orada *«padişahlılar»* aleyhine isyanlar hazırlamışlardı. Kazandıkları yüksek rütbeleri ve zenginlikleri Tepedelenli Ali paşaya borçlu olanlarla muhasaranın muvaffakiyetli bir neticeye ereceğinden — Osmanlı ordusunun vaziyetine bakarak — şübhe edenlerin hepsi bu isre ıktıfa etmişlerdir.

1821 şubatında, bir sürü tahrihâtçılar, Ali Paşanın eski memur veya hizmetçileri, Epiri ve Arnavutluğu dolaşıyorlardı. Bunlar arasında, daha ziyade *Mühürdar* lakabile anılan ve yıllardenberi Ali Paşaya merbut, 72 yaşında bir ihtiyar olan AGO VASYARİ; yine Ali Paşanın mahremlerinden ve müşavirlerinden 70 lik bir bektaşı olan DERVİŞ HASAN; «Büyük bir servetin ve ünlü bir adın varisi» olan «SİLÂHDAR AĞA» İSMAİL PODA; Tepedelen

eşrafından olup, babası vaktile Ali Paşa tarafından katlolunan eski «bölük başı» yahud Yanya zâbita âmiri olup, Yanya sarayında iyi ailelere mensub iç oğlanlarla ihtimamlı bir terbiye görerek, efendisinin muhafız kıt'ası kumandanı rütbesini ihraz eden ve bu sayede zengin bir kızla evlenen ve Alı Paşanın itimadını kazanan TAHİR ABBAS var idi. Bu adamlar yerli ahali nezdinde doğuşlarile, hal ve tavırlarile yahud servetlerile büyük bir hörmet ve itibara mazhar idiler. Bunlar tarafından vaki davet üzerine, Orta Arnavutluğun Tepedelene civar olan kısımları, MÜZAKYE, Yanya havalisi, Agrafa mıntakası, Zagor nahiyesinin hepsi de Rum olan ve Aleksi Noça tarafından tahrik edilen kırk iki köyü ile Çamlığın bazı köyleri kıyam ve Ali Paşayı iltizam ettiler. İsyan hareketi tâ Şimalî Arnavutluğa kadar sirayet etti. Tepedelenlinin MATHAKİ nam eski bir hizmetkârı DEBRELER Livasına giderek çeteler teşkil eyledi. Osmanlı ordusu bu sırada kaçaklarla parçalanmış, yiyeceği mefkud, mühimmattan mahrum, aylardanberi ülufeye muntazır, pek buhranlı bir vaziyette idi. Serasker İşmail paşa Paşo, kış başlangıcındanberi, Divanı Hümayunca muhasarada ağır davranmakla itham edilmişdi. Kabiliyetsizlikle tavsif olunuyor ve yerine başkasının tayin edileceği söyleniyordu.

Babı Âli, Tepedelenli Ali Paşanın isyanından Osmanlı Avrupasında tehlikeli bir sarsılma husule gelebileceğini anlamağa başlıyordu. Padişahı ve Vükelâ heyetini Yanya Paşası aleyhine harekete teşvik etmiş olan mukarrebinden HALET efendi bile endişeler içinde idi. İstanbulda herkes ihtiyar asî ile olan işin bir an evvel bitmesini istiyor, Sultan Mahmud da Sadrıâzama: *"... Yanya benim için mevcud olmıyan (yahud nazarımda mevcud olmaması lâzım gelen) bir yerin adıdır. İhtiva ettiği servete muhtaç değilim. Mahv ve harab olmasını isterim.*„ diye yazıyordu. Bu esnada (İkincikânun 1821), Yanya kalesindeki mahsurlar, yapdıkları cür'etkârane bir hareketle, silâhlarını teslim etmeği düşünmekden uzak olduklarını isbat ediyorlardı. Bu ayın 13üncü günü, tan ağarırken, Ali Paşa, Göl şatosu toplarının himayesi altında dört bin kişi ile şiddetli bir huruç yapmış idi. Ekserisi Fransız, İtalyan yahud İsviçreli olmak üzere seçilmiş askerlerden mürekkeb olan ve SELFO BONO adlı yeğidin kumandası altında bulunan öncüler, Osmanlı ordugâhında ilk bataryalara kadar ilerlemişler ve bunları zabtetmişlerdi. Ömer bey Viriyoni'nin bir hilesi vaki olmasaydı, Ali Paşanın askerleri Celova ordugâhına kadar vasıl olacaklardı. Ömer bey Viriyoni, o gün

bır taarruz vaki olacağını önceden haber almış, askerlerini bağlar arasında gizlemişdi. Düşmanın yaklaşması üzerine oradan birdenbire kücum ederek, Alinin kıt'alarını kaleye rüc'at etmeğe mecbur eylemişlerdir.

Yanya kalesinde hâkim olan taarruz fikri, ihtiyar âsinin Arnavutluğa, Epire, Moraya gönderdiği adamların propagandalarile elde edilen muvaffakiyetler, muhasaranın başlangıcındanberi *Filiki Etariya*'nın YAŞ, BÜKREŞ ve MEÇOVADAKİ merkezlerile doğrudan doğruya veyahud mektublaşmak suretile devam eden münasebetler Tepedelenli Aliyi mukavemete devama sevkediyordu.

İstanbulda, hadiselerin aldığı renk ve şekilden dolayı, İsmail Paşa Paşo mes'ul tutuluyor ve askerin perişan halini uzattıran bir muhasaranın devamı müşarüileyhin ataletine atfediliyordu.

1821 ikinci kânunun sonunda, son Sırp isyanını muvaffakiyetle bastıran Mora valisi eski Sahrıâzâm ÇERKEZ HURŞİD paşanın Serasker tayin edildiği haberi Celova ordugâhına gelmiş idi. İsmail Paşa Paşo Yanya ve Delvine mutasarrıflıklarında ibka ediliyor ve Hurşid paşa gelinceye kadar ordu kumandanlığını yapması için de emir alıyordu. *Kavanoz zade Hüseyin* paşanın yerine Rumeli valiliğine tayin kılınmış olan Hurşid paşa şubat sonlarında Yanyaya geldi. Babı Âliye yazmış olduğu ilk mektubda Osmanlı ordusunun *"harb mühimmatınca akla sığmaz bir kıtlık"* içinde bulunduğunu kayd ve işaret ediyordu. Bu mektubu alır almaz Sultan Mahmud, askere mühimmat vermekle mükellef olduğu halde Yanyaya kâfi mikdarda mühimmat göndermemiş olmakla müttehem «CEBECİ BAŞI» nın azlini emretti. Diğer tarafdan Babı Âli orduya sür'atle gülleler gönderip, Serasker de pek çok gayret ibrazile muhasarayı teşdid etmesini emreyledi. Aynı zamanda kaçaklardan dolayı orduda hasıl olan boşluğu doldurmak için ÜSKÜB, KALKANDELEN, VRANYA, YAKOVA ve PİZREN mutasarrıflarına — mecmuu aşağı yukarı beş altı bin kişi raddesinde bir imdad teşkil eden — muavinelerile orduya iltlhak etmelerini bildirdi.

Bununla beraber, Hurşid paşanın tayini, Tepedelenli nezdinde Sultanın afvını istihsal etmek ve Babı Âli ile uzlaşmak ümidini uyandırdı. Amansız düşmanı İsmail Paşo paşa artık ikinci derecede bir rol yapacak derekeye indiği cihetle, Ali Paşa bundan sonra İstanbulu kandırmak daha kolay olacağını düşünüyordu. Yeni Seraskerin Yanyaya gelmesini beklemeksizin, memuru mahsus vedaatile müşarünileyhin TRAPOLİÇE'deki ordugâhına bir mektub göndererek, ordu kumandanlığına terfian tayininden dolayı arzı

tebrikâta şitab erti. Bu münasebetle padişahın kendisine gazab etmesinin yegâne sebebi İsmail Paşonun desiseleri olduğunu izah; Paşonun Morada Veli paşanın kâhyası ve müşaviri iken orada yapdığı zulümleri kayd; rumlar arasında görülmeğe başlayan isyan hareketlerinden endişe edilmemesini Babı Âliye temin için, vakıa Sulyotlara kâfa kalesini vermeği vâdetmiş ise de kaleyi onlara teslim etmiş olmadığını ilâve ediyor, Hurşid paşanın memlüklerle birlikde Fransızlara karşı savaştığı Mısır seferinden son Sırp muharebesine kadar İmparatorluğa yapdığı çok ve mühim hizmetleri mahirane bir surette hatırlatıyordu. Nihayet, davasını kendisi gibi uzun hayatını mufahham metbuunun hizmetine hasretmiş bir zata mahremane olarak açmak istediğinden bahsile, padişahın afvını istihsal zımnında Seraskerin tavassut ve şefaat etmesini istirham ediyordu.

Ali Paşa, İstanbulda afva mazhar olmak ümidlerini yalnız ve yeni Seraskerin yapacağı teşebbüslere bina ediyordu. Onun için Yanyaya geldiğinde kaleden 21 pare top atarak karşılamış ve hoşamediyi mutazammın bir mektub ile bazı hediyeler göndermiş idi. Hurşid paşa, Vezaret rütbesi alınarak *"fermanlı"* ilân edilen Ali Paşaya isyanından mukaddem haiz olduğu ünvan ve elkab ile hitab ederek, aynı rasimeyi iade etmişdi. Hurşid paşa Yanyada ordu kumandanlığını ifaya başladığı sırada Morada bir takım şurişler vukua geliyordu. 1821 şubatında Patras ahalisi vergilerin tarh ve tahsili sebebile isyan etmişlerdi. Asilerin ileri gelenleri tevkif olunmuş ise de, Patras mutasarrıfı, sükûnu iade için hepsini tahliye etmek iztırarında kalmış idi. İki ay sonra Patras tekrar ihtilâl etti. İsyan az bir müddet içinde MAGNE yarım adasile SPORAD adalarına sirayet eyledi. Bu havali çoktanberi İPSİLANTİ kardeşlerin[1] tahrikâtta bulundukları yerler idi. Tepedelenli Ali ile âsiler arasında bir ittifak *(=Alliance)*, hiç değilse bir anlaşma *(Entente)* mevcud olduğundan şübhe eden Serasker, aralarına nifak sokmağa çalışdı. Maiyetindeki ümeradan birini, Mahmud paşayı, istimana ikna etmek ve o sırada Romanyayı işgale teşebbüs eden, Aleksandr İpsilanti tarafından Moralı kaptanlara hitaben yazılmış bir mektubu göstermek memuriyetile Ali Paşanın nezdine göndermişdi. Tesadüfen Hurşid paşanın eline düşmüş olan bu mektubda İpsilanti rumlara ancak millî bir menfaati temin gayesile

[1] Aleksan İpsilantı (1792 - 1818) ve Dimitri İpsilantı (1794 - 1832). Birincisi, Rum Etariyasının reisi olup 1821 senesi martında Moldavyaya girmiş, evvelâ Yaş sonra Bükreş şehirlerini işgal etmişdir. İkincisi, Moraya çıkıp orada âsilerin başına geçmişdir.

Ali Paşaya muavenet etmelerini tenbih ediyor, geçmişde olduğu gibi Ali Paşadan — hini hacette kullanmak üzere — para, silâh ve mühimmat istemeğe devam etmelerini tenbih ve hal ve şartlar müsaid olur olmaz müşarünileyhden ayrılmalarını tavsiye eyliyordu.

Romanya hadiseleri, Mora ihtilâli ve tarafdarlarının Arnavutluk ile Epir kıt'asında yapdıkları tahrikât Tepedelenli Ali Paşaya tam bir emniyet ve itimad getirmiş idi. Mahmud paşa, Serasker namına müşarünileyhi istimana davet etmekle Ali Paşa, bazı şartlar dermeyan ederek cevab vermişdi: Epir valiliğinin hayat kaydı şartile kendisine tefvizini ve tarafdarları için umumî af ilânını istiyordu; İsmail Paşonun itlâfı kendisine tevdi olunursa, fazla olarak, harb masraflarını derhal Babı Âliye tesviye etmeği ve geçen sene İstanbula gönderememiş olduğu müterakim vergileri de tediye eylemeği taahhüd ediyordu. Serasker asî vezirin tekliflerini Babı Âliye arzetti ve iki muhasım, İstanbuldan cevab gelinceye kadar, silâhı terketmeği kararlaştırdılar. Babı Âli, Tepedelenli Ali Paşanın istimanını kayıdsız ve şartsız olarak istediğini bildirmekle, Ali derhal mütarekeyi bozdu.

Koca ihtiyar, askerleri arasındaki mevkiini yeniden işgal etti. Göl kasrının *"kazemat"* larını tekrar dolaşarak, huzurile müdafileri cesaretlendiriyor, Mora ile Eflâk ve Buğdan memleketleri isyanının kendi için nasıl birer ümid sebebi olduklarını izah ediyor ve hepsine metanet ve neş'e hususunda misal oluyordu.

Mayıs sonunda, Hurşid paşa — altı aydanberi bedeninde bir breş açılmış olan — *(Lithariça)* kasrına karşı tekrar muhasemeye başladı. Lâkin bu hücum, kaleden çıkarak muhasırların arkalarına düşen mahsurların gayretile, kanlı bir hezimete müncer oldu. Osmanlılar Lithariça şatosunun önünde 300 şehid bırakarak çekildiler. Muharebeden evvel, o sırada *Nikris*den muztarib olmakla yürüyemiyen ve ata da binemiyen, Ali Paşa, askerlerinin çıkışını bizzat idareye mecbur olmuş ve teskere içinde kaleden dışarı çıkmışdır [1].

[1] Ali Paşanın kız kardeşi Şehnisa hanım işte bu tarihde (mayıs 1821), 76 yaşında olduğu halde, vefat etmişdir. Mağrur ve mütekebbir, kan akıtmağa ve istibdada meyyal olan bu kadın vechen de, ahlâkan de kardeşine benzerdi. Madiren görülen bir zekâya malikdi. Ali Paşa müşkül zamanlarda daima onun reyine müracaat ederdi. İzzet beyle Malik paşa naminda iki çocuk bırakmışdır ki, Ali Paşa hakıkında bir tercümeihal kitabı yazan ve eserimizin bilhassa Ali Paşanın men'şeine ve gençliğine müteallik bahislerinde bize yardımı d okunan Ahmed Müfid beyin biri büyük amcası, biri büyük babasıdır.

Yeni Seraskerin bu ağır hazimeti ramazan ayında vaki oluyor. du. Oruç muhasara edenler ile muhasara olunanlar arasında zimnî bir mütareke tesis etti. Bu müddet esnasında Osmanlılar (Karli İlin) den Patrasa giderek oradaki askeri kurtaran YUSUF paşanın Agribozdaki kıt'alarının muvaffakiyetini haber almışlardı. Bu vak'ada Patras şehri metropolidi Yermanos ile ahalinin mutebe-ranı da (ERYMANTHE) dağlarına çekilmişlerdir.

Mutareke, Yanya cebhesinde, tam ramazan bayramının ilk günü bitti. O gün, muhasırlar Ali Paşanın tekrar muhasamata başlamakdan çekineceğine kükmederek, Yanya kalesindeki topla-rın menziil dahilinde kalan Luça camiine gidup, bayram namazını orada kılmak istemişler ldi. Serasker ile bir çok paşalar da cemaat arasında idiler. Bayram namazı için Arslan paşa camiine gitmiş olan Ali Paşa, keyfiyetten haberdar olunca, Luça camii üzerine top ateşi yağdırmağa beşladı. Cami ateşler içine kalarak, harab oldu. Bu esnada muhasırlar, ölü ve yaralı olarak, üç yüz kadar zayiat vermişlerdir.

Hurşid paşa, Epire vasıl olduğu gündenberi, ele geçmez çete-leri Hsmanlı ordusunu lâyenkati bizar eden ve Yanya ile Narda körfezi arasındaki yolları muhataralı bir hale koyup, takibata uğ-rayınca Suli dağlarına firar eyliyen Sulyotlardan kurtulmak istemiş idi. Onlara bazı sulh tekliflerinde bulundu ise de Sulyotlar reddettiler. Henüz işgal etmiş oldukları (REGNİASSA) limanı sa-yesinde İyoniyen adalarile münasebatta bulunabildikleri gibi silâh, mühimmat ve me'külât da tedarik eden Sulyotlar hariçden vaki yardımlara istinad ve Ali Paşa ile iyi geçinmekle beraber, kendi nam ve menfaatlerine harbe devam ediyorlardı. 1821 senesi ha-zirannda, Narda kasabasını tstirdat teşebbüsünde bulunmak üzere Çamlık ahalisile itilâf ediyorlardı. Kaptan beyin ifğal ile Osmanlı tarafını celbetmeğe muvaffak olnuğu müttefiklerinin sebatsızlığı bu projenin tatbikine engei oldu. Aynı zamanda Suli reislerinden Marko Boçaris Yanya — Parga yolu üzerinde kâin VARİYADİS köyüne hücum ederek bin üç yüz kadar Osmanlı askerini esir ediyordu. Bunları kurtarmağa memur edilen İsmail paşa Paşo, vaki müsademede mağlub olmuş ve Marko Boçaris, Seraskerin ordugâhına on beş kilometro mesafede kâin RAPŞİSTA köyüne kadar ilerlemiş idi. Orada 16 ve 17 temmuz 1821 günlerinde Os-manlı askerlerile savaşarak onları rüc'ate mecbur kılmış ve ölü yahud esir, altı yüz zayiat verdirmişdir.

Bu hezimetler serisi, üç bini İşkodra mutasarrıfı Mustafa paşa-

nın gönderdiği efrad olmak üzere, müteaddid imdadlar almış olan Hurşid paşayı kokkutmağa başlıyordu. Bunun için paşa, silâk kuvvetile elde edemediğini müzakere ile istihsale teşebbüs etmenin muvafık olaçağına hükmetti. Tasavvurunu Mustay paşa-nın kâhyasına açdı, o da Seraskerin tekliflerini Ali Paşaya bildir-meği uhdesine aldı. Serasker paşa Yanya hisarlarının derhal tes-limini istiyor ve buna mukabil hasmına her türlü harb tazminatını bağışlamakla beraber Anadoluda dilediği yerde oturmağa müsaade edeceğini bildiriyordu. Lâkin Ali Pasa, Epir kıt'ası valiliği uhde-sinde olmadıkça mukavemetten vazgeçmemeğe karar verdiğinden, evvelce tesbit etmiş olduğu şartları muhafaza etti: Osmanlı ordusu Yanyadan uzaklaşmadıkça ve Epir valiliği kendisine hayat kaydı şartile bırakılmadıkça teslim olmağı kabul etmiyordu. Bu şartlar kabul oluudukdan sonra, yalnız padişahın aff ve amanını istemekle kalmıyacak, Mora isyanını da — bir kaç ay içinde — izale etmeği deruhde eyliyecekdi.

Rum isyanının başlangıcındanberi, Ali zannediyordu ki İstan-bul hükûmeti bu gün yarın, Yunanistanda parlamağa başlıyan ateşi söndürmek için, kendisine müracaata mecbur olacakdır. Bu ümide mebnidir ki bu ihtilâl ateşinin sirayet dairesini genişletme-ğe çalışmış ve ihtilâl karşısında İstanbulca kendisinin Suli havali-sini itaat ve inkiyad altına almış olduğu hatırlanacağını ümid eyle-mişdir. Babı Âlinin, zâfı ve sebatsızlığı sebebile, hiç bir zaman galebe çalamıyacağına hükmettiği Mora isyanı sayesinde affa mazhar olacağını düşünüyordu. Kendisinin ve oğullarının 30 sene-dir devam eden valiliklerinin isyan eden eyaletlere temin etmiş olduğu sulh sayesinde kuvvetlenmiş olmak hasebile, Babı Âlinin er geç Yunan işlerine müteallik tecrübesinden ve her hususda göstermeğe muvaffak olduğu faaliyet ve gayretten istifade için, kendisine müracaata mecbur kalacağına şübhesi yok idi. İşte bunun içindir ki Mustay paşanın kâhyasının Serasker namına tebliğ etmiş olduğu teklifleri reddetmiş ve Tahir Abbas ile Aleksi Noçayı, âsiler reislerinin VRAHORİ'de MAVROKORDATO'nın riyaseti altında yapdıkları toplantıya göndererek orada Arnavutlar ile Grekler arasında bir ittifak akdedilmesile Moralıların isyanına iştirak ettiğini göstermişdir.

Müşkülpesend görünmeği muvafık görüyor ve silâhdar İsmail Poda'nın Muzakiyede toplamış olduğu imdad kuvvetinin gelmesini bekliyordu. Pogonyrni, Tepedelen ve Ergeri kazalarında toplan-mış islâm ve hıristiyan Arnavutlardan mürekkeb olan ve Muzaki-

yeden gelen gönüllülere katılan bu imdad kuvveti aşağı yukarı altı bin piyadeden ibaret idi. Tepedelen — Ergeri istikametile yola çıkdı. Ali Paşa da bunun bu gün yarın Yanya ovasında görünmesini bekliyordu. Bununla beraber, Seraskerin maiyetindeki ordunun İşkodra mutasarrıfı Mustay paşanın göndermiş olduğu 4-5 bid gegadan mürekkeb bir ceşim kıt'aile — ki bin beş yüzü süvari idi — takviye kılınmış olduğunu haber alan İsmail Poda hezimetle neticelenebilecek olan bir muharebeye girmeğe cesaret edemedi. Ahalisi Aleksi Noçaya sadakatle bağlı ve Ali Paşaya taraftar olan Zagor nahiyesinde kaldı. İnsicam ve inzibattan mahrum olan ve yiyecek bulamamak yüzünden ayrıca iztırab çeken askerleri, çok geçmeden, dağlara dağılmışlar, oralarda, küçük parçalar halinde, Sulyot çetelerine ve Kleft takımlarına mülâki olmuşlardır.

Bununla beraber, Osmanlı ordusunun vaziyeti düzeliyordu. 1821 ağustosunda, Seraskek, Sulyotları kayalıklar içindeki yuvalarına çekilmeğe mecbur kılmak ve Yanya ile Narda arasında muvusala ve münakaleleri temin etmek için, Sulyotlar üzerine kâfi mıkdarda asker sevkedebiliyordu. Nardayı müdafaa ile mükellef olan İsmail Paşo da, işte bu faalâne hareketler sayesinde, o havalide tutunabiliyordu.

Eylülde, Ali Paşanın üç oğlu ile torunlarından birinin, Babı Âlice verilen emir üzerine idam kılınmış oldukları Yanyada şayi oldu. Filhakika, teslim olduğu esnada aldığı vâdlar hilâfına olarak Veli paşa, AKKÂ valiliğine tayin edileceğine, Mehmed paşa ve Selim bey namındaki iki oğlu ile birlikde, Kütahyaya naklolunmuş idi. Kezalik, Babı Âli Muhtar paşaya Kütahya valiliğini vereceğine müşarünileyhi, kardeşi Salih paşa ile birlikde, ANKARAya sürmüş idi. Tepedelenli Ali Paşanın oğulları yaşadıkça onların ve babalarının davalarına Arnavutların sadakat göstereceklerini düşünen Halet efendi ve maiyeti Muhtar ve Veli paşaları daima Ali Paşanın tarafdarlarile münasebette ve Epir âsilerile muhaberede bulunmakla itham ediyorlardı. Bunlardan kurtulmak lüzumuna, hiç zahmet çekmeksizin, İkinci Mahmudu kandırdılar. Buna binaen Sultan Mahmud, âsî vezirin üç oğlu ile torunu Mehmed paşanın idamını natık fermanı imza eyledi. Kütahyada bulunan Veli ve Mehmed paşalar ansızın konaklarında bastırılıp, dağdağasız gürültüsüz öldürüldüler. O sırada 20 yasında olan Selim bey, gençliği hasebile, oldürülmediği halde, kendisinden üç yaş büyük olan Mehmed paşa idama lâyık görüldü. Selim beyle Mehmed paşanın dul kalan karısı ve üç yaşındaki oğlu İstanbula gönderildiler. Veli ve Muhtar

paşaların kesilmiş başları da daha evvel İstanbula gönderilmiş idi. O zaman carî âdete göre iki paşanın kelleleri, idamları esbabını natık birer yafta yapıştırılarak, saray avlusunda teşhir olunmuşlardı. Yafta sureti şudur:

" Hain dinü devlet ve kâfiri nanü nimet Tepedelenli Ali " Paşa nam habisi makhurun oğlu olup bundan akdem babası " merkumun izharı isyan eylediği esnada berularda bulunup " âsii merkuma iltihaka fırsatyab olamaması takribile hah ve " nahah canibi devleti aliyeye arzı istiman etmiş ve devleti " aliye dahi istimanı kerhen olduğu her ne kadar malûm ise de " muktazayı rahmü şefkati seniye üzere mal ve canına bir güna " zarar ve ziyan gelmemek üzere kendisine rey ve eman veril- " diğinden maada aminen ve salimen Anadolu canibine geçiri- " lüp Kütahyada ikamet ve kemali emniyet ve istirahat ile " duayı devamı ömrü devleti şahaneye muvazabet eylemesi irade " buyrulmuş ise de mevrusi pederi olan cibilleti maderzadi " iktizasınca zatinde haini nanü nimet ve mecbuli fesadü haba- " set olmak mülabesesile işbu rey'ü eman inayetinin kadrü " şükrünü bilmiyerek ve alelhusus matekaddemden beru sayei " saltanatı seniyede nail olduğu bunca ihsan ve inayeti feramuş " ederek ikamet eylediği mahalde tek durmayup ziri perdei " hafada imali sanayi ve hiyel ve Rumeli tarafına gizli adamlar " ile kâğıtlar neşrederek Yanya etrafında olan reayayı ayaklan- " dırmak misillü türlü türlü fezahat ve habasete cesaret eyle- " diği tutulan hâğıtlardan ve sureti halden gereği gibi tahkik- " kerdei alî olmak mülabesesile mutlaka işbu sonraki töhmeti " sabite ve kabahati şenıası için cezası tertib olunan Veli paşa " ve büyük oğlu Mehmed paşanın seri maktularıdır" [1].

Ankaraya sürülmüş olan Muhtar ve Salih paşalar da, aynı şartlar dahilinde, idam edilmişlerdir. Şehir mütesellimi tarafından gönderilen bir mikdar asker paşaların konağını ansızın sardılar. Bunları görünce paşalar kendilerile beraber sürgüne gelmiş olan bir kaç Arnavudu ve onlar arasında Meço Bonoyu imdada çağırdılar. Bu bir kaç kişi ile asker arasında müsademe başladı. Arnavutlar silâh ile kendilerini müdafaa ve son fişenklerine kadar sebat eylediler. Mühimmatları bitince konağa ateş verdiler. Yangının mucib olduğu kargaşalıkdan bilistifade, yatağan elde, muhasırlar üzerine hücum edip kaçacak bir menfez aradılar ve nihayet yaralı olarak ele

[1] Tercemesi yerine aercihan aslı konmuşdur. A. K. A.

geçdiler. Muhtar ve Salih paşalarla ihtiyar Meço Bononun kesilmiş başları İstanbula gönderilerek saray avlusunda teşhir olunmuşdur.

Ali Paşanın oğullarının idamı haberi — ki Arnavutluk ve Epir kıt'aları reisleri üzerinde hasıl edeceği tesir ile belki, bir sene önce, o memleketlerde sükûn ve asayişi iade edebilirdi — isyanın artık bertaraf edilemiyeceği kadar ilerlemiş olduğu bir zamanda vasıl oluyordu. 1821 senesi yazı esnasında, Mora âsileri Osmanlı kıt'alarına karşı ilk muzafferiyeti kazanmışlar ve (MANTİNEE) civarındaki (VALTETZİ) mevkiinde yapılan muharebe üzerine, mezkûr kıt'aları Trapoliçe kalesine kaçmağa mecbur etmişlerdi. Peloponez vak'aları Epirde derin bir in'ikâs husule getirmiş, Arnavutlarda istiklâl fikrini ve Rumlarda vatanperverlik heyecanını uyandırmışdı. Öyle bir zamanda Ali Paşanın oğullarının idamı fikirleri son derecede tahrik ve isyana teşvik eden ve siyasete hiç uymayan bir hareket idi [1].

Bununla beraber, Osmanlı ordusu takviye edileli ve kendisine gönderilen top ve mühimmatı alalı beri Tepedelenli Ali Paşanın vaziyeti günden güne daha az müsaid bir şekil alıyordu. Birinci teşrin ayında, Lithariça kalesinin epey çok olan gega askerleri Osmanlı ordusundaki gegalarla gizli gizli münasebatta bulunuyorlardı. Bu münasebetleri, kalenin teslimine müncer olan bir takım hareketler *(Tractations)* takib ediyordu. Lithariça şatosunda esir edilen askerler Osmanlı ordusunda çok güzel karşılandılar. Her nefere 200 kuruş para ile elbise verildi. Reisler hakkında iltifatkârane ve ihtiramkârane muamele yapıldı. Bu zabt ve teslim keyfiyeti İstanbulda bir zafer mahiyetini aldı. Bu haberi İstanbula getiren iki Tatara «REİS EFENDİ» samur kürkler giydirdi.

Bir kaç ay evvel adadaki cephanesini kaybetmiş olan Ali Paşanın elinde, bu hadiseden sonra ancak bin sekiz yüz kişi tarafından müdafaa olunan Göl şatosu kalmış idi. Bu askerler, hastalık ve firar sebebile, mıkdarı azalmış bir garnizonun enkazı idi. Sulyotlar kaleye bir kaç yüz kişi sokmak suretile muavenette bulunmağı ihtiyar âsiye teklif etmişlerse de, Ali Paşa, müttefiklerinden tamamile emin olmadığından, onlara daha aylarca dayanabileceğini beyan ve İsmail paşa Paşoyu bozguna uğratmak için Narda civarında toplanmalarını tavsiye ediyordu.

[1] Sikadan mervidir ki bunların idamı haberi Mısıra vardıkda Mehmed Ali paşa oğulllarını ikaz için derhal bu haberi onlara isal eylemişdir. Ve bu vaka filvaki Mehmed Ali paşa zadelere büyük dersi ibret olmuştur. (Tarihi Cevdet.)
A. K. A.

Filhakika, ikinciteşrin esnasında, Sulyotların reislerinden Marko ve Noti Boçaris Ambrasi körfezine yakın bir kaç köyleri işgal ettiler. Bu reisler beş bin kişi ile İsmail Paşoya karşı mütemadiyen muharebe ediyor ve Paşo paşanın — adeden daha çok olmakla beraber — askerlerini Nardaya çekilmeğe mecbur kılıyorlardı. Ancak İsmail paşanın askeri bir huruç hareketile Sulyotları dağlarına kaçırmışdı. O sırada Tahir Abbas ile Ago Vasyari de iki yüz kişi ile Sulyotlara iltihak etmişler, ve 15 teşrinisanide Nardaya doğru inerek kasabayı zabtetmişler ve yakmışlardı. Narda kalesinde mahsur kalan İsmail paşa Paşo, o sırada Moradan avdetle Yanyaya gitmekde olan Serasker ile Ömer bey Viriyoni'nin kıt'alarından mürekkeb bir kuvvet tarafından kurtarılmış idi. Nihayet İsmail Paşo paşa kumandanlığı ifaye gayri müktedir addolunup, Babı Âlice azledilmiş, bir müddet tahtı tevkife alınmış idi. Hapishaneden çıkdığı zaman Filibeye gidip oturmak emrini almış ve mezkür kasabaya müteveccihen yola çıkmış ise de Dimotokaya vasıl olunca [1] idam kılınmış idi. Bunun üzerine Babı Âli, ismen olsun Paşo paşanın uhdesinde bulunan Yanya mutasarrıflığını, Nardanın istirdadı hasebile, vezir rütbesine terfi edilen Ömer Viriyoni'ye tevcih eylemişdir.

Yanyada, az bir mıkdar askerden ibaret olan mahsurlar günden güne azalıyordu. Şiddetle hissolunmağa başlıyan mahrumiyetler, salgın hastalıklar, Ali Paşanın tanassur ettiğine dair islâmlar arasında intişar eden şayıa [2] ve hususile Hurşid paşanın

[1] " İstanbulda iken bol bol doğrayıp müddeti kalile zarfında Tepedelenli Ali Paşanın izalei vücudunu teahhüd ederek uhdesine rütbei vezaretle Yanya ve Delvine sancakları ihsan buyrulmuş iken rum serkerdelerinin sözlerine aldanarak Yanya ordusunu müşkülâta düşürmüş olduğundan ... „ (Tarihi Cevdet) den A. K. A.

[2] Bu mefruz tanassuru, 10 senenenberi, Ali Paşanın meşru karısı olan Vasilikinin koca ihtiyar üzerindeki şiddetli tesir ve nüfuzuna hamlederler. Pukkvil'e göre, Filât kasabası yakınında Pleşiviça köyünde doğmuş olan Vasiliki'nin babası Ali Paşanın 1800 tarihinde kalpazanlıkla itham ve derdest etmiş olduğu bir adamdır. Paşa bu adamın bütün ailesini tevkif etmiş ve o zaman çok küçük olan Vasilikiyi haremde büyütüp terbiye etmişdir. Dinini muhafaza eden ve Ali Paşaya derin ve samimî bir ihtiras ilka eyliyen Vasilikiye Paşa — kendisini haremin baş kadını bapmak züere — islâm dinini kabul ve ihtida etmesini teklif etti ise de Vasiliki dininden rucuu reddeyledi. Din hususunda geniş bir tesamuh gösteren Ali Paşa, buna rağmen, onunla evlendi ve Saray içinde bir mabedcik yapmasına müsaade etti. Her pazar günü bir papas Saraya gelerek Vasiliki namına icrayı ayin ediyordu. Vezirin en çok sevdiği bir kadın olmakla, Vasiliki müşarünileyh üzerine öyle bir tesir ve nüfuz hasıl etmiş idi ki muhasara esnasında, onun teşvik ve ibramile, Ali Paşanın islâmiyeti terkettiği bile iddia olunuyordu. Kezalik Ali Paşanın sebat ve mukavemet etmesinin baisi Vasiliki olduğu ve hıristiyan âsiler

casusları tarafından ibzal olunan altınlar Ali Paşanın askeri arasında kaçak vak'alarının git gide çoğalmasını mucib oluyordu. Göl şatosundaki topçu başı Napolili Karetto kaleden kaçarak muhasırlar tarafına gecmişdi. 1822 senesi ikincikânununun başında Ali Paşa, şübhesiz yanında kalan son arkadaşlarını kaçmakdan alıkoymak için, kırk günlük ülûfelerini peşin ödemeğe mecbur olmuşdu. Lâkin bunlar ülûfelerini alır almaz, yüz kadarı müstesna olmak üzere, diğerleri firar ettiler. Bunlardan sonra, Ali Paşanın en sadık tarafdarları oian Ago Mühürdar, Tahir Abbas ve silâhdar İsmail dahi, biri diğerini müteakiben, Hurşid paşa tarafına geçdiler. Kalede kapıları muhafazaya kifayet edecek kadar asker kalmıyordu. Bir gece Seraskerin bazı memurları kalenin dış avlısına girmeğe muvaffak oldular ve muhafızlarla gizlice müzakereye girişerek hem hayatlarını kurtaracaklarını, hem para vereceklerini vâdettiler. Bunların vâdleri Hurşid paşa ile diğer on beş paşanın imzasını havi bır mektub ile teyid olunmuşdu. Muhafızlar, teklif olunan şartlar mukabilinde, kalenin kapılarından birini açıp kuvvetli bir türk müfrezesinin oradan kaleye girmesine müsaade etmeğe razı oldular. Ertesi günü, yirmi kadar bendesile kalenin barut-hanesine çekilmiş olan Ali Paşa, kendisini teslim olmağa davet için Hurşid paşa tarafından gönderilmiş olan mutemed bir adamın ziyaretini kabul etti. Cevab olmak üzere, ihtiyar vezir, Seraskerin adamını iki bin fıçı barut ile paralarını ve mücevherlerini ve sair kıymetli eşyasını — fedailerinden SELİM ÇAMİnin muhafazası altında — koymuş olduğu yere götürdü. Orada iken, Ali Paşa belindeki kuburu çekip barut fıçılarından birine ateş eder gibi oldu. Hurşid Paşanın adamı, pek ziyade korkarak, dışarıya fırlarken Alî Paşa kahkaha ile gülüyordu. Memur kaleden dışarı çıkınca, Ali Paşa kâhyasını Seraskere göndererek, kalenin dış avlısına girmiş olan askerler oradan dışarı çıkdıklarında ve affı şahaneye mazhar olduğuna dair kendisine bir ferman ibraz olunduğunda kaleyi teslim edeceğini müşarünileyhe bildirmişdir. Bu takdirde, İstanbula gitmeğe razı olacak ve oradan da padişah tarafından Anadoluda oturması için tensib buyrulacak şehre gidecekdi. Bu şartlar kabul olunmadığı ve hususile kendisine her türlü teminat verilmediği surette, kendisine sadık kalan bir kaç kişi ile birlikde,

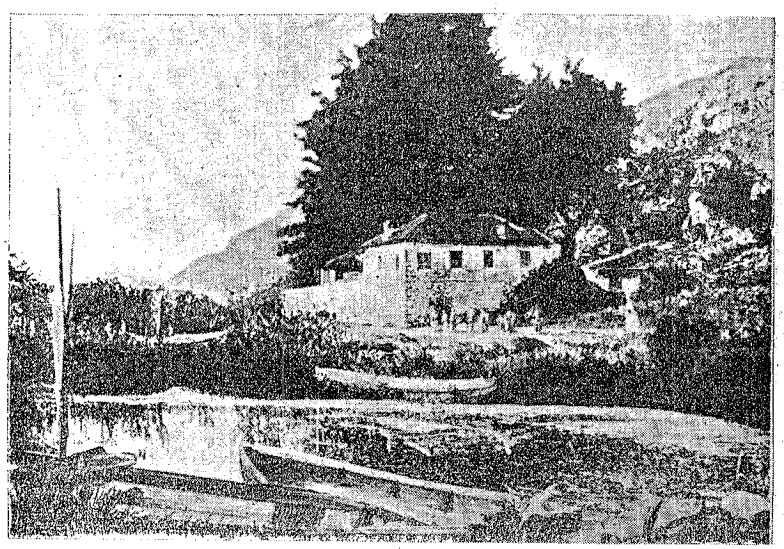
tarafını terkettiği surette müşarünileyhi bizzat elile öldürmeğe yemin etmiş bulunduğu da teminen söyleniyordu. Vasiliki iri ve çok güzel bir kadındı. Teni beyaz, göz ve kirpikleri siyah, saçları pek güzeldi, (dizlerine kadar varıyordu) Vasilikinin Ali Paşaya muhabbeti aşk mertebesinde idi.

kendini ve haznelerini berhava edecekdi. Serasker, böyle bir karar karşısında, kalenin dış avlısını tahliye etmelerini derhal askerlerine emretmiş ve padişahdan afıv istihsal ve kendisine tebliğ olunmadıkça kaleyi teslim etmiyeceğini Ali Paşaya bildirmişdi.

1822 senesi ikincikânununun 14 ünde, Serasker Hurşid paşa, *Haftancı başı*'sını Ali Paşanın nezdine göndererek, kendisinin affına mütedair fermanın İstanbulda yazılmak üzere bulunduğunu bildirmişdir. Aynı zamanda bazı mühim mes'eleler hakkında mahremane bir görüşme yapmak arzusunda olduğunu ve bunun için Yanya adasına geçmesini rica etmekde bulunduğunu izah ediyordu. Ricasının hulûs ve samimiyeti hakkında Tepedelenli Paşanın aslâ şübhe ve tereddüdüne mahal kalmamak üzere, kendisinin adaya geçmeden evvel münasib göreceği tahaffuzî bütün tebdirleri ittihaz emrinde muhtar olduğunu bildirmişdi. Ali Paşa tam bir gün düşündükden sonra Seraskerin teklifini kabul etti. Ertesi gün, kaleden çıkmadan önce, en emin bendelerinden olan ve kalede kalması icabeden SELİM ÇAMİ'yi bir tarafa çekerek, ve cebinden çıkardıgı tesbihi ona göstererek, bu tesbihi görmedikçe kaleyi (baruthaneyi) kimseye teslim eylememesini ve adaya vasıl olduğunda şayed öldürülecek olursa baruthaneyi tutuşturup, kaleyi alt üst etmesini mumaileyh *Selim Çami*'ye emreyledi. Bundan sonra en çok sevdiği torunu — Veli paşanın oğlu — 16 yaşında İsmail beyi yanına çağırarak kalede mahsur kalan askerin kumandasını ona tevdi etti. Sonra, delikanlıyı bir müddet kolları arasında muhabbet ve şefkatle sıkdı ve kaleden çıkdı. Yanında karısı Vasiliki ile bendelerinden Markonun kardeşi KOSTA BOÇARİŞ, TANAŞ VAYA, SELFO BONO, SELİM ÇAMİNİN KARDEŞİ FEHİM ÇAMİ ve BAYRAM ağa var idi. Ali Paşa bunlarla birlikde gölü geçerek *Pandeleimon* manastırına gitti.

Hurşid paşa temaruz edip, görünmekden — Ali Paşa ile görüşmek üzere adaya gitmekden — içtinab etmişdi. Tepedelenliyi avutmak üzere adaya türlü türlü yiyecekle bir saz takımı göndermiş ve istediği kimselerle adada görüşmekde muhtar olduğunu ihbar eylemişdi. Ali Paşa, bir kaç gün önce Hurşid paşaya dehalet etmiş olan Tahir Abbas ile görüşmek arzusunu izhar etti. Tahir Abbas, yukarıda beyan olunduğu üzere, Greklerle Arnavutların müştereken kıyamını temin maksadile, *Mavrokordato* tarafından *Vrahor*'da akdolunan meclise iştirak etmeğe Ali Paşa tarafından memur kılınmış idi. Ali Paşa, âsilerin kendi hakkında ne düşündüklerini öğrenmek ve Mora isyanına dair malûmat almak

istiyordu. Tahir Abbas Pandeleimon manastırına giderek, eski efendisine Mavrokordato ile yapdığı konuşmayı anlattı. Hasıl ettiği intibaa göre Mora âsilerinin kendisine (yani Ali Paşaya) yardım etmeğe kat'an bakmadıklarını; Yanya mutasarrıfının merkez hükûmetine karşı isyanı, istiklâllerini temin uğrunda sarfedegeldikleri mesaiyi kolaylaşdıran basit bir câli taarruzdan başka bir şey olmadığını söyledi. Mütalâasının sıdkına bürhan olmak üzere, Tahir Abbas, iki ay evvel Ago Vasyari ile Sulyotlar tarafından Nardanın muhasarası esnasında cereyan eden ahvali irad etti. « Mezkûr kasaba Sultanîlerden alınıp, yine müslümanlara yani Ali Paşanın tarafdarlarına verilmemek arzuyi hafisile, Mavrokorda-

Pandeleymona manastırı. Ali Pş. bunun içinde öldürülmüştür.

tonun, kaptan Makri kumandası altında olarak, Nardaya iki bin Rum gönderdiğini ve Sulyotların kendisi Tahir Abbasla Ago Vasyari'nin maiyetlerindeki müslüman arnavutlardan ziyade Nardaya, Rumluğa hizmet etmek emeli yeganesile, giden Makrinin Rumlarına meyyal ve müteveccih olduklarını » dermeyan eyledi. Bu hadiseden sonra müslüman ve hıristiyan reisler arasında bir takım fikir mubayenetleri ve hissiyat ziddiyetleri peyda olmuş ve greklerle Sulyotların Narda muhasarasında meydana çıkan hileleri Arnavut Partizanlarının serian dağılmalarını mucib olmuşdu. Tahir

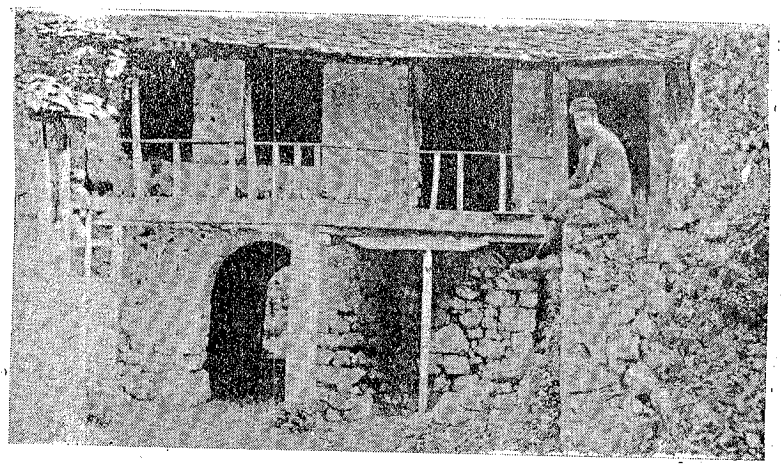
Abbas Ago Vasyari ile hemen hemen yalnız kaldıkları cihetle onlar da Seraskere ilticaya mecbur kalmışlardı.

Ali Paşa, *Senpandeleymon* manastırına gideli dokuz gün olmuşdu. Kendisini görmeğe gelenlerin hepsi, Serasker tarafından iaşaa edilen haberlere göre, padişahın kendisini affetmiş olduğunu tebşir ediyorlardı. Ali Paşa da, İstanbula müteveccihen yola çıkınca maiyetinde bulunacak muhafızları ne suretle aldatacağını ve Arnavutluk içersine nasıl firar edeceğini düşünüyordu.

24 ikincikânun sabahı, Hurşid paşanın mahsus bir memuru, Ali Paşaya, affını mutazammın fermanın gelmiş bulunduğunu tebşir etti. Ancak Serasker paşa mezkûr fermanın resmen okunmasından önce, Tepedelenlinin mufahham metbuuna itaat ettiğini resmen beyan ve bunun için de kalenin teslimini Selim Çamiye emretmesi muktazi bulunduğunu ihtar eyledi. Bu şart Ali Paşaya şübheler verdi. Paşa KOSTA BOÇARİyi yanına çağırdı, Selimin baruthaneyi tutuşturması zamanının geldiğini — kaleye giderek — ona serian bildirmesini emretti. Lâkin Kosta Boçaris kaleye girmenin imkânsız olduğu cevabını verdi. Filvaki Hurşid paşa sabahdan beri Yanya kalesini göl cihetinden dahi tarassud ve nezaret altına aldırmışdı; Oraya girmek teşebbüsünde bulunan herhangi bir kimseyi yakalamaması kabil değildi. Bunun üzerine Ali Paşa Seraskerin gönderdiği memura, yani HASAN PAŞAYA, kendisinin şifahî emrini işitmedikçe Selimin kaleyi tesilm etmiyeceğini söyledi ve kaleye geçip teslim îşini bizzat yapmak arzusunu beyan etti. Hasan paşa Tepedelenliyi kandırmağa çalışmış ve Seraskerin talebi gizli bir maksada mütbeni olmadığını kuvvetle beyan etmiş ve bu talebden yegâne gaye, âsi Paşanın ancak itaat ettikden ve kaleyi teslim eyledikden sonra affedildiğini göstermek suretile, zavahiri kurtarmakdan ibaret bulunduğunu söylemişdir. Hasan paşa sözlerini yeminlerle teyid ediyordu. Tepedelenli nihayet kandı. Kaleden çıkmadan önce cebine koymuş olduğu tesbihi çıkarıp Hurşid başaya gönderdi, Hurşid paşa da hemen Selim Çamiye yolladı. Tesbihi görünce, Selim, efendisinin emrine ittibaen, baruthaneden çıkarak kaleyi Osmanlılara teslim etti. Bir kaç dakika sonra kurşuna dizildi.

Ali Paşa, bütün gün, sıkıntı ile dolu bir sabırsızlıkla, padişahın afvını natık fermanın getirilip okunmasını bekledi. Manastırın birinci katında bir odanın sedirine uzanarak, derin düşüncelere dalmış, pek ziyade endişnâk görünüyordu. Akşama doğru, Hurşid paşanın kâhyası KÖSE MEHMED PAŞA, beraberinde silâhlı

otuz kişi kadar bulunduğu halde, kayık ile adaya geçdi. Heyet Sen-pandeleimon manastırına doğru yöneldi. Geldiklerinden derhal haberdar olan Ali Paşa, gelenleri karşılamak üzere, kalkdı ve odasından sofaya çıkıp merdiven başına kadar ilerledi. Oradan, manastırın avlısına girmekde olan Mehmed paşa ile arkadaşlırını gördü. Bu adamların vaziyeti beklemekde olduğu fermandan başka bir şey getirdiklerini anlamasına kifayet etti. Mehmed paşaya hitaben: *"Paşa ilerleme, ne var, söyle."* diye seslendi. Mehmed paşa kaftanının cebinden çıkardığı bir tumar kâğıd göstererek: *"Paşa, kader böyle imiş."* cevabını vermişdir ve arkadaşları arkasından koşdukları halde, merdivene doğru yürümüşdür O zaman Ali Paşa belinden kuburları çekerek Mehmed paşa üzerine iki kerre

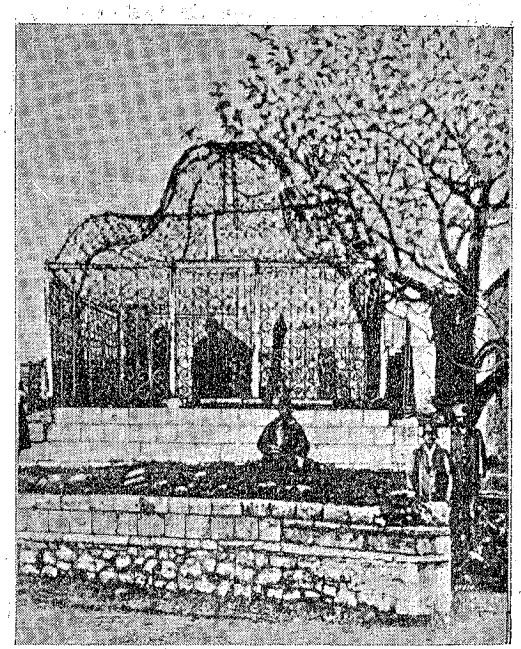

Göl içindeki adada Pandeleymon manastırının içi Ali Pş. burada öldürülmüştür.

ateş ederken: *"Kahbeler, Alinin kafası böyle kesilir..."* diye bağırmışdır. İlk kurşun Mehmed paşayı sol elinden yaralamış ve tuttuğu kâğıd tumarını delmişdir; Diğeri ise Mehmed paşanın üst üste giydiği kürkler içinde yapışmış kalmışdır. Kâhya da Ali Paşa üzerine ateş etmiş ve koca ihtiyarı sol kolundan yaralamışdır. Hasmının bir daha ateş etmesine meydan vermemek için, genç ve dinç bir adam olan Mehmed paşa, derhal Ali Paşa üzerine atılmış ve o ihtiyar veziri zabtedemiyeceğini anlamakla Hurşid paşanın Haftan âğasından istimdat eylemişdir. Haftan ağası kılıcını çekip, Ali Paşanın kafasına indirmek istemiş, lâkin iyi idare edilemiyen

silâh hedefine isabet etmeyip direğin birine saplanmış ve direkde derin bir yarık husule getirmişdir *(Bu yarık son senelere varıncayadak duruyordu)*. Silâh sesleri üzerine Ali Paşanın arkadaşları koştular. O zaman avlıda kalan Seraskerin adamlarile manastırın üst katından ateş eden manastır şagilleri arasında bir müsâdeme başladı. Fehim Çami Haftan ağasına mşan alarak bir kurşunda yere sermişdi; Bir kaç dakika sonra bir kurşunla kendi de maktul düşmüşdü.

Ali Paşanın adamları yetişdikde Köse Mehmed paşa avlıya kaçmağa mecbur olmuş ve yarasından muztarib olan Ali Paşa bir odaya naklile sedire yatırılmışdır. Orada yatmakda iken eski arkadaşlarından birinin, ahiren Seraskere iltica etmiş olan Elmas Bononun, Ali Paşaya sadık kalmış olan kardeşi SELFO BONO'yu kurtarmak üzere, manastırın avlısından çağırdığını işitti. Bu kaçağın sesini duyunca ihtiyarın hiddeti çekmekde olduğu iztırabın şiddetinden daha büyük oldu. Elmas ağaya beddualar ederek, bağırdı: *"Elmas üzerine ateş ediniz; Bre Elması öldürünüz!"* Adamlarile manastırdakiler arasında müsademe devam etmekde iken, Köse Mehmed paşa, yanına sekiz kişi alarak, Ali Paşanın yatmakda olduğu odanın tam altındaki boşluğa sokdu, tavana doğru ateş etmelerini emreyledi. Atılan kurşunlar üstteki odanın döşemesini delmiş, bir tanesi de Ali Paşanın kasık yerine isabet edüp müdhiş bir yara açmışdır. Koca ihtiyar şiddetli evca ve alâm içinde yerlere yuvarlanmışdır. Bununla beraber, odanın kapı-

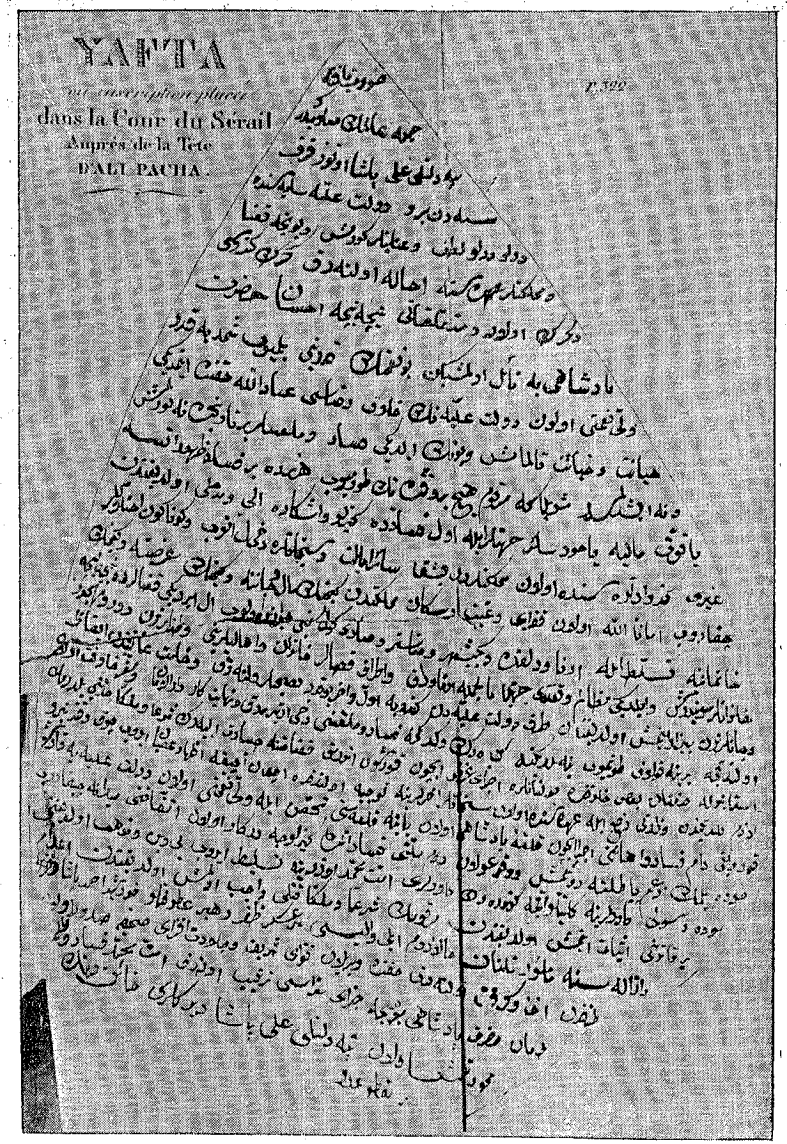
Yanyada Ali Pş. nın mezarı

sında Mehmed paşanın adamlarına silâh sıkmakda olan Tanaş Vayayı yanına çağıracak kadar kendinde kuvvet bulmuşdur. Son sözleri müsademenin bidayetindenberi korku tesirile manastırın odalarından birine girip saklanmış olan sevgili karısı Vasiliki'nin mukadderatını tanzime müteallik oldu. Onu, düşmanlarının eline terketmekden ise, hemen öldürmesini Tanaş Vayaya emrediyordu. Sonra arkadaşlarına son nefeslerine varıncaya kadar sebat etmelerini tavsiye eyliyerek, Tanaş Vayanın kolları arasında son nefesini verdi.

Bu sırada Tanas Vaya arkadaşlarına ateş kesmelerini emretmiş ve Köse Mehmed paşaya da teslim olacakları işaretini vermişdir. Bunun üzerine Mehmed paşa ile adamları hemen manastıra doğru koştular. İlk önce manastırı işgal edenlerle Vasilikiyi tevkif ettiler; sonra, Tepedelenli Ali Paşanın cesedinin bulunduğu odaya girerek onu merdiven başına kadar sürüklediler. Orada, kafayı cesedden ayırarak, Seraskere götürdüler. Bu kanlara bulanmış ganimetin huzurunda, Hurşid paşa ayağa kalkdı ve gözlerinden yaşlar akdı. Hizmetçileri, Ali Paşanın kana boyanan kesik başını temizleyib, gümüş bir tepsi üzerine koydular ve Osmanlı ordusundaki ağalara, sonra Yanya Metropolidile Rum muteberanına göstererek onları bahşişler vermeğe mecbur kılmışlardır. Seraskerin emrile bu kesik kafa — öldürülen adamın binnefis Ali Paşa olduğuna Arnavutlarca kanaat hasıl olmak için — Yanyada üç gün teşhir edilmişdi.

Tepedelenli Ali Paşanın cesedi, kayığa konularak, kemali ihtifal ile kaleye geçirilmiş ve cenaze namazı Fethiye camiinde kılındıkdan sonra 25 ikincikânun 1822 günü, mezkûr cami haziresinde medfun olan zevcesi İmmügülsüm hanımın yanına gömülmüşdür.

Ali Paşanın ölümü haberi 14 şubatta Babı Âliye geldi. Hurşid paşanın silâhdarı da, maiyetinde bir çok kişi olduğu halde 23 şubatta İstanbula gelip Ali Paşanın kellesini getirdi. Kelle evvelâ Sadrıâzama ve sonra kâhya beye gösterilmiş ve nihayet Sarayı Hümayunun orta kapısında teşhir olunmuşdur. Oradan kaldırılınca Ali Paşanıu çocukluk arkadaşlarından Derviş Süleyman ona sahib çıkarak, Silivrikapısı haricinde oğulları Muhrar, Veli ve Salih paşalarla torunu Mehmed paşanın *kesilmiş başları yanına, kendi elile* gömmüşdür. Bu beş paşanın mezar taşları bu gün hâlâ aynı yerde Bizans surlarının eteğindeki yolun kenarında görülmektedir. Silivrikapısından çıkınca sağ tarafda birinci mezar olan Tepedelenli Ali Paşanın mezar taşında şu sözler mahkûkdur: *"Hüvel Hallâ-*

Ali Paşanın saray içinde teşhir olunan başı altına asılmış olan yafta suretidir

kulbakı. 30 seneyi mütecaviz zamandanberi Arnavutlukda teferrüd eden Yanya mutasarrıfı meşhur Tepedelenli Ali Paşanın seri maktuudur. Ruhuna fatiha 1237."

Silâhdar ağa, Babı Âliden ve Halet efendiden, kendilerine takdim etmiş olduğu ganimetin mükâfatı olmak üzere bir kaç kıymetli hediyeler almışdır: Bir zaferi müjdeleyenlere mahsus bir samur kürk, bir hançer, bütün takım ve koşumlarile bir at, bilâ muaccele Kula hassı mukataası ve kırk bin kuruş (ve kapıcı başılık rütbesi). Maiyetindeki dokuz nefer ağalara kontuş samur kürkler ve altmış nefer etbaına şemseli kaputlar ve cümlesine taksim olunmak üzere yirmi beş bin kuruş ihsan kılındı; Hurşid paşanın kapı kâhyasile kapı çuhadarlarına samur kürkler giydirildi. Müşarünileyh paşanın müjde ile İstanbula giden Tatar ağasına samur kürk ve beş bin kuruş faizli sehim ve maiyetindeki dört nefer tatara kontuş kürkler ve biner kuruş faizli sehimler ihsan edildi [1]. Hurşid paşaya gelince: Sultan Mahmud bir fermanı mahsus[2] göndererek devlete ifa ettiği büyük hizmetten dolayı müşarünileyhe teşekkürlerini ifade etti. Padişah, bütün etrafındakiler gibi, zannediyordu ki Ali Paşanın tepelenmesile Mora isyanını bastırmak kolay olacakdı. Zira Mora âsileri, Tepedelenlinin kendilerine verdiği mühimmat ve silâhlardan mahrum kalmakla beraber, ahval ve hadisat neticesi olarak, ihtiyata kalan Orduyu Hümayun

[1] Teşrifat defterinden çıkarılan kayd aynen şudur:

Tepedelenli Ali Pş. nın seri maktuunun müjdesile devletlü Hurşid Pş. hazretleri tarafından ba tahrirat Derseadete vürud eden

Tatar ağasına	Canibi Mirîden kenduye
Âlâ küntuş	Sehim
Samur	Faiz
Sevb	
1	5000

Kıymet

2.000 kürkçüden mübayaa olundu.

Maiyetile beraberce gelen	Tataranı mezkürun
Tataran nefer 4	beherine sehim
Küntuş samur	faiz
sevb	1.000
4	

Fi Beheri

675 Kürkçü Sinandan mübayaa olundu.

***

Küntuş, Macarca mükellef elbise manasınadır. Şimdi mutlâk kostüm demektir. A. K. A.

[2] Fermanın sureti aynen zeyledilmişdir. A, K.

ile de savaşmağa mecbur olacaklardı. Kezalik Yunan isyanının serian bastırılacağı ve Osmanlı bayrağının, Yunanlılarca zabtedilmiş olan Trapoliçe kalesinde — ki Hurşid paşanın ailesi burada kâmilen kılıçdan geçirilmişdir — kariben dalgalanacağı muhakkak addolunuyordu.

Ali Paşa ile oğullarının Mora, Tırhala, Yanya, Delvine, Avlonya, Manastır ve Selânik sancakları dahilinde mutasarrıf oldukları büyük küçük sekiz yüz kadar çiftlik müştemalâtile birlikde mirî canibinden zabt ve musadere olunmuşdur. Terceman *(Desgranges)* tarafından Fransanın İstanbul maslâhatgüzarı Vikont Viyella'ye verilen bir rapora göre, bu çiftliklerin iradı o zaman kırk bin kese yani yirmi milyon kuruş olarak tahmin edilmişdi; bu mebaliğin yarısı yalnız Ali Paşanın çiftliklerinden hasıl oluyordu. Mirinin bu cesim servetlere nasıl kıskanç bir gözle baktığı, hususile çiftlik mutasarrıflarından bazıları yıllık vergi namına pek cüz'î birer meblâğ vermelerine rağmen ne suretle hased ettiği kolayca anlaşılır; meselâ Veli paşa, beş milyon kuruşdan ibaret bir irad için, İstanbula yalnız altı bin beş yüz kuruş gönderiyordu. Yanya kalesinde bulunan ve Ahmed Müfidin ifadesine göre, kırk milyon kuruş kıymetinde tahmin edilen yahud terceman Jouann'in Vikont Viyella'ya gönderdiği bir rapora göre, yalnız on sekiz milyon kuruş kıymetinde itibar olunan nukud ve mücevheratı, elli beyğire yükletilerek, İstanbula gönderilmişdi. Kalede meskûk olarak keşfedilen paralar Seraskerin ümid ettiğinden pek aşağı çıkdı. Filhakika Ali Paşa paralarının bir kısmını Korfu ve Malta bankalarına yatırmış; Mora âsilerine külliyetli paralar vermiş ve Yanya kalesindeki partizanlarına büyük ücretler tesviye etmişdi.

Hurşid paşa, Ali Paşanın karısı Vasiliki'yi bir kaç gün Yanyada tevkif eyleyip, kocasının saklamış olduğu mütevater bulunan nukuduna dair pek çok istintak etmişse de hiç bir şey öğrenememişdir, Ali Paşanın yazıcılarile ümenasına da beyhude eza ve cefa ettirmişdir; Bu hususda hiç biri Serasker paşaya bır delâlet ve ihbarda bulunmamışdır.

Ali Paşa ailesine mensub olanlar, İkinci Mahmud'un emrile sürüldüler. Vasiliki evvelâ — kardeşi Simo ile birlikde — İstanbula [1] ve sonra Bursaya nefyolundu. 1830 tarihinde afvolunmakla kendisine Ali Paşanın ihsanı olan, Tırhala civarında kâin Voyvoda çiftliğine çekildi. Henüz genç olan Vasiliki, kendisini çılgıncasına

[1] İstanbulda Fenerde ikamet ettirilmiş ve Rum patrikine emanet olunmuşdur.

seven Ali Paşanın — vefatından sonra dahi — hatırasına sadık kalmışdır. Moranın bir çok kaptanları ve bir çok paşalar tarafından zevceliğe istenilmiş ise de, Vasiliki, ölünceye kadar dul kalmak istemişdir, diyordu ki: *"Ali Paşanın dul karısını alacak erkek yokdur"*. Hayatının son senelerini Yunanistanda Misolongi eivarında geçirmişdir. Hüzün ve kedere mübtelâ olup, derdini içki ile unutmak istiyordu. Bu hal ile 1835 tarihinde, daha pek genç iken, ölmüşdür.

Muhtar paşanın iki oğlundan büyüğü Hüseyin paşa evvelâ Edirneye, sonra Selânige sürülmüş ve orada çocuk bırakmadan ölmüşdür. Küçüğü Mahmud bey — ki o zaman 16 yaşında idi ve tarafdarlarile Ali Paşa ölünceye kadar, Seraskerin kuvvetlerine karşı, Tepedelende mukavemet etmişdi — evvelâ Erzuruma sürülmüşdü; bir kaç sene sonra İstanbula götürülmüş ve 1863 e kadar yaşamışdır. İstanbula geldiğinde pek muhteşem gezerken birdenbire değişip kâh pejmürde ve kâh çıplak denilecek bir halde dolaşmağa başladı. Son zamanlarda uzun bir hırkadan başka bir şey giymez, cami kapılarında yatardı. Mezcub şekil ve suretinde dolaşırdı. Veli paşanın ikinci oğlu Selim bey, ki babası olduğu vakit 20 yaşında idi, evvelâ Anadoluda Maden kasabasına sürülmüşdü. Bil'âhare Belgrad muhafızlığına tayin olundu ve Belgradda öldü. Üç çocuk bırakmışdır. Veli paşanın üçüncü oğlu İsmail bey 16 yaşında olup, Yanya muhasarasında dedesile birlikde göl şatosunda idi, Hurşid paşa tarafından İstanbula götürülmüşdür. 1826 da Yeniçerilerin tedibinde (Vak'ayi hayriye), Sultan Mahmud Tepedelenli Ali Paşa ailesile uzlaşarak sancağı şerifin müşarünileyh tarafından taşınmasını irade etmişdir. İsmail bey Devlet idaresinde yüksek memuriyetler ihraz etmiş ve Şurayı dəvlet azası iken 1875 de vefat eylemişdir.

17 Mayıs 1925

9 İkinciteşrin 1934 - Kadıköy

ZEYL

Bu kitab, mukaddemede söylediğim gibi, daha ziyade Fransız noktai dazarına göre yazılmışdır. Bir de Türk noktai nazarına göre bu mevzu hakkında bir etüd neşri lâbüddür ve elbette çok faydalı olacakdır.

Bu ciheti düşündüm ve Topkapı Sarayı kütüphanesile bilhassa Hazinei Evrakdaki vesikalara baş vurdum. Lâkin bu vesikalar okadar çok, okadar dağınıkdır ki tedkik ve tasniflerile muktazi eserin telifi pek uzun zamanlara tevakkuf edecekdir. Tarihimizin bu dağdağalı faslını böyle vesikalara müsteniden yazmak nasib olursa o vesikaları kâmilen neşretmeği arzu ederim. Şimdilik yalnız metinde bahsi geçen vesikalardan bazılarının suretlerini, bazılarının da hulâsalarını aşağıya derc ile iktifa eyler ve bundan dolayı afvımı dilerim.

A. K. A.

İKİNCİ MAHMUD TARAFINDAN HURŞİD PAŞAYA HİTABEN SADIR OLAN FERMAN SURETİDİR

Haini dinü devlet ve kâfiri nanü nimet Tepedelenli Ali Paşa otuz kırk seneden beru saltanatı seniyyem sayesinde bunca kaza ve kasabat ve kura ve nevahiyi şamil sancakların mutasarrıfı olarak, gerek kendusi ve gerek evlâd ü ahfad ve müteallikatı alelistimrar enva'ı eltaf ve inayatı şahane ve haddü tadade gelmez nice nice ihsan ve niami padişahaneme nail olmuş iken bu kadar nimetin kadrü şükrünü bilmeyip ziri idaresinde bulunan kattanı memleket ve acezei raıyyete hilâfl şeriatı garra ve münafii riza bir tarihde misli sebkat etmemiş ve hatırü hayale gelmemiş dürlü dürlü cevrü ezalara bimuhaba cesaret ederek şimdiyedek etmediği hiyanet ve habaset kalmamış ve hiç bir vakıtta tek durmayıp her nerede bir fesad zuhur etse ya kuvveti maliye yahud sair cihetlerle ve günagün desise ve san'atlar ile gizlü ve aşikâre anda eli ve medhali mutahakkak olduğundan gayri kendu idaresine muhavvel olan memleketlere

kanaat etmiyerek sair eyalât ve sancaklara dahi el atup dürlü zeminler ile ihtilâller çıkarub ehalii bilâd ve fukarayı ibadden kiminin malü canına ve kiminin ırzına tasallüt ile Arnavutlukda ve Yenişehir ve Manastır ve Sarıgöl gibi civarında bulunan kazalarda kati çok haneler söndürerek mezalim ve teaddiyatı afaka çıkıb ol havali hanedan ve sükkânını vatanlarından dur ü mehcür ederek canlarından bizar etmiş ve böyle hilâfı şeriatı garra ve mügayiri emrü riza harekâttan zecrü men'i için aralık aralık tarafı devletı aliyemden vakı olan nasayıh ve tevbihat ve vehameti akıbete dair ihtarata hiç kulak tutmayıb yine bildiğine gitmiş ve nihayetülemir açıkdan açiğa ısyan ederek hayli vakıttanberu kurduğu damı mel'anet ve ihaneti icra zımnında kemali gururu istikbar ile Yanya kal'asına kapanıb devleti aliyeme karşu durabilmek zu'mü batiline düşmüş ve vukubulan ruın milleti fesadında dahi hafice derkâr olan ittifakını meydana çıkarıb Mora ve Suli gâvurlarına külliyetlü akçalar göndererek ümmeti Muhammed üzerine taslit ile bidin ü mezheb olduğunu bir kat daha isbat eylemiş olub Zatı Şevketsimatı Şahanemie vedia i cenabı Kibriya olan bu kadar bilâd ü ibadın şururü fesad ve mezalim ve teaddiyattan kurtarılması cenabı hilâfetmeabıma lâzım ve şer'an ve mülken katli vacib ve mütehattim bir habis olduğundan olbabda canıbı şeriatı garradan hakkında verilen fetvayi şerife mucebince üzerine vüzera ve memurin ve asakiri gayretgüzin tayin ve sen ki veziri Felâtun nazır ve müşiri rast tedbir i fetanet semir i müşarünileyhsin sana derkâr olan vusuk ve itimad ve hüsnü teveccüh ve itikadı mülûkânem mebni tarafı eşrefi Şahanemden sen bu maddeye müstakillen seraskeri sadakatgüster nasb olunarak kâffei memurin emrü re'yine mütabeat etmek üzere irade ve kemali ruhsat ve istiklâlin herkese ilân ve ifade kılındığına binaen sen dahi zatında merkûz ve fıtratı asliyende muhazzü mermuz olan asarı merdî ve sadakat ve mayei huşmendî ve salâbet iktizası ve verilen fetvayı şerife mucebince sudur eden fermanı kazacereyanım muktezası üzere bu babda imali tedabiri saibe ve icrayı ârayi sakıbe ile ifayi lâzımei memuriyete nisari nakdinei miknet ve isarı gencinei kudret ve liyakat ve habü rahatı terk ve kemeri gayreti meyanı bi imtinanı sadakata bendü berk ederek ve memurini saire ile bilittihad leylen ve neharen kal'aya top ve humbara ğaydırıb gereği gibi hasrü tazyik ve nev'i beşerin derecei nihayede olan vus'ü ihtimamı aleddevam icra eyliyerek

kal'ai merkumeyi zabt'ü teshir eyledikden sonra, şakı merkumu dahi ele geçirib cezayı sezasını tertib ve seri matkuunu bu def'a kendüye dergâhı muallâm kapucıbaşılığı ihsanile kadri terfi olunan silâhdarın Ahmed dame mecdühü vesatetile derbarı gayretşiarı cihandaraneme irsal ve tesrib ile bu emri ehemde mevcud maiyetin olan vüzera ve mirimiran ve müteayyınanın vukua gelen hizmeti takatgüzarları keyfiyeti takdim olunan tahriratın müfadından malümı Şahane ve tahriratı variden yegân yegân manzuru übbühet mevfurü padişahane olarak haini merkumun seri maktuu vaz'ı seng'i ibret kılındı. Benim müradı hayriyet itiyadı Şahanem mücerred haini mekumun yedi zülmünde zebun ve envaı mefasıd ve teaddıyatından bihuzur olan bu kadar ümmeti Muhammed ve acezei raıyyetin bunun cevrü teaddisinden kurtulması ve şeairi islâmiye olan şeriatı mutahhere ve ahkâmı celilei Ahmediyenin icrasile ziri destan olan ibadullahın husuli emniyet ve asayiş ve rahatları olmağla şu hayinin indifaı gailesine muvaffakıyetin doğrusu nezdi humayunumda gayet makbule geçib kemali mahzuziyeti şahanemi mucib olmuştur. Cenabı Hak senin gibi mansurulliva vezirimi berkarar ve mükerrem ve yüzünden dini mübin ve saltanatı seniyei ebed rehinime nice nice hidematı celile ve measiri cemile ihsanile bu cihanda azizü muhterem edib seninle beraber hizmete can ve baş ile çalışanları dahi berhudar ve hanı amimünnevali tacidaranemden behredar eyleye amin.

Şu hususda harici ez tabü takat ihtiyarı mihen ve meşekkat ve kemali ikdamü metanet ile şakı merkum gailesini dilhahı isabetiktinahı daveranem üzere bitirib hakkında daima mebzul ve bidiriğ olan duayı hayri seriüttesiri şehriyaneme tekrar betekrar nailiyet ve teveccühatı mahasinayatı şahaneme bir kat daha mazhariyet ile bilcümle vüzerayı devlet ve erkânı saltanatıma faik ve sadhezar aferin ve tahsine lâyık olmanla zatı gayretsımatın hemişe iki âlemde behremendü kâmbin ve yüzün ak ve kılıcın keskin olsun. Senin kadrü haysiyet ve kemali sıdku istikamet ve envaı evsafı mahmedet cihetile sair asdıkayı saltanatı seniyem beyninde imtiyaz kesbetmiş olduğundan maada mukaddema hamili mihri Humayunum olub vekâleti mutlakamı ihraz ve ünvanı serdarı ekremî ile iktisabı imtiyaz etmiş ve bu ane değin kallâdei gerdeni hamiyetin kılınan her bir hutubı cesime ve umuri azimeyi tıbkı muradı kudsiyet mutadı daveranem üzere vücude getirmiş ve bettahsis mağzubü merkumun

itmamı kârile bir takım ibadullahı desti teaddisinden kurtarıb kadrü itibarına bu veçhile dahi başkaca şeref vermiş ve kemali aklü fetanetle sunufı avatıfı hidivaneme ez serinev istihkak istihsal etmiş veziri sadakatsemirim olub hakkında ezher cihet derkâr ve anbean tezayüdü aşikâr olan mehasını teveccühatı aliyei şehriyarane ve mekârimi teattüfatı seniyei Padişahanem muktezasınca bundan böyle dahi uhdei hamiyetine ihale ve tefviz kılınan ve Rumeli valiliğine müteferri olan kâffei hususatı şer'i şerif ve kanunu münife tatbikan lâyıkı üzere rüyet edüb şöyle ki fil'asıl Rumeli valiliği rütbesini haiz olanların emrü nüfuzu aktarı Rumelinin her tarafına cari olduğu misillü zamanı adalet iktiranı Padişahanemde dahi bu usule riayet olunarak hıttai Rumelide kâin vüzera ve mirimiran ve ümera ve müteayyinan ve mecmuı hanedanın oldukları mahallere emrü nüfuzunu icra ile vediai cenabı halikülberaya olan fukara ve zuafanın himayet ve sıyanet ve kemali asayişü istirahatları hususuna taraf taraf itina ve dikkkat ve cenabı niamüleabı tacidaranem halifei hazreti Seyyidülmürselin ve şehinşahı ruyi zemin olub (Etiullahe ve etiurresule ve ulilemri minküm) nassı celili üzere emrü fermanı mülûkâneme itaat cümleye farızai zimmet ve hilâfına cesaret dünya ve ahırette mucibi husran ve nedamet olacağını ve şimdiyedek haini merkum misillü serkeşlik edenlerden hiç biri pençei kahrü gazebi tacidaranemden kurtulamadığı ve herhalde rızayi merahim iktizayı kidiuanemi tahsilden özke hareket ve cayı selâmet olmadığı velhasıl haini merkumun ref'ü izalesi cihetile meramı hayriyet edcamı şahanem bundan sonra herkes semtü salâhü sadakate meyil ve sülûk ederek eyyamı adalet ittisamı hidivanemde âlâ ve edna cümle nasın refahü emniyetleri istikmalden ibaret idugini ilân'ü işaat ile akıbeti umuru askeriyeyi vechi vecihi hasen ve tavrı mergubi müstahsen üzere idare ve temişiyete sarfı reviyet ve ugurı din'ü devletimde hizmet ve müstakımane hareket edenleri taltif'ü tatyib ve sana muhalefetle sözünden taşra çıkan olursa o makuleleri muktazayı ruhsat ve istiklâlin üzere hemen terbiye ve tedib ile ifayı lâzımei memuriyete mübaderet eylemek muktazayı iradei şahane ve tatyibî hatırı ehliyet mezahirin dahi matlub ve mültezemi Padişahanem olmakdan naşi zatı hamiyetsimatını taltif ve *şanü itibarını tezyid ve taz'if zımnında serasere duhte bir sevbi* âlâ samur'ı müstevcibüssürur'ı Hakanî ve bir kabza şimşiri aduv tedmiri Husrevanî sana inayet ve ihsanım olub mevcud maiyetin

olarak seninle beraber bilittifak cansiparane ibrazı hüsnü hizmet ve sadakat eylemiş olan Mora valisi düsturden vezirim Seyyid Mehmed Paşa ve Agriboz muhafızı vezirim elhac Ali Paşa ve Karaman valisi ve ilhakan Akşehir ve Aksaray sancakları mutaşarrıfı vezirim Mehmed Reşid paşa ve halen Avlonya ve Yanya sancakları mutasarrıfı vezirim Ömer paşa ve sabika İnebahti muhafızı vezirim Seyyid Hasan paşa dame iclâlühümün sahapirayı bürüz olan gayret ve hamiyetleri ve mirimiranı kiram ve sair sergerdegânı gayret ittisamının dahi zuhur eden yararlık ve hizmetleri malûmu Hümayunu şahane ve vücubu sitayiş ve mahzuziyeti Padişahanem olarak tarafı müstecmiülmecdi veşşerefi mülûkânemden müşarünileyhime serasere duhte ferve ve mirimiran ve ümera ve sergerdegân kullarıma dahi bol yenli ve kontuş samur kürkler ve kaputlar ve envaı şallar gönderilmiş olmağın ilânen ve ifhamen ve hidematı gayuraneni tahsinen ve ruhsatı kâmile ve istiklâlini tekiden işbu emri şerifim isdar ve cümlesini tebliğ ve isale memur kılınan rikâbı kamertabı mülûkânemde halen kethüdayı bevvabini Şehriyanem İbrahim dame mecdühü ile tısyar olunmuşdur.

Keyfiyet malümü hamiyet melzumun oldukda teşrifatı Humayunumu hatavatı tazimü ibcal ile telâkkı ve istikbal ve zatı hamiyet sımatına olan kürkü duşü sadakat puşuna iksa ve şimşiri aduv tedmiri meyanı gayretine bend ederek devamı ömrü devlet ve kıvamı ferrü şevketim davatına iştigal ve kusur serasere kaplı kürkleri müşarünileyhime iksa ve bol yenli kontuş ferveler ve sair hil'atları mirimiran ve sergerdegâne dilediğin vechile ilbas birle şalları dahi lâyıkı iltifat olanlara ita ederek lâzımei sipehsalâriyi ikmal eyleyüb göreyim seni meçbul ve meftur olduğun umur aşinayî ve salâbet ve kârazmayı ve hamiyet muktazasını badezin dahi ibraz ile aktarı Rumelide müstakil bir'rey ve müstebid bil'emir olarak kâffei mevaddı ber vefkı matlûb ruyet ile vediatüllah olan fukarayı raıyet ve kattanı memleketin bundan böyle zıllı zalili tacidaranemde asudenişini emnü rahat olmaları esbabının istihsalü istikmaline sarfı liyakat ve şimdiyegin biddef'at meşhud olduğu misillü fimabaid dahi zuhuru bürüzüne intizarı hidivanem derkâr olan gayret ve hamiyet ve hayrihahî ve sadakat levazımını peyderpey vücude getirib olvechile hidematı sadıkanei sabıkana measiri lâhikai faika ilâvesine bezli celli himmet ve lâzımül'inha olan mevaddı derbarı übbühet kararı tacidaraneme tahrirü işaret eylemen babında...

Fi evaili C. Sene 237

168 ci sahife ile onu müteakıb sahifelerde tafsil edilen hadiseye teallûk eden ferman suretidir:

Hâlâ Yanya sancağı mutasarrıfı vezirim Tepedenli Ali Paşa iclâlühüye hüküm

. . . . Bir tarafdan Ergili kazası üzerine asakir sevkile zabt ve bir canibden dahi Delvine sancağına asker imrarile Selim Paşa zade mirimiranı kiramımdan Mustafa dame ikbalühü ile Mustafa Paşa zade Selim Bey zide mecdühü yi Avlonyadan tazyık ederek ihrac ve mumaileyima Gardik kazası ve kuralarına gelmişlerse de yine ol mahallere dahi zabt dairyesinde olduğun birbirini müteakıb ihbar ve asar ile vasili samiai şehriyanem olup bu hususlar senin hâmil ve nail olduğun rütbei vezaretine yakışür şeylerden olmadığı ve Avlonya sancağını tahsilden dımağın mütelezziz olmağla anın şirin lezzeti seni hodbehod memaliki padişahinin zabtına teşvik ve iğra eylediği ve bu makule tahsili menfaat maddeleri gaflet hırsından neşet etmiş olduğu zahir olup Avlonya hususunda talebkârı mazeret olarak irad eylediğin bazı esbabı cünhanı setre vesile olmuş ise de gerek Ergili ve gerek kazayı mezkûrü zabt dairyesinde olman mücerred tevil ve tamir götürür kazayadan olmamağla sayei saltanatı seniyyemde nail olduğun bukadar niamı celile ve hükûmet vesilesinin teşekkürü bundan sonra ancak yolunda Devleti Aliyyem uğrunda maddeten ve bedenen ibrazı hüsnü hizmet ederek hasıl olacağını feramuş etmiş olduğundan bu esnada hilâfı rıza vukua gelen hareketin birbirini teakub ve tevali etmekle badelyevm tamir ve tevil kabul eder mevaddan olmamağla vüsulü emri âlişanımda gerek Ergili ve Gardik kazası üzerlerine sevketmiş olduğun askerini alâeyyi vechi kân geru çekip fimabâd bu misillü mahallere taarruzdan keffiyed ve mücanebet ve bundan sonra dahi hilâfı rizayı padişahanem harekete cesaretin lâzım gelürse hakkında müntici vehamet ve nedamet olacağı emri muhakkak olduğunu bilüp ana göre amel ve tahsili rizayı şahaneme bezli vüs'ü makderet eylemen fermanım olmağın tenbihen ve tevbihan ve habı gafletten ikazan rikâbı humayunumdan hassatan işbu emri şerifim dahi isdar ve . . . . . ile irsal olunmuştur. İmdi işbu emri şerifi bir hoşça mütalea edip eğer bun-

dan sonra dahi gerek Ergili ve gerek Cardik kazası havalisine ve mumaileyhima üzerlerine sevk etmiş olduğun askerini çekmez ve hükûmetinden haric bir mahalde taarruz ve tecavüzden keffiyed ve mücadebet etmezsen beherhal nedamet müşahede edeceğin muhakkak ve mukarrer idüği yakınen malûmun oldukda ana göre amel ve hareketin ve tahsili rızayı Bari ve rızayı padişahaneme ihtimam ve müsareat ve hilâfından mücanebet eylemen babında. evahiri Ca—26

TEPEDELENLİ ALİ PAŞADAN SADRIÂZAM LAZ AHMED PAŞA YAZILAN MEKTUB [1]

Saadetlü Devletlü Refetlü Karındaşı Gayretşiarım Sultanım Hazretleri:

Hakkı muhlisanemizde ötedenberu derkâr olan muamelâtı hayrendişi ve muhabbetlerinden bahsile bu defa bazı vesayayı lâzimeyi şamil feristadei canibi hulûsverî buyurulan mültifei kiramileri badelvusul mefhumu mürüvvet mevsumu ile mehdi ülyayı hazreti cihandarî devletlü inayetlü veliyyei nimet efendimizin şerefrizi südur olan hukmi âlilerinin mantuku münifi malûmu hulusveri olmuşdur. Hilâfımda olan düşmanlar gereği gibi tarafı acizanemi Şevketmeab Efendimiz Hazretlerine gamzü nifak etmişlerse de elhamdü lillâhi tealâ Padişahı Alempenah Efendimiz Hazretleri her şeye güzel vâkıf olurlar ve hakikati tashih buyururlar. Allahü azimüşşan Hazretleri mübarek vücudu Hümayunlarını hatasız eyleyib düşmanları üzerine galib eyliye âmin sümme âmin. Mürüvvetkârım sultanım piyade halimden şimdiye değin kesbü tahsil eylediğim daire ve darat ve nüfuz ve itibarım mutlaka Devleti Aliyyei ebediyyüddevamın sayesinde olup Şevketlü Kerametlü Efendimizin itakı mümteni abdi dirinesi olduğum vazıhattan iken muhalifinin ilka eyledikleri adavet ve bağdaları üzerine harekâtı namarzıyyeye nasıl cesaret edebilirim. Bunca müddettenberu sayei Devleti Aliyyede tehassülü ile mübahi olduğum şanü şükühi vezaret ve rif'atın şükrü mahmidetini

[1] Bu mektubun kime gönderilmiş olduğu üzerinde yazılı değildir. Sonundaki tarihe nazaran, 23 rebiülevvel 1226—avahiri şaban 1227 devrinde sadaret makamında bulunmuş olan, Laz Ahmed Paşaya hitab edilmiş olması lâzım gelir.

A. K. A.

bilmeyip ihtiyarlığım vaktında Şevketmeab Efendimiz Hazretlerinin maazallah beddüalarına mazhar olmaklığı ne dürlü tecviz ve irtikâb ederim. Haşa sümme haşa namusu âcizaneme çisban olur şey değildir. Ve vallahilâzim haddim olmadığını dahi bilirim. Avlonyalı İbrahim Pş. gerçi rütbei valâyı vezarete nail olmuş, lâkin hiç bir vakıtda ve edna bir maslahatda Devleti Aliyyenin kat'an ve katıbeten hizmetinde bulunmadığı kabahat kendüsüne kifayet ederken derecesiz cehalet ve hamakatına binaen kendüsünün imdad ve ianesi suretile Fransalunun Arnavudluk havalisine istilâsını tecviz ve Moskovlu ile dahi ittifak zemininde harekâta ibtidar etmekde olduğunu ahalii memleketi canibi muhlisaneme ifade ve iş'ar etmelerile Avlonyadan ihracına muavenet etmişdim. Hernekadar akrabamdan ise dahi velev süllim sülbî evlâdım olsun madem ki din ve Devleti Aliyyeye ihaneti müşahede olunur, beher hal o makulelerin hakkından gelinmek içün emri cenabı Bari ve fermanı Hazreti Hilâfetpenahi ile memur değil miyiz? Maahaza İbrahim Pş. nın keferei mesfureler ile meyanelerinde olan ittifak tahriratlarını ele getirüb tarafı Devleti Aliyyeye göndermişdim. Ve birabbi Kâbetil'uzma Devletçe hakkından gelinmek iktiza etmiş idi. Şevketmeab Efendimizinn teharri ve hakikatta aczi yokdur. Gelelim Ergeri ve Gardik maddelerine. Bunlar sekiz on bin cengâver askerden ibaret olup elhaletülhazihi ikamet üzere olduğum Yanyanın civarında iken esfarı sabıka şöyle dursun altı yedi senedenberu imtidad bulan seferi Hümayuna bir nefer göndermediler. Balâsı mübarek hattı Hümayunu cihandarî ile muanven evamiri aliyyeler ile buyuruldularımız irsal olunmuş ise de isga etmeyüp ceffelkalem cevab ile iade eylediler. Müddeti medidedenberu tarafı Devleti Aliyyeden emrü nehye dair evamiri şerife ile Devleti Aliyye mübaşiri gitmiş ise ve fermanı Âlî kıraatile ahkâmı padişahî icra olunmuş ise muhlisiniz kâzib olurum. Bunların herbar niyyetleri acaba ne takrib ile fürceyab olarak bir kaç kazayı dahi ne dürlü tahrik edebiliriz deyü intihazı fırsattan ibaret olup hulusverinizin Yanyadan gaflet üzere hareketim vuku bulursa hemen Yanyayı yağma ve garet etmek veyahud bu havalilere iyazen billâh düşmanı din zuhur etmek lâzım gelse fırsatı ganimet bilerek bir tarafdan kenduleri dahi nehbi emval fikri fasıdında oldukları eyüce tahkık ile zahire ihrac olunabilir. Hattâ bir iki senedenberu Fransalu ile yekdil ve yekcihet olarak kasabanın hanedanlarını tardü teb'id ve nicelerin idam ve izale eyledikleri cümlenin

malûmudur. Ve zikrolunan Ergeri ve Gardik ziri idarei âcizanemde olan memaliki Padişahiden olmak mülâbesesile aleddevam şerefbahşi vürud olan evamiri aliyye muceblerince derkâr olan memuriyyetime mebni mukaddemce dahi tahtı itaata idhallerine mübaderet eğerçi lâzimeden idi, ancak belki kendulerine insafü intibah gelür mülâhazasile imhal olunmuş ise de kat'a mütenebbih olmayıp müehharen seferi Hümayun için gelen ekid ve şedid evamiri aliyyeleri dahı isga etmediklerinden muhlisinize ziyadesile iztırab verüp kemali hicabımdan emrü fermanı Padişahîye itaatları esbabına teşebbüs olunarak sayei merahimvayei Şahanede harbü kıtal olunmaksızın bervechi sühulet inkıyade rıza verdiler. Hakikat bu vechiledir. Emvali Emiriyeden olarak yirmi altı senesine gelince gerek mali cizye ve gerek saireden ahali üzerlerinde bekaya var ise evamiri Serife ile mübaşirler gönderilsün. Sad hezar ikdam ile infaz ve icraları vacibei zimmetimdir. Senei merkumeye mahsuben mukataat ve malikâne bedelleri ve cizye akçelerinden çanibi mirî ve Darbhanei Âmireye bir habbe deynimiz olmayıp cümlesi tediye olunmuşdur. İşbu yirmi yedi senesine mahsuben üzerimize tediyesi lâzım gelen mebaliği dahi bimennihi tealâ göndermek üzereyim ve ferdi âferidenin malikâne ve mukataasını zabtetmediğim Cenabı Hakka ayandır. Ve üzerimde mukarrer deyni mirî olarak sinini sabıkadan bir nesne var mıdır? yok mudur? Müstevfii emvali emiriyye olan vükelâyı Devleti Aliyyeden tashih etmek imkândadır. Elhasıl düşmanlarım çokdur, bilirim. Sayei Padişahide vücuh ile nail olduğum nüfuz ve iktidarı âcizaneme kemali hasedlerinden huzuru satinunnuru cenabı Hilâfetpenahide kale getürüp gamzetmişler, senaverinizin bir şeyde alâka ve medhalim olmayıp Zillüllâhı Âlem Efendimiz hazretlerinindir. Bundan sonra kâffei maslahatı teharrı buyurup tahkiki madde buyursunlar. Şevketmeab Efendimiz Hazretleri nasıl irade buyurularsa öylece tedib ve ceza etsinler. Zatı Devletsımatlarına hernekadar zahmet ise bu babda tarafınıza tahririm emanetullah olmağla Veliyyei nimeti müşarünileyha efendimizin himmeti seniyyelerile bu arızamızı hakipayi hacet revayı hazret tacidariye arz ve takdim buyurun. Zira senaveriniz Şevketlü, Kerametlü Efendimiz Hazretlerinin femanber ve rizacu bir edna bendesi olup vallahil'azim ve billâhilkerim itaat ve inkıyadım vardır. Emrü fermanı şahanelerine sarfı nakdinei enfası hayat edeceğime Hüda âlimdir ve inşaallahü tealâ sadakat ve ubudiyetimi

ibraz ederim. Her nekadar taksiratı âcizanem var ise de Şevketlü Kerametlü sertacı iftiharım olan ruhi âlem Efendimiz Hazretleri kemali merhametlerinden afiv ile muamele ve ceraimi amalim sahayifi afvü safhi müştemil mübarek hattı Hümayunu inayetmakrunı Şehinşahanelerile tezyin buyurulması niyazı âcizanem iduği beyanı zeriai arzı ihlâsım olmuşdur. İnşaallahü tealâ malûmu samileri buyuruldukda bervechi mültemes iktiza eden cevabı mefharetnısabın tahrir ve iş'arına mürüvvetleri mütemennadır. Fi 19 S 227

Ümid dared ez
Ali Asker 1153

Hayatı garabetlerle dolu olan ve Silivri naibine yazdığı meşhur mektub ile devrinin ricali arasında yer alan Mehmed Hakkı Pş. Rumeli valiliği ile Edirnede oturduğu esnada Tepedelenli Ali Pş. ya da bir buyurultu göndermişdir. Zengin tüccardan biri, takdim ettiği arzuhalde Tepedelenli Ali Pş. nın tahtı idaresinde bulunan bir mahalde haydudlar, üç yüz keselik nukudu ile eşya ve emtiasını garet eylediklerinden menhub malların istirdadını istid'a etmişdi. Buyurultu bunun üzerine yazılmışdır. Ali Pş. Hakkı Pş. nın ferman tarzında buyurultu göndermesinden mütehayyir ve müteessir oldu. Epey düşündükten sonra "Hakkı Pş. bir bü yük belâdır, bunun def'i dağdağası evlâdır" diyerek mağsub eşyayı toplatmış ve buyurultuyu getiren adama teslim etmişdir. On yedi kişiden ibaret olan haydudları da eşyayı gasbettikleri mahalde astırmışdır. Hakkı Pş. ya ise hediyeler göndermişdir.

BUYURULTU

İstanbul süfehasını akça ve bohça ile itma ederek meratibi intihayı beşeriyye olan rütbei vezareti bertakrib ihtilâs eden izzetlü, rif'atlü Ali Paşa.

Sen sayei satvetvayei cenabı zillüllahide kurena süfehasına mukarenetle gülzarı memaliki islâmiyyeyi harü haşaki fesadınla meşhun ve fıkara ve raıyyetin ciğerlerini pür hun ederek istihsal eylediğin servetü samanın nümayan ve bu kudret bir ve-

zirde olmadığı emri ayan iken matai süruru ibtihacimiz olan Babülharemeyin senin gibi melâinin ifsadından naşi Fransız imansızlarının hâlâ yedine giriftar ve bunca ülema ve sadatı kiram ve muhaddisanı zevil'ihtiram kaydı esarete düçar olup sende olan mal ve kuvvete nazaran hemmislin olan imansız ile başlu başına başa çıkacağın derkâr iken fesübhanallah bu babda dahi şeyatanatı ibrazü izhar ve fışkı keşan bağçevan keferesini darunnasır olan Mısıra irsal ile kendin ol tarafda Kalvit dağlularile uğraşub Arnavut müslümanlarını canlarından bizar eylediğin mesmuumuz olmuşdur.

Behey hınzır, bir kişi âlemi dehre gelmekden murad nedir, hemen oğlan ile mal almak mıdır. Zira ekdiğin tuhmu fesad ve ettiğin ifsadla sabit olanın biri işbu memur buyurulduğum dağ eşkıyasının bifazlillâhi tealâ üzerine tayin eylediğim askerimin adedine kıllet tari olur ve bu dağlu eşkıyasının güruhuna kat'a kıllet tari olmaz dediğindir. Sebeb ve hikmeti hayriyahı Devleti Aliyyeden ve alelhusus fatihi Yemen Sinan Pş. sülâlei tahiresinden olan veziri mükerrem atufetlü Pş. hazretleri tarafından ledel'istilâm bize etrafile yazdığı kaimesinin birinde madem ki libası hayatı müstearda oldukça sertacımız velinimetimiz olan Devleti Aliyyei sermediyyülkıyam bu misillü beliyyattan tahlis olamaz deyu iş'ar eylemelerile bu cevab sevab olmağla bir kat daha muhabbeti kalbiyyem müzdad olmuşdur. Hemen Hudavendi gayur hazretleri her nerde sadıkını Devlet var ise hanumanını mamuru âbadan ve hainini makhuru hazelân eylesün âmin. Sen bu misillü nesayıhı dervişanemizden hisse alur makuleden değilsin. Ancak sana tiği bidiriği Şahane gayri muamele iktiza etmiyeceğini bilürüm. Eğer seni tariki müstakime intisab ettirecek hayrıhah etbaın var ise işbu buyuruldii hayır encamımızın vardığı anda kıraet ve rumî tabir ile ifade ve telkinine mübaderet eyledikleri halde yine müstefid olmadığın surette böyle zamanda hali fesadında ısrar eylediğin Şam ve Haleb müftülerinden istifta ettirilse "HAZA MİN KEFERETİLFECERE" deyu hakkında fetva verecekleri vazıhattandır. İmdi bu dağluya olan fesadını kat'edersen febiha ve illâ dağlü maslahatı için mirimiranı kiramdan şeci ve gayur bir zata asker ve leşker ve sair cihetle kuvvet verip üzerlerine tayin eder ve kendim binnefis Edirneden hareket ve makarrı hükûmetimiz olan Manastıra varup senin her ne mahalde ve Arnavutlukda ezdadın var ise benim malûmumdur. Kiminin evlâdını gasb ve kiminin emvalini

garet eylediğin hasebile senin yek katra kanına dilteşne olan husemanı bifazlillâhi tealâ nezdimize celb ile iğtiraın olan kal'alarını başına yıkar ve hanumanını tarümar eylerim. Kaldı ki hilei rumiyyeyi ve mağlatanı rical süfehasına edersen bize o makule kelimatı batılan sarırı bab ve sadayı zubab kabilindendir. Bu buyuruldumuzun meali hayrencamını bir hoşça teemmül birle cevabın var ise bana söyle. Bu Devleti Mahammediyenin sahibi pek büyüktür. Eslâfda nice eshabı fesadın cezayı sezası verildiği tevarih mütalea edenlerin malûmlarıdır. Senin dahi cezanı vermek bir şey değildir vesselâm.

ALİ PAŞANIN RUMELİ VALİLİĞİNE İBKAEN TAYİNİ

Hâlâ Rumeli Valisi ve Yauya sancağı Mutasarrıfı olup bu defa eyaleti merkume ile ve livai mezbur kemakân kenduye ibka olunan Tepedelenli Vezirim Ali Paşa İclâlühüye hüküm:

Sen ki veziri müşarünileyhsin, vüzerayı izamımın kârdana ve umur aşınalarından olup bu âne dek muhavveli uhdei hamiyyetin kılınan mehamı saltanatı seniyyemin tediyesi emri ehemminde ve zabtü rabtı memleket ve himayet ve sıyaneti ahali ve raıyyet hususlarına bervefkı rıza ibrazı mesaii cemileye sarfı vüs'ü makderet edegeldiğin malûm ve bundan böyle dahi senden herhalde etvarı pesendide ve harekâtı berğüzide zuhuru me'mul ve meczumu şahanem olmakdan naşi inayetrizi sudur eden hattı hümayunu mekremet makrunum mucebince avatıfı aliyyei şehinşahanemden eyaleti Rumeli ile livai mezbur uhdende ibka ve takrir kılınmağla kemakân zabtü rabtı memleket ve himayet ve sıyaneti fukarayı raıyyet ve def'i teaddıyatı erbabı mefsedet hususlarına bezli ciddü gayret ve evamiri aliyyemle uhdei hamiyetine ihale kılınan hususatın ber vefkı matlub tediye ve temşiiyetine dikkat eylemen fermanım olmağın tekidi memuriyetini şamil işbu emri şerifim isdar ve ibka hükmü münifime matviyyen . . . . ile irsal olunmuşdur. İmdi keyfiyet malûmun oldukda meçbul olduğun sadakat ve hamiyyet ve kâragâhi ve dirayet muktezası üzere zabtü rabtı memleket ve def'i şuuru erbabı mefsedete dikkat ve vediai Cenabı Rabbi İzzet olan fukara ve

zuafa üzerlerine bastı cenahı re'fet ve neşri measiri şefkat ederek âramiş ve istirahati ahaliyi mucib olur vesaili istihsale bezli ciddi himmet ve evamiri şerifemle uhdei sadakatına ihale kılınan hususatın ber vefkı rıza tediye ve temşiyetine sâyü gayret ve sekenei memleketin vücuhu mezalimden himayet ve sıyanetlerile tarafı Hümayunum için cümlenin davâtı hayriyyeleri isticlâbile hakkında tezayüdü teveccühatı şahanemi mucib olur hâlâtın istihsaline dikkat ve vediatüllah olan ahali ve fükaraya mikdarı zerre zulmü teaddi vukuundan mücanebet.

Fi Evaili L 217

HULÂSALAR

Tepedelenli Ali Paşanın "hakkında verilen fetvayı şerife mucibince„ idam ve izalesine irade sadır olmağla "bu emri ehemme Rumeli valisi ve sair vüzera ve memurin mukaddema tayin olunmuşlar iken hasbelkader bu ane kadar haini merkumun def'i gailesi müyesser„ olamamışdır. Binaenaleyh hemen Moradan hareketle "bir an akdem ve bir dakika mukaddem kemali sür'atla Yanyaya erişip bu hainin ne veçhile olursa ele getirilerek„ izalesi 12 Ra 236 tarihli kaime ile;

Yanya maddesinin bu mertebe uzamasına sebeb Siruzî Yusuf Paşanın hilesinden naşi memur olan vezirlerin birbirine düşmesidir. Yanyaya varır varmaz müşarünileyh Yusuf Paşanın hemen mansıbı olan Ağriboz'a gönderilmesi ve şayed diğer vezirler bunu tecviz etmezlerse asla isga olunmaması 13 R—236 tarihli kaime ile Yanya canibi seraskeri Hurşid Paşaya tebliğ olunmuşdur.

---

162 ci sahifada 2 eylûl 1811 de İstanbuldan hareket ettiği yazılan ve müteakiben ahvali tafsil olunan Celâl Efendiye muteallik ferman suretidir:

Derialiyyemden varub gelince yol üzerinde vaki kazaların kuzatüâyân ve sair zabitanına:

Mehmed Celâl efendiye esnayirahde — yedinde olan menzil ahkâmı şerifesi mucebince — iktıza eden menzil beygirlerinin tedarik ve irkâbile savbı maksuda irsaline gayret eylemeleri.

Evahir Ş. 226

---

13 R—236 tarihile Anadolu valisi Bekir Paşaya ve Ankara mutasarrıfı Rüşdü Paşaya yazılan kaime suretidir:

Tepedelenli Ali Paşa şimdiye kadar nasıl hareketlerde olduğu ve ne şekil hiyanet ve mel'anetler eylediği tarife hacet olmayıp encamkâr ba fetvayı şerif iradei celâdet ifadei hazreti cihandarî sudur eylediği malûmdur. Merkumun işi gücü hile ve hud'adan ibaret olmağla şimdi başı sıkıldığından bundan akdem kenduden ayrılıp Yanya memurları taraflarına dahîl düşenlerden bazılarına dil sokup tahrik ve ifsad etmiş ve o makule boynuzu kudretli olanlar dahi asıllarına çekip Yanya ordusundan firar etmişler. Bu surete bakılınca sair o misillüler dahi böyle bir uygunsuz hareket etmeleri hatıra gelmez şeylerden değildir. Gerçi elhaletülhazihi Kütahyada ikamet üzere olan Veli Paşadan şimdiye değin hilâfı rıza hareket görülmedi. Lâkin babası merkum tarafından ona dahi bir fesad ilka olunarak ol dahi aslına rücu için firar edebilmesi mütaleadan uzak değildir. Binaenaleyh keyfiyeti yazıp cenabı şeriflerinin agâh kılınmaları lâzım geldi ve iradei seniyye dahi böylece sünuh eyledi. Şöyle ki Paşayı mumaileyhin kuşkulanmıyarak muhafazası icab eder. Amma muhafaza dedikleri madde malûmu saadetleridir ki bir açıkdan açığa olur amma bu suret uymaz ki Paşayı mumaileyh gayrı cihetle vesveseye düşüp bir fena şey olur, bir de kendusune ve müteallikatına kat'a anlatmıyarak bir zemin ile perdei hafadan esbabı muhafaza icra olunur. İşte matlûb olan suret budur ki hem yar ve ağyarın anlayamıyacağı bir suret ile ve saili muharese ikmal ve hakikatı muhafaza istihsal olua, hem de Paşayı mumaileyh bir cihetle kuşkulanmaya. Zira bu arnavut taifesi gayet ağyar ve hadiaşiar olurlar, edna bir serrişte alırlarsa maslahat meydana çıkar ve muhafazası sarpa sarar velhasıl bu maddeyi deyyar bir ahade açmayıp Paşayı mumaileyhin kendusi ve müteallikatı bir cihetle renk alamıyacak suretle gizlüce emri muhafazanın icrası ne makule esbab ve tedabire tevakkuf ederse onun icrası maksud olduğu misillü hatıra gelen mahzur ve mülâhazalerdan vareste olarak Paşayı mumaileyhin muhafazası emri ehemminin dahi icrası matlûb olmağla ana göre herkesde sarfı zihni reviyyet buyurarak ber minvali meşruh bu babda gizlüce matlûbu âlî olan üzere Paşayı mumaileyhin emri muhafazasına ne güne esbabı lâzıme ve tedabiri hafiyyeye mütevakkıf olursa ol suretin icrasile bir güna namülâyim hal ve hareket vukua gelmemesi hususuna kemalile itina ve himmet buyurmaları siyakına kaime.

On altıncı fasılda bahsi geçen mahallî yardım ve resmî bitaraflık hakkında vesika.

Yanya sancağı mutasarrıfı vezirim Tepedelenli Ali Paşa:

Müstemin taifesinin reayayı Devleti Aliyyemden asker tahrir eylemeleri ahd ve şarta ve nizam mülke bilvücuh münafi olmakdan naşi bu hususa cümle tarafından itina ve nezaret olunarak bu emri memnu ve mekruhun men ve def'i lâzimeden iken bu esnada İngiltere devleti tarafından sen ki vezir müşarünileyhsin zir idarende olan mahallerden asker tahrir etmekde oldukları bu defa bilihbar tahkik olunmak hasebile badelyevm o makule hilâf ahdü şuruta vaz ve hareketin vukua gelmesine ve zir idarende olan mahallere kâin o makule reayayı Devleti Aliyyemden asker tahrir olunmamasına leylü ve nehar itina ve nezaret... Evail Receb 226

Serasker Hurşid Paşa Hazeretlerine

Eseri ikdam ve himmeti Hayderilerile cezayı sezası icra olunmuş olan Tepedelenli Ali Paşa dedikleri hainin kendu kullandığı mücevher olarak bir çift piştov ve bir aded yatağan ve bir aded tüfenk ve bir aded kılıç ile üç aded palaska ve bir en'am kesesi silâhdarları irsal buyurulduğuna dair olan kaimei samileri mezayası karini ittilâı senaverî oldukdan sonra eşyayı mezküre ile beraber atebei felekmertebi kilisitaniye arz ve takdim ile manzuru hümayunu şahane buyurulmuş olmakla eşyayı mezkûrenin tamamen vasıl olduğunu beyan siyakında kaime. Fi 2 C—37.

Ali Paşa 1820 (1235) tarihinde afvını müsterhim maruzatta bulunmuş olduğu metinde yazılı ve bu maruzatın biri "Tepedelenli Ali Paşanın bu defa sâvbı çakerîye cevabı havi gönderdiği kaimesidir" ibaresile mahfuzdur ve sureti aşağıda yazılıdır:

Devletlü İnayetlü Übühhetli Refetlü veliyyüniamı kesirülkerem efendim Sultanım Hazretleri.

Devletü ikbali ebedî ve übühhetü iclâli sermedi ile sağ ve lemai inayetleri eşiipaşı sadrı hezar çerağ olsun. Mahsudu kimya olan mübarek hakipayı şerefpeymayı daveranelerine arzıhali rık-

kıyyetmeali sadıkanem budur ki bundan mukaddem haki asıtanı atıfetünvanı daveranelerine bittezarru velibtihal takdimine ictisar olunan arzıhali kemteranem meali karini ilmi âlemarayı asfaneleri buyuruldukdan sonra bu defa merhametén tarafı âcizaneme irsaline inayet ve ihsan buyurulan emirnamei âlileri şerefbahşı eyadii tazim ve mazmunu mekârim makrunu malûmu bendei müstedimleri oldukda deryayı bigeranı rahmü eşfakı hazreti cihandarî mevcengiz olarak taksiri kemteranemin afvile badii hayatı cavidanî olan re'yü emanı cenabı zillülâhî hakkı âcizanemde mebzul ve rayegân buyurulmuş olduğu ve tarafı tammüşşerefi daveranelerinden dahi teahhüdü âlileri inayet buyurulduğuğu meczumu çakeranem olmuşdur. İşbu inayeti uzmadan müceddeden çerağ ve ihya oldum. Hak subhanehü ve tealâ hazretleri Şevketlü Kudretlü Mehabetlü Übühhetlü Padişahı âlempenah efendimizi seriri şevketmasırı cihandarilerinde dehrüddahirin ebednümün ve kâffei âda ve bedbahların makhuru sernigûn edip zatı devletsımatı asafanelerini dahi alâmı kovniyyeden mahfuzu masun ve umuru seniyyei daveranelerinde tevfikatı rabbaniyesine makrun eyleye âmin. Bu kulları şevketmeab efendimizin âzad kabul etmez bendegânı sadakatnişanlarından bulunup ötedenberu hakkı sadıkanemde mingayrı istihkakın mebzul buyurulan inayeti seniyyei şahanenin ve betahsis bu defa delâleti himemi celilei asafanelerile meşhudum olan afvü ihsanı mülûkânenin farizai zimmeti kemteranem olan edayi şükrü tahmidinde her vechile âciz ve dermande olduğumdan heman muktezayı ubudiyetim üzere lehlü nehar dergâhı Bâriden tahsili rızayı meyamin irtizayı Padişahiye kesbi iktidardan gayrı niyazım yokdur ve emirnamei âlilerinde mastur olan tenbihatı seniyyeleri infazına dikkat mütehattimi uhdei sadıkanem olduğundan emrü ferman buyurulduğu ve şevketlü kudretlü efendimizin tıbkı iradei seniyyeleri üzere harekete mübaşeret olunduğundan gayrı emri Hümayuna imtisalen derbenddatta bulunan adamlarımı dahi kaldırıp hâlâ derbendat nazırı veziri mükerrem saadetlü Süleyman Paşa hazretleri kendu taraflarından adamlar ik'ad etmiş olduğu müşarünileyh canibinden dahi malûmu âlileri buyurulur. Ancak bundan mukaddem hakipayı Devletlerine takdim olunan arzıhali çakeranemden sonra ve bu defa şerefrizi vürud olan emirnamei âlilerinden mukaddemce hâlâ Rumeli valisi atufetlü veziri âlişan hazretleri memaliki Rumelinin âyanan ve vücuhunu bilistishab otuz bin asker ile azimet üzere olduğunu

şamil Manastıra gönderdiği buyuruldu sureti bu defa hakipayı devletlerine takdim olunnp asakiri mezkürenin konak ve mekûlâtı müretteb ve müheyya olduğundan gayrı kurbü civarımızda olanlar dahi bu canibe iktiham suretile asakiri vefire tabiye ve tehiyyesine iştigalde olduklarından etrafü eknafda hakkı âcizanemde ahar güne iradei aliyyei padişahî muhakkak olmak üzere mahal bemahal şuyu bulduğundan çakerleri derununa küllî havf târi olarak leylü nehar bimü havf ile aklü şuurum meslûb olduğu karini ilmi âlemarayı daveraneleri buyuruldukda etraf ve eknafda bu havadisi ihtira edip yevmen feyevmen alenen neşredenlere taksiri bendegânemin afvile kemafissabık teveccühatı merahimayatı Şehinşahî hakkı sadıkanemde berkarar olduğunu ilân ve işaat ve bu vechile giriftar ölduğum havfü hirasdan bu kullarını tahlise inayet lâzimei şanı asafaneleri olduğuna binaen abdi âcizlerine terahhümen Şevketlü Kerametlü efendimizin mızmarı tevseni iclâlleri hakine yüz sürüp niyaz ve mesulü kemteranemin ifadesile evlâdlarım kulları dahi Şevketlü Kerametlü efendimizin azadsız bendeleri olduğundan Avlonya sancağı oğlum Salih Paşa ve Delvine sancağı hafidim Mehmed Paşa kulları uhdelerinde ve Yanya sancağı uhdei âcizanemde olarak inayet ve ihsan ve teveccühatı seniyyei firavanı cenabı cihandarî hakkı çakeranemde rayegân buyurulduğunu mübeyyin bâlâsı mübarek hattı hümayunu inayetmakrunu şehinşahî ile muanven mahsusan emri şerifi âlişan isdarile tarafı bendegâneme irsaline ihsan ve savbi âlilerinden dahi mazharı merahimi seniyyei mülûkâne olduğum lâzımgelenlere ilân buyurulmak niyazile işbu arzıhali kemteranem terkım ve hakipayı devletlerine takdim olunmuşdur. İnşaallahü tealâ ledeşşerifilvüsul keyfiyyet malûmu daveraneleri buyuruldukda olbabda...

Bende
ALİ MUTASARRIFI
Livai Yanya

Not: — Bu vesikanın tarihi yokdur. Ancak, 1235 tarihli vesaik arasında bulunduğuna ve Ali Paşanın, 1820 mart ve nisan aylarında afvı için Devlete müracaat eylediği malûm olduğuna göre, 1235 yılında yazılmış olduğu şübhesizdir.

Ali Paşanın " Ba dostan muhabbet, ba düşmenan müdara " düsturuna göre hareket ettiğini ve "Ricali Devleti Aliyyeden Halet efendi kullarına vürud eden şukkasıdır" ibaresile kaydedildiğini gördüğümüz vesika:

Devletlü, Saadetlü Refetlü Mürüvvetlü daderi mealiperverim Sultanım Hazretleri

Bu defa Devletlü veliyyünniam sadrıazam efendimizin merahimi seniyyei cenabı zillüllahiyi mübeşşir keremnamei alilerile müteşerrif olduğumda mesrur ve şadıman olarak vacıbei zimmeti sadıkane ve lâzimei uhdei bendegânem olduğu üzere devamı ömrü iclâli şehinşahi davatı icabet ayatının tekrarına mübaderet olunmuşdur. Şevketmeab efendimizin azadsız bendeleri bulunduğumdan tahsili rızayı şahaneye sür'atten başka fikrü endişem olmadığından bu defa emirnamei âliden müstefad olan iradei seniyye üzere harekete sarfı makdur ve dikkat farizai zimmeti halisanem olduğundan tenfiz ve icralarında zerre kadar kusur etmek emri muhaldir. Cenabı mürüvvetmeabları ötedenberu hakkı halisanemde icrayı muaveneti kâmile ile melüf olduklarından elhaletülhazihi müşarünileyh sadrıazam efendimize takdim olunan arzıhali hulûsveride niyazmend olduğum maddelerde dahi müsaadei Seniyye istihsalile senaverinizi duçar olduğum dücret ve ıztırabdan tahlise himmeti samiyeleri mebzul ve bidiriğ buyurulmak ricasile mahsusan işbu vedadnamei senakârî tahrir ve firistadei nadii mürüvvetsemirleri kılınmışdır. İnşaallahü tealâ ledi şeferülvüsul lâzimei şimei behiyyei kadırdanîleri üzere bu babda dahi hakkı âcizanemde küllî mürüvvet icrasile bazı esbaba mebni hulûsverlerine müeddii melâli azim olan keyfiyyatın def'ile mesrur ve ihya buyurmaları mütemennadır[1].

Ali Paşa Devlete mahrem maruzatta bulunmağla büyük hizmetler yapıyordu. Bazan Pukvilin de şikâyetini davet eden bu hizmetlerin bir vesikası şudur:

İşkodrada mukım Fransa konsolosunun Yanyada olan Fransa konsolosuna mahi muharremülharamın yirmi beşinci günü tarihile müverrah tahrir eylediği mektubun hulâsasını şamil frengiyülibare kâğıdın tercemesidir. Fi 7 Za 227.

Dobrovnik tarafından varid olan mekâtibin mealinde İtalya kıralı vekili olan Özne nam prenç başında olan yüz dokuz bin asker ile şehri kânunusaninin evahirinde Ratızbon şehrinde bulunmak üzere memur kılındığı ve Dalmaçyada olan bir recimend Fransaludan ve diğer Kırvaçya askerinden ibaret olarak prençi mumaileyh askerinin sağ kolu olap Baveyra içinden azimet etmek üzere oldukları ve salifüzzikir harekât mücerred dostlarımız olan Osmanluyu istihlâs niyyetine mebni oldukları mervi iduği salifülbeyan mekâtibde münderic olmak üzere kâğıdı mezkûrda da muharrer ve masturdur.

[1] Bu vesikanın tarihi yoktur. Lâkin affını istirham sadedinde yazılmış olduğu aşikârdır. A. K. A.

idara "
iyeden
kayde-

verim
mera-
lilerile
mmeti
evamı
ideret
undu-
dişem
iradei
nmeti
kusur
ı hak-
ndan
lunan
nüsa-
t ve
ouyu-
r ve
tealâ
e bu
l es-
iyya-

hiz-
n bu

ansa
tarih
ngiy-

talya
bin
cinde
reci-
larak
kları
izere

zılmış

Türkiye Diyanet Vakfı
Kütüphanesi
İslâm Araştırmaları Merkezi

Ziyad Ebüzziya
Koleksiyonu

FİHRİST

Bir kaç söz 3
Bibliyografya 6
Mukaddeme 7

I. — Tepedelenli Ali Paşanın menşe'i 9

Derviş Nazif.— Muço Bey.— Tepedelenli Ali Paşanın 1753 de vefat eden babası Veli Bey.

II. — Hanko ve Alinin gençliği. 14

Hankonun ailesi ve düşmanlarile kavgaları.— Gardikide esareti (1762).— Aliye anası tarafından verilen terbiye.— Ali ve Kurd Paşa.— Delvineli Kaplan Paşa nezdine firarı.— Ümmü Gülsüm ile evlenmesi (1769).

III. — XVIII ci asırda Epır kıt'ası 20

Epir Beyleri.— Müslümanlar ile hıristiyanlar arasındaki münasebetler.— Memleketin içtimaî teşkilatı; " fares „ ler, sar almak.— Divanı Hümayunun Epir siyaseti.

IV. — Alinin ilk zamanları, Yanya Paşalığına tayini 24

Kaplan Paşanın ölümü.— Delvine Paşalığını istihsal için yapdığı ilk teşebbüslerde Ali Beyin muvaffak olamaması.— Selim Paşanın katli.— Ali, Babı Âli tarafından Delvine Paşalığına tayin olunuyor, sonra "Derbentcibaşı „ oluyor.— Rusya ve Avusturyaya karşı yapılan muharebeye iştirak ediyor (1778) ve İşkodra mutasarrıfı Kara Mahmud Paşa üzerine sevk edilen askere iltihak ediyor (1787).— Kendini vali ilân ettiği Yanya Sancağı işlerine müdahalesi (1788).

V. — Yanya, Ali Paşa Mutasarrıflığa geçerken. 32

Kale.— Şehrin türk, rum arnavud, yahudi ahalisi.— Göl içindeki Ada.— Litariça Sarayı.— Türk idaresi altında Yanya.— Rahib Denis'in isyanı.— Yanyanın türk paşaları.

VI. — Alinin mahallî siyaseti. 37

Yanya Beylerinin nüfuzlarının kırılması.— Hankonun ölümü (1789).— Ali ve Berat mutasarrıfı İbrahim Paşa.— Sefer Beyin zehirlenmesi.

VII. — Sulyotlara karşı ilk hareketler (1790 - 1791). 41

Hamur cemiyeti.— Suli konfederasiyonu.— Ali Paşanın Suliyotlara karşı vaki ilk seferinin akim kalması (1790). İkinci sefer (1791).— Ziça pususu; Suli kaptanlarından Cavela bu ikinci seferin akameti.

VIII. — İyoniyen Adalarının Fransızlar tarafından işgali (1797). Fransızlarla Yanya Paşası arasında ilk münasebetler. Butrento ve Preveze vak'aları (1798) 49

Kampo - Formiyo muahedesi (1797) ; Yedi - Adanın Fransa tarafından işgali ; Ali Paşanın Fransızlarla ilk münasebetleri.— Ali Paşanın İstanbuldaki Fransız sefirile ve General Jantili ve Şabo ile münasebetleri.— General Roz'un Yanyadaki memuriyeti.— Ali Paşanın Himaralılar aleyhine vaki sevkıyatı (1798).— Mısır seferi esnasında Fransızlar ile Ali Paşa arasında müzakereler.— General Roz'un esareti.— Ali Paşa Butrentoyu zabtediyor.— Prevezenin Ali Paşanın askerleri tarafından muhasarası, zabtı.— Korfunun Türk ve Ruslar tarafından abluka edılmesi.— Ali Paşa zabtettiği yerleri terke mecbur oluyor.— Rumeli valiliğine tayini.

IX. — "Madonna di Montenero„ gemisinin tutsakları.— Ali Paşanın Suliye karşı üçüncü seferi ve Sulyotların izmihlâli (1800-1804) 63

Trabluslu bir korsanın Madona di Montenero ile Butrentoya muvasalatı (1798).— Ali Paşa bu gemide bulunan Fransız esirlerini Yanyada alıkoyuyor ve müşavir ve muallim olarak istihdam ediyor.— Ruslar Sulyotları Ali Paşa aleyhine tahrik ediyorlar.— Suliye karşı üçüncü sefer (1800).— Fransız esirlerinin tahliyesi.— Ali Paşa ile Sulyotlar arasındaki müzakerelerin ınkıtaı.— Sulinin Muhtar Paşa tarafından muhasarası (1802 - 1803). Sulinin sukutu (kânunuevvel 1823).— Sulyotların katliâmı (1804).

X. — Frosininin ve Ümmügülsümün ölümü 79

Kira Frosini.— Muhtar Paşanın yüzüğü.— Frosini ile arkadaşlarının boğulması (1801).— Ümmügülsümün ölümü.

. — Cenubî Arnavutluğun Ali Paşaya karşı kıyamı. Kersallilerle muharebe 84

Ruslar Ali Paşa aleyhine tekrar Çamlık ittifakını tesis ediyorlar (1804).— Kersallilere karşı muharebe ; yağmalar ve tecrimler.— Ali Paşa Osmanlı İmparatorluğunun en kuvvetli vezirlerinden biri oluyor.

XII. — Ali Paşanın mizacı, Yanya sarayında hayat 89

Holland nam İngiliz tarafından Ali Paşanın tasviri.— Mizacı : hasis, tamahkâr, intikamcı, zeki ve her şeye meraklı.— Yanya kalesi ve orada görülen şeyler.— Paşanın itiyadları.— Ecnebiler hakkındaki noktainazarı.— Litariça sarayı.— Ali Paşanın ahbabları.— Yanyada oturan ecnebiler.— Hekimler ve şarlatanlar.— Dervişler ve falcılar.— Muhtar Paşa, Veli Paşa.

XIII. — Fransuva Pukvilin Yanyadaki memuriyeti 101

Fransızlarla Ali Paşa arasında tekrar münasebet teessüsü.— Jüliyen Besiyer ile Pukvilin Yanyadaki memuriyetleri (1805). Fransua Pukvil.— Parisden Ragüzaya ve Porto - Panormoya seyahat.— Ali Paşa ile Ziçada mülâkat.— Yanyaya muvasalat.— Pukvil kendisin Yanyada Fransız general konsolosu tayin edildiğini natık "berat„ ı alıyor (mart 1806).

XIV. — Ali Paşa ile Fransızlar arasında dostluk. 108

Ali Paşa ile Pukvil arasında dostane münasebetler.— General Sebastiyaninin Türkiyedeki memnriyeti (1806).— Ali Paşanın Ruslar ve İngilizlere karşı vaziyeti.— Ali Paşanın Fransızlardan istedikleri.— Yanyaya Fransız mürebbileri ve Fransız mühimmatı gönderilmesi.— Ayamavraya hücum (mayıs 1807).— Mehmed efendi Gerininin memuriyeti.— Tilsit muahedesi (8 haziran 1807).

XV. — İyoniyen adalarının tekrar Fransızlar tarafından işgali.— Ali Paşanın İngilizlerle dostluğu.— İbrahim Paşaya karşı muharebe 116

General Sezar Bertiye Korfuyu işgal ediyor (ağustos 1807). Parganın Fransızlar tarafından işgali üzerine Ali Paşanın ademi memnuniyeti.— Ali Paşanın Fransızlara karşı vaziyetini değiştirmesi.— Ali Paşanın İngilizlerle müzakereleri (teşrinievvel - teşrinisani 1807).— Sezar Bertiye ile Ali Paşa arasında muaraza.— General Don Zelonun Korfuya muvasalatı.— Lik nam İngilizin Epirdeki memuriyeti.— Ali Paşa ile Fransızların mütekabil şikâyetleri.— Pukvile karşı General Don Zelo Paşanın hasımlarile anlaşıyor.— Teselyalı armatollerin reisi Blahavanın ve Çamlık ittifakının eserleri.— Ali Paşa düşmanlarını mağlûb ediyor.— Berat mutasarrıfı İbrahim Paşa aleyhine muharebe (Ömer Bey Viriyonin kumandasile).— Fransızlardan gördüğü yardıma rağmen İbrahim Paşa mağlûb oluyor.— Ali Paşa ile İngilizler arasında müzakereler.— İngilizler İyoniyen adalarının bazılarını işgal ediyorlor (teşrinievvel 1809).

XVI. — Ali Paşa ve İngilizler.— İbrahim Paşanın izmihlâli 138

Lord Bayronun Epirden geçişi.— Bazı İngilizlerin Yanyaya vürudu şubat 1810).— Ayamavranın ablukası ve zabtı (17 nisan 1810).— Ali Paşa İngilizlerden nakdî yardımlar alıyor ve onlarla daha sıkı münasebata girişiyor.— Fransa maslahatgüzarı Latur Moburg'un Yanya Paşasının harekâtına karşı protestosu.— İbrahim Paşa ile Fransızlar arasında müzakereler.— İbrahim paşanın Avlonyadan tardı.— İbrahim Paşanın Ali Paşaya teslim olması.

XVII. — Ali Paşa ve Babı Âli, İkinci Mahmudun husumeti. Celâl Efendinin Yanyadaki memuriyeti 151

" Kapıçuhadarları „.— Ali Paşanın İstanbuldaki itibarı. Mahmud II ve Ali Paşa.— Latur Moburg'un Paşa aleyhindeki şikâyetleri (1810-1811).— Moralıların Veli Paşa aleyhindeki şikâyetleri.— Diyopulo nam rumun Arnavutlukdaki gizli memuriyeti.— Ali Paşanın Babı Âli ve Padişah hakkındaki hissiyatı.— Celâl Efendinin tahkikata memuren Yanyaya izamı.— Fransızlara karşı aldığı vaziyet hakkında Ali Paşaya sorulan suallere mumaileyhin verdiği cevablar.— Birdenbire hareketini değiştirmesi.

XVIII.— Cenubî Arnavutluğun mutavaatı. Gardiki katliâmı 168

Ergeri ve Gardikinin Ali Paşa aleyhine kıyamı (ağustos 1811).— Selim Bey Koka ve Ergeri Beyleri.— Ali Paşa isyanı bastırıyor; Ergeri ve Gardikinin sukutu.— Gardiki ahalisinin katliâmı (24 mart 1812).— Alınan esirlerin Muhtar Paşa tarafından Yanyada idamı.

XIX. — Ali Paşanın Şimalî Arnavutluğa aid gayeleri. İngilizlerle yeni muhadenet 176

Ali Paşanın Şimalî Arnavutlukdaki entrikaları.— İşkodra mutasarrıfı Mustay Paşa.— Ali Paşanın Babı Âlinin haricî siyasetine karşı vaziyeti.— Ali Paşa orduya davet olunuyor ve iltihak etmekden kendini kurtarıyor.— Babı Âli ile Rusya arasında musalâha.— Ali Paşa ile İngilizler arasında yeniden samimî münasebetler teessüsü.— General d' Ayret'in Yanyayı ziyareti.— Ali Paşa Fransızlara karşı tekrar eziyetlere başlıyor.— Babı Âlinin ona karşı husumeti.— Veli Paşa Mora mutasarrıflığından azlolunuyor.— Ali Paşa Prevezeye hareket ediyor.

XX. — Fransızların Ali Paşaya verdikleri avanslar (1812). Ali Paşa İngilterenin himayesini taleb ediyor (1813). 189

Fransız hükûmeti namına Pukvil tarafından Ali Paşaya yapılan teklifat.— Rusya bozgunundan sonra Ali Paşa tekrar İngilizlere dönüyor.— Ali Paşanın Yanyaya avdeti.— General d'Ayret'in kabulü; generalın Ali Paşa ile mülâkatı.— Hacı Şehri efendinin Napolyon nezdindeki semeresiz memuriyeti.

XXI. — Ali Paşa ile oğlu Veli Paşa arasında imtizacsızlık.— İsmail Paşo Bey.— Aya mes'elesi (1813) 197

Ali Paşanın Veli Paşadan şikâyetleri.— Silâhdar İsmail Paşo Bey.— Ali Paşanın bu düşmandan kurtulmak için yaptığı teşebbüsler.— Margılıçın Ali Paşaya karşı kıyamı.— Tekrar orduya iltihakı emrolunması üzerine Ali Paşa önce Ergeriye, sonra Tepedelene çekiliyor.— Kapıcıbaşı Mehmed Salahorçanın Yanyaya memuriyeti

XXII. — Fransızlar İyoniyen adalarını terk ediyorlar.— Pukvilin Yanyadan mufarakatı (1815) 204

Ali Paşa Aya ve Pargaya taarruz ediyor.— Parga önünde hezimeti.— Pargalılar kasabalarını İngilizlere terkediyorlar.— Fransızların Korfudaki müşkül vaziyetleri.— İngilizler Korfuyu işgal ediyorlar.— Pukvil Yanyadan geri çağırılmasını istiyor; son zamanlarda Epirdeki ikameti esnasında müsadif olduğu müşkülât.— Patras konsolosluğuna tayini (şubat 1815).

XXIII. — Ali Paşa ve Viyana kongresi. Parganın Ali Paşaya terki (1819) 211

Ali Paşa kongreye murahhas göndermek istiyor.— Psalidasın Viyanaya gönderilmesi tasavvuru.— Ali Paşa İngilizlerden Pargayı istiyor.— Bu hususda Babı Âli ile İngiltere arasında müzakereler.— Ahalisine tazminat itası mukabilinde Parga Ali Paşaya terk olunuyor.— Parganın Ali Paşa tarafından işgali (mayıs 1819).

XXIV.— Ali Paşa ve Armatoller. Ali Paşanın askerleri, idaresi ve iradları 217

Armatoller.— Ali Paşa evvelâ bunlardan istifade, sonra onları imha ediyor.— Ali Paşanın askerleri: Her cinsden ve ekserisi Avrupalılardan mürekkeb maaşlı askerler.— Ali Paşanın masrafları.— İradları.— Serveti.— Ali Paşanın eyaleti dahilinde sık sık seyahatı.— Topladığı cerimeler. Ali Paşanın maarife karşı vaziyeti.

XXV. — Ali Paşanın isyanı 227

Mahmud II nin Ali Paşaya karşı husumeti.— Paşo Beyin İstanbuldaki entrikaları.— Ali Paşa Paşo Beyi öldürmeğe çalışıyor.— Ali Paşanın Fermanlı ilân edilmesi.— Babı Âliden affını istihsale çalışıyor.— Muvaffak olamaması üzerine İngilizlerin yardımını istemesi.— Müdafaa tertibatı.— Etariya mensublarile münasebetleri.— Armatolleri celb ile Yunanlıları isyana teşvik ediyor.— Yanya içtimaı, (mayıs 1820).— Babı Âli tarafından bir filo ve asker gönderilmesi.— İsmail Paşo kumandasındaki ordu.— Ömer Bey Viriyoninin hiyaneti.

XXVI.— Ali Paşanın akıbeti 243

Yanyanın müdafaa haline vaz'ı.— İsmail Paşo yanmış olan şehre giriyor (28 ağustos 182). Ali Paşa muhasarada.— Ali Paşanın oğullarının teslim olmaları.— Berat mutasarrıfı İbrahim Paşanın vefatı.— Osmanlı ordusu kumandanları arasında geçimsizlik.— Bu ordudaki rum muavinlerinin firarı.— Muhasara hakkında usta Mişelin muhasara hakkındaki ifadesi.— Sulyotlar Osmanlı ordusunu terkediyorlar.— Boçaris ile müsademeler.— Aleksi Nuça.— Arnavutluğun bir kısmında Türklere karşı isyan zuhuru.— Yanya garnizonunun muvaffakıyetli hurucu.— Hurşid Paşa Osmanlı ordusu kumandanlığına tayin olunuyor.— Mora isyanı.— Ali Paşa Babı Âlinin tayin ettiği şartlar dahilinde "serasker„ e teslim olmağı reddediyor.— Ali Paşanın oğulları idam ediliyor.— Lithariça kasrının teslimi.—Ali Paşanın tarafdarlarının çekilmeleri.— Paşa göl kasrını terk ediyor ve Adada Sen-Pandeleimon manastırına çekiliyor.— Ali Paşa öldürülüyor (24 kânunusani 1822).— Babı Âli Tepedelenli Ali Paşanın emval ve emlâkini müsadere ediyor.— Vasilikinin ve Ali Paşanın torunlarının akıbeti.

Zeyil 279